

Collection of Scientific Works №11
სამეცნიერო შრომების კრებული №11

კავკასიის უნივერსიტეტის
IX წლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია
„მეცნიერება-მდგრადი განვითარებისთვის 2024“

International Scientific Conference
“Science for Sustainable Development 2024”

კავკასიის უნივერსიტეტი
CAUCASUS UNIVERSITY

კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
Caucasus University Publishing House

მთავარი რედაქტორი: **დავით წიკლაური**, ბიზნესის ადმინისტრირების დოქტორი,
კავკასიის უნივერსიტეტის პროფესორი

Editor-in-Chief: **David Tsiklauri**, Doctor of Business Administration, Professor, Caucasus University

სარედაქციო კოლეგია:

ბორის (ბუბა) ლეჟავა (კავკასიის უნივერსიტეტი), ნინო მახაური (კავკასიის უნივერსიტეტი), გიორგი დულაშვილი (კავკასიის უნივერსიტეტი), კონსტანტინე ჩახუნაშვილი (კავკასიის უნივერსიტეტი), თეიმურაზ ბარკალაია (კავკასიის უნივერსიტეტი), ალექსანდრე მიქელაძე (კავკასიის უნივერსიტეტი), ნანა შარიკაძე (კავკასიის უნივერსიტეტი), ლევან დარბაიძე (კავკასიის უნივერსიტეტი), ირაკლი კალანდაძე (კავკასიის უნივერსიტეტი), თაკო გეგელია (კავკასიის უნივერსიტეტი), ვახტანგ ფარცვანია (კავკასიის უნივერსიტეტი), დავით წიკლაური (კავკასიის უნივერსიტეტი), ანა გოგოლაშვილი (კავკასიის უნივერსიტეტი), ნოდარ უგრელიძე (კავკასიის უნივერსიტეტი), მარიამ ჩიქობავა (კავკასიის უნივერსიტეტი), ვახტანგ ბერიშვილი (კავკასიის უნივერსიტეტი).

Editorial Board:

Boris (Buba) Lezhava (Caucasus University), Nino Makhuri (Caucasus University), Giorgi Dughashvili (Caucasus University), Konstantine Chakhunashvili (Caucasus University), Teimuraz Barkalaia (Caucasus University), Aleksandre Mikeladze (Caucasus University), Nana Sharikadze (Caucasus University), Levan Darbaidze (Caucasus University), Irakli Kalandadze (Caucasus University), Tako Gegelia (Caucasus University), Vakhtang Partsvania (Caucasus University), David Tsiklauri (Caucasus University), Ana Gogolashvili (Caucasus University), Nodar Ugrelidze (Caucasus University), Mariam Chikobava (Caucasus University), Vakhtang Berishvili (Caucasus University).

კავკასიის უნივერსიტეტის გამომცემლობა
Caucasus University Publishing House

თბილისი, 2025
Tbilisi, 2025

ISSN 1987 – 8869

მისამართი: პაატა სააკაძის ქ. 1, ქ. თბილისი, 0102, საქართველო
Address: Paata Saakadze St. 1, Tbilisi, 0102, Georgia

სარჩევი

კავკასიის უნივერსიტეტის IX წლიური საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია „მეცნიერება-მდგრადი განვითარებისთვის 2024“

1. **ირინე ბოხაშვილი.** სისხლის სამართლის საქმის სააპელაციო წესით გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფა გამამართლებელი განაჩენის დადგენის შემთხვევაში“ 5
2. **გორან ბანდოვი, ტომისლავ მეშტროვიჩი.** SDG მიზანი - მშვიდობა, სამართლიანობა და ძლიერი ინსტიტუტები: ხორვატიის დუნაის აუზის მშვიდობიანი რეინტეგრაცია, როგორც ჰარმონიული ინტეგრაციისა და სტრატეგიული დიალოგის მოდელი 17
3. **ლევან გოთუა,** მირკობანკები - ახალი სუბიექტი ქართულ საფინანსო სექტორში 25
4. **მაგდა დავითაშვილი, ანა გიგაური, ნათელა ბაღათრიშვილი.** მდგრადი განვითარების მიმართ საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეების ცნობიერებისა და დამოკიდებულებების კვლევა 38
5. **თენგიზ ვერულავა.** დემოკრატიული პარტნიორობა: აშშ-ის წვლილი საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ფორმირებაში..... 48
6. **ნიკა ზიბზიბაძე.** მოგების მიღმა: მდგრადი პროექტების მართვის ინტეგრირება საქართველოს დიდ ორგანიზაციებში..... 55
7. **გოჩა თუთბერიძე, გოჩა უგულავა.** მდგრადი განვითარების თაობაზე ახალ ევროპულ კონსენსუსთან კანდიდატი ქვეყნების დაახლოების პრობლემები 69
8. **ნანა ფირცხელანი.** მდგრადი ენერგეტიკული განვითარება – საქართველოს ახალი უსაფრთხოების გამოწვევა გლობალიზაციის ეპოქაში 89
9. **მალხაზ ძაძუა.** მწვანე ფინანსების გამოწვევები განვითარებად ქვეყნებში. საქართველოს შემთხვევა..... 101
10. **ნინო ჯინჯოლავა.** მდგრადი განვითარება და მიზნები – ბიზნესისთვის პრობლემაა თუ ძლიერი რეპუტაციისა და კონკურენტული უპირატესობის ახალი მოდელი? საქართველოს პერსპექტივიდან შემთხვევის კვლევა 111

კავკასიის უნივერსიტეტის 2023 წლის VIII წლიური სამეცნიერო კონფერენცია

1. **თენგიზ ვერულავა.** Covid-19 პანდემიის დროს დისტანციურ განათლებაში არსებული პრობლემები 136
2. **აკაკი მოსახლიშვილი.** რუსეთიდან საქართველოში ტურისტული ნაკადების შეფასება Google Trend-ის მონაცემების გამოყენებით..... 145
3. **თამარ ჩარკვიანი,** საკანონმდებლო ცვლილებების ანალიზი კანონშემოქმედებით პრიზმაში: Rule of Law vs. Rule by Law 152
4. **თამარ ჩოკორაია.** აკადემიური კეთილსინდისიერების კულტურა და გამოწვევები საქართველოში 161

TABLE OF CONTENTS

IX International Scientific Conference of Caucasus University “Science for Sustainable Development 2024”

1. Irine Bokhashvili. “Ensuring the Right to Appeal in Criminal Cases in the Event of an Acquittal”	5
2. Goran Bandov, Tomislav Meštrović. SDG Peace, Justice and Strong Institutions: The Peaceful Reintegration of the Croatian Danube Basin as a Model for Harmonious Integration and Strategic Dialogue	17
3. Levan Gotua. Microbanks – A New Actor in the Georgian Financial Sector	25
4. Magda Davitashvili, Ana Gigauri, Natela Bagatrishvili. A Study of Awareness and Attitudes of Primary and Secondary School Students toward Sustainable Development	38
5. Tengiz Verulava. Democratic Partnership: The Role of the United States in Shaping Georgia’s Healthcare System	48
6. Nika Zibzibadze. Beyond Profit: Embedding Sustainable Project Management in Georgia’s Large Organizations	55
7. Gocha Tutberidze, Gocha Ugulava. Challenges of Alignment of Candidate Countries with the New European Consensus on Sustainable Development	69
8. Nana Pirtskhelani. Sustainable Energy Development – Georgia’s new security challenge in the era of globalization	89
9. Malkhaz Dzadzua. Challenges of green finance in developing countries. The case of Georgia	101
10. Nino Jinjolava. Sustainable Development and Goals – Headache of Business or new model enhancing strong reputation and competitive advantage? Case study from Georgia’s perspective	111

VIII annual scientific conference of Caucasus University

1. Tengiz Verulava. Problems faced in distance education during Covid-19 Pandemic.....	136
2. Akaki Mosakhlashvili. Estimating Tourist Flows from Russia to Georgia Using Google Trend Data.....	145
3. Tamar Charkviani. Analysis of Legislative Amendments through the Prism of Lawmaking: Rule of Law vs. Rule by Law	152
4. Tamar Chokoraia. The Culture of Academic Integrity and Its Challenges in Georgia	161

სისხლის სამართლის საქმის სააპელაციო წესით გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფა გამამართლებელი განაჩენის დადგენის შემთხვევაში“

ირინე ბოხაშვილი

ავილირებული პროფესორი, სამართლის დოქტორი
კავკასიის უნივერსიტეტი, სამართლის სკოლა

აბსტრაქტი

წარმოდგენილი ნაშრომი ეხება გამართლებულის მიერ განაჩენის სააპელაციო წესით გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფის პრობლემას. ნაშრომი მოიცავს შესაბამის კვლევას თუ რამდენად შეესაბამება ამ მიმართებით მოქმედი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობა ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს მიერ დადგენილ საერთაშორისო სტანდარტს.

სააპელაციო გასაჩივრების სუბიექტთა განსაზღვრის დღეისათვის მოქმედი წესი გამო-რიცხავს გამართლებულისათვის გამართლების გარდა სხვა საკითხებზე გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების უფლებას. ნაშრომის მიზანია, მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის ღრმა სამართლებრივი ანალიზის საფუძველზე, დადგინდეს თუ რამდენად თავსებადია აღნიშნული დანაწესი ადამიანის უფლებათა და ძირითად თავი-სუფლებათა დაცვის კონვენციის (შემდგომში – ევროპული კონვენცია) მე-6 მუხლით გარან-ტირებულ საქმის სამართლიანი განხილვის, ამავე კონვენციის მე-7 ოქმის მე-2 მუხლით გათვალისწინებულ სისხლის სამართლის საქმის გასაჩივრებისა და ამავე კონვენციის მე-13 მუხლით განსაზღვრულ სამართლებრივი დაცვის ქმედითი საშუალების უფლებებთან.

აღნიშნული მიზნის ფარგლებში გაანალიზებულია საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება, რომლის საფუძველზე არაკონ-სტიტუციურად იქნა ცნობილი საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის რედაქციის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის და 516-ე მუხლის პირველი ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც უგულებელყოფდა გამართლებულის მიერ განაჩენის სააპელაციო წესით და, შესაბამისად, საკასაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას. ასევე, განხილულია საკვლევ საკითხთან დაკავშირებული რელევანტური მაგალითები ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (შემდგომში – ევროპული სასამართლო) და ეროვნული სასამართლო პრაქტიკიდან; რიგ საკითხებზე მოყვანილია შესა-ბამისი სტატისტიკური მონაცემების ანალიზი.

კვლევის შედეგად შემოთავაზებულია რეკომენდაციები სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსში განსახორციელებელ ცვლილებებთან დაკავშირებით. ასევე, გაანალიზებულია ცვლილების შედეგად მოსალოდნელი საფრთხეები და მათი დადგომის პერსპექტივა.

საკვანძო სიტყვები: აპელაცია, გასაჩივრების უფლება, გამართლებული, გამამართლებელი განაჩენი, გირაო.

“ENSURING THE RIGHT TO APPEAL IN CRIMINAL CASES I N THE EVENT OF AN ACQUITTAL”

Irine Bokhashvili

Affiliated Professor, Doctor of Law
Caucasus University, School of Law

Abstract

The submitted paper addresses the issue of ensuring the right of an acquitted person to appeal a judgment through appellate procedure. The paper includes an analysis of whether the current Criminal Procedure Code of Georgia aligns with the international standards established by the European Court of Human Rights in this regard.

Under the currently applicable rules for determining the subjects entitled to appeal, an acquitted person is excluded from the right to appeal a judgment of acquittal on matters other than the acquittal itself. The goal of the paper is to determine, based on an in-depth legal analysis of the current criminal procedural legislation, to what extent this regulation is compatible with the rights guaranteed under Article 6 of the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter – the European Convention) concerning the right to a fair trial, Article 2 of Protocol No. 7 to the Convention concerning the right to appeal in criminal matters, and Article 13 of the Convention regarding the right to an effective remedy.

Within the scope of this objective, the paper analyzes the decision of the Constitutional Court of Georgia dated 24 December 2014, which declared as unconstitutional the normative content of Article 518, paragraph 1, and Article 516, paragraph 1, of the Criminal Procedure Code of Georgia (as amended on 20 February 1998), which disregarded the right of an acquitted person to appeal a judgment both in appellate and cassation procedures. The paper also discusses relevant examples from the case law of the European Court of Human Rights (hereinafter – the European Court) and the national courts concerning the issue under study; in some instances, statistical data analysis is provided.

As a result of the research, the paper offers recommendations regarding amendments to the Criminal Procedure Code. It also analyzes the potential risks arising from such amendments and the likelihood of their occurrence.

Keywords: Appeal, Right to Appeal, Acquitted Person, Acquittal, Bail.

შესავალი

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის¹ (შემდგომში – ევროპული კონვენცია) მე-7 ოქმის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად: „ყველას, ვინც მსჯავრდებულია სისხლის სამართლის დანაშაულის ჩადენისათვის, აქვს უფლება, მისი მსჯავრდება ან მისთვის დანიშნული სასჯელი გადაასინჯინოს ზემდგომი ინსტანციის სასამართლოს.“ ამავე კონვენციის პირველი მუხლი განსაზღვრავს სახელმწიფოს ზოგად ვალდებულებას ყველასათვის უზრუნველყოს კონვენციით დაცული უფლებები და თავისუფლებები. ამ სულისკვეთების ფარგლებში, არსებით მნიშვნელობას იძენს კონვენციის მე-6 მუხლით დაცული საქმის სამართლიანი განხილვის უფლება და ამ უფლების ქვეშ მოაზრებული ყველა დებულება. ამასთან, კონვენციის მე-13 მუხლი განსაზღვრავს სამართლებრივი დაცვის ქმედითი საშუალების უფლებას, რომლის ფარგლებში: „ყველას, ვისაც ამ კონვენციით გაცხადებული უფლება დაერღვა, უნდა ჰქონდეს სამართლებრივი დაცვის ქმედითი საშუალება ეროვნული ხელისუფლების წინაშე...“.

1 The European Convention on Human Rights - A living instrument (georgian) (coe.int)

საქართველოს კონსტიტუციის² (შემდგომში – კონსტიტუცია) 31-ე მუხლის პირველი პუნქტის თანახმად: „ყოველ ადამიანს აქვს უფლება თავის უფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს. საქმის სამართლიანი და დროული განხილვის უფლება უზრუნველყოფილია.“ ასევე, საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის³ (შემდგომში – სსსკ) მე-8 მუხლის პირველი ნაწილი უზრუნველყოფს ბრალდებულისთვის (მსჯავრდებულისთვის, გამართლებულისთვის) სამართლიანი პროცესის უფლებას.

ზემოხსენებული დანაწესები ფუნდამენტურად განსაზღვრავს სისხლის სამართლის პროცესში აპელაციის, როგორც პირველი ინსტანციის განაჩენის კანონიერების ან/და დასაბუთებულობის ნაწილში გასაჩივრების უფლების არსებობას, რა დროსაც სისხლის სამართლის საქმე (სააპელაციო საჩივრისა და შესაგებლის ფარგლებში) ხელახლა, არსებითად განიხილება (სსსკ-ის 292-ე მუხლის პირველი ნაწილი; 297-ე მუხლის „ბ“ ქ/პუნქტი).

წარმოდგენილი ნაშრომი შეეხება გამართლებული პირის უფლებას გაასაჩივროს გამამართლებელი განაჩენი სააპელაციო წესით და ამ უფლების შეზღუდვის მიზანშეუწონლობას გამამართლებელი განაჩენის ცალკეულ საკითხებთან მიმართებით, კერძოდ, გამამართლებელ განაჩენში აღკვეთის ღონისძიების საკითხის გადაწყვეტისას.

ზემოაღნიშნული პრობლემური საკითხის განხილვისას გაანალიზებულია საქართველოს უზენაესი სასამართლოს სასამართლო პრაქტიკა, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გადაწყვეტილებები და ადამიანის უფლებათა ევროპული სასამართლოს (შემდგომში – ევროპული სასამართლო) მიდგომები.

1. განაჩენის სააპელაციო წესით გასაჩივრების სამართლებრივი საფუძვლები შეჯიბრებით სისხლის სამართლის პროცესში

1.1. გასაჩივრების (თავის) უფლება

ადამიანის უფლებათა ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლს - საქმის სამართლიანი განხილვის უფლებას და ამავე კონვენციის მე-7 ოქმის მე-2 მუხლს - სისხლის სამართლის საქმის გასაჩივრების უფლებას, ურთიერთშემავსებელი მნიშვნელობით განმარტავენ. ითვლება, რომ ცალკე აღებული მე-6 მუხლი, საქმის სამართლიანი განხილვის და მასშივე მოაზრებული, თუნდაც, სასამართლო ხელმისაწვდომობის (justice accessibility) დებულებები არ ითვალისწინებს და არ ქმნის მყარ საფუძველს, რომ პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების სააპელაციო გასაჩივრების უფლება გარანტირებული უნდა იყოს. მაგალითად, საქმეზე „ლალმაჰომედი ნიდერლანდების წინააღმდეგ“ (Lalmahomed v. the Netherlands, 2011, § 35)⁴ სასამართლომ აღნიშნა, რომ, რადგან ნიდერლანდების სამეფოს არ მოუხდენია ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის რატიფიცირება, შესაბამისად, მას არ ჰქონდა მომჩივანისათვის სააპელაციო გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფის ვალდებულება. თავის მხრივ, მე-7 ოქმის მე-2 მუხლის პირველი ნაწილი, ავსებს რა საქმის სამართლიანი განხილვის შინაარსობრივ შიგთავსს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გადაწყვეტილების შემდგომ ინსტანციაში გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფით, იმავე დროს, მე-6 მუხლით დაცული დებულებების სააპელაციო წარმოებაზე გავრცელების საფუძველს წარმოშობს. განსახილველ საკითხთან დაკავშირებით, საინტერესოა ევროპული სასამართლოს მიერ გაკეთებული განმარტება საქმეზე „ონენი თურქეთის წინააღმდეგ“ (Evrenos Önen v. Turkey, 2007, § 28)⁵, რომ მიუხედავად იმისა, რომ ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლი არ ითვალისწინებს სააპელაციო გასაჩივრების გარანტიას, რადგან შიდასახელმწიფოებრივი კანონმდებლობა ადგენს განაჩენის სააპელაციო გასაჩივრების პროცედურას, მაშინ, სააპელაციო წარმოება

2 საქართველოს კონსტიტუცია | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge)

3 საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge)

4 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103598>

5 <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79432>

წარმოდგება სასამართლო წარმოების გაგრძელებად და მასზე ვრცელდება ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლის დებულებები.⁶

სააპელაციო გასაჩივრების უფლებას უკავშირდება გასაჩივრების თავისუფლების საკითხი, როგორც უფლების საპროცესო გარანტიის კომპონენტი. სააპელაციო გასაჩივრების თავისუფლების ცნების ქვეშ შესაძლოა მოვიპოვოთ ყველა ის პირობა და გარემოება, რაც მხარეთა მიერ პირველი ინსტანციის განაჩენის გასაჩივრების უფლებით სარგებლობის რეალურ საპროცესო გარანტიებს ქმნის. მოქმედ კანონმდებლობაში⁷ გასაჩივრების თავისუფლების არსებითი გამოვლინებაა, მაგალითად: მხარეებისათვის სააპელაციო გასაჩივრების, როგორც (ერთმანეთისაგან) დამოუკიდებელი უფლების მინიჭება; პირველი ინსტანციის მიერ მიღებული განაჩენის საქმეთა კატეგორიისა და დანიშნული სასჯელის მიუხედავად გასაჩივრების უფლება (დაცვის მხარის მიერ გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების შეზღუდვის გათვალისწინებით, რაზედაც ქვემოთ ვისაუბრებთ); განაჩენის, როგორც (აპელანტის აზრით) უკანონობის, ისე დაუსაბუთებლობის გასაჩივრების გათვალისწინება; სააპელაციო საჩივრის წარდგენის გონივრული ვადა და საჩივრის უკან გათხოვის შესაძლებლობა; საუარესოდ შებრუნების დაუშვებლობა და სხვ.⁸

1.2 გამაჩივრებელი, ხოვოხც სააპელაციო გასაჩივრების სუბიექტი

ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-2 მუხლით დაცული სისხლის სამართლის საქმის გასაჩივრების უფლება არ მოიცავს გამართლებულის მიერ გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების უზრუნველყოფას. აღნიშნული მუხლით დაცული უფლების მთავარი წინაპირობაა პირის მსჯავრდება სასამართლოს მიერ. ამასთან, გასაჩივრების უფლება არ არის აბსოლუტური უფლება და ამავე მუხლის მე-2 ნაწილი შეიცავს გამონაკლის შემთხვევებს, რა დროსაც წესიდან გადახვევა არ ჩაითვლება უფლების დარღვევად, მათ შორისაა შემთხვევა, როდესაც პირს ხელახლა დაედო მსჯავრი მის მიმართ გამოტანილი გამამართლებელი განაჩენის გადასინჯვის შედეგად.⁹

სსსკ-ის 292-ე მუხლი, რომელიც აპელაციის ზოგად დებულებებს შეეხება, სააპელაციო გასაჩივრების სუბიექტთა წრეში არ მოიაზრებს გამართლებულს (სსსკ-ის 292-ე მუხლის მე-2 ნაწილი). ზემოაღნიშნული მსჯელობიდან გამომდინარე, საკითხის ამგვარი მოწესრიგება, ერთი შეხედვით, არ ეწინააღმდეგება ევროპული კონვენციით დაცულ დებულებებს.

სასამართლო პრაქტიკაში ვხვდებით შემთხვევებს, როდესაც სასამართლოსადმი ხელმი-სანვდომობის, საქმის სამართლიანი განხილვისა და გასაჩივრების უფლების პრინციპული დებულებები, კაბუალური შემთხვევის ხასიათიდან გამომდინარე, თავისებურ განმარტებას საჭიროებს. ამ მხრივ, საინტერესოა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს გამოცდილება.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილებით საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციურ წარდგინებაზე საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე, არაკონსტიტუციურად იქნა ცნობილი საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის რედაქციის სისხლის სამართლის

6 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_7_eng, გვ.5; შედარებისთვის, სსსკ-ის 297-ე მუხლი შეიცავს ჩანაწერს, რომ: „სააპელაციო საჩივარი განიხილება პირველი ინსტანციის სასამართლოში საქმის არსებითი განხილვისას მოქმედი ნორმების შესაბამისად...“, თუმცა, ამ შემთხვევაში, ვფიქრობთ, რომ ჩანაწერი უფრო საკითხის პროცედურულად მოწესრიგების მიზანს ატარებს და არ ასახავს პირველი ინსტანციის სასამართლოში ევროპული კონვენციის მე-6 მუხლითა და თავად სსსკ-ის მე-8 მუხლით დაცული პრინციპული დებულებების სააპელაციო წარმოებისას გავრცელების სულისკვეთებას. ჩანაწერის ფაკულტატური შედეგის ეფექტი, უდავოა, არ გამოირიცხება. (ი.ბ.)

7 სსსკ-ის XXV თავი.

8 სააპელაციო გასაჩივრების თავისუფლების შესახებ უფრო ვრცლად იხილეთ, მაგალითად: ბოხაშვილი ი., „აპელაცია სისხლის სამართლის პროცესში“, მერიდიანი, თბ., 2004, გვ.35-42

9 https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_7_eng; გვ.6; 12.

საპროცესო კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის და 546-ე მუხლის პირველი ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც უგულებელყოფდა გამართლებულის მიერ განაჩენის სააპელაციო წესით და, შესაბამისად, საკასაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას.¹⁰

საქმის ვითარება მოკლედ რომ წარმოვადგინოთ: საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ 2014 წლის 16 ივნისს საკონსტიტუციო წარდგინებით (N601) მიმართა საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს და დავის საგნად განსაზღვრა საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სსსკ-ის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პიხვედი ნაწილის იმ ნოქმაგიუდი შინაარსის კონსტიტუციურობა (კონსტიტუციის 42-ე მუხლის პიხვედ პუნქტთან მიმართებით: „ყოველ ადამიანს უფლება აქვს, თავის უფლებათა და თავისუფლებათა დასაცავად მიმართოს სასამართლოს.“¹¹), ხომელიც უგულებელყოფდა გამართლებულის მიერ განაჩენის გასაჩივრების შესაძლებლობას. წახდგინების თანახმად, თბილისის საქადაქო სასამართლოს 2013 წლის 26 ივლისის განაჩენით, ბოხის ივანოვი ცნობილ იქნა დამნაშავედ და ამავე განაჩენით, მის მიმართ შეჩივრდი აღკვეთის ღონისძიება – პატიმრობა გაუქმდა, ხოლო, გიხაოს სახით გადახდილ თანხა დაექვემდებარა სახედმწიფო ბიუჯეტში გადახიცვას. განაჩენი მსჯავდებუდმა სააპელაციო წესით გაასაჩივრა და მოითხოვა გამართლება. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2014 წლის 3 აპილის განაჩენით ბოხის ივანოვი გამართდა, თუმცა, განისაზღვრა, რომ გიხაოს სახით გადახდილ თანხა სახედმწიფო ბიუჯეტში უნდა გადახიცხუდიყო. გამამართლებდი განაჩენი ბოხის ივანოვმა მხოლოდ გიხაოს ნაწილში გაასაჩივრა საკასაციო წესით და მოითხოვა გიხაოს სახით გადახდილ თანხის - 100000 დახის უკან დაბიუნება.

საქართველოს უზენაესმა სასამართლომ შეაჩერა საქმის წარმოება და წარდგინებით მიმართა საკონსტიტუციო სასამართლოს, სადაც არგუმენტირებულად დაობდა, რომ გამართლებულ პირს, გარდა გამართლებისა, შესაძლებელი იყო ჰქონოდა საქმის ზემდგომ ინსტანციაში გადასინჯვის გარკვეული ინტერესი, რომელიც პირდაპირ არ უკავშირდება მის გამართლებას და რომლის გადანყვეტაც სწორედ განაჩენით მოხდა.

საქართველოს პარლამენტის მიერ წარმოდგენილი იყო ახსნა-განმარტება, რომლის მიხედვით: გამამართლებელი განაჩენის შემთხვევაში, გირაოს თანხა უკან უნდა დაბრუნდეს; გამართლებულ პირს შესაძლოა გააჩნდეს მხოლოდ რეაბილიტაციასთან დაკავშირებული ინტერესი; განსახილველ შემთხვევაში არსებობს ზიანის ანაზღაურების ალტერნატიული მექანიზმი, ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნა სამოქალაქო სამართალწარმოების წესით.

უზენაესი სასამართლო, ცხადია, არ იზიარებდა აღნიშნულ არგუმენტებს და საპასუხოდ განმარტავდა, რომ გირაოს გამოყენებისა და მისი პირობების დარღვევის ფაქტი, წარდგენილ ბრალდებაში პირის გამართლების საკითხისაგან დამოუკიდებლად წესრიგდებოდა და გამამართლებელი განაჩენი არ ქმნიდა გარანტიას, რომ გირაოს პირობების დარღვევის მიუხედავად, გადახდილი თანხა პირს უკან დაუბრუნდებოდა. ამასთან, სამოქალაქო სამართალწარმოების გზით ზიანის ანაზღაურების მოთხოვნის წესი ამ შემთხვევაში არ იყო უფლების დაცვის ალტერნატიული მექანიზმი, რადგან ის მხოლოდ მაშინ მოქმედებდა, თუ აღკვეთის ღონისძიება სასამართლოს მიერ უკანონოდ იქნებოდა შეფარდებული, ხოლო, უკანონობის დადგენა იმავე წესით, სისხლის სამართლის საქმეზე სამართალწამოების პირობებში მოხდებოდა.

საკონსტიტუციო სასამართლომ მის მიერ მიღებული გადანყვეტილების სამოტივაციო ნაწილში ხაზი გაუსვა სასამართლოსადმი მიმართვის, როგორც კონსტიტუციური, ინსტრუმენტული უფლების და სამართლიანი სასამართლოს, როგორც კონსტიტუციური უფლებების

10 საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge);

11 2018 წლის 23 მარტის ცვლილებებამდე არსებული რედაქციით: საქართველოს კონსტიტუცია | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge). ამავე შინაარსის რედაქტირებულ ვერსიას ითვალისწინებს დღეს მოქმედი კონსტიტუციის 31-ე მუხლის პირველი პუნქტი: საქართველოს კონსტიტუცია | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge)

ეფექტური რეალიზების უზრუნველყოფის მნიშვნელობას. მან არ გაიზიარა პარლამენტის მიერ წარმოდგენილი არგუმენტები, ძირითად ნაწილში დაეთანხმა უზენაეს სასამართლოს და აღნიშნა: განსახილველი საქმე ნამდვილად წარმოადგენდა იმის დადასტურებას, რომ გამამართლებელი განაჩენი შესაძლოა ზღუდავდეს გამართლებული პირის უფლებებსა და კანონიერ ინტერესებს და კანონმდებლობა არ ითვალისწინებს გასაჩივრების შესაძლებლობას ან სხვა ალტერნატიულ მექანიზმს მათ დასაცავად; მართალია, გასაჩივრების უფლება არ არის აბსოლუტური უფლება, თუმცა, განსახილველ შემთხვევაში, პარლამენტის მიერ ვერ იქნა წარმოდგენილი ლოგიკური დასაბუთება, თუ რა ლეგიტიმურ მიზანს ემსახურებოდა გამართლებული პირის მიერ განაჩენის გასაჩივრების უფლების შეზღუდვა; ამგვარი შეზღუდვის სავარაუდო ახსნა პროცესის ეკონომიურობისა და სასამართლოს ხელოვნური გადატვირთვის თავიდან აცილების მიზნით, ვერ გამოდგებოდა უფლების ამგვარი შეზღუდვის საპირწონედ. გადაწყვეტილების სარეზოლუციო ნაწილში სასამართლომ მიუთითა, რომ კონსტიტუციის 42-ე მუხლთან მიმართებით, არაკონსტიტუციური იყო 1998 წლის 20 თებერვლის რედაქციის სსსკ-ის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც უგულებელყოფდა გამართლებულის მიერ განაჩენის სააპელაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას და იმავე კოდექსის 546-ე მუხლის პირველი ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი, რომელიც უგულებელყოფდა გამართლებულის მიერ განაჩენის საკასაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას.

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს მიერ განხილულ გადაწყვეტილებაში მოყვანილი არგუმენტები და სადავო საკითხზე მსჯელობის მთლიანი სულისკვეთება, უდავოდ, გასაზიარებელია. გამართლებულის მიერ გამამართლებელი განაჩენის გარკვეული საფუძვლით (გამართლების გარდა) გასაჩივრების უფლების უზრუნველყოფის საჭიროებაზე, ჯერ კიდევ 2004 წელს ვსაუბრობდით.¹²

ევროპული კონვენციის მე-7 ოქმის მე-2 მუხლის შინაარსობრივი ანალიზიდან ცხადად ჩანს, რომ გასაჩივრების უფლების და მისგან გამონაკლისის მთავარი არსი აგებულია სწორედ მსჯავრდება/გამართლების საკითხზე. ამავე მუხლის პირველი ნაწილის ჩანაწერია: „ყველას, ვინც სასამართლოს მიერ მსჯავრდებულია....“, ხოლო, მე-2 ნაწილში მოყვანილია ფრაზა: „...ანდა მას ხელახლა დაედო მსჯავრების მიმართ გამოტანილი გამამართლებელი განაჩენის შედეგად“. ამ მიდგომით, სსსკ-ის 292-ე მუხლი პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამართლებელ განაჩენს სრულად კი არ გამორიცხავს, როგორც სააპელაციო გასაჩივრების საგანს, არამედ, სწორედ გამართლებულისთვის ზღუდავს აღნიშნულს. სსსკ-ის 292-ე მუხლის პირველი ნაწილის თანახმად: „სააპელაციო წესით შეიძლება გასაჩივრდეს პირველი ინსტანციის განაჩენი....“. აქ უნდა მოვიაზროთ როგორც გამამტყუნებელი, ისე გამამართლებელი განაჩენი. რადგან ამავე მუხლის მე-2 ნაწილი, სადაც ჩამოთვლილია პირები, ვისაც უფლება აქვთ შეიტანონ სააპელაციო საჩივარი, არ ითვალისწინებს გამართლებულს, წარმოშობს ლოგიკურ დასკვნას, რომ გამამართლებელი განაჩენი შესაძლოა გასაჩივრდეს სააპელაციო წესით, მაგრამ არა გამართლებულის მიერ. აშკარაა, რომ სააპელაციო გასაჩივრების უფლების შეზღუდვა სააპელაციო გასაჩივრების არა საგანთან, არამედ, სწორედ სააპელაციო გასაჩივრების სუბიექტთან მიმართებაშია.

აღკვეთის ღონისძიების საკითხის განხილვა, ზოგადად, გამოძიების სტადიისთვისაა დამახასიათებელი. ასევე, შესაძლებელია აღკვეთის ღონისძიების საკითხის განხილვა წინასასამართლო სხდომაზე და საქმის არსებითი განხილვისას. გამოძიებისას აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების, შეცვლისა და გაუქმების წესს სსსკ-ის 206-ე მუხლი ადგენს და სწორედ ამ მუხლის ძირითადი დებულებები გამოიყენება ასევე აღკვეთის ღონისძიების საკითხის მომდევნო სტადიებზე განხილვისას (მაგალითად, სსსკ-ის 219-ე მუხლის მე-4 ნაწილის „ბ“ ქ/პუნქტი). აღკვეთის ღონისძიების გამოყენების, შეცვლის ან გაუქმების შესახებ განჩინების ერთჯერადად გასაჩივრების წესი გათვალისწინებულია სსსკ-ით და ამ

12 ბოხაშვილი ი., „აპელაცია სისხლის სამართლის პროცესში“, მერიდიანი, თბ, 2004, გვ.48

წესს ამავე კოდექსის 207-ე მუხლი ადგენს, რაც სრულ თანხვედრაშია საქართველოს კონსტიტუციითა და ევროპული კონვენციით აღიარებულ სამართლიანი სასამართლოს, სასამართლოსადმი ხელმისაწვდომობის, უფლების სასამართლო წესით დაცვის თუ სხვა რელევანტურ უფლებებთან. თუმცა, სსსკ-ის 207-ე მუხლის სტრუქტურული იკვეთება, რომ იგი სწორედ გამოძიების სტადიაზე უნდა გამოიყენებოდეს და აღკვეთის ღონისძიების საკითხის სხვა, მომდევნო სტადიებზე განხილვისას არსად გვხვდება ჩანაწერი, რომ ამ სტადიებზე კვლავ 207-ე მუხლის დებულებები გამოიყენება (მაგალითად ისე, როგორც ეს 206-ე მუხლთან დაკავშირებით ვახსენეთ ზემოთ).¹³ აღნიშნული არ ნიშნავს, რომ კანონმდებელმა გამიზნულად არ მიუთითა სასამართლო სტადიებზე 207-ე მუხლის დებულებების გამოყენება და ამით სურდა შეეზღუდა მხარეთა უფლება გაესაჩივრებინათ აღკვეთის ღონისძიების საკითხთან დაკავშირებით მიღებული გადაწყვეტილება. ზოგადი წესის თანახმად, მხარეს უფლება აქვს ეს საკითხი და მასზე მიღებული მიმდინარე გადაწყვეტილება, გაასაჩივროს შემაჯამებელ გადაწყვეტილებასთან ერთად.¹⁴ ხოლო, თუ აღკვეთის ღონისძიების საკითხი თავად შემაჯამებელ გადაწყვეტილებაშია, შემაჯამებელ გადაწყვეტილებაში მოყვანილ სხვა საკითხებთან ერთად. აქვე, გადაწყვეტილების სახე, იქნება ეს გამამტყუნებელი განაჩენი, თუ გამამართლებელი განაჩენი, ამ შემთხვევისათვის პირდაპირ განმსაზღვრელი არ არის. მაგალითად, გამამართლებელი განაჩენით გადაწყვეტილი აღკვეთის ღონისძიების საკითხის თაობაზე ბრალმდებელი არ იქნება შეზღუდული სააპელაციო წესით გაასაჩივროს განაჩენი და საჩივარში იდავოს სწორედ აღკვეთის ღონისძიების საკითხზე.¹⁵ სსსკ-ის 207-ე მუხლით აღიარებული გასაჩივრების უფლება თანაბრად ვრცელდება როგორც ბრალმდებელზე, ისე ბრალდებულსა ან/და მის ადვოკატზე (სსსკ-ის 207-ე მუხლის პირველი ნაწილი). ასევე, სასამართლო სტადიებზე მიღებული გადაწყვეტილება აღკვეთის ღონისძიებასთან დაკავშირებით, დაცვის მხარეს შეუძლია გაასაჩივროს გამამტყუნებელ განაჩენთან ერთად ან თავად ამ განაჩენის სხვა დებულებებთან ერთად (თუ აღკვეთის ღონისძიების საკითხი სწორედ გამამტყუნებელი განაჩენით არის გადაწყვეტილი). რაც შეეხება გამართლებულის უფლებას გაასაჩივროს აღკვეთის ღონისძიების საკითხი, ადგილი აქვს გარემოებათა ისეთ კომბინაციას,

13 საკითხთან დაკავშირებით აღვნიშნავთ, რომ სსსკ-ის 206-ე და 207-ე მუხლები, რომლებიც უშუალოდ აღკვეთის ღონისძიების საკითხებს შეეხება, გამოიყენება ასევე სხვა საკითხების რეგულირების მიზნით და ყველა ასეთი შემთხვევისთვის კანონი აუცილებლად უთითებს შესაბამის ნორმაში და უთითებს ამ ნორმათაგან ერთ-ერთს ან ორივეს და მხოლოდ ერთი მათგანის მითითება ავტომატურად არ გულისხმობს და არ იწვევს მეორის მოქმედებასაც. მაგალითად, სსსკ-ის 112-ე მუხლი შეეხება სასამართლოს განჩინებით ჩატარებულ საგამოძიებო მოქმედებას, რა დროსაც 112-ე მუხლის პირველი, მე-5 ნაწილები უთითებს, რომ შუამდგომლობის განხილვისას გამოიყენება სსსკ-ის 206 მუხლით გავალისწინებული წესი და ამავე საკითხზე, ამავე მუხლში მაგრამ ცალკე, დამოუკიდებლად უთითებს, რომ აღნიშნულ საკითხზე მიღებული განჩინება შეიძლება გასაჩივრდეს სსსკ-ის 207-ე მუხლით, რაც ადასტურებს იმ მოსაზრებას, რომ 206-ე მუხლის მითითება არ მოიზრებს თავისთავად, რომ აღნიშნული ავტომატურად წარმოშობს 207-ე მუხლის, როგორც თანმდევი უფლების მოქმედებას. იგივეა, მაგალითად სსსკ-ის მე-80 მუხლის მე-5 - მე-6 ნაწილებით სსსკ-ის 206-ე და 207-ე მუხლების გამოყენების შესახებ ცალ-ცალკე მითითება. თუმცა, მაგალითად, სსსკ-ის 208-ე მუხლის მე-4 ნაწილი, 219-ე მუხლის მე-4 ნაწილი „ბ“ ქ/პუნქტი, 230¹-ე მუხლის პირველი ნაწილი მითითებს მხოლოდ 206-ე მუხლის გამოყენებაზე აკეთებს და ეს ნიშნავს, რომ შესაბამისი საკითხების მოწესრიგებისას მხოლოდ 206-ე მუხლი გამოიყენება, რაც არ იწვევს თავისთავად 207-ე მუხლის გამოყენებას. და პირიქით, მაგალითად, სსსკ-ის 156-ე მუხლი, 161-ე მუხლი, 164-ე მუხლის პირველი ნაწილი, 169-ე მუხლის მე-9 ნაწილი, 191-ე მუხლის მე-2 ნაწილი უთითებს სსსკ-ის 207-ე მუხლის გამოყენების შესახებ, რა დროსაც ამ შემთხვევებს წინ არ უსწრებდა საკითხის სსსკ-ის 206-ე მუხლის წესის თანახმად განხილვა.

14 თავად ეს წესი და ამგვარი სასამართლო პრაქტიკა ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემად განიხილება, განსაკუთრებით, პატიმრობის შეფარდების შემთხვევაში. საკითხთან დაკავშირებით იხ., მაგალითად, საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2024 წლის 20 ნოემბრის საოქმო ჩანაწერი #1/13/1821, რომლის საფუძველზე არსებითად განსახილველად იქნა მიღებული საქართველოს სახალხო დამცველის კონსტიტუციური სარჩელი #1821, სადაც დავის საგანს სწორედ სსსკ-ის 95-ე მუხლის პირველი ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი წარმოადგენს, რომელიც, მოსარჩელის აზრით, გამორიცხავს წინასასამართლო სხდომაზე ან საქმის არსებითი განხილვის დროს უშუალოდ პატიმრობის გამოყენების, შეცვლის ან ძალაში დატოვების შესახებ მიღებული გადაწყვეტილების დამოუკიდებლად გასაჩივრებას. [სასამართლო აქტები](#);

15 შევიბრებით პროცესში, ბრალდების მხარის აღნიშნული უფლება უთანასწორობის პრობლემასაც ქმნის, ვინაიდან, იგივე ვითარებაში დაცვის მხარე არ/ვერ სარგებლობს მსგავსი შესაძლებლობით საკუთარი ინტერესების დასაცავად.

რომ, უნებლიედ და არა კანონმდებლის მხრიდან გამიზნულად, ვიღებთ კანონიერი უფლებით სარგებლობის შეზღუდვას. ერთი მხრივ, პირს უფლება აქვს გაასაჩივროს აღკვეთის ღონისძიების საკითხი და, მეორე მხრივ, მას არ აქვს უფლება გაასაჩივროს გამამართლებელი განაჩენი, რაც ავტომატურად უზღუდავს მას აღკვეთის ღონისძიების საკითხის გასაჩივრების უფლებას. უფლების ამგვარი შეზღუდვა, პირდაპირ არ პასუხობს ნორმის მიზანს.

სსსკ-ის 292-ე მუხლში ჩანაწერის არარსებობა, რომ გამართლების გარდა სხვა საკითხებზე გამართლებულს აქვს გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების უფლება, მიუთითებს საკანონმდებლო ხარვეზზე. სსსკ-ის 276-ე მუხლის მიხედვით შედგენილი გამამართლებელი განაჩენის სარეზოლუციო ნაწილი არ მოიცავს განმარტებას გამართლებული პირისათვის, რომ გამართლების მიუხედავად, სხვა საკითხებზე მას მაინც რჩება უფლება გაასაჩივროს გამამართლებელი განაჩენი (სსსკ-ის 276-ე მუხლის „ე“ და „ვ“ ქ/პუნქტები თავისთავად, სხვა სპეციალური ნორმის გარეშე ვერ გავრცელდება განსახილველ საკითხზე). ვიღებთ სურათს, რომ პირს აქვს კონკრეტული საკითხის გასაჩივრების უფლება (რომლის აღიარების დასტურია სსსკ-ის 207-ე მუხლი), სსსკ (კერძოდ, 292-ე მუხლი) ამ უფლების შესახებ უბრალოდ „დუმს“ და, შესაბამისად, ეს უფლება პირს არ/ვერ განემარტება გამამართლებელი განაჩენის გამოტანისას.¹⁶

1.3 საკანონმდებლო ხაზების დაძვრა

საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2014 წლის 24 დეკემბრის გადაწყვეტილება საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის რედაქციის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მუხლებს შეეხება. მიუხედავად გადაწყვეტილების გამოტანის თარიღისა, ამავე გადაწყვეტილებით არაკონსტიტუციურად ცნობილი ცალკეული მუხლების ნორმატიული შინაარსის ფაქტი პირდაპირ გავლენას ვერ ახდენს დღევანდელ სასამართლო პრაქტიკაზე¹⁷. 1998 წლის 20 თებერვლის რედაქციის სსსკ ძალადაკარგულია, ხოლო გამართლებულისათვის გასაჩივრების უფლების საკითხთან დაკავშირებით დღეს მოქმედ სსსკ-ში (მიღებული 2009 წლის 9 ოქტომბერს) ცვლილებები დღემდე არ განხორციელებულა.¹⁸

16 სასამართლო პრაქტიკა აღნიშნულის დასტურად გამოდგება. გამამართლებელი განაჩენის დადგენისას, სასამართლო სარეზოლუციო ნაწილში გამართლებულს განუმარტავს ზიანის ანაზღაურების უფლებას, რომელიც სწორედ სსსკ-ის 92-ე მუხლიდან მომდინარეობს, ხოლო, გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრებასთან დაკავშირებით მხოლოდ ზოგადი შინაარსის აბზაცია ხოლმე მოცემული, რაც იგულისხმება, რომ სსსკ-ის 292-ე მუხლთან ერთობლიობაში უნდა იყოს გაგებული. მაგალითად, თეთრიწყაროს რაიონული სასამართლოს, 2020 წლის 17 მარტის განაჩენში (საქმე #1/113-19), რომლის მიხედვით ბრალდებული მ--- - ცნობილ იქნა უდანაშაულოდ, სარეზოლუციო ნაწილში სასამართლომ მიუთითა, რომ: „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 92-ე მუხლის თანახმად, მ---ს უფლება აქვს მოითხოვოს ზიანის ანაზღაურება“. ასევე, მაგალითად, გორის რაიონული სასამართლოს, 2020 წლის 11 მარტის განაჩენში (საქმე #1/410-18), რომლის მიხედვით ბრალდებული რ--- ქ---ს ცნობილ იქნა უდანაშაულოდ, სასამართლომ მიუთითა: „რ--- ქ---ს განემარტოს, რომ მას, როგორც გამართლებულ პირს, უფლება აქვს აუნაზღაურდეს მიყენებული ზიანი“.

17 საკითხთან დაკავშირებით იხ., ასევე, სონგულია ნ. „საპაელოცო და საკასაციო სასამართლოში სისხლის სამართლის საქმის განხილვის შინაარსი და თავისებურებანი“, წიგნში „ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის საპროცესო სამართალზე“, რედ.: თუმანიშვილი გ., ჭიშკარიანი ბ., შრამი ე., მერიდიანი, 2019, 481-482;

18 სისხლის სამართლის საქმეზე პროცესი მოქმედი კანონმდებლობის მიხედვით განხორციელდება (გარდა სსსკ-ის 329-ე მუხლის მე-3 ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევებისა) და გამამართლებელი განაჩენის შემთხვევაში, სსსკ-ში არ არსებობს ნორმა, რომელიც გამართლებულს ან/და მის ადვოკატს მისცემს შესაძლებლობას გაასაჩივროს განაჩენი გამართლების გარდა სხვა უფლებასთან მიმართებით, მაგალითად, გირაოს ნაწილში. შემთხვევის ერთ-ერთი განვითარება შესაძლოა იყოს, რომ გამართლებულმა მაინც შეიტანოს სააპელაციო/საკასაციო საჩივარი შესაბამისი მოთხოვნით გირაოს ნაწილში. სავარაუდოდ, საჩივრის დასაშვებობაზე სასამართლოს მხრიდან უარი იქნება, ვინაიდან 1998 წლის 20 თებერვლის სსსკ ძალადაკარგულია და მისი ნორმები არ მოქმედებს და ვერც ანალოგიით იქნება გამოყენებული. გამოსავალი კვლავ საკონსტიტუციო სასამართლოსათვის შესაბამისი სარჩელით/წარდგინებით მიმართვა და სსსკ-ის 292-ე მუხლის მე-2 ნაწილის და მე-300 მუხლის მე-2 ნაწილის არაკონსტიტუციურად ცნობის მოთხოვნაა. საკონსტიტუციო სასამართლოს სავარაუდო პასუხი შესაძლოა იყოს, რომ „საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს შესახებ“ ორგანული კანონის 25-ე მუხლის მე-4¹ ნაწილით იხელმძღვანელოს და ვინაიდან სადავო ნორმატიული აქტი ან მისი ნაწილი შეიცავს იმავე შინაარსის ნორმებს, რომელიც საკონსტიტუციო

თანამედროვე სასამართლო პრაქტიკა კვლავ იცნობს შემთხვევებს, როდესაც გამართლებელი განაჩენის მიუხედავად, სასამართლოს გადაწყვეტილებით, ამავე განაჩენით, გირაოს სახით შეტანილი თანხა გადარიცხება სახელმწიფოს ბიუჯეტში (სსსკ-ის მე-200 მუხლის მე-7 ნაწილი).

მაგალითად, ქ.თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2018 წლის 4 იანვრის განაჩენით¹⁹, ხი----ი ცნობილ იქნა უდანაშაულოდ და გამართლდა და ამავე განაჩენით, მის მიმართ გამოყენებული აღკვეთის ღონისძიება - გირაო გაუქმდა და გირაოს სახით შეტანილი ფულადი თანხა, 1000 (ათასი) ლარის ოდენობით, სსსკ-ის მე-200 მუხლის მე-7 ნაწილის საფუძველზე, გადარიცხა სახელმწიფო ბიუჯეტში (აღნიშნულის საფუძველი ამ კონკრეტულ შემთხვევაში რაიონული სასამართლოს გამამტყუნებელი განაჩენი იყო, რომლითაც დასტურდებოდა, რომ გირაოს პირობებში ხი----მა ჩაიდინა ახალი დანაშაული, რითაც დაარღვია კანონი). განაჩენის სარეზოლუციო ნაწილში ზოგადად არის მითითებული გამართლებულის უფლებებზე, მოითხოვოს მიყენებული ზიანის ანაზღაურება (აქ უნდა იგულისხმებოდეს სსსკ-ის 92-ე მუხლი). ასევე, განაჩენს აქვს სტანდარტული აბზაცი განაჩენის გასაჩივრების წესის შესახებ, მაგრამ არსად არის აღნიშნული გამართლებულის უფლებებზე, გაასაჩივროს გამამართლებელი განაჩენი გირაოს ნაწილში. თბილისის სააპელაციო სასამართლოს 2018 წლის 3 აპრილის განაჩენით, პროკურორის სააპელაციო საჩივარი არ დაკმაყოფილდა და 2018 წლის 4 იანვრის განაჩენი დარჩა უცვლელი, მათ შორის გირაოს თანხის სახელმწიფო ბიუჯეტში გადარიცხვის ნაწილში. სააპელაციო წარმოებისას დაცვის მხარე ითხოვდა გასაჩივრებული განაჩენის ძალაში დატოვებას უცვლელად, გირაოს ნაწილში მას პრეტენზია არ გამოუთქვამს. სააპელაციო სასამართლოს განაჩენზე პროკურორის მიერ შეტანილი იქნა საკასაციო საჩივარი, რომელიც დაუშვებლად იქნა ცნობილი საქართველოს უზენაესის სასამართლოს 2018 წლის 29 ოქტომბრის განჩინებით.

მიუხედავად იმისა, რომ დღეის მდგომარეობით სასამართლო პრაქტიკაში აღნიშნული საკითხი მწვავედ არ დგას და, თითქოს, სასწრაფო საჭიროება ამ მხრივ კანონმდებლობის სრულყოფის არ არსებობს,²⁰ საკითხი მნიშვნელოვანი და აქტუალურია სისხლის სამართლის

სასამართლომ უკვე ცნო არაკონსტიტუციურად, გამოიტანოს განჩინება საქმის არსებითად განსახილველად მიუღებლობისა და სადავო აქტის ან მისი ნაწილის ძალადაკარგულად ცნობის შესახებ. აღნიშნულის საფუძველზე სსსკ-ის 292-ე მუხლის მე-2 ნაწილის და მე-300 მუხლის მე-2 ნაწილის ის ნორმატიული შინაარსი იქნება ცნობილი ძალადაკარგულად, რომელიც უგულებელყოფს გამართლებულის მიერ განაჩენის სააპელაციო/საკასაციო წესით გასაჩივრების შესაძლებლობას. აღნიშნული პროცედურა დაკავშირებულია გარკვეული დროის, ფინანსური თუ ადამიანური რესურსების დანახარჯებთან და მნიშვნელოვნად აზიანებს პირის მიერ გასაჩივრების უფლების ეფექტიან გამოყენებას.

19 საკითხთან დაკავშირებით საინტერესოა, ასევე, ქ.თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2018 წლის 10 აგვისტოს (ნაწილობრივ გამამართლებელი, კვალიფიკაციის შეცვლის ნაწილში) განაჩენი (საქმე #330100116001432121, გადაწყვეტილებები (court.ge)), სადაც სასამართლომ განაჩენის აღწერილობით-სამოტივაციო ნაწილში (პუნქტი 7.3) იმსჯელა ბრალდებული ილ----ეს მიმართ გამოყენებული აღკვეთის ღონისძიების - გირაოს შესახებ და აღნიშნა, რომ ილ----ეს გირაოს მოქმედების პირობებში სხვა სისხლის სამართლის საქმეზე აღკვეთის ღონისძიების სახით შეეფარდა პატიმრობა, მაგრამ ბრალდების მხარეს არ უშუამდგომლია არც არსებითი განხილვისას და არც დასკვნით სიტყვაში გირაოს სახით შეფარდებული ფულადი თანხის ამოღების მიზნით უძრავი ქონების აღსასრულებლად მიქცევის თაობაზე. შესაბამისად, მიუხედავად იმისა, რომ სასამართლომ დაინახა კონკრეტულ შემთხვევაში სსსკ-ის მე-200 მუხლის მე-7 ნაწილის გამოყენების საფუძველი, განაჩენის სარეზოლუციო ნაწილით გააუქმა გირაო და დაადგინა, რომ მოხსნილი ყოფილიყო ყადაღა ემ-----ის საკუთრებაში არსებულ უძრავ ქონებაზე, რომელზეც ყადაღა გირაოს - 7000 ლარის უზრუნველყოფის მიზნით იყო დადებული. განაჩენი სააპელაციო წესით გასაჩივრდა ორივე მხარის მიერ. პროკურორის არც სააპელაციო მოთხოვნად დაუყენებია გირაოს თანხის სახელმწიფო ბიუჯეტში გადარიცხვა (აღნიშნულში მას საუარესოდ შებრუნების დაუშვებლობის წესიც შეუშლიდა ხელს, რა თქმა უნდა). გირაოს ნაწილში განაჩენი დარჩა უცვლელი.

20 საქართველოს სასამართლოების საქმისწარმოების სისტემაში /გადაწყვეტილებები (court.ge)/ ჩემს მიერ გადამოწმებულ იქნა 2018-2020 წლებში მიღებული საქართველოს მასშტაბით პირველი ინსტანციის ყველა სასამართლოს განაჩენი, საიდანაც გამამართლებელი განაჩენი, რომლითაც პირი ცნობილ იქნა უდანაშაულოდ (მათ შორის, ნაწილობრივ) და მის მიმართ შეფარდებული გირაო გაუქმდა, სულ 276 შემთხვევა მოიძებნა, საიდანაც 1 შემთხვევა იყო გირაოს თანხის სახელმწიფო ბიუჯეტში გადარიცხვის და 1 შემთხვევა - სადაც მოსამართლემ იმსჯელა, რომ თანხის სახელმწიფო ბიუჯეტში გადარიცხვის საფუძვლის არსებობის მიუხედავად, ვინაიდან ამის თაობაზე ბრალდების მხარეს არ დაუყენებია შუამდგომლობა, იგი არ იყო უფლებამოსილი საკუთარი ინიციატივით ემსჯელა აღნიშნულის შესახებ. (იხ., სქოლიო #18).

პროცესში ბრალდებულის უფლებების მაღალი სტანდარტით დაცვისა და სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოვების თვალსაზრისით.

დასკვნა

1. მიზანშეწონილია, რომ სსსკ-ის 292-ე მუხლს დაემატოს შემდეგი შინაარსის მე-3¹ ნაწილი: „გამართლებულს უფლება აქვს გაასაჩივროს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენი, თუ გამართლების მიუხედავად, აპელენტს მიაჩნია, რომ განაჩენი უკანონოდ ზღუდავს მის უფლებებს და კანონიერ ინტერესებს“. აღნიშნულის გათვალისწინებით, სსსკ-ის 298-ე მუხლის მე-3 ნაწილის რედაქცია უნდა შესწორდეს და ჩამოყალიბდეს, როგორც: „სააპელაციო სასამართლოს უფლება არა აქვს, გამამართლებელი განაჩენის ნაცვლად გამამტყუნებელი განაჩენი გამოიტანოს, გამოიყენოს საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსის უფრო მკაცრი მუხლი, დანიშნოს უფრო მკაცრი სასჯელი ან მიიღოს მსჯავრდებულისთვის არასასიკეთო სხვა გადაწყვეტილება, თუ საქმე განიხილება გამართლებულის, მსჯავრდებულის, მისი ადვოკატის საჩივრის საფუძველზე და ბრალდების მხარეს საჩივარი არ შეუტანია“;
2. იდენტური საჭიროება დგება სააპელაციო სასამართლოს მიერ გამამართლებელი განაჩენის დადგენისას ან პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენის ძალაში დატოვებისას, როდესაც აღკვეთის ღონისძიების სახით შეფარდებული გირაოს გაუქმებისას მიღებულია გადაწყვეტილება, რომ თანხა სახელმწიფო ბიუჯეტში გადაირიცხოს გირაოს პირობების დარღვევის გამო და გამართლებული ამას არ ეთანხმება. შესაბამისად, მე-300 მუხლს მე-2¹ ნაწილი უნდა დაემატოს შინაარსით: „გამართლებულს უფლება აქვს გაასაჩივროს სააპელაციო სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენი, თუ გამართლების მიუხედავად, კასატორს მიაჩნია, რომ განაჩენი უკანონოდ ზღუდავს მის უფლებებს და კანონიერ ინტერესებს“. შესაბამისად, 308-ე მუხლის პირველი ნაწილით მსჯავრდებულის გარდა გამართლებულთან მიმართებაშიც უნდა იყოს გათვალისწინებული საუარესოდ შებრუნების დაუშვებლობის წესი;
3. ვინაიდან სსსკ-ის 292-ე მუხლის მე-4 ნაწილის თანახმად, ნაფიც მსაჯულთა ვერდიქტის საფუძველზე გამოტანილ განაჩენზე სააპელაციო საჩივრის შეტანა დაუშვებელია, ხოლო, ნაშრომში განხილული საკითხი შესაძლოა გამამართლებელი ვერდიქტის შემთხვევაშიც წარმოიშვას, მიზანშეწონილია სსსკ-ის 266-ე მუხლს დაემატოს 1¹ ნაწილი შემდეგი შინაარსით: „გამართლებულს უფლება აქვს სააპელაციო სასამართლოში საკასაციო წესით ერთჯერადად გაასაჩივროს პირველი ინსტანციის სასამართლოს გამამართლებელი განაჩენი, თუ გამართლების მიუხედავად, კასატორს მიაჩნია, რომ განაჩენი უკანონოდ ზღუდავს მის უფლებებს და კანონიერ ინტერესებს“. შესაბამისად, სსსკ-ის 266-ე მუხლის პირველ ნაწილში დაემატოს: „გარდა ამავე მუხლის 1¹ ნაწილით გათვალისწინებული შემთხვევისა“. ასევე, სსსკ-ის 266-ე მუხლს უნდა დაემატოს მე-4¹ ნაწილი: „ამ მუხლის 1¹ ნაწილით გათვალისწინებული საფუძვლით ნაფიც მსაჯულთა გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების შემთხვევაში, საჩივარს განიხილავს სააპელაციო სასამართლო. ამ შემთხვევაში სააპელაციო სასამართლოს განაჩენი საბოლოოა და არ საჩივრდება“.²¹

საქართველოს კანონში „არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი“²² აღნიშნული მიმართულებით რაიმე ცვლილების განხორციელების საჭიროება ამ ეტაპზე არ დგას, ვინაიდან სააპელაციო და საკასაციო გასაჩივრებისას არასრულწლოვანი პირის მიმართ საქმის

21 გამამართლებელ ვერდიქტის საფუძველზე გამოტანილი გამამართლებელი განაჩენის გასაჩივრების უფლების მხოლოდ გამართლებულისათვის მინიჭება არ ვნებს შეჯიბრებით პროცესს, ისევე, როგორც არ ვნებს მხოლოდ პროკურორის უფლება გამართლების ნაწილში გაასაჩივროს გამამართლებელი განაჩენი სააპელაციო წესით.

22 არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge)

განხილვისას სსსკ-ის ნორმები გამოიყენება, ხოლო, არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსის 59-ე მუხლის მე-3 ნაწილის თანახმად, არასრულწლოვანი ბრალდებულის საქმე ნაფიც მსაჯულთა მონაწილეობით არ განიხილება.

სამომავლო რისკები აღნიშნული ჩანაწერის გამო, რაც სასამართლო პრაქტიკაში შესაძლოა წარმოიშვას არის, რომ დაცვის მხარე წახალისდეს ყოველ გამამართლებელ განაჩენზე, სადაც გამართლების გარდა განაჩენით გადასაწყვეტ სხვა რომელიმე საკითხთან დაკავშირებით სასამართლომ მისთვის არასასურველი გადაწყვეტილება მიიღო (მაგალითად, ნივთიერი მტკიცებულების ბედთან დაკავშირებით ან საპროცესო ხარჯებთან მიმართებაში)²³, მაინც შეიტანოს საჩივარი და სახელმწიფოს მოუწვევს სასამართლო რესურსის დახარჯვა საჩივრის დასაშვებობის გადაწყვეტის საკითხზე. მაგრამ, გამამართლებელი განაჩენის სტატისტიკური მაჩვენებლის სიმცირის გამო ეს რისკები უმნიშვნელოა იმ სიკეთესთან შედარებით, რასაც ეს ჩანაწერი გამართლებული პირისათვის უფლების მინიჭებით წარმოშობს. მაგალითად, 2023 წლის მონაცემებით, პირველი ინსტანციის სასამართლოში განხილული 17926 საქმიდან გამამართლებელი განაჩენი დადგა 574 შემთხვევაში, (11%).²⁴ 2022 წლის მონაცემებით, პირველ ინსტანციაში განხილულ 17995 საქმიდან გამამართლებელი განაჩენების რაოდენობამ 560 შეადგინა (9.5%), ხოლო 2021 წლის მონაცემებით, განხილული 14955 საქმიდან გამამართლებელი განაჩენი 499 შემთხვევაში დადგა (8.8%). რაც შეეხება სააპელაციო სასამართლოს, 2023 წელს განხილული 3299 საქმიდან 34 შემთხვევაში დადგა გამამართლებელი განაჩენი, 2022 წელს განხილული იქნა 3220 საქმე და გამამართლებელი განაჩენი 23 შემთხვევაში დადგა, ხოლო, 2021 წლის მონაცემებით, 3041 განხილული საქმიდან 16 შემთხვევა დასრულდა გამამართლებელი განაჩენით.²⁵

დასასრულს, იმედს გამოვთქვამთ, რომ წარმოდგენილი ნაშრომი დადებითად წაადგება საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის სრულყოფისა და მისი ევროპულ სტანდარტებთან დაახლოვების პროცესს.

გამოყენებული ლიტერატურა

ნოქმატიული აქტები/კოდექსები

1. საქართველოს კონსტიტუცია | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge);
2. The European Convention on Human Rights - A living instrument (georgian) (coe.int);
3. „საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge);
4. არასრულწლოვანთა მართლმსაჯულების კოდექსი | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge)

სახელმძღვანელოები/სტატიები

1. ბოხაშვილი ი., „აპელაცია სისხლის სამართლის პროცესში“, მერიდიანი, თბ., 2004;
2. Guide on Article 2 of Protocol No.7 to the European Convention on Human Rights https://ks.echr.coe.int/documents/d/echr-ks/guide_art_2_protocol_7_eng;
3. სონგულია ნ., „სააპელაციო და საკასაციო სასამართლოში სისხლის სამართლის საქმის განხილვის შინაარსი და თავისებურებანი“, წიგნში „ევროპული და საერთაშორისო სამართლის ზეგავლენა ქართულ სისხლის საპროცესო სამართალზე“, რედ.: თუმანიშვილი გ., ჭიშკარიანი ბ., შრამი ე., მერიდიანი, 2019, 476-496

²³ აღნიშნულ საკითხებთან მიმართებაში პირს აქვს უფლება იდავოს მიუხედავად გამართლებისა, მაგრამ არა სისხლის სამართალწარმოების წესით, არამედ, სამოქალაქო სამართალწარმოების გზით, რაც გათვალისწინებულია სსსკ-ის 92-ე მუხლით და რის თაობაზეც უმეტეს შემთხვევაში სასამართლო მიუთითებს კიდევ გამამართლებელი განაჩენის სარეზოლუციო ნაწილში (იხ. სქოლიო #8);

²⁴ 3-sisxli23.pdf

²⁵ 3-sisxli.pdf

გადაწყვეტილებები/წახდგინებები

1. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-103598>
2. <https://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-79432>
3. საქართველოს საკონსტიტუციო სასამართლოს 2024 წლის 20 ნოემბრის #1/13/1821 საოქმო ჩანაწერი სასამართლო აქტები
4. საქართველოს უზენაესი სასამართლოს კონსტიტუციური წარდგინება საქართველოს 1998 წლის 20 თებერვლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 546-ე მუხლის და ამავე კოდექსის 518-ე მუხლის პირველი ნაწილის კონსტიტუციურობის თაობაზე | სსიპ "საქართველოს საკანონმდებლო მაცნე" (matsne.gov.ge);
5. თეთრიწყაროს რაიონული სასამართლოს, 2020 წლის 17 მარტის განაჩენი (საქმე #1/113-19)
6. გორის რაიონული სასამართლოს, 2020 წლის 11 მარტის განაჩენი (საქმე #1/410-18)
7. ქ.თბილისის საქალაქო სასამართლოს 2018 წლის 10 აგვისტოს განაჩენი (საქმე #330100116001432121, გადაწყვეტილებები (court.ge))

ინტერნეტ გვერდები/ბმულები

1. 3-sisxli23.pdf
2. 3-sisxli.pdf
3. გადაწყვეტილებები (court.ge)

SDG მიზანი - მშვიდობა, სამართლიანობა და ძლიერი ინსტიტუტები: ხორვატიის დუნაის აუზის მშვიდობიანი რეინტეგრაცია, როგორც კარმონიული ინტეგრაციისა და სტრატეგიული დიალოგის მოდელი

გორან ბანდოვი, ტომისლავ მეშტროვიჩი

აბსტრაქტი

სტატიის მიზანია ხელი შეუწყოს კვლევას მდგრადი განვითარების მიზანთან 16 (SDG 16) დაკავშირებით, რომელიც ეფუძნება მშვიდობიანი და ინკლუზიური საზოგადოებების ხელშეწყობას მდგრადი განვითარების უზრუნველსაყოფად, სამართლიანობაზე ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფას ყველა ადამიანისათვის და ყველა დონეზე ეფექტური, ანგარიშვალდებული და ინკლუზიური ინსტიტუტების ჩამოყალიბებას. SDG 16 წარმოადგენს მშვიდობის მშენებლობის ჰოლისტურ მიდგომას და აღიარებს, რომ მდგრადი განვითარება შესაძლებელია მხოლოდ იმ გარემოში, სადაც დომინირებს სამართლიანობა, უსაფრთხოება და ინკლუზიურობა. შესაბამისად, სტატია იკვლევს, თუ როგორ აითვისა გაერთიანებულმა ერებმა (გაერო) ეს მისია ხორვატიის აღმოსავლეთ ნაწილში, დუნაის რეგიონში, გაეროს 2030 წლის დღის წესრიგის ოფიციალურ მიღებამდე ათი წლით ადრე.

სტატია ყურადღებას ამახვილებს ხორვატიის დუნაის აუზის მშვიდობიან რეინტეგრაციაზე, განსაკუთრებით ხაზგასმულია საერთაშორისო საზოგადოების გადამწყვეტი როლი რეგიონში მშვიდობის, უსაფრთხოების და სტაბილურობის ხელშეწყობაში. განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა გაერთიანებული ერების დროებით ადმინისტრაციას აღმოსავლეთ სლავონიაში, ბარანიასა და დასავლეთ სირემიაში (UNTAES), მისი ძალისხმევის ჭრილშია დემილიტარიზაცია, მშვიდობის მშენებლობა და დიალოგისა და ნდობის დამკვიდრება.

რეინტეგრაციის პროცესი დაიწყო ერდუტის შეთანხმებით (1995), რომელიც ხორვატიამ და ადგილობრივმა სერბმა წარმომადგენლებმა საერთაშორისო ზედამხედველობით გააფორმეს და რომელიც განსაზღვრავდა ადამიანებისა და ტერიტორიების ხორვატიის შემადგენლობაში დაბრუნების ეტაპებს. შეთანხმების თანახმად, გაეროს უშიშროების საბჭოს დაევალა დროებითი ადმინისტრაციის შექმნა ამ პროცესის ზედამხედველობისთვის.

UNTAES-მა მნიშვნელოვანწილად მიაღწია იმ მიზნებს, რომლებიც მოგვიანებით SDG 16-ის ფარგლებში განისაზღვრა, მათ შორის ეთნიკურად მრავალფეროვანი მოსახლეობის თანაცხოვრებისა და გადამწყვეტილების მიღების პროცესებში თანამშრომლობის წახალისება. მიუხედავად ამ მიღწევებისა, რეგიონს კვლავაც მნიშვნელოვანი გამოწვევები რჩება, განსაკუთრებით დეპოპულაციის დაძლევისა და ეკონომიკური აღდგენის მიმართულებით. ხორვატიის დუნაის აუზში მიღწეული წარმატებებისა და არსებული გამოწვევების ანალიზის გზით, სტატია სთავაზობს მკითხველს მნიშვნელოვან ხედვას იმის შესახებ, თუ რა პირობებია აუცილებელი გრძელვადიანი მშვიდობისა და მდგრადი განვითარების უზრუნველსაყოფად, რითაც ხაზს უსვამს საერთაშორისო თანამშრომლობის, ნდობის განმტკიცებისა და უმცირესობათა უფლებების პატივისცემის მნიშვნელობას.

საკვანძო სიტყვები: SDG16, მშვიდობა, რეინტეგრაცია, გაეროს სამშვიდობო მისია, ხორვატია

SDG PEACE, JUSTICE AND STRONG INSTITUTIONS: THE PEACEFUL REINTEGRATION OF THE CROATIAN DANUBE BASIN AS A MODEL FOR HARMONIOUS INTEGRATION AND STRATEGIC DIALOGUE

Goran Bandov, Tomislav Meštrović

Abstract

The objective of this article is to contribute to research on Sustainable Development Goal 16 (SDG 16), which emphasizes the promotion of peaceful and inclusive societies for sustainable development, the provision of access to justice for all, and the establishment of effective, accountable and inclusive institutions at all levels. SDG 16 reflects a holistic approach to peacebuilding, recognizing that sustainable development can only be achieved in an environment where justice, security and inclusivity prevail. Consequently, this article explores how the United Nations (UN) took up this mission in the Danube region of Eastern Croatia, ten years before the formal adoption of the UN 2030 Agenda. The focus is on the peaceful reintegration of the Croatian Danube Basin, with particular attention given to the crucial role of the international community in promoting peace, security and stability in the region.

A special emphasis is placed on the United Nations Transitional Administration in Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (UNTAES), highlighting its efforts in demilitarization, peacebuilding, as well as fostering dialogue and trust. The reintegration process was initiated with the Erdut Agreement (1995), signed by Croatia and local Serb representatives under international supervision, which outlined the steps for reintegrating people and territory into Croatia. The Agreement entrusted the UN Security Council with establishing a Transitional Administration to oversee this process.

UNTAES succeeded in achieving many of the goals that would later be articulated in SDG 16, including the promotion of inter-ethnic coexistence and cooperation in decision-making processes. Despite these achievements, the region still faces significant challenges, primarily in addressing depopulation and promoting economic recovery. By analyzing the successes and ongoing challenges in the Croatian Danube Basin, the article offers valuable insights into the conditions necessary for long-term peace and sustainable development, highlighting the importance of international cooperation, trust-building and respect for minority rights.

Keywords: SDG16, Peace, Re-Integration, UN Peacekeeping Mission, Croatia

SDG16 to strengthen peace, promote the rule of law and ensure justice

The United Nations adopted the resolution Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development, which introduced 17 Sustainable Development Goals (SDGs) (UN, 2015). In the preamble, the Agenda is described as a plan of action for people, planet and prosperity. Many regions worldwide have since adopted resolutions based on these SDGs (Bandov, Herceg-Kolman, 2019). In recent years, however, progress toward these goals has been increasingly hindered by the resurgence of armed conflicts, which reached a 30-year high in 2023. Studies show that such conflicts have significantly slowed progress on over half of the SDGs, with especially severe impacts on infrastructure and education (Wang et al., 2024). These setbacks underscore the urgency of understanding how peacebuilding efforts can protect and advance sustainable development, particularly in post-conflict settings (Wang et al., 2024).

A central goal of the 2030 Agenda is to strengthen peace and freedom, with SDG 16 aiming to foster inclusive societies, ensure justice for all, and build effective, accountable institutions (UN, 2015). Through SDG 16, the UN set ten outcome targets: reducing violence; protecting children from abuse,

exploitation, trafficking and violence; promoting the rule of law and ensuring equal access to justice; combating organized crime and illicit financial and arms flows; significantly reducing corruption and bribery; developing effective, accountable, and transparent institutions; ensuring responsive, inclusive, and representative decision-making; enhancing participation in global governance; providing universal legal identity; and ensuring public access to information and the protection of fundamental freedoms (UN, 2015).

Promoting peace, justice, and the rule of law has long been a core UN priority, with these principles embedded in its peacekeeping efforts and key documents well before the 2030 Agenda. The UNTAES mission in the Croatian Danube Basin stands out as a successful example of these values in action. This article explores how these global ambitions were reflected – well ahead of time – in one of the UN’s most effective peacebuilding missions. It adopts a case study approach to critically examine the peaceful reintegration of the Croatian Danube Basin within the broader framework of SDG 16. The analysis is based on a qualitative review of primary and secondary sources, including official UN documents, international agreements, peacekeeping mandates, academic literature and historical records. Such an approach allows for a comprehensive examination of how the principles of SDG 16 were operationalized on the ground, and what lessons this case may offer for contemporary peacebuilding efforts.

Croatia – from partial occupation to liberation

Croatian Serb rebels, with the military and technical support of Serbia and Montenegro, occupied approximately one-quarter of Croatia’s national territory, home to about half a million people before the conflict. The war resulted in thousands of deaths, forced disappearances and missing individuals. Hundreds of thousands of people became internally displaced, and the material damage was estimated in the billions of US dollars (Bandov, Hajdukovic, 2019; Živić, Cvikić 2010).

The international community, particularly through the UN missions UNPROFOR and UNCRO between 1992 and 1995, played a role in maintaining a fragile peace, preventing significant armed conflicts; however, the underlying tensions remained. Croatia remained dissatisfied, as key goals were not achieved during this period: large portions of its territory remained under occupation, peace and the permanent cessation of armed conflict were not secured, and internally displaced persons could not return to their homes in the occupied regions. The UN peacekeeping missions (UNPROFOR and UNCRO) effectively maintained the status quo without resolving the conflict.

In response, Croatia put forward several peace initiatives, including the Z-4 Plan, which proposed political and territorial autonomy for members of the Serbian community in Croatia. While the Plan Z-4 was acceptable to the international community, the leadership of the rebel Croatian Serbs rejected it, because it also meant reintegration with the Republic of Croatia.

After a number of previous peace initiatives were rejected, and finally with the rejection of the Plan Z-4 peace initiative, Croatia estimated that the insurgent members of the Serbian community would not voluntarily accept reintegration into Croatia, or agree on permanent solutions to unresolved issues. For this reason, Croatia initiated a series of military and police operations to gradually liberate its occupied territories. The most significant operations, Bljesak (May 1995) and Storm (August 1995), resulted in the liberation of over 15,000 square kilometers. In an interval of only three months, Croatia managed to regain the occupied territories, except for the Croatian Danube Basin, which was not the target of Croatian military and police operations (Bandov, Hajdukovic, 2019).

With most of its occupied territories liberated, Croatia sought to reintegrate the last remaining region under occupation – the Croatian Danube Basin.¹ Although there were (un)official suggestions to

1 The Croatian Danube Basin is the territory, which geographically corresponds to the area of eastern Slavonia, southern Baranja and western Srijem (Bing, 2007). It is the area of north-eastern Croatia, bordered by the Croatian-Hungarian border in the north, the Croatian-Serbian border in the south, the Danube river in the east, and the western part leaning on other parts of Croatia. This area is primarily flat and belongs to the wider European Pannonian region.

resolve the issue through military and police means (Morić, 2016), parts of Croatia's leadership doubted that peace initiatives could achieve successful reintegration, particularly due to the region's sensitive situation. The Croatian Danube Basin, located along the border with Serbia, had strong ties to Serbian political elites and a significant population, raising concerns about potential casualties in any military action. To avoid further conflict, Croatia reopened peace negotiations to pursue a peaceful reintegration of the area, which was strongly supported by the international community.

From the Erdut Agreement to UNTAES

After the liberation of most of the occupied territories (August 1995), the territory of the Croatian Danube Basin was still occupied by Serbs, marked by increased insecurity and widespread expectations of the Croatian military offensive. The international community worked diligently to find a diplomatic solution to prevent further escalation in the region. At the same time, they guaranteed Croatia full recognition of its independence, territorial sovereignty, and constitutional jurisdiction over all of its territory, provided that it adhered to the highest standards of human rights, particularly minority rights (Bandov, Hajduković, 2019). Ultimately, the future of the region was decided on the margins of the Dayton Peace Conference on ending the military conflict in Bosnia and Herzegovina in 1995 (Granić, 2005).

The first step towards resolution was the Basic Agreement on the Region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, which established the legal framework for the peaceful reintegration of the Croatian Danube Basin (UN, 1995). Signed on November 12, 1995, with significant support from the international community – primarily the United States, the United Nations, and several European countries – the agreement became known as the Erdut Agreement, named after the village in the Croatian Danube Basin where it was signed (Bandov, Hajduković, 2019).

The signatories of the Erdut Agreement requested the UN to establish a Transitional Administration to govern the Croatian Danube Basin during the transitional period of up to 24 months, ensuring the interests of all residents and returnees in the region (Article 1. UN, 1995a). In accordance with the Erdut Agreement, the UN was requested to demilitarize the region, to secure all the prerequisites for the return of refugees and displaced persons to their places of origin, and to re-establish the normal functioning of all public services in the region without delay (Articles 3, 4 and 7 UN, 1995a). Both sides also agreed that the UN should establish and train temporary police forces to build professionalism and trust among all ethnic communities, while at the same time upholding internationally recognized human rights standards and fundamental freedoms (Articles 5 and 6, UN, 1995a).

The Erdut Agreement recognized the right of all individuals in the Croatian Danube Basin to reclaim property taken from them unlawfully or abandoned during the conflict, as well as the right to fair compensation for property that could not be restored to them (Article 8, UN, 1995a). Moreover, according to the Erdut Agreement, the right to recover property, to receive compensation for property that could not be returned, and to receive assistance in the reconstruction of damaged property was to be equally available to all individuals regardless of their ethnicity (Article 8, UN, 1995a).

The Erdut Agreement came into effect with the adoption of the United Nations Security Council Resolution 1037 (1996) on January 15, 1996, affirming the requests made in the Agreement (UN, 1996a). This is also considered the official day when the two-year process of peaceful reintegration begins.

United Nations Transitional Administration for Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium (UNTAES)

UNTAES was established as a temporary peace administration, assuming direct control over the highest legislative and executive powers in the Croatian Danube Basin for a period of up to two years. As outlined in the Erdut Agreement, UNTAES was responsible for implementing demilitarization, police reform, confidence-building measures, and the reintegration of people and territory—both administratively, socially, and economically. Its mandate also included overseeing the return of all refugees and displaced persons, upholding a high standard of human rights protection, fostering economic develop-

ment and reconstruction, promoting a multi-ethnic environment, and organizing free elections within 30 days of the transition period's conclusion (Bandov, Hajduković, 2019). Unlike many UN missions, UNTAES was not merely an observer; it carried out specific, clearly defined tasks within strict timeframes.

The timeline was firmly set for each specific task, with the possibility of mandate extensions every six months if requested by one of the parties involved. The mandate was extended three times with the approval of both sides and the UN Security Council: first time in July 1996 with the United Nations Security Council Resolution 1069 (UN, 1996b), again in November 1996 with the United Nations Security Council Resolution 1079 (UN, 1996c), and finally in July 1997 with the United Nations Security Council Resolution 1120 (UN, 1997a). One of the key priorities was the rapid demilitarization of the area, which was to be completed within 30 days of the deployment of international forces and temporary police. From the outset, as stated in Security Council Resolution 1037 (UN, 1996a), it was clear that UN forces had a maximum of two years to complete all mandated tasks.

Additionally, the composition and strength of the UN forces were clearly outlined, and personnel levels were quickly met to ensure that the mission's goals were achieved. UN Secretary-General Boutros Boutros-Ghali initially proposed a force of 9,300 troops for UNTAES, but the mission was ultimately structured as a comprehensive operation with both military and civilian components. The final composition included 5,000 soldiers, 500 members of the UNTAES civilian police and 99 military observers. At the height of the mission, the number of personnel stationed in the Croatian Danube Basin was close to these projected levels (Boothby, 2004).

Demilitarization during the UNTAES

Demilitarization was a critical issue in the Croatian Danube Basin, a region that had been heavily armed and devastated by intense battles, including the Battle of Vukovar, which saw significant casualties. After Croatian military operations Bljesak and Oluja, the area was plagued by lawlessness, with various paramilitary groups seeking to perpetuate the statelessness of the region. One of them was the Serb paramilitary unit active during the Yugoslav Wars known as Škorpioni, which occupied the oil fields in the vicinity of the village of Đeletovci (Stanojević, 2021).

Recognizing the urgency, the UN decided that the demilitarization of the Croatian Danube Basin should be completed within 30 days after the Secretary-General informed the Security Council that the military component of UNTAES had been fully deployed and operational (UN, 1996a). Demilitarization included the dissolution and disbandment of all military and police forces, units, and personnel. Consequently, no weapons, ammunition, explosives or any other military equipment was allowed in UNTAES-administered territory without the explicit permission of the UN Transitional Administrator (Bandov, Hajduković, 2019).

To further facilitate the disarmament process, UNTAES, in cooperation with the Croatia, launched a weapons buy-back program aimed at encouraging Serbs in the region to voluntarily surrender their arms. The program provided for payments in cash and guaranteed the anonymity for anyone handing in weapons at four designated collection points in the region's UNTAES military compounds (Bandov, Hajduković, 2019). Croatian weapons experts were responsible for distributing cash payments directly to individuals who returned their arms (Boothby, 2004). This initiative was highly successful, and demilitarization was completed without significant resistance during the UNTAES mandate.

Confidence in UNTAES and Confidence between local actors

Neither Croatia nor the Serbian rebels had much confidence in the UN forces before UNTAES. Croatia's mistrust stemmed from the failures of previous UN missions (UNPROFOR and UNCRO), which had not brought about sustainable peace, the return of internally displaced persons, or the reintegration of occupied territories into Croatia. On the other hand, the Serbian rebels felt betrayed by the UN, as they believed the UN forces had failed to prevent Croatian military and police operations.

Despite these reservations, both sides were motivated to avoid further escalation of the conflict. The Serbian rebels feared military defeat and the loss of the territory they controlled, while Croatia was concerned about potential international backlash and sanctions. This mutual wariness made both parties more willing to support the new UN mission, UNTAES. Unlike the previous (and aforementioned) UN missions, UNTAES was set on a healthier footing, with a series of very specific goals and time frames in which they should be achieved.

The international community played an active role in fostering trust and dialogue among local actors and communities. In many cases, international representatives were more transparent and open than local politicians. US Ambassador Peter Galbraith, for instance, regularly met with members of the Serbian community in the Croatian Danube Basin, clearly informing them of the agreements reached. He assured them that the territory would be reintegrated into Croatia after the UN mandate ended and that they were free to stay in the region or relocate anywhere else within Croatia (Bing, 2016). Galbraith also emphasized that Croatian internally displaced individuals would return to the region and become their neighbors once again.

However, over time, gestures of goodwill became a daily occurrence on both sides. These gestures demonstrated that reconciliation was not only possible but was already happening in practical ways. Leaders of the Serbian community in the Croatian Danube Basin encouraged their fellow citizens to participate in Croatian local elections, and Croatia allowed those who did not yet possess all necessary Croatian documents to vote. Both sides were aware that without cooperation, there could be no coexistence, and therefore no life in that region.

Conclusion

Since its inception, the United Nations has worked toward achieving the goals outlined in SDG 16 in various regions worldwide, with differing levels of success. Although these goals were already defined in key UN documents like the Universal Declaration of Human Rights (UN, 1948), their inclusion in the UN Agenda 2030 framework made them more precisely defined, visible and comprehensive. The Agenda 2030, much like its predecessor, the Millennium Development Goals (MDGs), emphasized that sustainable development is only possible through the simultaneous implementation of all goals and targets, and not just individual ones. All goals are closely related to each other, and only by fully addressing them collectively can the world move towards a safer and more prosperous future.

One of the examples of the successful implementation of SDG16 before its formalization in the UN Agenda 2030 is the Peaceful Reintegration Process of the Croatian Danube Basin. The UN with its UNTAES mission and transitional administration achieved many of the goals foreseen by SDG16 ten years later, including: the reduction of violence, protection of children from abuse and exploitation, the promotion of the rule of law, ensuring equal access to justice, eradicating organized crime, and establishing responsive, inclusive and representative decision-making processes that includes all citizens regardless of nationality, ethnicity or religion.

By supporting the UNTAES mission, the UN significantly altered its previous, less effective peace-building approach in Croatia, which had focused on maintaining the status quo without achieving lasting peace. Through UNTAES, the UN forces regained the trust of local actors. This trust – both towards the UN and between the local actors themselves – was vital for the success of the peaceful reintegration process.

The primary objectives of the Transitional Administration put forward in the Agreement were demilitarization; compliance with the highest standards of human rights; the creation of a multi-ethnic environment; the organization of free elections; the administrative, social, and economic reintegration of people and territory; the return of all refugees and displaced persons; and the rebuilding and economic revitalization of the territory. All of these objectives were successfully fulfilled.

The international community remained present after the official end of the UNTAES mission in

the Croatian Danube Basin, primarily in an observer capacity with the United Nations Civilian Police Support Group (16 January 1998–15 October 1998), which continued with the training of the local police (UN, 1997b). In addition, the Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE) established the OSCE Mission to Croatia (1996–2007), which monitored human and minority rights, refugee returns, and the formation of public institutions, while also overseeing the work of civil institutions (Bing, 2016).

This strong engagement and support of the international community for a peaceful resolution of relations was crucial for both the Croatian central authorities in Zagreb and local actors in the Croatian Danube Basin. It fostered a commitment to achieving peace and coexistence, irrespective of ethnic or religious differences. In recent years, Serbian community representatives have participated in Croatian governments and regional decision-making, protected by minority rights laws.

Although the process of peaceful reintegration was successful and has remained so to this day – marked by the respect for human and minority rights, open dialogue, cooperation, as well as a revived multi-ethnic and multi-religious society – not everything is ideal, even 25 years later. Relations between Croatia and Serbia continue to strain interactions between Croats and Serbs within both countries. All these relations remain burdened by the unresolved traumas of war, the difficulty in confronting the past, but also the need for healing through dialogue, trust-building and cooperation grounded in the rule of law.

The most significant challenge facing the citizens of the Croatian Danube Basin today is the region's ongoing economic recovery. This challenge affects all ethnic and religious communities equally, as economic stagnation has become a critical issue in the post-conflict period. The difficult economic conditions have resulted in widespread depopulation, as many young individuals (in particular) seek better opportunities elsewhere, either in more prosperous parts of Croatia or abroad. This problem is not unique to the Croatian Danube Basin but is reflective of a broader trend affecting many rural areas across the country. However, the region's history of conflict and its slow recovery have compounded these challenges, making it particularly vulnerable to economic decline.

Despite the comprehensive fulfillment of the peacebuilding mandate, sustaining these achievements in the long term requires more than institutional reform and coexistence. Peace is not only the absence of conflict but also the presence of opportunity, stability and trust in the future. In the Croatian Danube Basin, this means translating peace into tangible socio-economic benefits that can retain and attract people across all communities. Without addressing these systemic development needs, the legacy of peaceful reintegration remains at risk.

Moreover, although Croatia, with strong international support, has rebuilt homes and infrastructure, it has struggled to stimulate economic development, to provide employment opportunities for young people, and to promote sustained economic growth in the region. While the international community has ensured peace, stability, and coexistence, the lack of economic development means that the Croatian Danube Basin remains a region from which people continue to emigrate. Consequently, a shrinking population erodes the diverse, multi-ethnic and multi-religious character of the region, undermining the hard-won progress in social integration and reconciliation. And without people, the future of the region remains uncertain.

References:

1. Bandov, Goran and Hajduković, Domagoj. (2019) Contribution to the Research of a Neglected Past – Peaceful Reintegration of Croatian Danube Basin – Role of UNTAES in Peace Restoration, in: OSCE Yearbook 2018, IFSH, Nomos Verlag, Baden Baden / Hamburg, p.147-164.
2. Bandov, Goran and Herceg Kolman, Nikolina. (2019) Different scenarios for implementation of the European Union's Agenda 2030, Journal of Liberty and International Affairs | Vol. 5, No. 2, Bitola, p.75-85.

3. Bing, Albert. (2007) The Road to Erdut. The position of Croatia in the international community in 1994-1995. and the reintegration of the Croatian Danube, *Scrinia Slavonica*, Vol.7 No.1.
4. Bing, Albert. (2016) The United States of America and the reintegration of the Croatian Danube region. *Scrinia Slavonica*, Vol.8, Croatian Institute of History. pp.336–365.
5. Boothby, Derek. (2004) The Political Challenges of Administering Eastern Slavonia. *Global Governance*. *Global Governance: A Review of Multilateralism and International Organizations*. 10 (1): pp.37–51.
6. Granić, Mate. (2005) Vanjski poslovi iza kulisa politike [Foreign Affairs Behind the Scenes of Politics], Zagreb.
7. Morić, Joško. (2016) (Un)desired reintegration. *Political analyses*, 7 (25), pp. 14–17.
8. Stojanović, Milica. (2021) Tajne operacije: razotkrivanje veza srpskih zvaničnika sa paravojnim jedinicama. BIRN. Belgrade. <https://balkaninsight.com/sr/2021/06/29/tajne-operacije-razotkrivanje-veza-srpskih-zvanicnika-sa-paravojnim-jedinicama/> zadnji put dostupno 8 of September 2024.
9. United Nations (1948). General Assembly. Universal Declaration of Human Rights. Resolution 217A. Paris. 10 December 1948.
10. United Nations. Department of Economics and Social Affairs. (2015) Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. Resolution adopted by the General Assembly on 25 September 2015, A/RES/70/1, New York.
11. United Nations. (1995) General Assembly, Security Council, Letter dated 15 November 1995 from the Permanent Representative of Croatia to the United Nations addressed to the Secretary General, Basic agreement on the region of Eastern Slavonia, Baranja and Western Sirmium, 12 November 1995, A/50/757, S/1995/951, 15 November 1995, pp.3-5.
12. United Nations. (1996a) Security Council, Resolution 1037 S/RES/1037 (1996), 15 January 1996, at: <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1037>.
13. United Nations. (1996b). Security Council. Resolution 1069 (1996). S/RES/1069. New York. <http://unscr.com/en/resolutions/1069>.
14. United Nations. (1996c). Security Council. Resolution 1079 (1996). S/RES/1079. New York. <http://unscr.com/en/resolutions/1079>.
15. United Nations. (1997a). Security Council. Resolution 1120 (1997). S/RES/1120. New York. <http://unscr.com/en/resolutions/1120>.
16. United Nations. (1997b). Security Council. Resolution 1145 (1997). S/RES/1120. New York. <http://unscr.com/en/resolutions/1145>.
17. Živić, Dražen and Cvikić, Sanja. (2010) Mirna reintegracija Hrvatskog Podunavlja: Znanstveni, empirijski i iskustveni uvidi [Peaceful reintegration of the Croatian Danube Basin: Scientific, empirical, and experiential insights], Zagreb/Vukovar 2010, pp.193-212.
18. Wang, Dong; Hao, Mengxue; Li, Ning; Jiang, Dong. (2024) Assessing the impact of armed conflict on the progress of achieving 17 Sustainable Development Goals, *iScience*, Vol. 27, No. 12, p.111331.

მიკრობანკები – ახალი სუბიექტი ქართულ საფინანსო სექტორში

ლევან გოთუა

აბსტრაქტი

თანამედროვე მსოფლიოში, საფინანსო დაწესებულებები, რომლებიც „საფინანსო სექტორის“ კრებით ცნებაში შეგიძლია გავაერთიანოთ, ერთმანეთისგან ფრიად განსხვავებულ სუბიექტებს წარმოადგენენ. ეს სხვაობები გამოხატულია როგორც მათ მიმართ სახელმწიფოს მხრიდან რეგულირების სხვადასხვა რეჟიმში, ისე ფინანსურ შესაძლებლობებში, საქმიანობის სახეობებში, ზომაში (სიმსხვილეში) და სხვა მრავალ პარამეტრში. უკანასკნელ დრომდე საქართველოს საფინანსო სექტორი მოიცავდა: კომერციულ ბანკებს, არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებებს, საბროკერო კომპანიებს, ფასიანი ქაღალდების დამოუკიდებელ რეგისტრატორებს, ცენტრალურ დეპოზიტარს, სპეციალიზებულ დეპოზიტარს, საფონდო ბირჟას, საინვესტიციო ფონდს, აქტივების მმართველ კომპანიას, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებს, არასახელმწიფო საპენსიო სქემის დამფუძნებლებს, საგადახდო სისტემის ოპერატორებს, საგადახდო მომსახურების პროვაიდერებს, ანგარიშვალდებულ საწარმოებსა და ვალუტის გადამცვლელ პუნქტებს.¹

2023 წლის თებერვლიდან საფინანსო სექტორის სუბიექტთა ამ, ერთობ ვრცელ ჩამონათვალს, დაემატა ჩვენთვის სრულიად ახალი, მიკრობანკის კატეგორიაც. ამ სტატიის მიზანია სამართლებრივ ქრილში გავიცნოთ მიკრობანკი, როგორც ქართული საფინანსო სისტემის ახალი სუბიექტი, რაც ამავდროულად გულისხმობს ჩვენში ამ თემატიკასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი პირველი (თუ არა პირველი) იურიდიული სამეცნიერო ნაშრომის მომზადებას. აღსანიშნავი და ხაზგასასმელია ის გარემოებაც, რომ თემის სიახლის გამო, მნიშვნელოვანწილად მოწყვეტილები ვართ შესაბამის ადგილობრივ სასამართლო პრაქტიკასა თუ მარეგულირებელის მხრიდან აქტუალური ნორმების ინტერპრეტაციის პრეცედენტებს. ამგვარად, შეიძლება ითქვას, რომ მიკრობანკების რეგულირების სრულფასოვანი სამართლებრივი ჩარჩო, რომელიც ბუნებრივია საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიკრობანკებთან მიმართებით მთელი რიგი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტების ამოქმედებასაც გულისხმობს, ჯერაც ფორმირების პროცესშია.

საკვანძო სიტყვები: მიკრობანკი, კომერციული ბანკი, მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია, საფინანსო სექტორი, ლიცენზირება.

MICROBANKS – A NEW ACTOR IN THE GEORGIAN FINANCIAL SECTOR

Levan Gotua

Abstract

In the modern world, financial institutions—collectively referred to as the “financial sector”—represent highly diverse entities. These differences manifest in various ways, including the distinct regulatory frameworks imposed by the state, their financial capabilities, types of activities, size, and numerous other parameters. Until recently, Georgia’s financial sector included: commercial banks, non-bank deposit institutions, brokerage companies, independent securities registrars, the central depository,

¹ „საქართველოს ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონის მე-2 მუხლის „ა“ ქვეპუნქტი, 24/09/2009, (2023 წლის 23 თებერვლამდე მოქმედი რედაქცია).

specialized depository, stock exchange, investment funds, asset management companies, microfinance organizations, private pension scheme founders, payment system operators, payment service providers, accountable enterprises, and currency exchange offices.

As of February 2023, this already extensive list of financial sector entities has been expanded by the addition of a completely new category for Georgia—the **microbank**. The aim of this article is to explore, from a legal perspective, the concept of the microbank as a new actor within Georgia's financial system. This simultaneously implies the preparation of one of the first (if not *the* first) legal academic studies on this topic in the country.

It is important to highlight that, due to the novelty of the subject, we are largely disconnected from relevant local case law or precedents from the regulator regarding the interpretation of applicable norms. Therefore, it can be said that a comprehensive legal framework for the regulation of microbanks—one that naturally involves the adoption of a range of sub-legal normative acts by the National Bank of Georgia—remains in the process of formation.

Keywords: Microbank, Commercial Bank, Microfinance Organization, Financial Sector, Licensing.

შესავალი

დღეის მდგომარეობით, მიკრობანკების მარეგულირებელი სამართლებრივი ჩარჩო გაფართოების პროცესშია, რადგან მარეგულირებელმა ორგანომ, კერძოდ, საქართველოს ეროვნული ბანკმა მისი პრეზიდენტის სახით, უკვე გამოსცა მიკრობანკების საქმიანობასთან დაკავშირებული მთელი რიგი ბრძანებები.²

აღბათ არავისთვის იქნება გასაკვირი, რომ თავად კანონი „მიკრობანკების საქმიანობის

2 N2113/04 „მიკრობანკების კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგებების სავალდებულო აუდიტორული შემოწმებისა და განმარტებითი შენიშვნებში ინფორმაციის გამჟღავნების წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2108/04 „მიკრობანკების რისკების შეფასების საერთო პროგრამის მოქმედების წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2118/04 „მიკრობანკებისათვის უძრავი ქონების შეფასების ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“; N2110/04 „მიკრობანკების მიერ პილარ 3-ის ფარგლებში ინფორმაციის გამჟღავნების წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2121/04 „მიკრობანკის ლიკვიდაციის, გადახდისუნარიანობისა და გაკოტრების შესახებ წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2119/04 „მიკრობანკების ადმინისტრატორთა შესაფერისობის კრიტერიუმების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2106/04 „მიკრობანკის მნიშვნელოვანი წილის შეძენის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2116/04 „მიკრობანკებისთვის კონტრციკლური ბუფერის განაკვეთის დაწესების თაობაზე“; N2114/04 „მიკრობანკებისათვის საზედამხებველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“; N2115/04 „მიკრობანკების მიერ ფილიალების, წარმომადგენლობებისა და სხვა ანალოგიური ქვედანაყოფების შექმნის წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2109/04 „მიკრობანკებისთვის ლევერიჯის კოეფიციენტის მოთხოვნების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2105/04 „მიკრობანკების ლიკენზირების წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2117/04 „მიკრობანკებში რისკის პოზიციების კონცენტრაციისა და მსხვილი რისკების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2122/04 „მიკრობანკში დროებითი ადმინისტრაციის რეჟიმის შემოღებისა და მოქმედების წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2120/04 „მიკრობანკებისთვის ფინანსური ინსტრუმენტების რისკის კატეგორიებისა და მოსალოდნელი საკრედიტო ზარალის განსაზღვრის წესის დამტკიცების თაობაზე“; N2107/04 „მიკრობანკებისთვის ინტერესთა კონფლიქტის მართვის დებულების დამტკიცების შესახებ“; N2123/04 „მიკრობანკების და მისი ადმინისტრატორების მიმართ ფულადი ჯარიმების განსაზღვრისა და დაკისრების წესის დამტკიცების შესახებ“; N2112/04 „მიკრობანკების კორპორაციული მართვის კოდექსის დამტკიცების თაობაზე“; N2132/04 „მიკრობანკების ფასდადების მოდელების მოთხოვნების შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“; N2138/04 „მიკრობანკის ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტის დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2140/04 „მიკრობანკების მიერ საოპერაციო რისკების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2136/04 „მიკრობანკების საბანკო წიგნის საპროცენტო რისკის მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2134/04 „მიკრობანკებისთვის წმინდა სტაბილური დაფინანსების კოეფიციენტის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2137/04 „მიკრობანკებისთვის დილინგური ოპერაციების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“; N2133/04 „მიკრობანკების საერთო ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტის დადგენის, განაგარიშებისა და დაცვის წესის დამტკიცების შესახებ“; N2159/04 „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიკრობანკისათვის საბროკერო კომპანიისთვის ნებადართული საქმიანობის განსახორციელებლად თანხმობის გაცემისა და გაუქმების წესის დამტკიცების შესახებ“; N2165/04 „მიკრობანკების კიბერუსაფრთხოების მართვის ჩარჩოს დამტკიცების შესახებ“; N2169/04 „მიკრობანკებისთვის „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონიდან გამომდინარე დამატებითი მოთხოვნების დაწესების თაობაზე“; N2192/04 „მიკრობანკისთვის მდგრადი დაფინანსების ტაქსონომიის მიხედვით სესხების კლასიფიცირებისა და ანგარიშგების წესის დამტკიცების შესახებ“; N2312/04 „მიკრობანკების ფულის გათეთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების რისკის ზედამხედველობის ანგარიშგების შევსებისა და წარდგენის წესის დამტკიცების თაობაზე.“

შესახებ“ არსებითად „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონს ეფუძნება. მსგავსებები საქართველოს საფინანსო სექტორის ალბათ ყველაზე მნიშვნელოვან სუბიექტსა და მიკრობანკებს შორის ძალიან ბევრია. შესაბამისად, ვეცდებით წინამდებარე ნაშრომში აქცენტი სწორედ კომერციულ ბანკებსა და მიკრობანკებს შორის განსხვავებებზე გავაკეთოთ.

უპირველესად ორიოდ სიტყვა თავად მიკრობანკის არსისა და ლეგალური დეფინიციის შესახებ. განსხვავებით კომერციული ბანკებისგან, რომელთა სტატუსი მსოფლიოს ქვეყნების უმრავლესობაში კარგა ხანია განსაზღვრულია და პრინციპში ისინი ერთიანი უნივერსალური ცნების ქვეშ შეიძლება მოვაქციოთ,³ მიკრობანკების კატეგორია საერთაშორისო დონეზე ჰარმონიზებული არაა და იმ სახელმწიფოებში, რომელთა კანონმდებლობა ამ ტიპის საფინანსო დაწესებულებებს აღიარებს, მათ საქმიანობის შესახებ არაერთგვაროვანი წარმოდგენები არსებობს. ხშირ შემთხვევაში მიკრობანკი გაიგივებულია ან სუბიექტთან, რომელიც მცირე მოცულობის სესხებს გასცემს,⁴ ან მიკროსაფინანსო ორგანიზაციასთან, ანუ სუბიექტთან რომელიც ფინანსურ მომსახურებას სთავაზობს დაბალი შემოსავლის მქონე მოსახლეობას,⁵ სესხებს ხშირად მხოლოდ საკუთარ წევრებს აძლევს და დამატებით ბევრი სადაზღვევო, სადეპოზიტო და სხვა პროდუქტით ვაჭრობს. საინტერესო პრეცედენტი შექმნა ესპანურმა Banco Social La Caixa-მ, რომელმაც 2007-2012 წწ. სამეწარმეო და სოციალური პროექტებისთვის მილიარდ ევროზე მეტი თანხის მიკროკრედიტი გასცა.⁶ თუ თავდაპირველად მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების დანიშნულება უფრო მეტად ორიენტირებული იყო არა მოგების მიღებაზე, არამედ მოსახლეობის კონკრეტული დაბალშემოსავლიანი სეგმენტებისთვის დაფინანსების წყაროების შექმნაზე (მაგ. სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისთვის, წვრილი მეწარმეებისთვის, სიღატაკის ზვარს მიღმა მცხოვრები ოჯახებისთვის, ზოგ შემთხვევაში ქალებისთვის და ა.შ.), დღესდღეობით მსოფლიოში სახეზეა მოგებაზე ფოკუსირებული მიკროდაფინანსების ე.წ. for-profit Micro Finance Institutions-ის როლის ზრდის ტენდენცია.⁷ ამ ქრილში მიკრობანკების აღქმა არსებითად სცდება ქართული კანონმდებლობის მიერ დამკვიდრებულ იმ მიდგომას, რომელსაც ნაშრომის შემდგომ ნაწილებში განვიხილავთ. შესაბამისად, გადაჭარბებული არ იქნება თუ ვიტყვით, რომ ქართული სამართალი მიკრობანკების შესახებ ახალ კონცეფციას ამკვიდრებს, რომლის ეფექტურობამაც ჯერ კიდევ დროის გამოცდა უნდა ჩააბაროს.

მიკრობანკების საქმიანობის მთავარი მიმართულებები

აუცილებლად საზგასასმელია, რომ ქართული კანონმდებლობა მიკრობანკებს იმგვარ სუბიექტებად განიხილავს, რომელთა მთავარი დანიშნულება მეწარმე სუბიექტების დაკრედიტებაა.⁸ ნიშანდობლივია, რომ სამეწარმეო საქმიანობა ფართო კონტექსტში მოიაზრება და მოიცავს სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობასაც. ჩემი აზრით ნათელია, რომ საფინანსო ბაზარზე მიკრობანკების დამკვიდრებით, სახელმწიფო დამატებითი ფინანსური რესურსების მობილიზებას ცდილობს, პირველ რიგში მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის

3 ქვეყნის ცენტრალური ბანკის მიერ ლიზენცირებული იურიდიული პირი, რომელიც უფლებამოსილია მოიზიდოს დეპოზიტები და მათი გამოყენებით გასცეს კრედიტები ან განახორციელოს კანონით ნებადართული სხვა საბანკო საქმიანობა (ავგოჩის შენიშვნა).

4 შეად. Danz C., Students Give Small Loans to Make a Difference, Insights on Law and Society, Vol. 10, Issue 1 (Fall 2009), 18-29.

5 შეად. Chowdhury A., Microfinance as a Poverty Reduction Tool— A Critical Assessment, DESA Working Paper No. 89, United Nations, Department of Economics and Social Affairs. ST/ESA/2009/DWP/89, December 2009, 2.

6 შეად. Pellegrini F., Economic and Social Development, International Scientific Conference on Economic and Social Development, Vol. 9, 2015, 329.

7 შეად. Downey K., Conroy S., Microfinance: The Impact of Nonprofit and For-Profit Status on Financial Performance and Outreach, <<https://www.econ-jobs.com/research/35795-Microfinance--The-Impact-of-Nonprofit-and-For-Profit-Status-on-Financial-Performance-and-Outreach.pdf>>, 2010, 1, [22.03.2022].

8 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 1. პუნქტი, 23/02/2023.

ე.წ. SME სექტორისთვის, რომელსაც, ზოგიერთ შემთხვევაში, წვდომა მისი საქმიანობისთვის აუცილებელ ფინანსურ რესურსებზე გართულებული აქვს.⁹ მიკრობანკების ფოკუსირება სწორედ სამეწარმეო საქმიანობის დაკრედიტებაზე, არა მხოლოდ დეკლარატორული ხასიათის დებულებაა, არამედ შეიცავს კონკრეტულ საკანონმდებლო დათქმასაც - მიკრობანკის საკრედიტო პორტფელის არანაკლებ 70 პროცენტისა უნდა შედგებოდეს სამეწარმეო მიზნით გაცემული სესხებისგან ან/და იმ სესხებისგან, რომელთა დაფარვის წყაროც სამეწარმეო საქმიანობიდან მიღებული შემოსავალია.¹⁰ ამ კუთხით ნიშანდობლივია, რომ საქართველოს ეროვნული ბანკის უკანასკნელი წლების რეგულაციები უფრო ზუსტად განსაზღვრავენ საბანკო კრედიტების/სესხების სახეებს, რაც ჩვენს სამართალში მეტ სამართლებრივ სიცხადეს ამკვიდრებს და ამ საბანკო პროდუქტის სხვადასხვა ტიპის აღრევისა და ამით გამოწვეული დავის ალბათობას მნიშვნელოვნად ამცირებს. კერძოდ, საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2018 წლის 24 დეკემბრის ბრძანება №281/04 „ფიზიკური პირის დაკრედიტების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“ მიხედვით, სამეწარმეო მიზნობრიობით გაცემული კრედიტი განსაზღვრება როგორც: „სესხი, რომლის მიზნობრიობა ბიზნესსაქმიანობაა, მათ შორის, ვაჭრობის დაფინანსება, სტარტაპი, სასოფლო-სამეურნეო მიზნობრიობა და ბიზნესის მიმდინარე ხარჯების დაფარვა. იმისათვის, რომ სესხი დაკლასიფიცირდეს სამეწარმეო მიზნობრიობით გაცემულ სესხად, აუცილებელია სესხის გამცემი ორგანიზაციის მიერ შესაბამისი ფინანსური ანალიზის ჩატარება შიდა პოლიტიკა/პროცედურების შესაბამისად.“¹¹

ასევე აღსანიშნავ გარემოებად მიმაჩნია ის, რომ „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის იმპერატიული დებულების თანახმად, ამ ტიპის საფინანსო ორგანიზაციებს აქვთ სესხების მხოლოდ ეროვნულ ვალუტაში გაცემის უფლება.¹² სავარაუდოა, რომ ამგვარად სახელმწიფო ცდილობს მიკრობანკები აქციოს ჯერ კიდევ 2017 წ. დაწყებული ე.წ. „დედოფარიზაციის“ პოლიტიკის მნიშვნელოვან ბერკეტად.¹³ ნახსენები აკრძალვა კიდევ უფრო თვალშისაცემია კომერციული ბანკების მიერ მომხმარებლების დაკრედიტებასთან მიმართებით იმავე პერიოდში შემოღებული სავალუტო შეზღუდვების ფონზე: „თუ საქართველოს კანონმდებლობით სხვა რამ არ არის დადგენილი, 200 000 (ორასი ათას) ლარამდე საბანკო კრედიტი უნდა გაიცეს მხოლოდ ლარით, გარდა იმ შემთხვევისა, როდესაც საბანკო კრედიტის გაცემის შედეგად მსესხებლის ჯამური ვალდებულებები ამავე საბანკო კრედიტის გამცემის მიმართ 200 000 (ორასი ათას) ლარს აღემატება. ამ ნაწილის მიზნებისათვის ლარით გაცემულ საბანკო კრედიტად არ მიიჩნევა ნებისმიერი ფორმით უცხოურ ვალუტაზე მიბმული ან ინდექსირებული¹⁴ საბანკო კრედიტი.“¹⁵ აქედან გამომდინარე, მიკრობანკები ე.წ. „ლარიზაციის“ ერთ-ერთ მთავარ ინსტრუმენტებად უნდა განვიხილოთ, რომელთა მიმართებითაც, ბუნებრივია, უპირატესობა, როგორც სპეციალურ ნორმას, მიენიჭება „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონით დადგენილ აკრძალვას უცხოურ ვალუტაში სესხების გაცემის თაობაზე და გამოყენებული ვერ იქნება სამოქალაქო კოდექსის 868-ე მუხლის მე-8 ნაწილის უფრო ზოგადი ხასიათის დებულებები. ისევე როგორც „მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია“, ტერმინი „მიკრობანკიც“ თავის სახელწოდებაშივე გულისხმობს ერთგვარ ფინანსურ ლიმიტს, თან-

9 შეად. გოთუა დ., საქართველოში ფაქტორინგის რეგულირების ზოგიერთი სამართლებრივი ასპექტი, სამართლის ჟურნალი, თსუ, იურიდიული ფაკულტეტი, 2/2018, 20.

10 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 1. პუნქტი, 23/02/2023.

11 საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2018 წლის 24 დეკემბრის ბრძანება №281/04 „ფიზიკური პირის დაკრედიტების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, მე-2 მუხლი.

12 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 4. პუნქტი, 23/02/2023.

13 შეად. გოთუა დ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 868-ე მუხლის კომენტარი, 2020, გვ. 9, <gccc.tsu.ge> [15.08.2024].

14 „ინდექსირებული საპროცენტო განაკვეთი არის საპროცენტო განაკვეთი, რომელიც გარკვეული წესით დაკავშირებულია საჯარო ინდექსთან და რომლის ცვლილებაც აღნიშნული ინდექსის ცვლილებითაა გამოწვეული.“ - საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 868-ე მუხლის 3. ნაწილი, 27/06/1997.

15 იქვე, 868-ე მუხლის 8. ნაწილი.

ხობრივ ზედა ზღვარს, რომლის გადაჭარბების უფლება შესაბამის სუბიექტს არ აქვს. მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების მიმართ მოქმედებს „მიკროკრედიტის“ ცნება, რომლის ძალითაც „მიკროკრედიტი არის მიკროსაფინანსო ორგანიზაციის მიერ საკრედიტო ხელშეკრულებით გათვალისწინებული ვადიანობის, დაბრუნებადობის, ფასიანობის და მიზნობრიობის პირობების შესაბამისად მსესხებელზე ან მსესხებელთა ჯგუფზე გაცემული ფულადი თანხა. მიკროსაფინანსო ორგანიზაციის მიერ გაცემული მიკროკრედიტის მაქსიმალური ჯამური ოდენობა ერთ მსესხებელზე არ უნდა აღემატებოდეს 100 000 (ასი ათას) ლარს.“¹⁶ „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის გაცნობისთანავე ნათელი ხდება, რომ „მიკროკრედიტის“ ხსენებული დეფინიცია არ ვრცელდება ამ ნაშრომის მთავარ მოქმედ პირებზე და მათთვის გაცილებით მაღალი თანხობრივი ზედა ზღვარია დამკვიდრებული: „... ერთ მსესხებელზე ან ურთიერთდაკავშირებულ მსესხებელთა ჯგუფზე გაცემული კრედიტებისა და სხვა ვალდებულებების მაქსიმალური ჯამური ოდენობა. იგი 1 000 000 (ერთ მილიონ) ლარს არ უნდა აღემატებოდეს.“¹⁷

მიკრობანკების საქმიანობის სფეროს გაშუქებისას, აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტიც, რომ ამ ტიპის საფინანსო დაწესებულებებს აქვთ საკორესპონდენტო ანგარიშების¹⁸ გახსნის უფლება.¹⁹ ამგვარი სახის ანგარიშებით აქამდე მხოლოდ კომერციული ბანკები სარგებლობდნენ, მაშინ როდესაც საბანკო კრედიტის ფორმით ფულადი თანხების გამცემი სხვა სუბიექტები ე.ი. მიკროსაფინანსო ორგანიზაციები და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულებები - საკრედიტო კავშირები, საკორესპონდენტო ანგარიშებს ვერ ხსნიან. მეტიც, „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მიღებამდე, საკორესპონდენტო ანგარიშებს ხსნიდნენ მხოლოდ კომერციული ბანკების სათავო დაწესებულებები სხვა კომერციული ბანკების სათავო დაწესებულებებში ან საქართველოს ეროვნულ ბანკში.²⁰ საკორესპონდენტო ანგარიში ბანკთაშორის ანგარიშსწორების ერთ-ერთი უმთავრესი ინსტრუმენტია, რომელიც საშუალებას იძლევა, სხვადასხვა ბანკის კლიენტებმა სწრაფად და ეფექტურად გადაურიცხონ ერთმანეთს თანხა, რომელიც უმთავრესად სწორედ ამ ტიპის ანგარიშების მეშვეობით მოძრაობს.²¹ საკორესპონდენტო ანგარიშების გახსნის უფლების მინიჭება მიკრობანკებს მნიშვნელოვნად აახლოვებს კომერციულ ბანკებთან და მიჯნავს მათ მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებისგან და არასაბანკო სადეპოზიტო დაწესებულება - საკრედიტო კავშირებისგან, რომლებსაც არათუ საკორესპონდენტო, არამედ არც ერთი ტიპის საბანკო ანგარიშის გახსნის უფლება არ აქვთ.

მიკრობანკების საქმიანობის სახეების მსგავსება კომერციული ბანკებისთვის ნებადართულ აქტივობებთან კიდევ უფრო თვალშისაცემია თუ გავითვალისწინებთ, რომ ქართული საფინანსო სექტორის ამ ახალ სუბიექტს სრული უფლება აქვს მოიზიდოს დეპოზიტები ანუ გახსნას საანაბრე ტიპის ანგარიშები, სადაც როგორც ვადიანი, ისე მოთხოვნამდე ფორმით.²² ეს გარემოება კიდევ უფრო ხაზგასასმელია იქედან გამომდინარე, რომ საქართველოს

16 „მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-5 მუხლის 2. პუნქტი, 18/07/2006.

17 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის 26-ე მუხლის 1. პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი, 23/02/2023.

18 „საკორესპონდენტო ანგარიში – ანგარიში, რომელსაც ერთი ბანკი ან საკორესპონდენტო ანგარიშის გახსნაზე უფლებამოსილი პირი ხსნის მეორეში და რომელიც გამოიყენება ანგარიშის გამხსნელ ბანკსა და ანგარიშის მფლობელს შორის ანგარიშსწორებისათვის“ - საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2011 წლის 7 აპრილის ბრძანება №24/04 „საბანკო დაწესებულებებში ანგარიშების გახსნის შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, მე-2 მუხლის „ჟ“ ქვეპუნქტი.

19 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 3. პუნქტის „გ“ ქვეპუნქტი, 23/02/2023.

20 შეად. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2011 წლის 7 აპრილის ბრძანება №24/04 „საბანკო დაწესებულებებში ანგარიშების გახსნის შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, მე-3 მუხლის 7. პუნქტი.

21 შეად. გაბისონია ზ., საბანკო სამართალი, მე-2 გადამუშავებული და განვრცობილი გამოცემა, თბილისი, 2017, გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“, გვ. 173.

22 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 2. პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი, 23/02/2023.

კანონმდებლობა მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებს პირდაპირ უკრძალავს როგორც დეპოზიტების, ისე სხვა დაბრუნებადი საშუალებების მოზიდვას.²³ მამ რა კრიტერიუმით აქვს მიკრობანკს იმის უფლება, რაც მის, საერთაშორისო პრაქტიკაზე დაყრდნობით თუ ვიტყვით, ერთგვარად „მონათესავე“ ტიპის საწარმოს, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციას, იმპერატიული წესით ეზღუდება? ამ კითხვაზე პასუხი, სხვათა შორის, მიკრობანკების მიმართ საქართველოს ეროვნული ბანკის მხრიდან ზედამხედველობის რეჟიმში უნდა ვეძიოთ, რაც გამოიხატება რეგულირების იმ თავისებურებაში, რომ მიკრობანკებისგან განსხვავებით მიკროსაფინანსო ორგანიზაცია არ ექვემდებარება ლიცენზირებას და საქართველოს ეროვნული ბანკი მხოლოდ მის რეგისტრაციას აწარმოებს.²⁴ მკითხველისთვის უფრო გასაგები რომ იყოს, განვმარტავთ, რომ დღესდღეობით საქართველოს ეროვნული ბანკის საქმიანობის ავტორიზაციის ამ ორივე ფორმას წარმატებით იყენებს, თუმცა ლიცენზირება ზედამხედველობის უფრო რთული და გრძელვადიანი ფორმაა,²⁵ ვიდრე რეგისტრაცია. ლიცენზირება მარეგულირებელი ორგანოს მხრიდან ანგარიშვალდებულებების, დოკუმენტრუნვის, ფინანსური მაჩვენებლებისა და ფინანსური ორგანიზაციისთვის დამახასიათებელი სხვა არსებითი პარამეტრების გაცილებით მჭიდრო კონტროლსა და მონიტორინგს გულისხმობს, ვიდრე რეგისტრაცია.²⁶ ამიტომ არ უნდა გაგვიკვირდეს, რომ მიკრობანკებთან შედარებით შეზღუდულია მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებისთვის ნებადართული საქმიანობის სახეობების ჩამონათვალი, რაც, პირველი ისეთი უმნიშვნელოვანესი საფინანსო მომსახურების მიწოდებას გულისხმობს, როგორიც ანაბრების (დეპოზიტების) განთავსებაა. მიკროსაფინანსო ორგანიზაციებისგან განსხვავებით, მიკრობანკების მიმართ საკმაოდ მკაცრი მოთხოვნები არსებობს - მაგალითად, მოქმედი კანონმდებლობა მათ საზედამხედველო კაპიტალისთვის²⁷ არანაკლებ 10,000,000 ლარის გამოყოფას ავალდებულებს.²⁸ გარდა ამისა, კანონმდებელი, სავარაუდოდ, ერთობ ფრთხილად ეკიდება მიკრობანკების მიერ ანაბრების მოზიდვის საკითხს და როგორც ჩანს, ცდილობს დეპოზიტართა კლიენტურა არ იყოს განსაკუთრებით ფართო. ეს უმთავრესად იმაში გამოიხატება, რომ ფიზიკურ პირებთან მიმართებით მიკრობანკს ანაბრების მიღება მხოლოდ მსხვილი კლიენტურისგან შეუძლია: „მიკრობანკის მიერ ფიზიკური პირებისგან (მათ შორის, ინდივიდუალური მენარმისგან) დაბრუნებადი ფულადი სახსრების მოზიდვის შემთხვევაში თითოეული ფიზიკური პირისგან (მათ შორის, ინდივიდუალური მენარმისგან) მოზიდული ფულადი სახსრების ოდენობა არ უნდა იყოს 100 000 (ასი ათას) ლარზე ან უცხოური ვალუტით მის ეკვივალენტზე ნაკლები.“²⁹ გარდა ამისა, იმავე ნორმით დგინდება, რომ „100 000 (ასი ათას) ლარზე მეტი ოდენობის დაბრუნებადი ფულადი სახსრების მოზიდვა შესაძლებელია მხოლოდ საზედამხედველო კაპიტალთან შეფარდებით, შესაბამისი ზღვრის ფარგლებში, რომელიც განისაზღვრება საქართველოს ეროვნული ბანკის ნორმატიული აქტით.“

სხვა მხრივ, მიკრობანკებისთვის ნებადართული საქმიანობის სახეობებიდან გამოსაყოფია „სესხების, გარანტიების, აკრედიტივებისა და ლიზინგის გაცემა, ფაქტორინგული ოპერაციების განხორციელება ამ კანონით დადგენილი ლიმიტის ფარგლებში“,³⁰ რაც მიკრობანკს საშუალებას

23 „მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-4 მუხლის 3. პუნქტი, 18/07/2006.

24 იქვე, მე-4 მუხლის 2. პუნქტი

25 შეად. გოთუა, საქართველოში ფინანსური ლიზინგის განვითარების სამართლებრივი პრობლემები, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, 3/2021, 85.

26 იქვე.

27 „საზედამხედველო კაპიტალი – კაპიტალის სახეობა, რომელიც იქმნება მიკრობანკის საქმიანობის განხორციელებისათვის, მოსალოდნელი თუ მოულოდნელი ფინანსური დანაკარგების/ზარალის გასა-ნეიტრალეზებად და სხვადასხვა სახის რისკისაგან დასაცავად“ - „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-2 მუხლის 2. პუნქტის „რ“ ქვეპუნქტი, 23/02/2023.“

28 საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება N 111/04 „მიკრობანკებისათვის საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“ პირველი მუხლი, 21/6/2023.

29 იქვე, მე-3 მუხლის 6. პუნქტი.

30 იქვე, მე-3 მუხლის 3. პუნქტის „ა“ ქვეპუნქტი.

აძლევს ამგვარი ფინანსური ინსტრუმენტები კომერციული ბანკის მსგავსად სრულყოფილად გამოიყენოს. „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონითვე,³¹ ამ სუბიექტებს საბანკო ანგარიშის ყველაზე გავრცელებული ფორმის, მიმდინარე საბანკო ანგარიშის³² გახსნის უფლებაც აქვთ, რაც კლიენტურის მოზიდვის მიზნებისთვის ერთობ მნიშვნელოვანია. ისევე როგორც კომერციულ ბანკებს, მიკრობანკებსაც შუძლიათ ნაღდი და უნაღდო ანგარიშსწორების ოპერაციების განხორციელება და საკასო-საინკასაციო მომსახურების გაწევა; საგადახდო ბარათების გამოშვება და მათი მიმოქცევის ორგანიზება; საგადახდო მომსახურების გაწევა, საგადახდო სისტემის ოპერირება, ანგარიშსწორების აგენტის ფუნქციების შესრულება და სხვ.³³ მიკრობანკებისთვის ნებადართული საქმიანობის ფორმების საკითხის საერთო შეჯამებისას დავსძენ, რომ შესაბამისი ჩამონათვალი აშკარად ეფუძნება „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-20 მუხლს, იმ სხვაობით, რომ კომერციულ ბანკებს, მიკრობანკებისგან განსხვავებით, დამატებით შეუძლიათ ასევე კლიენტების დავალებით ნდობით (სატრასტო) ოპერაციების განხორციელება, სახსრების მოზიდვა და განთავსება, საკრედიტო-საცნობარო მომსახურების გაწევა, ფასიანი ქაღალდების როგორც შენახვა და აღრიცხვა, ისე მათ მიმართ სპეციალიზებული დეპოზიტარის ფუნქციის შესრულება.

მიკრობანკების მიმართ არსებული სალიცენზიო მოთხოვნები

მიკრობანკითავე საქმიანობას ახორციელებს მხოლოდ სახელმწიფოს მხრიდან შესაბამისი ავტორიზაციის, კერძოდ, ლიცენზიის საფუძველზე. ამ სფეროში ქართული კანონმდებლობის ცენტრალურ აქტს, კანონს „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“, რომელიც სახელმწიფოში არსებული ყველა ლიცენზიისა და ნებართვის ამომწურავ ჩამონათვალს ადგენს, 2023 წლიდან დაემატა მიკრობანკის საქმიანობის ლიცენზია.³⁴ საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის მსგავსად, მიკრობანკის საქმიანობის ლიცენზიაც განუსაზღვრელი ვადით გაიცემა და მისი სხვისთვის გადაცემა აკრძალულია. ეს ნიშან-თვისება ანუ ლიცენზიის სამოქალაქო ბრუნვაუნარიანობის შეზღუდვა მხოლოდ ნახსენებ ლიცენზიას არ ახასიათებს და უნივერსალურია საქმიანობის უფლების მინიჭების ყველა მოწონებასთან მიმართებით, რაც არსებითად განასხვავებს სახელმწიფოს მხრიდან ავტორიზაციის ამ ფორმას ე.წ. „სარგებლობის“ ლიცენზიებისგან, რომელთა ძირითადი ნაწილი ვადიანი და სხვისთვის გადაცემადია.

როგორც ზემოთ ავღნიშნეთ, მიკროსაფინანსო ორგანიზაციები ლიცენზირებას არ საჭიროებენ და მხოლოდ საქართველოს ეროვნულ ბანკში რეგისტრაციის საფუძველზე საქმიანობენ. შესაბამისად, ამ ქრილშიც მიკრობანკებს გაცილებით მეტი საერთო აქვთ სწორედ კომერციულ ბანკებთან ვიდრე რომელიმე სხვა ტიპის საფინანსო დაწესებულებებთან. ზოგადი სალიცენზიო მოთხოვნების იდენტურობის პარალელურად, არცთუ ბევრია სხვაობა მარეგულირებლის მიერ სალიცენზიო მიმართვის დამუშავების პროცედურებშიც. საინტერესოა უცხოური ბანკის შვილობილი კომპანიის ლიცენზირების საკითხი, რომელიც, „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის მე-8 მუხლის ძალით, შეიძლება გამარტივებული წესით განხორციელდეს. ამის წინაპირობაა, რომ „მიკრობანკის საქმიანობის ლიცენზიის მაძიებელი იყოს „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონით გათვალისწინებული იმ განსაკუთრებულად სანდო ბანკის³⁵ შვილობილი კომპანია, რომელსაც

31 იქვე, მე-3 მუხლის 3. პუნქტის „ბ“ ქვეპუნქტი.

32 „მიმდინარე ანგარიში – საბანკო ანგარიში, რომლებზეც აღირიცხება პირის ფულადი სახსრები და რომელსაც განკარგავს კლიენტი გადახდების განსახორციელებლად ან სხვა მიზნით. აღნიშნული ტიპის ანგარიში მოიცავს საბარათე ანგარიშებსაც და ბინათმესაკუთრეთა მიერ გახსნილ საანგარიშგებო ანგარიშებსაც“ - საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის 2011 წლის 7 აპრილის ბრძანება №24/04 „საბანკო დაწესებულებებში ანგარიშების გახსნის შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, მე-3 მუხლის „პ“ ქვეპუნქტი.

33 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-3 მუხლის 3. პუნქტი, 23/02/2023.

34 „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-6 მუხლის 34¹. პუნქტი, 25/06/2005.

35 „უცხოური სანდო ბანკი – განვითარებული ქვეყნის ბანკი, რომელსაც აქვს კომპეტენტური საერთაშორისო

აქვს ცნობადობის მაღალი დონე, კარგი რეპუტაცია, მაღალი საკრედიტო რეიტინგი, ფინანსურ სექტორში საქმიანობის მრავალწლიანი გამოცდილება, მდგრადი ფინანსური მაჩვენებლები და გამჭვირვალობის მაღალი დონე.

ამ მხრივ მცირე ბუნდოვანების საფუძველი შეიძლება გახდეს „განსაკუთრებულად სანდო ბანკის“ კატეგორია, რომელიც „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონით არაა დეფინირებული და არც მიკრობანკების მარეგულირებელი რომელიმე ნორმატიული აქტი აზუსტებს რა სხვაობაა „უცხოურ სანდო ბანკსა“ და „განსაკუთრებულად სანდო ბანკს“ შორის. ვფიქრობ, პოტენციური გაუგებრობების თავიდან ასაცილებლად, ამგვარი ცნებები განსაკუთრებულ სიზუსტესა და არაორაზროვნებას საჭიროებენ. არსებული ჩანაწერით კი, თეორიულად, მხოლოდ საქართველოს ეროვნულ ბანკს შეუძლია უკვე სანდოდ აღიარებული უცხოური ბანკი დამატებით „განსაკუთრებულად სანდოდ“ მიიჩნიოს, მაშინ, როცა „განსაკუთრებულების“ კრიტერიუმები ცალკე განსაზღვრული არაა. მარეგულირებლის კომპეტენცია ამ ტიპის სუბიექტებთან მიმართებით განსაკუთრებით ფართოა: „საქართველოს ეროვნული ბანკი სანდო უცხოური ბანკის საქართველოს ბაზარზე შემოსვლის ხელშეწყობის მიზნით... უცხოური ბანკის შვილობილ კომპანიას ინდივიდუალურად განუსაზღვრავს მიკრობანკის საქმიანობის ლიცენზიის მისაღებად წარსადგენი ინფორმაციის/დოკუმენტაციის ჩამონათვალს.“³⁶

ამ ქრილში გამოსაყოფია ასევე, რომ არც კომერციული ბანკებისა თუ მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ კანონები და, ჩემს ხელთ არსებული ინფორმაციით, არც საქართველოს ეროვნული ბანკის რომელიმე კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტი, განსზღვრავს გამართივებული სალიცენზიო წარმოების ზუსტ პროცედურებს, ვადებსა და წარმოსადგენი დოკუმენტაციის ნუსხას. ამგვარად, ამ მიმართულებით საქართველოს ეროვნულ ბანკს შესაბამისი სამართლის ნორმებისა ინტერპრეტაციისა და ზოგადი დისკრეციის განსაკუთრებით მაღალი ხარისხი აქვს მინიჭებული.

მიკრობანკების მიერ არაპროფილური საქმიანობის განხორციელება

კომერციული ბანკების კომპეტენციის ირგვლივ არსებული საკითხებიდან, განსაკუთრებით მწვავე და აქტუალური ყოველთვის იყო ამ სუბიექტების მიერ არასაბანკო საქმიანობის განხორციელება, უფრო ზუსტად კი ის ნორმატიული დანაწესები, რომლებიც ჩვენში საერთაშორისო პრაქტიკაზე დაყრდნობითაა დამკვიდრებული და რომლებიც მნიშვნელოვან შეზღუდვებს ადგენენ ბანკების მიერ სხვა იურიდიულ პირებში წილებისა და აქციების ფლობასთან დაკავშირებით. ვინაიდან წინამდებარე ნაშრომის ფორმატი არ გვაძლევს საშუალებას ამ თემაზე დეტალურად ვისაუბროთ, მკითხველის ზოგადი ინფორმირებისთვის დავსძენ, რომ კომერციული ბანკების მიმართ მოქმედებს სხვა კომპანიებში მათი წილობრივი მონაწილეობის ლიმიტები, რის გამოც ამ სუბიექტებმა ყოველთვის უნდა დაიცვან კონკრეტული თანაფარდობები საკუთარ სააქციო კაპიტალსა³⁷ და შესაბამისი იურიდიული პირის წილების/ აქციების ღირებულებებს შორის.³⁸ ლოგიკურია, რომ ამგვარი შეზღუდვების მიზანია, კომერციულ ბანკებს არ მიეცეთ საშუალება საკუთარი, ერთობ მსხვილი ფულადი რესურსები ეკონომიკის სხვა სექტორებზე ფინანსური კონტროლის დასამყარებლად მიმართონ, რაც, ბუნებრივია,

სარეიტინგო ორგანიზაციის მიერ მინიჭებული, გარკვეული დონის ან მასზე მაღალი რეიტინგი. ეროვნული ბანკი ადგენს კომპეტენტურ საერთაშორისო სარეიტინგო ორგანიზაციათა ნუსხას და თითოეული კომპეტენტური საერთაშორისო სარეიტინგო ორგანიზაციის მიხედვით განსაზღვრავს რეიტინგის დონეს“ - „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „პ“ პუნქტი, 23/02/1996.

36 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-8 მუხლის 2. პუნქტი, 23/02/2023.

37 „სააქციო კაპიტალი - კომერციული ბანკის აქციონერთა კაპიტალი, რომელიც განისაზღვრება, როგორც სხვაობა ბანკის მთლიან აქტივებსა და მთლიან ვალდებულებებს შორის“ - „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის პირველი მუხლის „დ“ პუნქტი, 23/02/1996.

38 იქვე, მე-10 მუხლი.

დააზარალებს მენარმეებს (განსაკუთრებით მცირე და საშუალო ბიზნესს) და ხელს არ შეუწყობს ჯანსაღ და კეთილსინდისიერ კონკურენციას ამა თუ იმ ბაზარზე. არაპროფილური საქმიანობის მიმართ შეზღუდვა კანონმდებელმა გარკვეულწილად მიკრობანკებზეც გაავრცელა: მიკრობანკს უფლება აქვს „განახორციელოს ინვესტიცია (მათ შორის, შექმნას ან შეიძინოს შვილობილი საწარმო) ისეთ იურიდიულ პირში, რომელიც ფინანსური ინსტიტუტია ან რომლის საქმიანობაც მიკრობანკის საქმიანობასთან ან მიკრობანკის სოციალურ პროექტებთან არის დაკავშირებული. ამ ქვეპუნქტით გათვალისწინებულ თითოეულ საწარმოში წილი არ უნდა აღემატებოდეს მიკრობანკის სააქციო კაპიტალის 20 პროცენტს, ხოლო ინვესტიციების ჯამური ღირებულება – მიკრობანკის სააქციო კაპიტალის 30 პროცენტს. საქართველოს ეროვნული ბანკი უფლებამოსილია მიკრობანკი არაუმეტეს 1 წლის ვადით გაათავისუფლოს ამ ქვეპუნქტით განსაზღვრული პროცენტული ზღვრების დაცვისგან.“³⁹ ამგვარად, მიკრობანკები, განსხვავებით კომერციული ბანკებისგან, არსებითად ვერ შეიძენენ წილებს/აქციებს ისეთ საწარმოებში, რომლებიც საფინანსო საქმიანობას არ ეწევიან. თუ კომერციულ ბანკს სხვა საწარმოებში ჯამური ინვესტიციების ოდენობა საკუთარი სააქციო კაპიტალის 50%-ის ღირებულებით აქვს შეზღუდული, მიკრობანკებისთვის ეს რიცხვი სააქციო კაპიტალის 30%-ს არ აღემატება.

მიკრობანკს შეუძლია ასევე საქართველოს ფარგლებს გარეთ შეიძინოს ან შექმნას შვილობილი საწარმო.⁴⁰ ეკონომიკის რეგულირებულ სექტორებში დამკვიდრებული საზე-დამხედველო ნორმები, რომლებიც ამ სახის გარიგებების თაობაზე მარეგულირებლის აუცილებელ ინფორმირებასა და ფულის გათვთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების ეფექტური ინსტრუმენტების შემუშავებას მოითხოვს, მიკრობანკებზეც ვრცელდება.⁴¹

საზგასასმელია ასევე, რომ ქართული კანონმდებლობა ერთობ ხელსაყრელ პირობებს უქმნის იმ მიკრობანკებს, რომლებსაც გამსხვილება აქვთ განზრახული და შესაბამისად კომერციული ბანკად გარდაქმნას აპირებენ. საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის გაცემის შესახებ გადანყვეტილების მიღებამდე მიკრობანკი უწყვეტად ახორციელებს ნებადართულ საქმიანობას.⁴² მარეგულირებელი კი საბანკო საქმიანობის ლიცენზიის გაცემის შესახებ გადანყვეტილებასთან ერთად იღებს გადანყვეტილებას მიკრობანკის საქმიანობის ლიცენზიის გაუქმების შესახებ, რის შემდეგაც შესაბამისი მიკრობანკის უფლებამონაცვლე ხდება კომერციული ბანკი.⁴³

სხვა მნიშვნელოვანი დებულებები მიკრობანკების შესახებ

ზემოთ ვეცადეთ აქცენტი გაგვეკეთებინა იმ საკანონმდებლო ნორმებზე, რომლებიც ქართულ სამართალში მიკრობანკების მიმართ გარკვეულ სიახლეებს ადგენენ და ამ სუბიექტებისთვის დამახასიათებელ, ზოგიერთ შემთხვევაში კი მხოლოდ მათთვის გათვა-ლისწინებულ დებულებებს შეიცავენ. ვფიქრობ, მკითხველისთვის ახალი არ იქნება ის გარემოება, რომ უმრავლეს შემთხვევაში, „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ კანონის დანაწესები, საფინანსო სექტორში მოქმედი სხვა სუბიექტების, პირველ რიგში კი კომერციული ბანკების მიმართ არსებულ რეგულაციებს ეფუძნება. შესაბამისად, მიზანშეწონილად მიმაჩნია ჩვენს თემასთან დაკავშირებულ ყველაზე ფუძემდებლურ საკითხები უყურადღებოდ მაინც არ დავტოვოთ, მიუხედავად იმისა, რომ მათში რაიმე სამართლებრივი ნოვაცია შეიძლება არც იკითხებოდეს.

მიკრობანკები სააქციო საზოგადოებებია, რომელთა მმართველობის სისტემაში აქცი-ონერთა საერთო კრება, სამეთვალყურეო საბჭო, დირექტორატი და ფინანსური დაწე-სებულებებისთვის დამახასიათებელი კიდევ ერთი ორგანო, აუდიტის კომიტეტი უნდა

39 „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-16 მუხლის 1. პუნქტი, 23/02/2023.

40 იქვე, მე-17 მუხლი.

41 იქვე.

42 იქვე, მე-18 მუხლის 2. პუნქტი.

43 იქვე, მე-18 მუხლის 3. პუნქტი.

ვიგულისხმობთ.⁴⁴ მიკრობანკების პასუხისმგებელ პირებს ადმინისტრატორები წარმოადგენენ, რომელთა მიმართ, განათლების, გამოცდილების, პატიოსნებისა და პროფესიონალიზმის მოთხოვნები არსებობს, რაც ადმინისტრატორთა შესაფერისობის კრიტერიუმებში გამოიხატება.⁴⁵ მიკრობანკის კაპიტალში 10%-ზე მეტი წილის ფლობა შესაბამის აქციონერს მნიშვნელოვანი წილის მფლობელი აქციონერის სტატუსს ანიჭებს და მის მიმართ გარკვეულ შეზღუდვებს, უმთავრესად მძიმე, განსაკუთრებით მძიმე და ეკონომიკური დანაშაულებისთვის ნასამართლობის არარასებობას გულისხმობს. ამგვარი მოთხოვნები არა მარტო მნიშვნელოვანი წილის პირდაპირ მფლობელებზე, არამედ შუალედურ მფლობელებსა და ამგვარი წილის ბენეფიციარ მესაკუთრეებზეც ვრცელდება.

მიკრობანკებზე ვრცელდება როგორც გარეაუდიტორული შემოწმების ყოველწლიური ვალდებულება,⁴⁶ ისე საქართველოს ეროვნული ბანკის ყველა საზედამხედველო ინსტრუმენტი (სანქცია),⁴⁷ რომელიც საფინანსო სექტორშია დამკვიდრებული. ისევე როგორც კომერციულ ბანკებთან დაკავშირებით, მიკრობანკების გადახდისუნარობის, გაკოტრების, დროებითი ადმინისტრირებისა და ლიკვიდაციის შესახებ გადაწყვეტილებებს ექსკლუზიურად იღებს საქართველოს ეროვნული ბანკი.

დასკვნა

როგორც ზემოთ დავრწმუნდით, ისედაც საკმაოდ მრავალფეროვანი ქართული საფინანსო სექტორი 2023 წლიდან კიდევ უფრო გაფართოვდა და კანონმდებლობაში ჩვენთვის სრულიად ახალი, მიკრობანკის კატეგორია დაამკვიდრა. არსებული სამართლებრივი სტატუსის გათვალისწინებით, ქართული სამართალი ამ ტიპის ფინანსური დაწესებულებების სრულიად ახალ და ინოვაციურ მოდელს გვთავაზობს.

საფინანსო ბაზარზე მიკრობანკების დამკვიდრების ქრილში მათი მთავარი ამოცანები, სავარაუდოდ, იქნება: ა) მცირე და საშუალო საწარმოებისთვის, ე.წ. SME სექტორისთვის დაკრედიტების დამატებითი წყაროს ფორმირება; ბ) უშუალოდ სამეწარმეო საქმიანობაზე ანუ ფაქტობრივად ბიზნეს კრედიტებზე ფოკუსირება; და გ) გამომდინარე იქედან, რომ ამ ტიპის საწარმოებს სესხების მხოლოდ ეროვნულ ვალუტაში გაცემის უფლება აქვთ, ე.წ. „დედოლარიზაციის“, იგივე „ლარიზაციის“ პოლიტიკაში მიკრობანკებისთვის მნიშვნელოვანი როლის მინიჭება.

ამ ეტაპზე, მიკრობანკების საქმიანობის მარეგულირებელი საკანონმდებლო ჩარჩო ჯერაც ჩამოყალიბების პროცესშია, თუმცა უკვე იკვეთება რიგი საკითხებისა, რომლებიც სრულყოფას მოითხოვენ, მათ შორის, გამარტივებული სალიცენზიო წარმოების წესებისა და პროცედურების უფრო დეტალური რეგულირების მიზანშეწონილობა. ვიმედოვნებ, რომ მიკრობანკების გამოჩენა ქართულ საფინანსო ბაზარზე სასიკეთოდ აისახება და ეს სუბიექტები წარმატებით შეასრულებენ კანონმდებლის მიერ მათთვის განსაზღვრულ ფუნქციებს.

ბიბლიოგრაფია

1. „ეროვნული ბანკის შესახებ“ საქართველოს ორგანული კანონი. 24/09/2009;
2. „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 23/02/2023;
3. საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 26/06/1997;
4. „მიკროსაფინანსო ორგანიზაციების შესახებ“ საქართველოს კანონი, 18/07/2006;

44 შეად. იქვე, მუხლები 20-23.

45 შეად. იქვე, მე-7 მუხლი.

46 შეად. იქვე, 31-ე მუხლი.

47 შეად. იქვე, VII თავი.

5. „კომერციული ბანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონი, 23/02/1996;
6. „ლიცენზიებისა და ნებართვების შესახებ“ საქართველოს კანონი, 25/06/2005.
7. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №113/04 „მიკრობანკების კონსოლიდირებული ფინანსური ანგარიშგებების სავალდებულო აუდიტორული შემოწმებისა და განმარტებით შენიშვნებში ინფორმაციის გამჟღავნების წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
8. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №108/04 „მიკრობანკების რისკების შეფასების საერთო პროგრამის მოქმედების წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
9. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №118/04 „მიკრობანკებისათვის უძრავი ქონების შეფასების ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
10. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №110/04 „მიკრობანკების მიერ პილარ 3-ის ფარგლებში ინფორმაციის გამჟღავნების წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
11. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №121/04 „მიკრობანკის ლიკვიდაციის, გადახდისუნარიობისა და გაკოტრების შესახებ წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
12. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №119/04 „მიკრობანკების ადმინისტრატორთა შესაფერისობის კრიტერიუმების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
13. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №106/04 „მიკრობანკის მნიშვნელოვანი წილის შეძენის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
14. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №116/04 „მიკრობანკებისთვის კონტრციკლური ბუფერის განაკვეთის დაწესების თაობაზე“, 22/06/2023;
15. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №114/04 „მიკრობანკებისათვის საზედამხედველო კაპიტალის მინიმალური ოდენობის განსაზღვრის შესახებ“, 22/06/2023;
16. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №115/04 „მიკრობანკების მიერ ფილიალების, წარმომადგენლობებისა და სხვა ანალოგიური ქვედანაყოფების შექმნის წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
17. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №109/04 „მიკრობანკებისთვის ლევერიჯის კოეფიციენტის მოთხოვნების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023 ;
18. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №105/04 „მიკრობანკების ლიცენზირების წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
19. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №117/04 „მიკრობანკებში რისკის პოზიციების კონცენტრაციისა და მსხვილი რისკების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
20. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №122/04 „მიკრობანკში დროებითი ადმინისტრაციის რეჟიმის შემოღებისა და მოქმედების წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023;
21. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №120/04 „მიკრობანკებისთვის ფინანსური ინსტრუმენტების რისკის კატეგორიებისა და მოსალოდნელი საკრედიტო ზარალის განსაზღვრის წესის დამტკიცების თაობაზე“, 22/06/2023 ;
22. საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №107/04 „მიკრობანკებისთვის ინტერესთა კონფლიქტის მართვის დებულების დამტკიცების შესახებ“, 22/06/2023;

- 23.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №123/04 „მიკრობანკების და მისი ადმინისტრატორების მიმართ ფულადი ჯარიმების განსაზღვრისა და დაკისრების წესის დამტკიცების შესახებ“, 22/06/2023;
- 24.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №112/04 „მიკრობანკების კორპორაციული მართვის კოდექსის დამტკიცების თაობაზე“; №132/04 „მიკრობანკების ფასდადების მოდელის მოთხოვნების შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, 27/06/2023;
- 25.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №138/04 „მიკრობანკის ლიკვიდობის გადაფარვის კოეფიციენტის დებულების დამტკიცების თაობაზე“;
- 26.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №140/04 „მიკრობანკების მიერ საოპერაციო რისკების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 27/06/2023;
- 27.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №136/04 „მიკრობანკების საბანკო წიგნის საპროცენტო რისკის მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 27/06/2023;
- 28.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №134/04 „მიკრობანკებისთვის წმინდა სტაბილური დაფინანსების კოეფიციენტის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 27/06/2023;
- 29.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №137/04 „მიკრობანკებისთვის დილინგური ოპერაციების მართვის შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 27/06/2023;
- 30.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №133/04 „მიკრობანკების საერთო ღია სავალუტო პოზიციის ლიმიტის დადგენის, გაანგარიშებისა და დაცვის წესის დამტკიცების შესახებ“, 27/06/2023;
- 31.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №159/04 „საქართველოს ეროვნული ბანკის მიერ მიკრობანკისათვის საბროკერო კომპანიისთვის ნებადართული საქმიანობის განსახორციელებლად თანხმობის გაცემისა და გაუქმების წესის დამტკიცების შესახებ“, 28/06/2023;
- 32.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №165/04 „მიკრობანკების კიბერუსაფრთხოების მართვის ჩარჩოს დამტკიცების შესახებ“, 01/07/2023;
- 33.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №169/04 „მიკრობანკებისთვის „მიკრობანკების საქმიანობის შესახებ“ საქართველოს კანონიდან გამომდინარე დამატებითი მოთხოვნების დაწესების თაობაზე“, 06/07/2023;
- 34.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №192/04 „მიკრობანკისთვის მდგრადი დაფინანსების ტექსონომიის მიხედვით სესხების კლასიფიცირებისა და ანგარიშგების წესის დამტკიცების შესახებ“, 02/07/2023;
- 35.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №312/04 „მიკრობანკების ფულის გათეთრებისა და ტერორიზმის დაფინანსების რისკის ზედამხედველობის ანგარიშგების შევსებისა და წარდგენის წესის დამტკიცების თაობაზე“, 11/11/2023;
- 36.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №281/04 „ფიზიკური პირის დაკრედიტების შესახებ დებულების დამტკიცების თაობაზე“, 24/12/2018;
- 37.** საქართველოს ეროვნული ბანკის პრეზიდენტის ბრძანება №24/04 „საბანკო დაწესებულებებში ანგარიშების გახსნის შესახებ ინსტრუქციის დამტკიცების თაობაზე“, 07/04/2011;
- 38.** გაბისონია ზ., საბანკო სამართალი, მე-2 გადამუშავებული და განვრცობილი გამოცემა, თბილისი, 2017, გამომცემლობა „იურისტების სამყარო“;
- 39.** გოთუა ლ., საქართველოს სამოქალაქო კოდექსის 868-ე მუხლის კომენტარი, 2020, <gccc.tsu.ge> [15.08.2024];

40. გოთუა ლ., საქართველოში ფაქტორინგის რეგულირების ზოგიერთი სამართლებრივი ასპექტი, სამართლის ჟურნალი, თსუ, იურიდიული ფაკულტეტი, 2/2018;
41. გოთუა ლ., საქართველოში ფინანსური ლიზინგის განვითარების სამართლებრივი პრობლემები, შედარებითი სამართლის ქართულ-გერმანული ჟურნალი, 3/2021;
42. Chowdhury A., Microfinance as a Poverty Reduction Tool— A Critical Assessment, DESA Working Paper No. 89, United Nations, Department of Economics and Social Affairs, ST/ESA/2009/DWP/89, December 2009;
43. Danz C., Students Give Small Loans to Make a Difference, Insights on Law and Society, Vol. 10, Issue 1 (Fall 2009);
44. Downey K., Conroy S., Microfinance: The Impact of Nonprofit and For-Profit Status on Financial Performance and Outreach, <<https://www.econ-jobs.com/research/35795-Microfinance--The-Impact-of-Nonprofit-and-For-Profit-Status-on-Financial-Performance-and-Outreach.pdf>>, 2010, 1, [22.03.2022];
45. Pellegrini F., Economic and Social Development, International Scientific Conference on Economic and Social Development, Vol. 9, 2015.

მდგრადი განვითარების მიმართ საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეების ცნობიერებისა და დამოკიდებულებების კვლევა

მაგდა დავითაშვილი¹, პროფესორი, magda.davitashvili@tesau.edu.ge

ანა გიგაური¹, ასოცირებული პროფესორი, ana.gigauri@tesau.edu.ge

ნათელა ბაღათრიშვილი¹, ასოცირებული პროფესორი, natia.baghatrishvili@tesau.edu.ge

¹იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

მდგრადი განვითარების მიზნები წარმოადგენს გლობალურ შეთანხმებას, რომელიც შეიმუშავეს გაეროს წევრმა ქვეყნებმა 2030 წლისთვის მდგრადი განვითარების მიღწევის მიზნით. განათლებას აქვს მნიშვნელოვანი როლი ამ მიზნების მიღწევაში, განსაკუთრებით საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლების მეშვეობით. აღნიშნული კვლევა მიზნად ისახავს გამოავლინოს, თუ რამდენად კარგად იცნობენ და აღიქვამენ მოსწავლეები მდგრადი განვითარების მიზნებს და რა აქტივობებს ახორციელებენ ისინი ამ მიზნების მისაღწევად.

კვლევა წარიმართა საჯარო და კერძო სკოლის საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეებთან. კვლევის ინსტრუმენტი აკითხვარი. იგი შედგება ღია და დახურული კითხვებისგან, რომლებიც შეეხება მდგრადი განვითარების მიზნების გააზრებას, მათ მნიშვნელობას, სასკოლო სივრცეში განხორციელებულ პრაქტიკულ აქტივობებსა და გამოწვევებს. მონაცემთა ანალიზი ეფუძნება რაოდენობრივსა და თვისებრივ მეთოდებს. კვლევის შედეგად იკვეთება შემდეგი ძირითადი საკითხები:

1. რამდენად კარგად აქვთ გაცნობიერებული მოსწავლეებს მდგრადი განვითარების მიზნების მნიშვნელობა;
2. რა სახის აქტივობებს ახორციელებენ მასწავლებლები საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეებთან მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად;
3. როგორია მოსწავლეთა პრაქტიკული ჩართულობის დონე მდგრადი განვითარების მიზნების განხორციელებაში;
4. რა გამოწვევებს აწყდებიან ისინი მიზნების განხორციელების პროცესში.

კვლევა უზრუნველყოფს მნიშვნელოვანი ინფორმაციის მოპოვებას იმის შესახებ, თუ რამდენად კარგად არის გაცნობიერებული მდგრადი განვითარების მიზნები სკოლებში და რა სახის პრაქტიკული აქტივობები მიმდინარეობს მათ მისაღწევად. კვლევის შედეგების საფუძველზე შემუშავდა რეკომენდაციები, თუ როგორ შეიძლება გაუმჯობესდეს მდგრადი განვითარების მიზნების ინტეგრაცია სასწავლო პროცესში და როგორ შეიძლება გაიზარდოს მოსწავლეთა და მასწავლებელთა ჩართულობა.

საკვანძო სიტყვები: მოსწავლეთა ცნობიერება, მასწავლებელთა მიერ განხორციელებული აქტივობები, მდგრადი განვითარების მიზნები.

A STUDY OF AWARENESS AND ATTITUDES OF PRIMARY AND SECONDARY SCHOOL STUDENTS TOWARD SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Magda Davitashvili¹, Professor, magda.davitashvili@tesau.edu.ge

Ana Gigauri¹, Associate Professor, ana.gigauri@tesau.edu.ge

Natela Bagatrishvili¹, Associate Professor, natia.baghatrishvili@tesau.edu.ge

¹ Iakob Gogebashvili Telavi State University

Abstract

The Sustainable Development Goals (SDGs) represent a global agreement developed by United Nations member states to achieve sustainable development by 2030. Education plays a significant role in achieving these goals, particularly through the teaching of natural sciences. This study aims to explore how well students understand and perceive the SDGs and what activities they engage in to contribute to these goals.

The research was conducted with basic and secondary level students from public and private schools. The research instrument is a questionnaire composed of both open- and closed-ended questions addressing students' understanding of the SDGs, their significance, practical activities conducted in school settings, and the challenges faced. Data analysis is based on both quantitative and qualitative methods.

The study identifies the following key areas:

1. The level of students' awareness regarding the importance of the Sustainable Development Goals;
2. The types of activities teachers carry out with basic and secondary level students to support the SDGs;
3. The extent of students' practical involvement in implementing the SDGs;
4. The challenges students encounter in the process of achieving these goals.

The research provides essential insights into how well the Sustainable Development Goals are understood in schools and what practical steps are being taken toward their implementation. Based on the findings, recommendations have been developed to improve the integration of the SDGs into the educational process and to enhance student and teacher engagement.

Keywords: Student Awareness, Teacher-Led Activities, Sustainable Development Goals (SDGs)

თეორიული ჩარჩო

მდგრადი განვითარების 17 მიზანი (SDGs) გაეროს მიერ 2015 წელს იქნა შემუშავებული, რაც მიზნად ისახავს ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი პრობლემების გადაჭრას გლობალურად 2030 წლისთვის. ეს მიზნები უნივერსალურია და ეხება ყველა ქვეყანას, რაც ხაზს უსვამს საერთაშორისო თანამშრომლობის მნიშვნელობას (United Nations, 2015). განათლება (მიზანი 4) არის ცენტრალური მიზანი მდგრადი განვითარების გლობალური დღის წესრიგისთვის, ვინაიდან იგი სხვა მიზნებთან მჭიდრო კავშირშია. ლიტერატურაში აღინიშნება, რომ განათლება არის ფუნდამენტური მიზანი სხვა მიზნების მისაღწევად, რადგან განათლებული ადამიანები უფრო მეტად მზად არიან ჩაერთონ და შეიტანონ წვლილი მდგრადი განვითარების პროცესში (Leicht, Heiss & Byun, 2018). ამიტომ, საგანმანათლებლო სისტემებმა უნდა უზრუნველყონ მდგრადი განვითარების მიზნების ინტეგრაცია სასწავლო გეგმებში, რათა მოსწავლეებმა მიიღონ საჭირო ცოდნა და უნარები.

საერთაშორისო კვლევების მიხედვით, ეფექტური საგანმანათლებლო პროგრამები, რომლებიც ფოკუსირებულია მდგრადი განვითარების მიზნების ინტეგრაციაზე, მოიცავს როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ სწავლებას (UNESCO, 2017). მაგალითისთვის, ფინეთის განათლების სისტემაში წარმატებით მიმდინარეობს ეკოლოგიური საკითხების ინტეგრაცია სასწავლო პროცესში, რაც დადებითად აისახება მოსწავლეთა ცნობიერებაზე და პრაქტიკაზე (Salonen & Ahlberg, 2018). მნიშვნელოვანია ფინეთის ერთ-ერთი დიდი საგანმანათლებლო ქსელის, LUMA ცენტრის დირექტორის მაიჯა აქსელას მოსაზრება. იგი ხაზს უსვამს მდგრადი განვითარების განათლების მნიშვნელობას საბუნებისმეტყველო საგნების სწავლების კონტექსტში. თავის ნაშრომში ის მხარს უჭერს პრაქტიკულ, სტუდენტზე ორიენტირებულ მიდგომას, სადაც მოსწავლეები სწავლობენ ამა თუ იმ პროდუქტის წარმოების პროცესს და სხვა ქიმიურ პროცესებს, რათა უკეთ გაიგონ მდგრადობის პრინციპები (Aksela, 2020). აქსელა ასევე ხაზს უსვამს მასწავლებელთა უწყვეტი პროფესიული განვითარების აუცილებლობას, რათა გააძლიერონ მათი უნარი ეფექტურად ასწავლონ კლიმატის ცვლილებისა და მდგრადობის თემები სკოლებში. LUMA ს ცენტრი სისტემატურად მართავს კლიმატის ცვლილების ფორუმს, რომელიც მასწავლებლებს აწვდის ინსტრუმენტებსა და მეთოდოლოგიებს კლიმატის ცვლილების სწავლების მათ სასწავლო გეგმებში ინტეგრირებისთვის (Aksela, 2021).

მდგრადი განვითარების მიზნების დანერგვის მიმართულებით, პრობლემები საერთოა საერთაშორისო მასშტაბით, სადაც კვლევების მიხედვით, მასწავლებლებს ხშირად აკლიათ შესაბამისი ტრენინგი და სასწავლო მასალები (Hopkins & McKeown, 2002). ავტორები ხაზს უსვამენ განათლების მნიშვნელობას მდგრადი განვითარების პროცესში. მათი კვლევის ძირითადი აქცენტი არის განათლების როლის გაგება და მისი მნიშვნელობა გლობალური პრობლემების გადაჭრაში. განათლება აღიქმება, როგორც გლობალური ცვლილების ერთ-ერთი მთავარი ინსტრუმენტი. მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევისთვის საჭიროა განათლება, რომელიც ხელს უწყობს არა მხოლოდ ცოდნის გადაცემას, არამედ კრიტიკული აზროვნების და პრაქტიკული უნარების განვითარებას. «განათლება არ არის მხოლოდ ცოდნის გადაცემის პროცესი, არამედ ის არის კრიტიკულად მნიშვნელოვანი ინსტრუმენტი, რომელიც აძლევს ძალას ინდივიდებსა და საზოგადოებებს მდგრადი განვითარების მისაღწევად.» (Hopkins & McKeown, 2002, გვ. 14). ავტორები აღიარებენ, რომ ტრადიციული სასწავლო მეთოდები ხშირად არ არის საკმარისი მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად. მათ საჭიროებად მიაჩნიათ ინოვაციური და მრავალფეროვანი სასწავლო მეთოდების გამოყენება, რომელიც მოიცავს როგორც ფორმალურ, ასევე არაფორმალურ სწავლებას. «ტრადიციული საგანმანათლებლო მიდგომები ხშირად ვერ ახერხებენ მდგრადი განვითარების სირთულეების გადაწყვეტას. ამიტომ, საჭიროა ინოვაციური სწავლების მეთოდები, რომლებიც ჩართავს მოსწავლეებს კრიტიკულ აზროვნებასა და რეალურ პრობლემების გადაჭრაში.» (Hopkins & McKeown, 2002, გვ. 18) სტატიაში ხაზგასმულია მასწავლებლების, მოსწავლეებისა და საზოგადოების ფართო ჩართულობის მნიშვნელობა. მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად აუცილებელია ყველა მხარის ერთობლივი მუშაობა, რაც გულისხმობს როგორც სასკოლო, ასევე საზოგადოებრივ დონეზე თანამშრომლობას. «მდგრადი განვითარების მისაღწევად აუცილებელია მასწავლებლების, მოსწავლეებისა და საზოგადოების ფართო ჩართულობა და თანამშრომლობა. მდგრადი განვითარების განათლება უნდა იყოს კოლექტიური ძალისხმევა.» (Hopkins & McKeown, 2002, გვ. 22)

საგულისხმოა, რომ არსებობს გამოწვევები, რომლებიც ხელს უშლიან მდგრადი განვითარების განათლების ეფექტურ განხორციელებას. ერთ-ერთი მთავარი პრობლემა არის რესურსების და შესაბამისი ცოდნის ნაკლებობა, რაც აფერხებს ამ მიზნების წარმატებით მიღწევას. «ერთ-ერთი მთავარი გამოწვევა მდგრადი განვითარების განათლების დანერგვაში არის რესურსების და ადეკვატური ტრენინგის ნაკლებობა მასწავლებლებისთვის.» (Hopkins & McKeown, 2002, გვ. 25)

საქართველოში მდგრადი განვითარების მიზნების ინტეგრაციის საკითხი აქტუალურია, მაგრამ საზოგადოების ცნობიერების დონე ჯერ კიდევ დაბალია. მდგრადი განვითარების

2030 წლის დღის წესრიგის განხორციელების ანგარიშის (VOLUNTARY NATIONAL REVIEW, 2020) მიხედვით, საქართველოში მდგრადი განვითარების მიზნების განხორციელება ძირითადად სახელმწიფო სტრუქტურების და საერთაშორისო ორგანიზაციების მხარდაჭერით ხდება, თუმცა მათ შესახებ მოსახლეობის ზოგადი ცნობიერება და ჩართულობა ჯერ კიდევ ნაკლებია. ამავე კვლევაში ხაზგასმულია, რომ განათლება არის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი ფაქტორი მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად და რომ სკოლებში ამ საკითხების ადეკვატური ცოდნის გაღრმავება მნიშვნელოვანია. მასწავლებელთა უმეტესობას სჭირდება მეტი ინფორმაცია და რესურსი, რათა უფრო ეფექტურად დანერგონ ცნობიერება მდგრადი განვითარების შესახებ. საქართველოს საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეებს გააჩნიათ საწყისი, თუმცა არასაკმარისად ღრმა ცოდნა მდგრადი განვითარების მიზნებზე. მასწავლებლების ნაყოფიერ მცდელობებსა და განახლებულ სასწავლო გეგმებზე გადადგმულ ნაბიჯებთან ერთად, მნიშვნელოვანია გაგრძელდეს მუშაობა მოსწავლეთა ცნობიერების გაძლიერებაზე აღნიშნული მიზნების თაობაზე. ძირითადი გამოწვევა, რომელიც უშლის ხელს მოსწავლეთა ცნობიერების ამაღლებას, არის ინფორმაციის ნაკლებობა და შესაბამისი მასალის არარსებობა, ასევე სასკოლო გეგმებში ამ საკითხების ინტეგრაციის ნაკლებობა. მოსწავლეთა ცნობიერების ამაღლება და მათში მდგრადი განვითარების პრინციპების ჩართვა მნიშვნელოვანია როგორც ფორმალურ, ასევე არაფორმალურ განათლებაში, სასკოლო საზოგადოების წევრებს (მასწავლებლები, მოსწავლეები, მშობლები) სჭირდებათ ტრენინგები და რესურსები, რათა უფრო ეფექტურად ჩაერთონ ამ მიზნების რეალიზაციაში. მნიშვნელოვანია მდგრადი განვითარების მიზნების უფრო მეტად ინტეგრირება სასწავლო პროცესებში, რათა მოსწავლეებმა უფრო ღრმად გაიაზრონ და გამოიყენონ ეს პრინციპები.

საქართველოს საჯარო და კერძო სკოლებში მდგრადი განვითარების ცნობიერების გაზრდის მიზნით არაერთი სამთავრობო და არასამთავრობო ორგანიზაცია მუშაობს. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო აქტიურად მუშაობს სკოლებში მდგრადი განვითარების მიზნების (SDGs) ინტეგრაციაზე. სამინისტროს მიერ შემუშავებული ეროვნული სასწავლო გეგმები და პროგრამები ითვალისწინებს მდგრადი განვითარების საკითხების ჩართვას განათლების სისტემაში (<https://mes.gov.ge>). მოქმედი ეროვნული სასწავლო გეგმის ყველა საგნის სტანდარტი ითვალისწინებს მდგრადი განვითარების ცნობიერების ჩამოყალიბებას, თუმცა, განსაკუთრებით აქცენტირებულია შემდეგ საგნებში: ბუნებისმეტყველება, «მე და საზოგადოება», «ჩვენი საქართველო» - დანყებით საფეხურზე; მოქალაქეობა, გეოგრაფია, ისტორია, ბიოლოგია, ფიზიკა, ქიმია - საბაზო საფეხურზე. მაგალითად, ქიმიის საგნობრივ სტანდარტში, კერძოდ მე-9 კლასის ერთ-ერთი თემის ფარგლებში შეფასების ინდიკატორია - მოსწავლემ უნდა შეძლოს, ქიმიური გარდაქმნების მნიშვნელობის შეფასება გარემოს დაბინძურებისა და მის წინააღმდეგ ბრძოლის კუთხით, არაორგანული ნაერთების რაციონალურად გამოყენებაზე მსჯელობა. ამავე კლასში სხვა თემის ფარგლებში შედეგების მიღწევის ინდიკატორს წარმოადგენს - მოსწავლემ უნდა შეძლოს ნავთობისა და ბუნებრივი აირის მოპოვება-გადამუშავების დადებითი და უარყოფითი მხარეების შეფასება, მათ რაციონალურად გამოყენებაზე მსჯელობა. ამდენად, სავალდებულო განათლების ფარგლებში, საგნობრივი სტანდარტების მიხედვით, მდგრადი განვითარების ცნობიერების ჩამოყალიბებაზე, ყველა საგნის მასწავლებელს ევალება მუშაობა.

მდგრადი განვითარების მიზნების დანერგვის მიმართულებით აქტიურად მუშაობს საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო, კერძოდ, მოქმედებს სხვადასხვა პროგრამა და ინიციატივა, რომელიც ხელს უწყობს ეკოლოგიური ცნობიერების ამაღლებას და მდგრადი განვითარების საკითხების სწავლების პროცესში ინტეგრაციას (<https://mepa.gov.ge>)

CENN (Caucasus Environmental NGO Network) არის ერთ-ერთი მთავარი არასამთავრობო ორგანიზაცია, რომელიც მუშაობს გარემოსდაცვით განათლებაზე და მდგრადი განვითარების ცნობიერების გაზრდაზე საქართველოს სკოლებში. ორგანიზაცია ახორციელებს სხვადასხვა

პროექტს, რომელიც მიზნად ისახავს მოსწავლეებისა და მასწავლებლების ინფორმირებულობის ამაღლებას გარემოს დაცვის და მდგრადი განვითარების საკითხებზე (<https://www.cenn.org>).

“World Vision Georgia” ახორციელებს სხვადასხვა საგანმანათლებლო პროექტებს, რომლებიც მოიცავს მდგრადი განვითარების მიზნების პოპულარიზაციას საქართველოს სკოლებში. ორგანიზაცია მუშაობს როგორც მასწავლებლებთან, ასევე მოსწავლეებთან, რათა გაზარდოს მათი ცნობიერება მდგრადი განვითარების საკითხების მიმართ (<https://www.worldvision.ge>).

“საქართველოს ბავშვთა და ახალგაზრდობის განვითარების ფონდი” (GYDF) აწარმოებს პროგრამებს და ტრენინგებს, რომლებიც მიმართულია ახალგაზრდების ცნობიერების ამაღლებაზე მდგრადი განვითარების საკითხების მიმართ (<https://www.gydf.ge>)

UNDP Georgia (United Nations Development Programme) აქტიურად მუშაობს საქართველოს საგანმანათლებლო სისტემაში მდგრადი განვითარების მიზნების ინტეგრაციისთვის. მათ შორის, მათი პროექტები მოიცავს ტრენინგებსა და რესურსების შექმნას სკოლებისთვის (<https://www.ge.undp.org>).

საქართველოს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტმა Erasmus+ ინსტიტუციური განვითარების პროგრამის ფარგლებში მოიპოვა დაფინანსება პროექტისთვის Promoting Relevant Education in Science for Sustainability (PRESS). პროექტის ფარგლებში მომზადდება საუნივერსიტეტო კურსები და დამხმარე მასალა მომავალი მასწავლებლებისთვის, რაც ხელს შეუწყობს საბუნებისმეტყველო განათლების სწავლების მდგრადი განვითარების პრინციპების შესაბამისად. პროექტი უკავშირდება გაეროს მდგრადი განვითარების მე-4 მიზანს – „ხარისხიანი განათლება“, და მისი განხორციელება იგეგმება როგორც საკლასო სივრცეში, ასევე მის ფარგლებს გარეთ (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2024).

ქართული საგანმანათლებლო საზოგადოებისთვის მნიშვნელოვანი და საუკეთესო გზამკვლევაა მაია ბლიაძის სახელმძღვანელო «მდგრადი განვითარება», რომელიც ეფუძნება გაეროს მიერ შემუშავებულ მდგრადი განვითარების მიზნებს (SDGs) და ამ მიზნების პრაქტიკულ რეალიზაციას განათლების, გარემოს დაცვის, სოციალური თანასწორობისა და ეკონომიკური განვითარების მიმართულებებით (ბლიაძე, 2020). განათლება მდგრადი განვითარებისთვის წიგნის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მიმართულებაა ეძღვნება განათლებას, როგორც ერთ-ერთ მთავარ მექანიზმს მდგრადი განვითარების მიღწევაში. აქ მოცემულია გზები, თუ როგორ შეიძლება სკოლებში და უნივერსიტეტებში ინტეგრირებული იყოს მდგრადი განვითარების მიზნები (ბლიაძე, 2020).

ამგარა, რომ განათლებას აწარმოადგენს ფუნდამენტური ინსტრუმენტი მდგრადი განვითარების პროცესში, ხოლო საერთაშორისო და ეროვნული კვლევები აჩვენებს, რომ მდგრადობის საკითხების სასწავლო პროცესებში ინტეგრაცია ხელს უწყობს მოსწავლეთა ცნობიერებისა და პრაქტიკული უნარების განვითარებას. საქართველოში მდგრადი განვითარების მიზნების დანერგვას ხელს უწყობს სხვადასხვა ინსტიტუცია, თუმცა ამ მიმართულებით არსებული დღევანდელი რეალობა მოსწავლეებში შესწავლილი და გამოკვლეული ნაკლებად არის.

კვლევის მეთოდოლოგია

კვლევა ჩატარდა იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების მეცნიერებათა ფაკულტეტზე. კვლევის სამიზნე ჯგუფს წარმოადგენს საქართველოს საჯარო და კერძო სკოლების საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეები.

კვლევის მიზანი იყო მოსწავლეთა დამოკიდებულებისა და ცნობიერების განსაზღვრა მდგრადი განვითარების 17 მიზნის მიმართ, კერძოდ,

- რამდენად იცნობდნენ საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეები გაეროს მდგრადი განვითარების მიზნებს;
- რამდენად იყო მდგრადი განათლების მიზნებთან დაკავშირებული თემები ინტეგრირებული მათ საგაკვეთილო პროცესში;
- რამდენად იყვნენ კვლევის პირები ჩართულები მდგრადი განვითარების მიზნების დანერგვის პროცესში.

კვლევა ჩატარდა კვლევის რაოდენობრივი მეთოდის გამოყენებით. კვლევის ინსტრუმენტს წარმოადგენს კითხვარი, რომელიც ძირითადად მომზადდა იუნესკოს მიერ შემუშავებულ კითხვარზე დაფუძნებით (<https://www.unesco.org/en/articles/survey-students-awareness-sustainable-development-goals>). თუმცა, გამოყენებულ იქნა ასევე, სპეციალური, ქვიზების საიტზე (<https://www.propofcs.com/quiz-school/story.php?title=38-solutions-for-sustainability>) განთავსებული შეკითხვები. კითხვარები მოდიფიცირდა და ადაპტირდა ქართულ რეალობასთან. კითხვარი გამოიცადა კვლევის სამიზნე ჯგუფის შესაბამისი ასაკობრივი ჯგუფის მოსწავლეებთან. რაოდენობრივი კვლევის ინსტრუმენტი შედგება 12 ტესტური ტიპის არჩევითი პასუხიანი შეკითხვისგან, რომელიც გვანჯდის ინფორმაციას, თუ როგორ აქვთ გააზრებული მოსწავლეებს მდგრადი განვითარების პრინციპების არსი და როგორ უკავშირებენ ყოველდღიურ ცხოვრებას. N13, N14, N15 და N16 შეკითხვებით ვარკვევთ, რამდენად იცნობენ მდგრადი განვითარების 17 მიზანს, საიდან შეიტყვეს ამ მიზნების შესახებ, სკოლა რამდენად არის მონაწილე მდგრადი განვითარების მიზნების დანერგვისა და ცნობიერების პროცესში, რომელი საგნები უწყობს უფრო მეტად ხელს მიზნების ინტეგრირებას სასწავლო გეგმაში. N17 შეკითხვა ღია ტიპს მიეკუთვნება და მოსწავლე აფიქსირებს მდგრადი განვითარების მიზანზე ორიენტირებულ ერთ-ერთ აქტივობას და ასახელებს საგანს.

მოკვლევა განხორციელდა დისტანციურად. შესაბამისად, კვლევის ინსტრუმენტი გაზიარდა Microsoft Forms-ის ბმულის სახით სოციალურ ქსელში, ძირითადად, ქართველ მასწავლებელთა ღია და დახურულ ჯგუფებში, ხოლო მათი დახმარებით ბმული გაუზიარდათ მოსწავლეებს კლასის ჯგუფებში, კვლევის ეთიკის დაცვით. გამოკითხვაში მონაწილეობა მიიღო საქართველოს სხვადასხვა მუნიციპალიტეტის 58 საჯარო და 3 კერძო სკოლის საბაზო და საშუალო საფეხურის 1078-მა მოსწავლემ.

კვლევის შედეგების ანალიზი

მოსწავლეთა კითხვარის პირველი 12 შეკითხვის მიზანი იყო, მოსწავლეებისგან გაგვეგო, რამდენად ჰქონდათ გააზრებული მდგრადი განვითარების პრინციპების არსი და როგორ უკავშირებდნენ ყოველდღიურ ცხოვრებას.

პირველი კითხვა იყო: „ჩამოთვლილთაგან, რომელი ამცირებს ნახშირბადის კვალს გარემოზე?“ მოსწავლეების 88.2%-მა მითითებული პასუხებიდან შეარჩია – “კოლეჯამდე ველოსიპედით გასეირნება”. 11.8% კი გადანაწილდა შემდეგ პასუხებზე: “მაღაზიაში მანქანით წასვლა”, “თვითმფრინავით გამგზავრება ესპანეთში”. კითხვაზე „ჩამოთვლილთაგან, რომელია განახლებადი რესურსი?“ გამოკითხულთა 62.9%-მა მითითებული პასუხებიდან შეარჩია – “ქარი”, დანარჩენმა 30.9%-მა “პლასტმასი”, 6.2%-მა კი – “სპილენძი”. კითხვას – „ჩამოთვლილთაგან, რომელი არ არის ენერგიის ეფექტურად გამოყენება“, მოსწავლეების უმრავლესობამ – 81.5%-მა ამ კითხვაზე სწორად უპასუხა, 9.5%-მა უპასუხა – “ტელევიზორის გამორთვა” და 9%-მა კი – “დაბალი ენერგიის ნათურების გამოყენება”. მომდევნო კითხვა იყო – „ჩამოთვლილთაგან, რომელია ეკომეგობრული ქმედება?“, რომელზედაც მოსწავლეების დაახლოებით 83%-მა მითითებული პასუხებიდან შეარჩია – “ნივთებს ახარისხებთ სეპარირების ურნებში”, 15%-მა “ნარჩენები მიგაქვთ ნაგავსაყრელზე”, 2%-მა კი – “ხშირად ყიდულობთ იაფფასიან ტანსაცმელს” უპასუხა. მომდევნო კითხვა იყო „ჩამოთვლილთაგან, რომელი მოიხმარს ყველაზე ნაკლებ წყალს?“, მოსწავლეების დიდმა ნაწილმა – 88%-მა, მითითებული პასუხებიდან შეარჩია სწორი პასუხი – “ჩვეულებრივ შხაპის მიღება 5 წუთის განმავლობაში”, თუმცა 12%-მა შეცდომით უპასუხა: “აბაზანის მიღება საღამოს 6 საათის შემდეგ”, “ძლიერი შხაპის მიღება 10 წუთის განმავლობაში”. მომდევნო კითხვა იყო: „რომელი დაგეხმარებათ შეამციროთ ენერგიის მოხმარება სახლში?“ მოსწავლეების 73%-მა უპასუხა სწორად – “შეფუთოთ წყლის რეზერვუარი”, დანარჩენმა 27%-მა კი “ჩაახშოთ ტელევიზორის ხმა, როცა არ უყურებთ”, “გახსნათ ფანჯრები, როდესაც გამათბობელი ჩართულია” უპასუხა მცდარად. მომდევნო კითხვა იყო – „ჩამოთვლილთაგან, რომელი უწყობს ხელს/ინვესტს კლიმატის ცვლილებას?“, მოსწავლეების მხოლოდ ნახევარმა 53%-მა შეარჩია სწორი პასუხი – “წიაღისეული

სანვავი”, 27%-მა – “მცენარეები”, 20%-მა კი “წყალდიდობა” უპასუხა. კითხვაზე – „ჩამოთვლილთაგან, რომელია წყლის დაზოგვის საშუალება“ – მოსწავლეების 65.2%-მა მითითებული პასუხებიდან შეარჩია – “წვეთოვანი ონკანის შეკეთება”, 35%-მა კი უპასუხა არასწორად: “წყლის მრიცხველის გამოყენება”, “სწრაფი შხაპის ნაცვლად ხანგრძლივი აბაზანების მიღება”.

კითხვაზე – „განათლება დაგეხმარებათ...“ – მოსწავლეების 89.3%-მა უპასუხა – “სიღარიბის შემცირებაში”, 60.1%-მა – “ბუნებრივი კაბიტატების განადგურების პრევენციაში”, 33.1%-მა – “ოჯახის/შობადობის დაგეგმვაში”, 13.5%-მა კი “ოჯახის ზომის გაზრდაში”. როგორც ვხედავთ, მოსწავლეების დიდი უმრავლესობა სიღარიბის დაძლევის ერთადერთ საშუალებად განათლებას მიიჩნევს.

მომდევნო კითხვით შევეცადეთ გაგვეგო მოსწავლეთა ცოდნა უშუალოდ მდგრადი განვითარების 17 პუნქტიანი გეგმის შესახებ. ის შედეგობდა შემდეგი პუნქტებისგან:

1. ვიცი მდგრადი განვითარების 17 პუნქტიანი გეგმის შესახებ;
2. ვიცი მდგრადი განვითარების გეგმის მიღწევის ვადები;
3. შემიძლია დავასახელო მდგრადი განვითარების 17 პუნქტიანი გეგმის ერთ-ერთი პუნქტი;
4. მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ ინფორმაცია მივიღე ონლაინ;
5. მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ ინფორმაცია მივიღე ტრადიციული საინფორმაციო საშუალებებიდან (ტელევიზია, რადიო, გაზეთი ...);
6. მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ ინფორმაცია მივიღე სკოლაში;
7. მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ ინფორმაცია მივიღე არაფორმალურ სასწავლო გარემოში (მაგალითად, კლასგარეშე აქტივობების დროს).

მოცემული კითხვების პასუხები აგებულია ლაიკერტის შკალის მიხედვით ოთხპუნქტიანი გრადაციით. მოსწავლეებს თითოეული დებულების გასწვრივ უნდა მოენიშნათ მათი დამოკიდებულება: სრულიად ვეთანხმები, ვეთანხმები, არ ვეთანხმები, სრულიად არ ვეთანხმები. შედეგებიდან ჩანს, რომ პირველ სამ პუნქტს გამოკითხული მოსწავლეების დიდი უმრავლესობა, დაახლოებით 75%, სრულიად ეთანხმება ან ეთანხმება. შესაბამისად მათ იციან მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ, შეუძლიათ დაასახელონ მისი მინიმუმ ერთი პუნქტი და იციან მათი განხორციელების ვადები. აღნიშნული კითხვის მომდევნო პუნქტები ეხება ინფორმაციის მიღების წყაროს დადგენას. აღმოჩნდა, რომ მოსწავლეების უმრავლესობას მდგრადი განვითარების გეგმის შესახებ ინფორმაცია მიღებული აქვს სკოლაში, არაფორმალურ სასწავლო გარემოში. გამოკითხულთა დაახლოებით ნახევარი არ ეთანხმება ან სრულიად არ ეთანხმება აღნიშნულის შესახებ ინფორმაციის მიღებას საინფორმაციო საშუალებების (ტელევიზია, ინტერნეტი, რადიო და ა.შ.) მეშვეობით. მათი პასუხიდან გამომდინარე საინტერესო იქნებოდა მასწავლებელთა გამოკითხვა და დადგენა, თუ როგორ და რომელი საგნის გაკვეთილებზე ხდება მდგრადი განვითარების მიზნების ჩართვა სასწავლო პროცესში.

მომდევნო კითხვის საშუალებით დგინდება, მდგრადი განვითარების რომელი მიზანი იყო შესწავლილი სკოლის პერიოდში. აღმოჩნდა, რომ გამოკითხულთა დაახლოებით ნახევარს ყველა მიზანი ჰქონდა შესწავლილი. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ მოსწავლეთა დაახლოებით 20%-ის აზრით, მათ არ შეხვედრიათ მდგრადი განვითარების მიზნების შესახებ ინფორმაცია სკოლაში. კითხვაზე - ჩემი აზრით, მდგრადი განვითარების მიზნების მიღწევას ხელს შეუწყობს შემდეგი საგანი/ები: მოსწავლეების მხრიდან ყველაზე დიდი მაჩვენებლებით გამოირჩეოდა შემდეგი საგნები:

- გეოგრაფია – 89.9%
- მოქალაქეობა – 88.8%
- ბიოლოგია – 80.9%
- ქიმია – 72.5%

ნახევარზე მეტმა აღნიშნა აგრეთვე უცხო ენა (52.2%) და ფიზიკა (56.7%).

კითხვაზე – მდგრადი განვითარების რომელი მიზანი გაინტერესებთ? – მოსწავლეებმა უფრო დიდი ინტერესი გამოხატეს მდგრადი განვითარების შემდეგი მიზნების მიმართ:

- ხარისხიანი განათლება – 77%
- სიღარიბის აღმოფხვრა – 70.2%
- გენდერული თანასწორობა – 68.5%
- მშვიდობა, სამართლიანობა, ძლიერი ინსტიტუციები – 68%
- ჯანმრთელი ცხოვრება და კეთილდღეობა – 66.3%

მოსწავლეებმა ნაკლები ინტერესი გამოხატეს მდგრადი განვითარების შემდეგი მიზნების მიმართ:

- მრეწველობა, ინოვაციები და ინფრასტრუქტურა – 42.7%
- მდგრადი მოხმარება და წარმოება – 40.4%.

მნიშვნელოვანია აღვნიშნოთ, რომ მდგრადი განვითარების არცერთი მიზანი არ დარჩა გამოკითხული მოსწავლეების ინტერესებს მიღმა.

ბოლო შეკითხვა უკავშირდება მოსწავლეების მიერ განხორციელებულ აქტივობას მდგრადი განვითარების მიზნებთან მიმართებით. მოსწავლეებმა დაასახელეს სხვადასხვა პასუხები:

- საინფორმაციო შეხვედრები, პრეზენტაციები ცნობიერების ასამაღლებლად
- სასკოლო პროექტებში მონაწილეობა
- გენდერული თანასწორობის, მდგრადი განვითარების მიზნების ტრენინგებში, ვორქ-შოუებში, ადგილობრივ და საერთაშორისო კონფერენციებში მონაწილეობა
- კომპლექსური დავალებები
- მიუსაფარ ცხოველებზე ზრუნვა
- დასუფთავების აქციებში მონაწილეობა
- გამწვანების აქციებში მონაწილეობა
- საინფორმაციო ბუკლეტების, პლაკატების დამზადება
- ეკოლიდერების სკოლაში მონაწილეობა
- ნარჩენების სეპარაციის და მართვის პრინციპების შესწავლა, მწვანე ნაგვის ურნების განთავსება ეკოლოგიური ნარჩენებისთვის
- ეკოთოჯინების დამზადება და ინსცენირება
- ენერგოეფექტური ტექნოლოგიების მნიშვნელობა/გამოყენება
- მზის კორექტორის დამზადება “ჩემი კლიმატგონივრული სკოლის” ფარგლებში
- ფილმების ჩვენება (გენდერული თანასწორობა, კლიმატის ცვლილება)
- სპორტული აქტივობები

საბოლოოდ, შედეგებიდან ჩანს, რომ მოსწავლეების ნახევრზე მეტ ნაწილს აქვს გარკვეული წარმოდგენები მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად გადადგმული ყოველდღიური ცხოვრებისეული ნაბიჯების შესახებ. მოსწავლეები ეთანხმებიან იმ ფაქტს, რომ იციან მდგრადი განვითარების 17 პუნქტიანი გეგმის შესახებ, თუმცა ინფორმაციის მიღების წყარო ძირითადად სკოლაა და არა ტრადიციული საინფორმაციო საშუალებები. ეს მიუთითებს ინფორმაციის ნაკლებად გავრცელებაზე ტელევიზიით ან ინტერნეტით. სკოლაში მიღებული განათლების როლი, როგორც ძირითადი ინფორმაციის წყარო, მოსწავლეების მიერ დადებითად არის შეფასებული, თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ ყველა მოსწავლეს არ ჰქონია შესაძლებლობა გაცნობოდა მდგრადი განვითარების მიზნების სკოლაში. ამან შესაძლოა გამოკვეთოს სკოლის როლის გაძლიერება აღნიშნული საკითხების სწავლების დროს. საინტერესოა, რომ მოსწავლეებს

ყველაზე მეტად აინტერესებთ ისეთ მიზნები, როგორიცაა „ხარისხიანი განათლება“, „სიღარიბის აღმოფხვრა“ და „გენდერული თანასწორობა“, რაც აჩვენებს მათ ინტერესებს სოციალური და საგანმანათლებლო საკითხების მიმართ. შედარებით ნაკლები ინტერესი იყო ისეთ თემებზე, როგორიცაა „მდგრადი მოხმარება და წარმოება“. ვფიქრობთ, ამ მიმართულებითაც აქვს სკოლებს ისეთი აქტივობების დაგეგმვის ვალდებულება, აღნიშნული მიზნის ინტეგრირებას და მოსწავლეთათვის მრავალფეროვნად შეთავაზებას შეუწყობს ხელს. მოსწავლეებმა აღნიშნეს, რომ მონაწილეობენ სხვადასხვა აქტივობებში, რომლებიც დაკავშირებულია მდგრადი განვითარების მიზნებთან. ეს აქტივობები მოიცავს სასკოლო პროექტებში მონაწილეობას, დასუფთავების აქციებს, საინფორმაციო შეხვედრებსა და ეკონინიციატივებს, რაც მიუთითებს მათ პრაქტიკულ ჩართულობაზე და გლობალური საკითხების გააზრებასა და შესრულებაში. თუმცა, რამდენად ინტენსიურად მიმდინარეობს აღნიშნული აქტივობები, ამის გაგების საშუალება კითხვარმა არ მოგვცა, რაც სამომავლო კვლევის საგნად გვაქვს დასახული.

დასკვნა/რეკომენდაციები:

კვლევის შედეგებმა აჩვენა, რომ საქართველოს საბაზო და საშუალო საფეხურის მოსწავლეებს გააჩნიათ საწყისი, არასაკმარისად ღრმა ცოდნა მდგრადი განვითარების მიზნებზე. რესპონდენტთა უმრავლესობამ შეძლო გაეცნო და ამოეცნო აღნიშნული მიზნების ზოგადი არსი, განსაკუთრებით ისეთი საკითხების მიმართ, როგორიცაა „ხარისხიანი განათლება“, „სიღარიბის აღმოფხვრა“, „გენდერული თანასწორობა“ და „მშვიდობა და სამართლიანობა“. ამასთანავე, გამოიკვეთა მაღალი მოტივაცია და დაინტერესება აღნიშნული მიმართულებებით.

მიუხედავად მასწავლებლების ძალისხმევისა და განახლებული სასწავლო გეგმების არსებობისა, მოსწავლეთა ნაწილს ჯერ კიდევ არ აქვს საკმარისი ცოდნა კონკრეტული მიზნების, მათ შორის „მდგრადი მოხმარება და წარმოების“ შესახებ. განსაკუთრებით თვალშისაცემია ინფორმაციის მიღების წყაროების არათანაბარი განაწილება — ძირითადი წყაროს როლი სკოლას უკავია, მაშინ როდესაც მასმედია, სოციალური ქსელები და სხვა საინფორმაციო არხები მნიშვნელოვნად ნაკლებად გამოიყენება.

კვლევამ ასევე აჩვენა, რომ მოსწავლეთა პრაქტიკული ჩართულობა მდგრადი განვითარების თემებში ძირითადად სასკოლო პროექტების, გარემოსდაცვითი აქციებისა და თემატური აქტივობების ფარგლებში ხორციელდება. თუმცა, ამ აქტივობების მასშტაბი და ინტენსივობა ზოგჯერ შეზღუდულია, რაც საჭიროებს სისტემურ ხელშეწყობასა და განვითარების სტრატეგიის გაღრმავებას.

კვლევა ადასტურებს სკოლის, როგორც ინფორმაციის ძირითადი გადამცემი ინსტიტუციის, მნიშვნელოვან როლს, თუმცა მდგრადი განვითარების მიზნების ეფექტიანი ინტეგრაციის უზრუნველსაყოფად საჭიროა მრავალმხრივი მიდგომა: სასკოლო სასწავლო გეგმის განვითარება, მასწავლებელთა პროფესიული გადლიერება და მოსწავლეთა კრეატიული ჩართულობა როგორც ფორმალურ, ისე არაფორმალურ საგანმანათლებლო გარემოში.

ამ ფონზე მიზანშეწონილად მიგვაჩნია შემდეგი რეკომენდაციები:

1. განათლების პოლიტიკის დოკუმენტებში არსებული, მდგრადი განვითარების მიზნებზე ორიენტირებული ასპექტები უნდა რეალიზდეს თითოეული სკოლის დონეზე, კერძოდ, გადაიხედოს სასკოლო კურიკულუმები და თემების მიხედვით მაქსიმალურად დაიგეგმოს და პრაქტიკულად განხორციელდეს მდგრადი განვითარების მიზნებზე ორიენტირებული სასწავლო პროცესი.
2. ინფორმაციის გავრცელების არხების დივერსიფიკაცია: რეკომენდებულია SDG-ების შესახებ ინფორმაციის მიწოდება მედიის, ონლაინ პლატფორმებისა და თემობრივი კამპანიების მეშვეობით, რაც გააძლიერებს მოსწავლეთა ცნობიერებას და ჩართულობას ფორმალური განათლების ფარგლებს გარეთაც.
3. მოსწავლეთა აქტიური ჩართულობის წახალისება: სასწავლო დაწესებულებებმა უნ-

და განავითარონ სტრუქტურირებული შესაძლებლობები მოსწავლეთათვის — სკოლის პროექტები, კვლევები, ინიციატივები და პარტნიორობა არასამთავრობო ორგანიზაციებთან. ამით გაღრმავდება მათი პასუხისმგებლობის განცდა და პრაქტიკული მონაწილეობა მდგრადი განვითარების პროცესში.

4. მომდევნო კვლევების გაფართოება: მიზანშეწონილია მასწავლებლების და სასკოლო მენეჯმენტის დონეზე კვლევის გაგრძელება, რათა დავადგინოთ მდგრადი განვითარების მიზნების სწავლების ფორმები, სირთულეები და წარმატებული პრაქტიკა. მსგავსი ანალიზი საფუძველს შექმნის მიზნობრივი საგანმანათლებლო პოლიტიკის ჩამოსაყალიბებლად.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. ბლიაძე, მ. (2022). მდგრადი განვითარების მიზნები. თბილისი: ევროპის უნივერსიტეტი.
2. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. (2024). Erasmus+ პროექტები. მიღებული Erasmus+ ინსტიტუციური განვითარების პროგრამის დაფინანსება. Retrieved from <https://iliauni.edu.ge/ge/iliauni/units/developmentoffice/siaxleebi/promoting-relevant-education-in-science-for-sustainability-press.page>
3. საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო. (2020). ესგ. Retrieved from (<https://mes.gov.ge>)
4. საქართველოს გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრო. (2020). საჯარო მოხსენებები და პროგრამები. Retrieved from (<https://mepa.gov.ge>)
5. Aksela, M. (2020). Sustainability in chemistry education: Practical approaches for the classroom. University of Helsinki. Retrieved from <https://www.helsinki.fi/en>
6. Aksela, M. (2021). Teachers disseminate the latest climate research around the world. University of Helsinki. Retrieved from <https://www.helsinki.fi/en>
7. CENN. (2023). Education for Sustainable Development Programs. Retrieved from (<https://www.cenn.org>).
8. GYDF. (2021). Programs and Initiatives. Retrieved from (<https://www.gydf.ge>)
9. Hopkins, C., & McKeown, R. (2002). Education for Sustainable Development: An International Perspective. In D. Tilbury, R. B. Stevenson, J. Fien, & D. Schreuder (Eds.), Education and Sustainability: Responding to the Global Challenge (pp. 13-24). IUCN Commission on Education and Communication.
10. Leicht, A., Heiss, J., & Byun, W. J. (Eds.). (2018). Issues and trends in Education for Sustainable Development. UNESCO Publishing.
11. Salonen, A. O., & Ahlberg, M. (2018). The Path towards Planetary Sustainability: Learning from Sustainable Development Research. Environmental Development, 27, 81-92.
12. United Nations. (2015). Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development. <https://sdgs.un.org/2030agenda>
13. UNESCO. (2017). Education for Sustainable Development Goals: Learning Objectives. UNESCO Publishing.
14. UNDP Georgia. (2021). Sustainable Development Goals in Education. Retrieved from (<https://www.ge.undp.org>)
15. VOLUNTARY NATIONAL REVIEW (2020) Report on the Implementation of the 2030 Agenda on Sustainable Development, Secretariat of the SDGs Interagency Council of GEORGIA, Administration of the Government of Georgia https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/26390VNR_2020_Georgia_Report.pdf
16. World Vision Georgia. (2022). Education Programs. Retrieved from (<https://www.worldvision.ge>)

დემოკრატიული პარტნიორობა: აშშ-ის წვლილი საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ფორმირებაში

თენგიზ ვერულავა

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ბიზნესის სკოლა, კავკასიის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ამერიკელი ხალხისა და მთავრობის ფასდაუდებელი წვლილია საქართველოს სახელმწიფოებრიობის, დემოკრატიის, ეკონომიკისა და სოციალური სისტემის მშენებლობაში. განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია შეერთებული შტატების მხარდაჭერა ქვეყნის დამოუკიდებლობის პირველივე წლებიდან, როცა საქართველო მძიმე კრიზისს, მათ შორის ჯანდაცვის სისტემის კოლაფსს, განიცდიდა. აშშ-ის დახმარებამ გადამწყვეტი როლი ითამაშა სისტემის გადარჩენასა და შემდგომ განვითარებაში — ათასობით ადამიანი შიმშილს, ავადმყოფობასა და სიკვდილს გადაურჩა, ხოლო მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობა მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა. ამ დახმარება სამ ძირითად მიმართულებად შეიძლება დაიყოს: 1) ჰუმანიტარული (მედიკამენტები და სამედიცინო მასალები), 2) ტექნიკური (მედიცინის თანამედროვე მდგომარეობის დანერგვა და განათლების ამაღლება), 3) ინსტიტუციური (ჯანდაცვის სისტემის განვითარების მხარდაჭერა აშშ-ის ორგანიზაციებთან ერთად განხორციელებული პროგრამებითა და კვლევებით). 1992 წლიდან, USAID-ის მეშვეობით საქართველომ დაახლოებით 1.8 მილიარდი დოლარის დახმარება მიიღო. აღსანიშნავია გეგმიური ვაქცინაციის პროგრამების აღდგენა და გავრცელება, რაც მნიშვნელოვან წვლილს შეადგენს ინფექციური დაავადებების პრევენციაში. განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს ლუგარის საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის კვლევითი ცენტრის დაფუძნება, რომელიც დღეს ქვეყნის ბიოუსაფრთხოების ერთ-ერთი მთავარი საყრდენია. აშშ-ის მხარდაჭერა ასევე მოიცავდა პირველადი ჯანდაცვისა და პოსპიტალური სექტორის რეფორმას, საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემის ფორმირებას, კარდიოქირურგიის განვითარებასა და სამედიცინო განათლების გაუმჯობესებას. ამ დახმარებების საფუძველზე აშკარად დასტურდება, რომ ამერიკის შეერთებული შტატები საქართველოს სტრატეგიული და სანდო პარტნიორია უსაფრთხოების, კეთილდღეობისა და დემოკრატიული განვითარების გზაზე.

საკვანძო სიტყვები: აშშ-ის დახმარება, საქართველოს ჯანდაცვა, ჯანდაცვის სისტემის რეფორმა, USAID, ლუგარის ცენტრი

DEMOCRATIC PARTNERSHIP: THE ROLE OF THE UNITED STATES IN SHAPING GEORGIA'S HEALTHCARE SYSTEM

Tengiz Verulava

Doctor of Medicine, Professor at Caucasus University

Abstract

The support of the American people and government has played a vital role in the development of Georgia's statehood, as well as its democratic, economic, and social progress. Equally significant is the contribution of the United States in helping Georgia's healthcare system recover from crisis during the early years of independence and supporting its ongoing reform and advancement. In this particu-

larly challenging period, U.S. assistance saved many lives—protecting people from hunger, disease, and death—while also improving overall health outcomes. American aid to Georgia can be broadly categorized into three phases: humanitarian assistance (including medicines and medical supplies), technical support (introducing modern medical practices and innovations), and systemic development (enhancing medical education, supporting healthcare institutions, and collaborating on programs and research with U.S. organizations, foundations, and academic institutions). This enduring partnership reflects the United States’ steadfast commitment to helping the Georgian people build a democratic society, ensure national security, and achieve sustainable prosperity.

Key words: US aid, Georgian healthcare, healthcare system

აშშ-ის ჰუმანიტარული დახმარება საქართველოს

საქართველოს დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, 1991-1995 წლები ქვეყნისთვის უმძიმესი ისტორიული პერიოდი იყო, რომელიც მოიცავდა შიდა შეიარაღებულ კონფლიქტებს, ეკონომიკურ კოლაფსს, სიღარიბესა და სოციალური სექტორების, მათ შორის ჯანდაცვის სისტემის, რღვევას. სახელმწიფოს მიერ ჯანდაცვის დაფინანსება კრიტიკულად შემცირდა და ველარ აკმაყოფილებდა მინიმალურ მოთხოვნებს, რის შედეგადაც გაუარესდა მოსახლეობის ჯანმრთელობის მდგომარეობა და დემოგრაფიული მაჩვენებლები (Gzirishvili et al., 1997).

ამ რთულ პირობებში გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ამერიკის შეერთებული შტატების ჰუმანიტარულ და ტექნიკურ დახმარებას. აშშ გახდა საქართველოს პირველი და უმსხვილესი დონორი როგორც ფინანსური, ისე ჰუმანიტარული თვალსაზრისით. ვაშინგტონმა საქართველოს დამოუკიდებლობა 1991 წლის 25 დეკემბერს აღიარა და ამავე პერიოდიდან დაიწყო ორმხრივი ურთიერთობების განვითარება.

აშშ-ის დახმარება შეიძლება სამ ძირითად კომპონენტად დაიყოს:

- ჰუმანიტარული დახმარება – სასიცოცხლოდ აუცილებელი მედიკამენტებისა და სამედიცინო მასალის მოწოდება;
- ტექნიკური დახმარება – სამედიცინო სფეროში დასავლური სტანდარტების დანერგვა და კადრების კვალიფიკაციის განვითარება;
- ჯანდაცვის სისტემის განვითარების მხარდაჭერა – ინსტიტუციური რეფორმებისა და ერთობლივი პროგრამების განხორციელება საერთაშორისო და სამეცნიერო პარტნიორებთან.

1992 წლიდან საქართველოში დაიწყო მუშაობა აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) მისია, რომლის ფარგლებშიც ამერიკელი ხალხის მიერ გაწეული დახმარება ჯამში 1,8 მილიარდ დოლარს აღწევს. USAID-ის მრავალმხრივი პროგრამები მხარს უჭერდა საქართველოს დემოკრატიული ინსტიტუტების გაძლიერებას, საბაზრო ეკონომიკის განვითარებასა და სოციალური სექტორების, მათ შორის ჯანდაცვის, სტაბილიზაციას.

ჯანდაცვის სისტემის კოლაფსის ფონზე საქართველოს სახელმწიფოს არ ჰქონდა შესაძლებლობა მოემარაგებინა ქვეყანაში მედიკამენტები, რაც საფრთხეს უქმნიდა ათასობით პაციენტის სიცოცხლეს. კრიტიკულ მდგომარეობაში იყვნენ, მაგალითად, შაქრიანი დიაბეტით დაავადებული პაციენტები, რომლებიც ინსულინის გარეშე რჩებოდნენ. 1992 წელს, საქართველოს მთავრობის შუამდგომლობით, აშშ-მ დაუყოვნებლივ გამოაგზავნა ინსულინის 194,000 ფლაკონი და 500,000 ნემსი (Tutwiler, 1992f), რაც ასობით ბავშვის და ათასობით მოქალაქის სიცოცხლის გადარჩენის საფუძველი გახდა.

დამოუკიდებლობის პირველ წლებში გაუარესდა სანიტარულ-ეპიდემიოლოგიური მდგომარეობა და გახშირდა ვაქცინაციით მართვადი ინფექციური დაავადებები, მათ შორის დიფტერია. აშშ-ის, იაპონიის, და გაეროს ბავშვთა ფონდის მხარდაჭერით 1995–1996 წლებში

დაიწყო გეგმიური აცრები, ხოლო 1997 წელს განხორციელდა მასიური ბუსტერ ვაქცინაცია. ამის შედეგად, 1998 წლიდან დიფთერიის ეპიდემია კონტროლირებადი გახდა. 2002 წელს კი, ჯანმო-მ საქართველოს მიანიჭა პოლიომიელიტისგან თავისუფალი ზონის სტატუსი.

ამერიკული დახმარება ასევე დაეხმარა საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის ინსტიტუციურ რეფორმაში. 1990-იანი წლების შუა პერიოდში USAID-თან, WHO-სა და სხვა პარტნიორებთან თანამშრომლობით მომზადდა და განხორციელდა ჯანდაცვის რეორგანიზაციის ეროვნული კონცეფცია, რომელიც მოიცავდა კანონმდებლობის, დაფინანსებისა და მენეჯმენტის სისტემურ გარდაქმნას. ამ პროცესის ფარგლებში ხორციელდებოდა:

- გადაუდებელი მედიკამენტური დახმარება (70–75% მედიკამენტებისა ჰუმანიტარულად მოდიოდა);
- სპეციალისტების გადამზადება;
- სამედიცინო განათლების გაუმჯობესება;
- ახალი სამედიცინო დაწესებულებების და საინფორმაციო ცენტრების შექმნა;
- ისეთ უნიკალურ პროექტებზე მუშაობა, როგორიც იყო ატლანტა-თბილისის პარტნიორობის პროგრამა.

აშშ-ის დახმარება 1990-იან წლებში ფაქტობრივად ითვალისწინებდა ქართველი ხალხის გადარჩენას, ჯანდაცვის კრიზისიდან გამოსაყვან გზას და დასავლური მოდელის შესაბამისი სისტემური ტრანსფორმაციის ხელშეწყობას. აღნიშნული დახმარება მტკიცედ ადასტურებს ამერიკის შეერთებული შტატების ერთგულებას დემოკრატიული საქართველოს, მისი სოციალური განვითარების და მოქალაქეების კეთილდღეობისადმი.

საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემის რეფორმა და საერთაშორისო მხარდაჭერა

საქართველოს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის თანამედროვე სისტემის ჩამოყალიბება მჭიდროდ არის დაკავშირებული საერთაშორისო ორგანიზაციების და სტრატეგიული პარტნიორების – აშშ-ის დაავადებათა კონტროლისა და პრევენციის ცენტრის (CDC), მსოფლიო ბანკის, ჯანდაცვის მსოფლიო ორგანიზაციის (WHO), და ისრაელის ჯანდაცვის ინსტიტუტების – აქტიურ მონაწილეობასთან. 1990-იანი წლების ბოლოს საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის რეორიენტაციის პროცესის ფარგლებში საფუძველი ჩაეყარა საზოგადოებრივი ჯანდაცვის ახალ მოდელს, რომელიც მოიცავდა საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის, სანიტარული ზედამხედველობისა და ჰიგიენური ნორმირების დეპარტამენტების შექმნასა და გაძლიერებას.

ამ მიმართულებით ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინიციატივა იყო თბილისი-მინეაპოლისი (მინესოტა) პარტნიორული პროგრამა, რომლის მიზანი საავადმყოფოსშიდა ინფექციების პრევენციის გაუმჯობესება იყო. პროექტის ფარგლებში დაიგეგმა და განხორციელდა საავადმყოფოთა ეპიდემიოლოგიებისა და გამოცდილი მედდების გადამზადება დაავადებათა კონტროლის ეროვნული ცენტრის ბაზაზე. აღნიშნულმა თანამშრომლობამ შესაძლებელი გახადა თანამედროვე სტანდარტების შესაბამისი ეპიდემიოლოგიური კადრების პირველი კოჰორტის მომზადება.

ლუგარის ცენტრი – ბიოუსაფრთხოებისა და საზოგადოებრივი ჯანდაცვის საყრდენი

საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემის განვითარებაში განსაკუთრებული ადგილი უკავია ლუგარის სახელობის საზოგადოებრივი ჯანდაცვის კვლევით ცენტრს. მისი დაარსების წინაპირობა იყო 1997 წელს საქართველოსა და აშშ-ის პრეზიდენტებს შორის ბიოუსაფრთხოების სფეროში გაფორმებული ორმხრივი შეთანხმება, რომელიც მიმართული იყო ბირთვული, ქიმიური და ბიოლოგიური იარაღის გაუვრცელებლობის უზრუნველყოფისკენ.

ცენტრის დაარსებას განსაკუთრებულად მხარს უჭერდა ამერიკელი სენატორი რიჩარდ ლუგარი, რომლის პირველი ვიზიტი საქართველოში 1998 წელს შედგა. 2002 წელს მიღებული

გადაწყვეტილებით, ლუგარის ცენტრი შევიდა საქართველოს საზოგადოებრივი ჯანდაცვის სისტემაში და გახდა ქვეყნის ერთ-ერთი წამყვანი ინსტიტუტი ბიოსაფრთხოებისა და ინფექციური დაავადებების კვლევის მიმართულებით.

დღეს ლუგარის ცენტრი კავკასიის რეგიონში ერთ-ერთი ყველაზე მაღალტექნოლოგიური და უმაღლესი სტანდარტების მქონე სამეცნიერო-კვლევითი დაწესებულებაა. მას მინიჭებული აქვს ბიოსაფრთხოების მესამე დონე (BSL-3), რაც საშუალებას იძლევა შეისწავლოს სხვადასხვა სახის მაღალი რისკის მქონე პათოგენები. COVID-19-ის პანდემიის პერიოდში ცენტრმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ვირუსის სწრაფ დიაგნოსტიკასა და ეპიდსიტუაციის მონიტორინგში.

პირველადი ჯანდაცვის სისტემის რეფორმა და საერთაშორისო მხარდაჭერა

1995 წლიდან საქართველოში დაიწყო პირველადი ჯანდაცვის სისტემის განვითარების მიმართულებით მთელი რიგი საპილოტე და სტრატეგიული პროექტების განხორციელება. მთავარ მიზანს წარმოადგენდა ექიმთა გადამზადება საოჯახო მედიცინის მოდელის შესაბამისად და პირველადი ჯანდაცვის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება.

ამერიკის საერთაშორისო განვითარების სააგენტოს (USAID) დაფინანსებით, სოფლის პირველადი ჯანდაცვის სისტემის განვითარება განხორციელდა ამერიკის საერთაშორისო ჯანმრთელობის ალიანსის (AIHA) და საერთაშორისო სამედიცინო კორპუსის (IMC) პარტნიორობით. 2002 წლიდან მსოფლიო ბანკის ჩართულობით დაიწყო პირველადი ჯანდაცვის სისტემის შემდგომი რეფორმის ფაზა, რომელიც მოიცავდა საოჯახო მედიცინის პერსონალის გადამზადებასა და ქსელის გაფართოებას.

USAID-ის მხარდაჭერით დაწყებული ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი რეგიონული ინიციატივა იყო პირველადი ჯანდაცვის სისტემის განვითარება შიდა ქართლის, გურიის და მცხეთა-მთიანეთის რეგიონებში. ამ პროცესში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა მცხეთა-მთიანეთ-მილუოკის (ვისკონსინი, აშშ) პარტნიორობა პროგრამამ, რომლის ფარგლებში შეიქმნა საოჯახო მედიცინის ცენტრი მცხეთაში. ცენტრი დაკომპლექტდა იმ ქართველ ექიმებსა და ექთნებზე, რომლებმაც პროფესიული გადამზადება აშშ-ში გაიარეს. სულ გადამზადდა ოცამდე ექიმი და ექთანი. აღნიშნული ცენტრი დღემდე წარმატებით ფუნქციონირებს და ითვლება პირველადი ჯანდაცვის სისტემის განვითარების ერთ-ერთ საუკეთესო მაგალითად საქართველოში.

გარდა ამისა, გაერო-ს გაერთიანებული მეთოდური ეკლესიის ჰუმანიტარული კომიტეტის (UMCOR) მხარდაჭერით განხორციელდა იმერეთის რეგიონის (წყალტუბო, თერჯოლა) პირველადი ჯანდაცვის დაწესებულებების რეაბილიტაცია და სამედიცინო პერსონალის ტრენინგები.

პირველადი ჯანდაცვის ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება გახდა საერთაშორისო ორგანიზაციების სტრატეგიული ინტერესის სფერო. მსოფლიო ბანკის, USAID-ის, ევროკავშირის, ბრიტანეთისა და იაპონიის მთავრობის მხარდაჭერით განხორციელდა ამბულატორიების ფიზიკური ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაცია. რეაბილიტაცია ჩატარდა 200-ზე მეტ პირველადი ჯანდაცვის ობიექტს, რომლებიც აღიჭურვა თანამედროვე სამედიცინო ტექნიკითა და მოწყობილობებით.

ჰოსპიტალური სექტორის რეფორმირება

ჰოსპიტალური სექტორის რეორგანიზაცია გახდა საქართველოს ჯანდაცვის სისტემის რეფორმის ერთ-ერთი ცენტრალური მიმართულება. 1999 წლიდან მსოფლიო ბანკის ინიციატივით განხორციელდა ჰოსპიტალების რესტრუქტურისაციის პროგრამა, რომელმაც განსაზღვრა საავადმყოფოების ფუნქციური ბედი — ოპტიმიზაცია, დახურვა ან პრივატიზაცია. აშშ-ის საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (USAID) აქტიურად იყო ჩართული საავადმყოფოების აკრედიტაციის სისტემის განვითარებაში.

ჰოსპიტალური სექტორის მრავალფორმიანი მესაკუთრეობის განვითარების ფარგლებში,

1996 წელს დაფუძნდა ჯო ენის საუნივერსიტეტო ჰოსპიტალი — პირველი არასამეწარმეო (ააიპ) სტატუსის მქონე არაკომერციული სამედიცინო დაწესებულება საქართველოში, რომელიც სპეციალიზირდებოდა ბავშვთა კარდიოლოგიასა და გულის მანკების მკურნალობაში.

ბავშვთა კარდიოქირურგიის განვითარება

აშშ-ის დახმარების ნიშნული მაგალითია დებორას გულისა და ფილტვის ცენტრის (Deborah Heart and Lung Center) ჩართულობა. საქართველოში იმ დროს შეუძლებელი იყო გულის მანკის მქონე ბავშვთა მკურნალობა, ამიტომ წლიურად მხოლოდ 10 პაციენტი მიჰყავდათ აშშ-ში. მოთხოვნის გათვალისწინებით, ჯო ენ მაკგოვენისა და ორგანიზაცია Global Healing-ის მხარდაჭერით, 1996 წელს თბილისში შეიქმნა ბავშვთა კარდიოქირურგიული კლინიკა.

კლინიკა აღიჭურვა ამერიკული მხარის მიერ 5 მილიონი დოლარის ღირებულების ტექნიკითა და რესურსებით, მოეწყო საოპერაციოები, რეანიმაციული და დიაგნოსტიკური სექციები. პერსონალის გადამზადება განხორციელდა აშშ-ის წამყვანი კლინიკების სპეციალისტების მონაწილეობით. ჯო ენ მაკგოვენის გარდაცვალების შემდეგ, კლინიკამ მისი სახელი მიიღო და დღემდე რჩება ქვეყნის წამყვან ცენტრად ბავშვთა გულის დაავადებათა ადრეული დიაგნოსტიკისა და მკურნალობისთვის.

დედათა და ბავშვთა ჯანმრთელობის დაცვა

1990-იან წლებში დემოგრაფიული კრიზისის პირობებში განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი გახდა ამერიკის საერთაშორისო ჯანმრთელობის ალიანსის (AIHA) მხარდაჭერით განხორციელებული პროგრამები. მათ შორის გამოირჩევა ახალშობილთა რეანიმაციის პროექტი, რომელიც მიზნად ისახავდა ნეონატოლოგიებისა და მეან-გინეკოლოგების გადამზადებას გადაუდებელი მედიცინის საკითხებში.

AIHA-ს მხარდაჭერით, ატლანტას წამყვანი სამედიცინო ცენტრების მონაწილეობით, შეიქმნა პედიატრიული გადაუდებელი დახმარების ცენტრი თბილისში და ჩატარდა ტრენინგ-კურსები ფეტალურ მონიტორინგსა და ახალშობილთა რეანიმაციაში. აღნიშნულმა ინიციატივებმა მნიშვნელოვნად შეამცირა დედათა და ბავშვთა სიკვდილიანობის მაჩვენებლები.

სამედიცინო განათლების განვითარება

სამედიცინო განათლების რეფორმა მსოფლიო ბანკის ტექნიკური დახმარებით განხორციელდა და მოიცავდა რეზიდენტურის პროგრამებისა და ამერიკული ტიპის სამედიცინო სწავლების დანერგვას. ატლანტა-თბილისის პარტნიორული პროგრამის ფარგლებში, კენეტ უოლკერის მხარდაჭერით, დაიწყო თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტისა და ემორის უნივერსიტეტის თანამშრომლობა, ასევე გაიხსნა ექთნების გადამზადების სკოლა და ბიოსამედიცინო ინფორმაციის ეროვნული ცენტრი.

აშშ-ის ჯანმრთელობის ეროვნული ინსტიტუტის (NIH) დახმარებით შემუშავდა სამეცნიერო-კვლევითი გრანტების სისტემა, ხოლო სკრენტონის პარტნიორული პროგრამის ფარგლებში ჩამოყალიბდა ჯანდაცვის მენეჯმენტის სწავლების ცენტრი.

ფარმაცევტული სექტორის რეფორმირება

აშშ-ის ექსპერტებმა მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანეს ფარმაცევტული პოლიტიკის ფორმირებაში. შეიქმნა რეგულაციები, რომლებიც შეეხებოდა მედიკამენტების რეგისტრაციას, ხარისხის კონტროლს, ფასების განსაზღვრასა და მედიკამენტების მოხმარების პოლიტიკას. UMCOR-ის მხარდაჭერით რეაბილიტაცია ჩატარდა თბილისის ფარმაცევტულ ქარხანას. 1998 წელს, მსოფლიო ბანკის დახმარებით, შეიქმნა წამლის ხარისხის კონტროლის ლაბორატორია, რომელიც არსებითად გააუმჯობესა მედიკამენტების ხარისხის ზედამხედველობა.

აშშ-ის ხალხისა და მთავრობის დახმარება გადამწყვეტი იყო საქართველოს სახელ-

მნიშვნელობის გამყარებაში, დემოკრატიული და სოციალური განვითარების პროცესში. დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ, სწორედ აშშ-ის მხარდაჭერამ დაგვეხმარა ჯანდაცვის კრიზისის დაძლევაში და სისტემის შემდგომ რეფორმირებაში. ათასობით ადამიანი გადაურჩა შიმშილს, ავადმყოფობას და სიკვდილს. 1992–2020 წლებში საქართველომ აშშ-ისგან დახმარების სახით \$4.3 მილიარდზე მეტი მიიღო, რაც მას ევროპისა და ევრაზიის ერთ-ერთ წამყვან ბენეფიციარ ქვეყნად აყენებს. ეს მტკიცედ ადასტურებს აშშ-ის მხარდაჭერას ჩვენი დემოკრატიული გზისადმი. 30-წლიანმა პარტნიორობამ ძლიერი მეგობრობა და თანამშრომლობა დაამყარა. აშშ-თან ურთიერთობა ეფუძნება თანასწორობას, საერთო ღირებულებებსა და პატივისცემაზე დაფუძნებულ მიდგომას, რაც ქვეყნის კეთილდღეობისთვის კვლავაც მნიშვნელოვანია.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. გზირიშვილი დ. (2012). დამოუკიდებელი საქართველო – სოციალური და ჯანმრთელობის დაცვის სისტემები, ანალიტიკური მიმოხილვა. ფონდი „ღია საზოგადოება საქართველო“. თბილისი.
2. ვერულავა თ. (2016). ჯანდაცვის პოლიტიკა. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა. თბილისი.
3. ვერულავა თ., ჭორბენაძე ა. (2022). ჰოსპიტალური სექტორის რეფორმა საქართველოში. ეკონომისტი. 3.
4. ვერულავა თ., ჭორბენაძე ა. (2022). პირველადი ჯანდაცვის რეფორმირების 1995-2003 წლების გამოცდილება და რეკომენდაციები. ეკონომისტი. 2:23-41.
5. ვერულავა თ., ჭორბენაძე ა. (2022). სამედიცინო განათლება საქართველოში: გამოწვევები და პოლიტიკის შედეგები. ეკონომიკა და ბიზნესი. 2:27-43.
6. ვერულავა თ., ჭორბენაძე ა. (2022). საზოგადოებრივი ჯანდაცვის განვითარების პირველი ნაბიჯები დამოუკიდებელ საქართველოში. ეკონომიკა და ბიზნესი. 1.
7. ჭორბენაძე ა. (2021). როგორ იქმნებოდა ჯანმრთელობის დაცვის ახალი სისტემა. წიგნი I 1993-1997 წლები.
8. ჭორბენაძე ა., ვერულავა თ. (2021). ჯანმრთელობის სოციალური დაზღვევა საქართველოში: განვითარების ბარიერები. ეკონომიკა და ბიზნესი. 13 (2).
9. Fitzwater, 1992a: Fitzwater M., US Department of State, Statement by Press Secretary Fitzwater on Diplomatic Relations With the Republic of Georgia. March 24, 1992
a. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1992-book1/pdf/PPP-1992-book1-doc-pg502-2.pdf>
10. Fitzwater, 1992b: Fitzwater M., US Department of State, Statement by Press Secretary Fitzwater on Humanitarian Assistance to Refugees in Yugoslavia and the Caucasus. May 28, 1992. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/PPP-1992-book1/pdf/PPP-1992-book1-doc-pg839-2.pdf> (მოძიებულია 2023 წლის იანვარში).
11. Gamkrelidze A, Atun R, Gotsadze G, MacLehose L. (2002). Health Care Systems in Transition – Georgia 2002, Copenhagen: European Observatory on Health Care Systems.
12. Gzirishvili D., Zoidze A., Gotsadze G. (1997). Health Care Reforms in Georgia, Tbilisi.
13. Kalandadze T., Bregvadze I., Takaishvili R., Archvadze A., Moroshkina N. Development of State Health Insurance System in Georgia, Croatian Medical Journal. <http://www.cmj.hr/1999/40/2/10234065.htm>

14. Verulava T, Jorbenadze A. (2022). Primary health care reforms in Georgia: the experience and challenges. Arch Balk Med Union. 57(4):384-389. <https://doi.org/10.31688/ABMU.2022.57.4.07>.
15. Verulava, T. Jorbenadze A. (2022). Development of public health in Georgia: Challenges and policy issues. Archives of the Balkan Medical Union.; 57(2):179-184.
16. Verulava T. Jorbenadze A. (2022). Development of Social Health Insurance in Georgia: Challenges and Lessons. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences. 16(1):127-133. doi:10.5114/fmp-cr.2022.113017.
17. Verulava T, Jorbenadze A. (2021). Context and issues of social health insurance introduction in Georgia. Arch Balk Med Union. 56(3):349-357. <https://doi.org/10.31688/ABMU.2021.56.3.09>.
18. World Bank. Georgia, Health Sector Development Project., 2012.
19. WHO. Joint Experts Group. Aide Memoir on Health Sector in Georgia. Tbilisi, 1996.

BEYOND PROFIT: EMBEDDING SUSTAINABLE PROJECT MANAGEMENT IN GEORGIA'S LARGE ORGANIZATIONS

Nika Zibzibadze
Ph.D Candidate

Introduction

Brief Introduction to Research Context

As the world continues to advance through industrialization and technological innovation, the urgency to build a more sustainable future has never been clearer. The idea behind sustainable development is simple—but powerful: growth should not come at the cost of the environment or social equity. It should lift communities, protect the planet, and remain economically viable for generations to come. Since 2015, the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs) have provided a global roadmap to address critical challenges such as climate change, inequality, and environmental degradation, with a shared target of progress by 2030 (Nations, 2015).

For Georgia—a country rich in natural beauty, cultural depth, and strategic geography—this global call to action carries local meaning. As Georgia moves closer to its goal of European Union membership, it faces growing pressure to align its policies, business practices, and social norms with the EU's high sustainability standards. This isn't just about ticking regulatory boxes; it represents a deeper shift in how the country defines growth and progress. The EU's framework, particularly its focus on Environmental, Social, and Governance (ESG) principles, offers a clear direction for Georgia to follow in reshaping its development strategy (Commission, 2020).

In this evolving landscape, the role of large organizations becomes especially significant. These companies are not only economic engines—they are decision-makers whose actions directly shape the country's sustainability trajectory. Whether it's through the way they manage projects, source materials, or interact with communities, large organizations hold the potential to either support or stall Georgia's sustainability ambitions. That's where Sustainable Project Management (SPM) comes in: an approach that embeds sustainability into how projects are planned, executed, and evaluated. When applied seriously, SPM becomes a tool for aligning business outcomes with broader goals like environmental responsibility and social impact.

This study explores how—and how well—large organizations in Georgia are adopting SPM principles. By focusing on this intersection between sustainability and project management, the research sheds light on Georgia's opportunities, obstacles, and progress in building a more sustainable future.

Research Problem

Even with a global agreement on the importance of sustainable development—most notably through frameworks like the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs)—many organizations still struggle to turn these ideals into action. In Georgia, this struggle is especially visible among large organizations, where the adoption of Sustainable Project Management (SPM) remains limited and uneven.

Two interrelated challenges emerge from this context.

First, there is a clear gap between what organizations say and what they do. Sustainability often features prominently in strategic plans and public reports, yet it is rarely embedded into the day-to-day realities of project planning and execution. Principles such as environmental responsibility, social equity, and long-term economic impact are more often discussed than practiced. This disconnect not only

casts doubt on the sincerity of corporate sustainability commitments but also slows Georgia's progress toward meeting broader national and EU-aligned development goals.

Second, the barriers preventing meaningful implementation of SPM run deep. They include a general lack of awareness about what sustainable project management truly entails, a perceived trade-off between short-term profitability and long-term sustainability, limited internal capacity or expertise, and resistance to change rooted in traditional corporate cultures. These are not surfacelevel issues—they are systemic and persistent.

Understanding these barriers is essential. Without it, sustainability risks remaining a box to check rather than a mindset to adopt. This research seeks to fill that gap—both in theory and practice— by exploring how large Georgian organizations approach SPM, what holds them back, and what it would take to move from aspiration to action.

Research Objectives

This study aims to explore why Sustainable Project Management (SPM) is still not fully embedded in the day-to-day operations of large organizations in Georgia—and what can be done about it. At its core, the research seeks not only to diagnose the challenges but also to offer practical and contextspecific solutions. To do so, it focuses on four key objectives:

- **Uncover the Barriers to SPM Implementation:**

The first goal is to identify what's holding organizations back. This includes looking at both external and internal challenges—such as regulatory pressure, market demands, cultural resistance, and the availability of financial or human resources. By mapping out these barriers, we can begin to understand why good intentions often fail to become concrete practices.

- **Offer Strategic Guidelines to Move Forward:**

Using the insights from the first objective, the study will propose actionable strategies that help organizations weave sustainability into every stage of project management—from early planning to final evaluation. These guidelines aim to turn abstract sustainability goals into operational steps.

- **Evaluate the Depth of Sustainability Efforts:**

It's one thing for a company to talk about sustainability—but are those values truly reflected in how projects are managed? This research will examine whether sustainability is genuinely part of an organization's core processes or simply part of its public image. This includes assessing how SPM principles show up in real decisions, actions, and outcomes.

- **Contribute to the Broader Field of SPM:**

Finally, the study will add to both academic and practical discussions on sustainable project management. By focusing on the Georgian context—a setting often overlooked in global literature—it hopes to offer fresh perspectives and useful insights for practitioners, scholars, and policymakers alike.

At its heart, this research is about closing the gap between what organizations say about sustainability and what they actually do—and offering clear ways to help them make that shift.

Research Questions

In order to reach all the project objectives that have been enlisted above, the research questions are:

- What are the main barriers to implementing Sustainable Project Management (SPM) practices in large organizations within Georgia?
- How can large organizations in Georgia overcome identified barriers to effectively integrate SPM practices into their project management processes?

Based on the research questions, the following hypotheses are developed to guide the empirical investigation:

H2: In large organizations in Georgia, sustainability efforts are predominantly symbolic and not substantively integrated into their core work-related processes.

Notably, much of the research on SPM has focused on the construction and infrastructure sectors, given their high environmental impact. For example, Kivilä, Martinsuo, and Vuorinen (2017) examined how SPM can be embedded into large infrastructure projects. Their findings emphasized the importance of combining internal project controls with sustainable governance structures to ensure align-

ment with external regulations and stakeholder expectations.

Finally, Kemp, Loorbach, and Rotmans (2007) introduced the concept of transition management—a model that views project work as a key mechanism for steering society toward sustainable development. Their approach focuses on building shared visions, experimenting with new ideas, and embracing continuous learning. In this view, project managers are not just implementers—they are change agents driving broader social and environmental transformations.

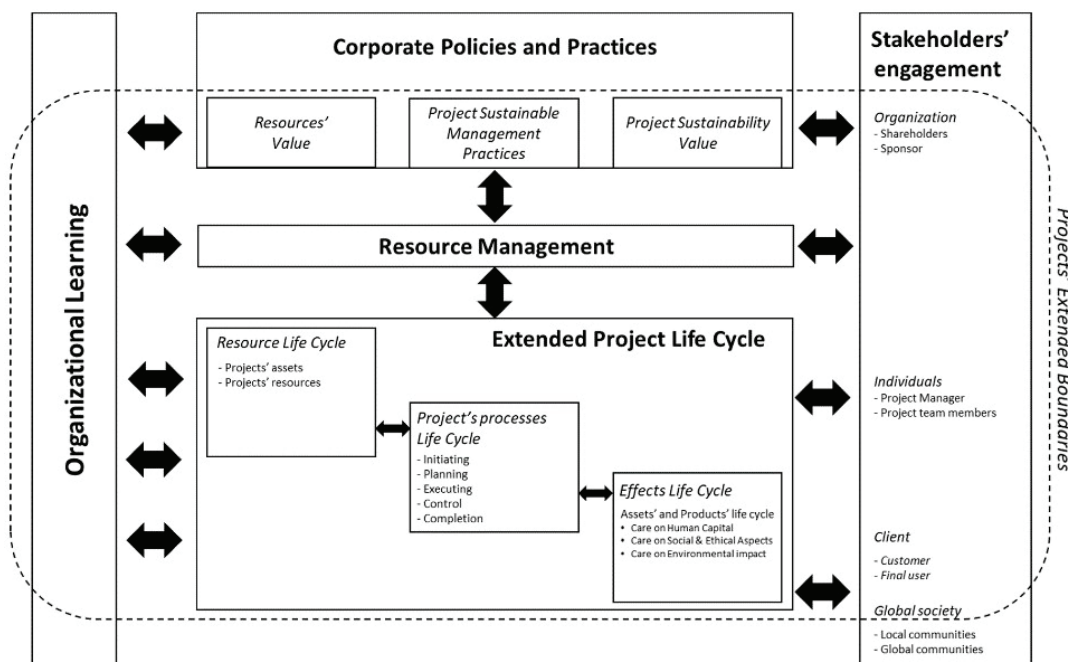
Together, these contributions reflect the growing recognition that sustainability is not a side goal, but a core part of what makes a project truly successful in today's world.

1.2 Frameworks for Sustainable Project Management: Overview

To better understand how sustainability can be practically embedded in project management, scholars have proposed various conceptual models. These frameworks offer useful tools for organizations striving to make sustainability more than just a buzzword. This section reviews two of the most widely referenced frameworks in the literature—each providing a distinct approach to the full project life cycle from a sustainability lens.

1.1.1 A Conceptual Framework for Sustainable Project Management

One notable contribution comes from Armenia et al. (2019), who developed a comprehensive conceptual framework aimed at helping organizations assess and improve their adoption of Sustainable Project Management (SPM). Through an in-depth literature review, they concluded that although interest in SPM is growing, the field remains underdeveloped—especially when it comes to turning theory into practice.

Their framework introduces five key dimensions that organizations should focus on to integrate sustainability into their project work effectively:

1. Corporate Policies and Practices

This dimension stresses the importance of aligning organizational strategy with sustainability values. It encourages companies to embed sustainability into their mission and operational practices so that project-level decisions reflect broader commitments to sustainable development.

2. Resource Management

Beyond efficiency, this aspect calls for thoughtful use of both natural and human resources. It highlights the need to consider environmental and social impacts at every stage of resource planning—from acquisition to consumption.

3. Life Cycle Orientation

Armenia et al. advocate for managing projects with a full life cycle perspective. That means looking beyond immediate deliverables and considering the long-term environmental and social consequences of a project—even after it has officially ended.

4. Stakeholder Engagement

True sustainability requires listening to and involving all relevant voices. This dimension emphasizes the value of engaging a diverse range of stakeholders—internal and external—throughout the project cycle to build more inclusive and resilient outcomes.

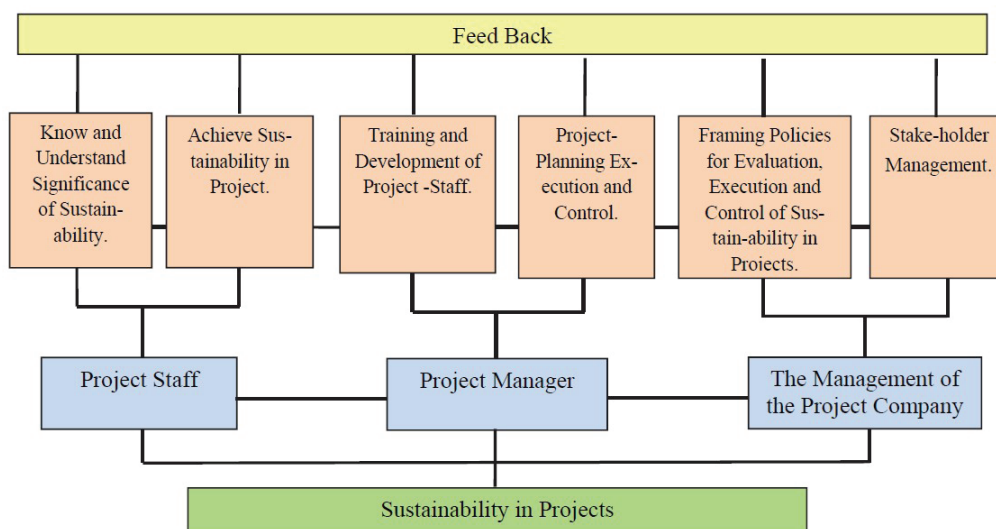
5. Organizational Learning

Continuous improvement is key. This final dimension encourages teams to reflect on past projects, capture lessons learned, and apply them to future initiatives. A culture of learning helps organizations stay agile and aligned with evolving sustainability standards.

According to Armenia et al. (2019), applying this framework effectively requires a cohesive, organization-wide effort. It's not about adding one more layer to existing processes—it's about rethinking those processes so sustainability becomes a foundational goal at every project phase. This includes updating tools, training teams, and ensuring everyone involved has the skills and mindset to make sustainability real—not just aspirational.

1.1.2 Framework of Critical Parameters for Sustainable Project Management:

Another influential model in the literature comes from Chawla et al. (2018), who propose a practical, criteria-based framework to assess and guide sustainability in projects—starting from the earliest stages. Unlike conceptual models that offer broad strategies, this framework focuses on seven measurable parameters that help ensure sustainability is part of how projects are planned, executed, and evaluated.

The seven parameters are:

- Profitability: Projects must generate financial value—not just for shareholders, but as a foundation for long-term economic sustainability.
- Safety: Protecting the well-being of everyone involved is essential. This parameter prioritizes

high safety standards throughout the project lifecycle.

- **Transparency:** Sustainability thrives in environments where communication is open and decisions are made with clarity and accountability.
- **Ethicality:** Projects should align with ethical norms and uphold strong social values, ensuring decisions reflect integrity and fairness.
- **Nature-Friendly Approach:** Minimizing harm to the environment is key. This involves adopting practices that reduce the project's ecological footprint and promote environmental stewardship.
- **Social Acceptability:** Projects should benefit local communities and be perceived as socially responsible—earning public trust and support.
- **Meeting Stakeholder and Customer Expectations:** Successful projects address the needs and values of all involved—especially those directly impacted. Sustainability isn't just technical; it's relational.

What sets this framework apart is its integration of sustainability into organizational roles and decision-making structures. Chawla et al. outline how sustainability should be embedded across three organizational levels:

- **Project Staff** – Including junior and operational managers responsible for implementing sustainability practices on the ground.
- **Project Managers** – Middle-level leadership tasked with ensuring projects stay aligned with sustainability goals during execution.
- **Top Management** – Directors and executives who establish the sustainability vision and ensure its application across the company's broader operations.

To keep sustainability efforts dynamic and responsive, the authors also advocate for continuous feedback loops at every level. Each decision, process, and outcome should be evaluated not just for performance—but for its alignment with sustainability goals. Active stakeholder engagement is also emphasized, reinforcing that lasting impact requires the inclusion of diverse voices throughout the project.

Ultimately, Chawla et al.'s framework encourages organizations to go beyond the traditional project triangle of time, cost, and quality, and add a fourth critical dimension: sustainability. In doing so, it pushes project leaders to create value that lasts—economically, socially, and environmentally.

1.3 Defining Large Organizations in Georgia

In Georgia, the classification of enterprises by size is formally outlined by the Service for Accounting, Reporting, and Auditing Supervision. For the purposes of this study, the focus is on what the regulation refers to as “Enterprises of the First Category”—a designation that applies to the country's largest organizations.

To fall into this category, an enterprise must meet at least two of the following three criteria by the end of the reporting period:

- o A total asset value of more than GEL 50 million
- o Annual revenue exceeding GEL 100 million
- o An average number of employees above 250

These organizations are typically large-scale players with significant operational capacity and influence. They can include both public and private legal entities, though certain exceptions apply. Budgetary organizations, the National Bank of Georgia, branches of foreign enterprises, and individual

By focusing on this category, the research hones in on the segment of the Georgian economy most capable of driving—or resisting—transformational change in how projects are managed and how sustainability is prioritized.

To understand where Sustainable Project Management (SPM) can have the greatest impact, it's important to look at the current landscape of large organizations in Georgia. According to data from the National Statistics Office of Georgia (Geostat), there are 73 enterprises officially classified as large entities under the national criteria (Georgia, 2024).

This distribution paints a clear picture: Georgia's large organizations are active across diverse fields, from commerce and production to essential services like healthcare. Each sector presents its own set of sustainability challenges and opportunities, which makes it crucial to avoid one-size-fits-all approaches when discussing SPM integration. By grounding this research in the real numbers and sectors that shape Georgia's economy, we can more precisely examine how SPM practices are being adopted—and where support or transformation is most urgently needed.

2.1 Research Methodologies

The study follows the “convergent design” of mixed-methods research (Creswell & Clark, 2017), where qualitative and quantitative data are collected and analyzed separately but brought together during interpretation. This design allows for the triangulation of results, enhancing the validity of the findings and offering a more complete understanding of the barriers and opportunities related to SPM in the Georgian context.

To evaluate the visibility and depth of sustainability practices, we conducted text mining analysis of publicly available annual and sustainability reports from six large Georgian organizations. These reports were reviewed to identify the frequency and contextual use of keywords such as sustainability, environment, climate, social, and governance. This helped determine not only whether companies discuss sustainability but how central these discussions are to their core strategies.

To complement the textual data, qualitative insights were gathered through semi-structured interviews with internal experts and sustainability officers within the same organizations. These interviews aimed to uncover how sustainability is interpreted, prioritized, and implemented at the ground level, especially in project planning and execution. Interview responses were coded thematically to identify common perceptions, barriers, and organizational behaviors related to SPM.

2.2 Research Methods

To understand how sustainability is being embedded into project management in Georgia's largest organizations, this study uses a combination of quantitative content analysis and qualitative interviews. Each method serves a specific purpose and complements the other to create a more nuanced picture of Sustainable Project Management (SPM) practices in the local context.

Quantitative Method: Text Mining of Corporate Reports

The quantitative component of this research involved text mining of annual and sustainability reports from six large Georgian enterprises, selected based on sectoral relevance and size (see Section 2.3). This method allowed for a systematic and measurable evaluation of how sustainability is presented in official communications.

We focused on identifying the frequency and contextual positioning of keywords such as sustainability, environment, climate, social responsibility, and ESG. Using a combination of manual coding and keyword mapping, we assessed:

- o Frequency of sustainability-related terms across the documents
- o Placement and prominence of those terms (e.g., in the opening message, vision statement, or CSR section)
- o Depth of narrative—whether the sustainability content is woven into core operational discussions or isolated as a peripheral topic

This analysis provided insight into whether sustainability is a central strategic concern or primarily a symbolic communication tool. It also helped identify which sectors or types of organizations demonstrate a more authentic integration of sustainability themes.

Qualitative Method: Semi-Structured Expert Interviews

To add depth to the document analysis, we conducted semi-structured interviews with eight professionals working inside or closely with the selected organizations, including sustainability officers, project managers, and external consultants. These interviews explored:

- o How sustainability principles are understood internally
- o What barriers exist to implementing SPM
- o Whether sustainability goals are reflected in project planning, execution, and evaluation
- o Internal resistance, cultural norms, and practical constraints

The interviews were transcribed, coded, and analyzed using thematic analysis, allowing us to group common narratives around key issues such as awareness, leadership commitment, and resource limitations.

2.3 Sample Selection

Selecting the right sample was a crucial step in ensuring this research reflects a realistic and sectorally diverse view of how Sustainable Project Management (SPM) is practiced in Georgia. Since the goal is to explore implementation across different organizational environments, the study focuses on three of Georgia's most economically and environmentally impactful industries: Banking and Finance, Manufacturing, and Construction. Each sector offers unique insights:

- o Banking and Finance: As drivers of capital and investment, financial institutions play a key role in promoting (or ignoring) sustainability through the projects they choose to fund. This sector provides a lens into the strategic and financial integration of sustainability goals.
- o Manufacturing: Known for its resource-intensive nature, this industry is a strong test case for

Construction: Given the large environmental footprint and long-term impact of infrastructure projects, construction companies face pressure to integrate sustainability at every project phase—from planning to execution to lifecycle assessment.

A purposive sampling approach was used to select the companies. This method was appropriate because the study required cases that could provide rich, relevant, and contrastable data—not just random representation. Selection was based on the following criteria:

- ## Sampling Process

1. **Initial Identification:** An initial list of large companies was created using publicly available databases, industry rankings, and sustainability reporting platforms.
2. **Screening for Fit:** This list was then filtered using the two criteria above—relevance to SPM and alignment with First Category enterprise standards.
3. **Final Selection:** From this filtered pool, six companies were chosen—two from each target industry. The decision to include exactly six cases ensures both sectoral diversity and depth of analysis, while maintaining feasibility for qualitative inquiry and document-based text mining.

3. Findings

- o The barriers to implementing SPM,
- o The extent of sustainability integration, and
- o The authenticity of organizations' sustainability efforts.

The research uncovered several important obstacles that make it difficult for large Georgian organizations to fully implement SPM practices:

- Although sustainability is often mentioned in corporate strategies, many organizations lack a clear understanding of how to translate these concepts into project management frameworks.

This gap is particularly evident in companies where sustainability is not yet a strategic priority or part of the project lifecycle.

2. Tension Between Economic Goals and Sustainability

A recurring theme was the perceived conflict between short-term financial targets and long-term sustainability goals. In industries like manufacturing and construction—where margins are often tight—sustainability initiatives tend to be sidelined in favor of immediate cost savings.

3. Lack of Resources and Expertise

Many companies noted a shortage of both financial and human resources needed to implement SPM. A common issue is the absence of trained professionals who can lead or advise on sustainability efforts. Budget constraints also mean that sustainability-related initiatives are frequently considered non-essential.

4. Cultural Resistance and Inertia

Resistance to change remains a major hurdle. In organizations with deeply rooted traditional practices, there's often little motivation to adopt new, sustainability-focused approaches. This resistance is frequently tied to a lack of leadership support and a preference for sticking with familiar processes.

3.2 Extent of Sustainability Integration

The text mining of corporate reports showed a range of approaches to how sustainability is integrated:

1. Surface-Level Integration

In many cases, sustainability-related terms like “environment” or “social responsibility” were found only in specific sections—usually those dedicated to CSR. These mentions were not embedded in discussions about actual business or project operations, suggesting that sustainability remains separate from core organizational activities.

2. Isolated Initiatives

Sustainability efforts are often treated as standalone activities rather than part of a comprehensive project management approach. This was especially true in manufacturing and construction, where environmental concerns are often addressed through one-time initiatives rather than integrated throughout the project lifecycle.

3. More Meaningful Integration in Banking

The banking and finance sector stood out for showing stronger signs of real integration. Some financial institutions have begun incorporating sustainability into their risk management systems and investment strategies. These changes are often influenced by external regulations and a growing awareness of the long-term value of sustainable finance.

3.3 Authenticity of Organizational Sustainability Efforts

The research paints a mixed picture when it comes to how genuine these sustainability efforts really are:

1. Symbolic Approaches

In many cases, organizations seem to adopt the language of sustainability without making real operational changes. Sustainability is used to build a positive public image, but there's little evidence of it shaping decision-making or internal practices in a meaningful way.

2. Genuine Commitment in a Few Cases

A small number of organizations—typically large market leaders with international ties—have made real efforts to integrate sustainability into their business models. These companies

are more likely to provide sustainability training, develop internal guidelines, and track progress using measurable indicators. Their commitments tend to be more aligned with international standards and external expectations.

3.4 Summary of Findings

Overall, while there is growing awareness of sustainability among large Georgian organizations, a number of persistent barriers continue to slow the full integration of SPM. These include limited understanding of how to apply sustainability in project management, lack of internal expertise and resources, and cultural resistance to change.

The findings also show a clear difference across sectors. Although some companies—especially in banking—are making serious efforts to embed sustainability into their core operations, many others are still engaging with it in a symbolic or superficial way. True integration of SPM remains the exception rather than the norm and is often driven by regulatory pressure or international obligations rather than internal strategy.

3.5 Theoretical Value

While this study focuses on large organizations in Georgia, its theoretical value reaches far beyond the local context. By examining how Sustainable Project Management (SPM) is understood and applied in a transitioning economy, the research contributes to global academic conversations on what it really takes to embed sustainability into project work.

- Refining SPM Frameworks:

One of the key contributions lies in expanding existing conceptual frameworks for SPM. Because Georgia's context has been largely absent from the literature, this research brings in fresh perspectives that reflect the complexities of emerging economies. It offers new insights into how sustainability principles can be realistically integrated into project management in environments where resources may be limited and cultural change is gradual.

- Adding to Sustainability Transition Theory:

The study sheds light on how large organizations in Georgia are responding to the sustainability shift. This adds depth to sustainability transition literature by highlighting the unique challenges faced in countries undergoing rapid economic and policy transformation, offering a more nuanced view of how these transitions unfold on the ground.

- Innovating Research Methods in SPM:

Finally, the research applies a mixed-methods approach to investigate barriers and develop actionable guidelines, combining qualitative and quantitative insights. This methodological blend helps illustrate not just what sustainability looks like in reports or policies—but how it’s actually being implemented, resisted, or adapted inside organizations.

Together, these contributions aim to strengthen the theoretical foundations of SPM by bringing underrepresented voices and contexts into the conversation, and by offering practical, adaptable insights for scholars working across diverse economic settings.

3.6 Practical Value

This research offers more than theoretical insight—it provides practical tools and guidance for those shaping the future of sustainability in Georgia’s largest organizations. Its relevance spans practitioners, policymakers, and other stakeholders who are working to embed sustainability into everyday business decisions.

- Actionable Guidelines for Organizations:

One of the core outcomes of the study is a set of strategic guidelines designed to help orga-

nizations move from ambition to action. These tools are tailored to the Georgian context and aim to support companies in overcoming internal and external barriers to Sustainable Project Management (SPM). For businesses looking to align their project work with sustainability values, these guidelines offer a clear and practical path forward.

- **Policy Recommendations Backed by Evidence:**

By identifying the real-world obstacles organizations face—whether structural, financial, or cultural—this research provides policymakers with grounded, data-driven insights. These findings can help shape more effective regulations, incentives, and support systems that enable organizations to embrace sustainable practices more easily and meaningfully.

- **Advancing the SDGs Locally:**

While the study is rooted in Georgia, its implications connect directly to the global effort to meet the United Nations Sustainable Development Goals (SDGs). Organizations that adopt SPM not only improve their own resilience and reputation—they also play a key role in fostering environmental responsibility, social inclusion, and long-term economic health.

In short, this research bridges vision and action—equipping decision-makers with the knowledge and tools to make sustainability part of how business gets done.

3.7 Novelty

What sets this study apart is its focus on a country and context that have been largely overlooked in existing Sustainable Project Management (SPM) literature. Georgia, with its unique mix of rapid economic development, evolving regulatory systems, and ambitions for EU integration, presents a compelling backdrop for exploring how sustainability is—or isn't—being woven into project management at scale.

- **A Georgian Perspective on SPM:**

While much of the global research on SPM centers on high-income or heavily industrialized nations, this study brings attention to the specific challenges and opportunities facing a transitioning economy. It highlights how Georgian organizations are navigating the tension between modern sustainability expectations and deeply rooted operational norms.

- **Questioning the Authenticity of Sustainability:**

A key contribution of this research is its investigation into whether sustainability efforts in large Georgian companies are more than just symbolic. By exploring how deeply (or superficially) sustainability principles are integrated into core project and business processes, the study moves beyond surface-level analysis and addresses the reality behind corporate claims.

- **Practice-Informed Guidelines:**

The development of strategic guidelines based on findings from real Georgian organizations makes this study not just reflective, but actionable. These insights offer a practical roadmap for others working in similar contexts, where economic pressures often compete with sustainability goals.

In sum, the study brings new voices, new insights, and new tools to the SPM field—showing how sustainability can be advanced in settings where the path is still being paved.

3.8 Limitations

Like any research, this study has its limitations—many of which stem from the complexity of the topic and the specific context in which the research was conducted.

First, the scope of the study is deliberately limited to three major sectors: Banking and Finance, Manufacturing, and Construction. While these industries were selected for their economic influence

and relevance to sustainability challenges, they do not represent the full breadth of Georgia's business landscape. As such, the findings may not fully reflect the experiences or practices of other sectors, such as agriculture, IT, or tourism.

Second, the sample size—six large organizations—is appropriate for the qualitative depth and comparative analysis this study aims to achieve. However, the relatively small number limits the possibility of making broad statistical generalizations about SPM practices across all large enterprises in Georgia. The findings should be interpreted as indicative rather than conclusive.

Third, the study is rooted in Georgia's unique socio-economic, cultural, and regulatory environment. While this specificity adds valuable insight into a relatively understudied context, it also limits the transferability of the findings to other countries. Organizations operating in different legal, cultural, or economic frameworks may experience different barriers and enablers when implementing SPM.

Finally, the data sources used—primarily annual and sustainability reports, along with expert interviews—introduce a degree of subjectivity and potential bias. Corporate sustainability reports often reflect aspirational language, and interviews are based on individual perspectives. Although these sources offer valuable insight, they may not always accurately represent the full extent of sustainability integration at the operational level.

By acknowledging these limitations, this study aims to clearly define the boundaries of its findings and to encourage further research that builds on this work—either by expanding to additional sectors, increasing sample size, or exploring SPM in other emerging economies with similar developmental trajectories.

3.9 Final Conclusion

This research sheds light on both the challenges and opportunities surrounding the integration of Sustainable Project Management (SPM) in large Georgian organizations. While sustainability is increasingly recognized as a priority, many companies are still grappling with how to embed it meaningfully into their everyday project and business practices.

The findings reveal that key barriers—such as limited awareness, resource constraints, and organizational resistance to change—continue to hold back progress. These issues suggest that, for many companies, sustainability remains an emerging concept rather than an established part of how projects are planned and delivered.

Notably, the level of commitment to sustainability varies across sectors. The banking and finance industry shows encouraging signs of progress, with some institutions beginning to integrate sustainability into risk assessments and long-term planning. In contrast, the manufacturing and construction sectors tend to treat sustainability as a side initiative, rather than a core principle—highlighting the need for industry-specific strategies that reflect each sector's unique context and constraints.

Yet, despite these challenges, the path forward is clear. By actively addressing the barriers identified in this study, organizations can move beyond surface-level efforts and begin to build sustainability into the heart of their project management systems. Doing so will not only improve their alignment with global sustainability standards but also strengthen their resilience and competitiveness in a fast-changing market.

In the end, this study offers more than just analysis—it provides a call to action. With thoughtful leadership, investment in capacity-building, and support from policymakers, Georgia's largest organizations have the potential to lead the way in making sustainability not just a statement of intent, but a measurable reality. Their progress could shape not only their future, but also contribute meaningfully to Georgia's broader transition toward a more sustainable, inclusive, and responsible economy.

References:

1. Armenia, S., Dangelico, R. M., Nonino, F., & Pompei, A. (2019). Sustainable project management: A conceptualization-oriented review and a framework proposal for future studies.
a. *Sustainability*, 11(9), 2664.
2. Chawla, V., Chanda, A., Angra, S., & Chawla, G. (2018). The sustainable project management: A review and future possibilities. *Journal of Project Management*, 3(3), 157-170.
3. Commission, E. (2020). *Financing the green transition: The European Green Deal Investment Plan and Just Transition Mechanism*
a. https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_20_17
4. Creswell, J. W., & Clark, V. L. P. (2017). *Designing and conducting mixed methods research*. Sage publications.
5. Georgia, N. S. O. o. (2024). *NUMBER OF REGISTERED AND ACTIVE ENTITIES BY KIND OF ECONOMIC ACTIVITY AND SIZE*. <https://www.geostat.ge/en/modules/categories/65/by-kind-of-economic-activity>
6. Hill, R. C., & Bowen, P. A. (1997). Sustainable construction: principles and a framework for attainment. *Construction Management & Economics*, 15(3), 223-239.
7. Kemp, R., Loorbach, D., & Rotmans, J. (2007). Transition management as a model for managing processes of co-evolution towards sustainable development. *The International Journal of Sustainable Development & World Ecology*, 14(1), 78-91.
8. Kivilä, J., Martinsuo, M., & Vuorinen, L. (2017). Sustainable project management through project control in infrastructure projects. *International Journal of Project Management*, 35(6), 1167- 1183.
9. Moehler, R., Hope, A., & Algeo, C. (2018). Sustainable project management: revolution or evolution? Academy of management proceedings,
10. Nations, U. (2015). *Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development*.
a. <https://wedocs.unep.org/20.500.11822/9814>
11. Sánchez, M. A. (2015). Integrating sustainability issues into project management. *Journal of cleaner production*, 96, 319-330.
12. Service for Accounting, R. a. A. S. (2016). *Determining of the size Category for Organizations*. Retrieved 20.03.2024 from <https://saras.gov.ge/en/Home/ReportSupervision>
13. Teddlie, C., & Tashakkori, A. (2009). *Foundations of mixed methods research: Integrating quantitative and qualitative approaches in the social and behavioral sciences*. Sage.

მდგრადი განვითარების თაობაზე ახალ ევროპულ კონსენსუსთან კანდიდატი ქვეყნების დაახლოების პრობლემატიკა

გოჩა თუთბერიძე

ევროპის ცენტრალური უნივერსიტეტის პროფესორი

გოჩა უგულავა

ევროპის ცენტრალური უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი

აბსტრაქტი

როგორც ცნობილია, განვითარების შესახებ ახალი ევროპული კონსენსუსი ასახავს 2030 წლის დღის წესრიგის ფარგლებში თანამშრომლობის პარადიგმის ცვლილებას, რომელიც ეხმიანება უფრო რთულ და ურთიერთდაკავშირებულ გამოწვევებს, რომელთა წინაშეც მსოფლიო დღეს დგას. კონსენსუსი სრულად აერთიანებს მდგრადი განვითარების ეკონომიკურ, სოციალურ და გარემოსდაცვით განზომილებებს და წარმოადგენს ევროპის განვითარების თანამშრომლობის ყოვლისმომცველ საერთო ჩარჩოს.

კვლევის მიზანს წარმოადგენს გაფართოების კანდიდატ ქვეყნებში მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად წარმოებული პოლიტიკის მიმდინარე შედეგების შედარებითი ანალიზი, არსებული ტენდენციებისა და მიმდინარე სირთულეების გამოკვეთა. შედარებითი ანალიზი წარმოებულია მდგრადი განვითარების სამი განზომილების – სოციალურ-ეკონომიკური მდგომარეობის, ინსტიტუციური განვითარების და გარემოს მდგრადობის მიხედვით.

პირველ ეტაპზე, თითოეული განზომილების მიხედვით სპეციფიცირებულია არაკორელირებადი (სუსტად კორელირებადი) ცვლადები, რომლებიც რაც შეიძლება მეტად ასახავს მოცემულ მიმართულებას. მეორე ეტაპზე მოხდენილია ცვლადთა სივრცის განზომილების შემცირება სინგულარული მნიშვნელობის დეკომპოზიციის მეთოდის მეშვეობით მათი აგრეგირების გზით. აღნიშნული საშუალებას გვაძლევს კომპარატივის ტული ანალიზის მეშვეობით შევისწავლოთ საკვლევი ქვეყნების მდგომარეობა სამივე განზომილების ერთობლიობაში, გამოვკვეთოთ არსებული სირთულეები, დავსახოთ პროგნოზები განვითარების შემდგომი ტრაექტორიების თაობაზე. ანალიზის შედეგად, კლასტერიზაციის მეთოდების გამოყენებით, კანდიდატი ქვეყნები დაჯგუფებულია ხუთ ჯგუფად. მოყვანილია შედარებები თითოეული ცვლადის მიხედვით ევროკავშირის მინიმალურ, მაქსიმალურ და კვლევის ფარგლებში გაანგარიშებულ საშუალო შეწონილ მაჩვენებლებთან. ეს საშუალებას გვაძლევს გამოვავლინოთ თითოეული ჯგუფისათვის (მ.შ. ქვეყნისათვის) პრობლემური, საყურადღებო მომენტები, რაც მომავალში ეფექტიანი პოლიტიკის დაგეგმვისა და რეალიზაციის საქმეს წაადგება.

საერთო ჯამში გაანალიზებულია ცხრა კანდიდატი და ევროკავშირის წევრი 27 ქვეყნის 15-ზე მეტი ცვლადი (600-მდე მაჩვენებელი). გაანგარიშებები და ვიზუალიზაცია შესრულებულია კომპიუტერული პროგრამული კოდის მეშვეობით. კვლევა იმითაცაა საინტერესო, რომ შედარება წარმოებულია 2022 წლის – ბოლო, ხელმისაწვდომი სრული მონაცემების მიხედვით, რაც ახალი კანდიდატი ქვეყნებისათვის ასახავს ერთგვარ, არსებულ სასტარტო მდგომარეობას. ეს საშუალებას მოგვცემს მომავალში დინამიკაში გავანალიზოთ მოვლენები, განვიხილოთ გამოკვეთილი სირთულეების დაძლევის მდგომარეობა, შევაფასოთ გატარებული პოლიტიკის ეფექტიანობა. კვლევა ილუსტრირებულია ფაქტობრივი ციფრობრივი (ცხრილებითა) და გრაფიკული მასალით.

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი განვითარება, ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნები, შედარებითი ანალიზი

CHALLENGES OF ALIGNMENT OF CANDIDATE COUNTRIES WITH THE NEW EUROPEAN CONSENSUS ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Gocha Tutberidze

Professor, Central European University

Gocha Ugulava

Associate Professor, Central European University

Abstract

As is well known, the new European Consensus on Development reflects a paradigm shift in cooperation under the 2030 Agenda, addressing the increasingly complex and interconnected challenges facing the world today. The Consensus fully integrates the economic, social, and environmental dimensions of sustainable development and represents a comprehensive common framework for Europe's development cooperation.

The aim of this study is to conduct a comparative analysis of the current outcomes of policies implemented to achieve the Sustainable Development Goals (SDGs) in candidate countries for EU enlargement, highlighting existing trends and ongoing challenges. The comparative analysis is carried out along the three dimensions of sustainable development: socio-economic conditions, institutional development, and environmental sustainability.

In the first stage, non-correlated (weakly correlated) variables are specified for each dimension that best reflect the respective area. In the second stage, dimensionality reduction of the variable space is conducted using the Singular Value Decomposition (SVD) method, allowing for aggregation. This approach enables a comparative analysis of the selected countries' status across all three dimensions, identification of challenges, and formulation of forecasts regarding future development trajectories.

As a result of the analysis, candidate countries are grouped into five clusters using clustering methods. Comparisons are drawn between each variable and the EU's minimum, maximum, and average weighted indicators calculated within the scope of the study. This enables the identification of problematic and noteworthy issues for each group (including individual countries), which can inform the planning and implementation of more effective future policies.

In total, the study analyzes more than 15 variables (approximately 600 indicators) across nine candidate and 27 EU member countries. Calculations and visualizations are performed using computer-based programming code. The research is also notable for using data from 2022—the most recent year for which complete data is available—thus providing a snapshot of the current starting positions of new candidate countries. This will allow for future dynamic analyses of developments, assessment of progress in overcoming key challenges, and evaluation of policy effectiveness. The study is illustrated with factual numerical (tables) and graphical material.

Keywords: Sustainable Development, EU Candidate Countries, Comparative Analysis

JEL: O43; Q01; O57

შესავალი

ევროკავშირის განსაკუთრებული პოზიცია უკავია გლობალურ ბაზარზე და წარმოადგენს მთავარ ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ძალას კონტინენტზე. ევროკავშირი ფართოვდება. და ეს არის ობიექტური პროცესი, რომელიც დაკავშირებულია მსოფლიო ეკონომიკის გლობალიზაციასთან. თუმცა, თუ თავდაპირველად სტაბილური ეკონომიკის მქონე და პარტნიორული ურთიერთობების გრძელვადიანი პრაქტიკის მქონე ქვეყნები გახდნენ

ევროკავშირის წევრები, ქვეყნებს, რომლებმაც ახლახან განეწიანდნენ ევროკავშირში ან, ვინც ახლა აპირებს ამას, ევროკავშირთან დიდი განსხვავებები გააჩნიათ. ამდენად, ამ განსხვავებების დასაძლევად, კანდიდატი ქვეყნები ერთდროულად გადიან ორ ფუნდამენტურ პროცესს – ტრანსფორმაციას და ინტეგრაციას.

როგორც ცნობილია, ევროკომისია ამუშავებს სტრატეგიულ მიდგომას ევროპასა და მთელ მსოფლიოში მდგრადი განვითარების მისაღწევად. მდგრადი ევროპული მომავლის შემდგომი ნაბიჯების შესახებ პირველი შეტყობინება განმარტავს, თუ როგორ უნყობს ხელს კომისიის 10 პოლიტიკური პრიორიტეტი გაეროს მდგრადი განვითარებისათვის 2030 წლის დღის წესრიგის განხორციელებას და როგორ მიაღწევს ევროკავშირი მდგრადი განვითარების მიზნებს (SDG) მომავალში. განვითარების თაობაზე ახალი ევროპული კონსენსუსის შესახებ მეორე შეტყობინება გვთავაზობს ევროკავშირისა და მისი წევრი ქვეყნების განვითარების თანამშრომლობის საერთო ხედვას და ჩარჩოს, რომელიც შეესაბამება 2030 წლის დღის წესრიგს. ევროკავშირის პასუხი 2030 წლის დღის წესრიგზე მოიცავს ორ სამუშაო მიმართულებას: პირველი – მდგრადი განვითარების მიზნების (SDG) ინტეგრირება ევროპული პოლიტიკის ჩარჩოში და კომისიის ამჟამინდელ პრიორიტეტებში; მეორე – 2020 წლის შემდგომი გრძელვადიანი ხედვისა და დარგობრივი პოლიტიკის მიმართულებების შემდგომ განვითარებაზე ზრუნვა. განვითარების შესახებ ახალი ევროპული კონსენსუსი ასახავს 2030 წლის დღის წესრიგის ფარგლებში განვითარების თანამშრომლობის პარადიგმის ცვლილებას, რომელიც ეხმიანება უფრო რთულ და ურთიერთდაკავშირებულ გამოწვევებს, რომელთა წინაშეც მსოფლიო დღეს დგას. (The new European consensus on development, 2017; UN Resolution A/RES/70/1; The new European Consensus on Development – Press release)

ამ მხრივ, სამეცნიერო წრეებში მრავალი კვლევა წარმოებს. თუმცა, ნაკლები ყურადღება ექცევა კანდიდატი ქვეყნების (მათ შორის საქართველოს) მდგრადი განვითარების სტაბილური ტრაექტორიისა და ევროკავშირის ქვეყნებთან ეკონომიკური, სოციალური, გარემოსდაცვითი პოლიტიკისა და მიღწეული შედეგების პარამონიზების უზრუნველყოფის მხრივ არსებული პრობლემების გამოკვეთისა და რეკომენდაციების შემუშავების თაობაზე საკითხის შესწავლას. (მაგალითად: Vermeulen, 2018; Henök et al, 2018; Bova, 2022; Anna B., 2016)

წარმოებული კვლევის მიზანია კანდიდატი ქვეყნების (და კონკრეტულად საქართველოს) ევროკავშირთან დაახლოებისას, მდგრადი განვითარების მხრივ არსებული განსხვავებების გამოკვეთა და შეფასება, რაც მათი დაძლევისა და ტრანსფორმაციის პროცესისათვის მართებული და სათანადო პოლიტიკის დაგეგმვის საშუალებას მოგვცემს. ამ მიზნის მისაღწევად როგორც კანდიდატი, ასევე ევროკავშირის წევრი ქვეყნებისათვის შედარებითი კვლევის ფარგლებში რანჟირებული მდგრადი განვითარების მონაცემების დამუშავება და ანალიზია საჭირო.

მეთოდოლოგია და მონაცემები

კვლევის მეთოდოლოგია რამოდენიმე ეტაპს მოიცავს. პირველ ეტაპზე, თითოეული განზომილების მიხედვით სპეციფიცირდება არაკორელირებადი (სუსტად კორელირებადი) ცვლადები, რომლებიც რაც შეიძლება სრულად ასახავს მოცემულ მიმართულებას. მეორე ეტაპზე მოხდება ცვლადთა სივრცის განზომილების შემცირება სინგულარული მნიშვნელობის დეკომპოზიციის მეთოდის მეშვეობით მათი აგრეგირების გზით. აღნიშნული საშუალებას მოგვცემს კომპარატივისტული ანალიზის მეშვეობით შევისწავლოთ საკვლევი ქვეყნების მდგომარეობა სამივე განზომილების ერთობლიობაში, გამოვკვეთოთ არსებული სირთულეები, დავსახოთ პროგნოზები განვითარების შემდგომი ტრაექტორიების თაობაზე. ანალიზის შედეგად, კლასტერიზაციის მეთოდების გამოყენებით, მოხდება კანდიდატი ქვეყნების დაჯგუფება. განხორციელდება შედარებები თითოეული ცვლადის მიხედვით ევროკავშირის მინიმალურ, მაქსიმალურ და კვლევის ფარგლებში გაანგარიშებულ საშუალო შეწონილ მაჩვენებლებთან. ეს საშუალებას მოგვცემს გამოვავლინოთ თითოეული ჯგუფისათვის (მ.შ. ქვეყნისათვის) პრობლემური, საყურადღებო მომენტები, რაც მომავალში ეფექტიანი

პოლიტიკის დაგეგმვისა და რეალიზაციის საქმეს წაადგება. ინსტიტუციური განვითარების მაჩვენებლებთან შეპირისპირება საშუალებას მოგვცემს გავაანალიზოთ განვითარების ტრაექტორიები, გამოვკვეთოთ არსებული პრობლემების გამომწვევი მიზეზები.

მდგრადი განვითარების საზომად როგორც სამეცნიერო ლიტერატურაში, ასევე სხვადასხვა გამოყენებითი, პრაქტიკული მიზნებისათვის მრავალი ინდიკატორი თუ რეიტინგია შემოთავაზებული. მათი შერჩევა, ძირითადად, დასმული ამოცანის გადაჭრისათვის საჭიროების მიხედვით ხდება. ჩვენს შემთხვევაში, შერჩეული მაჩვენებლების მიმართ წაყენებული მოთხოვნები ეფუძნება გაანგარიშების სიმარტივის, საწყის მონაცემთა ხელმისაწვდომობის, ავთენტურობის, რეპრეზენტატულობის, სისრულისა და საკმარისობის პრინციპებს. რადგანაც მდგრადი განვითარების ცნება სამი განზომილების – ეკონომიკური, სოციალური და გარემოსდაცვითი – ერთიანობას მოიაზრებს, მისი გაანგარიშების საკითხი სამი არსებული მაჩვენებლის მიხედვით იქნა გადაწყვეტილი. ეკონომიკურ მდგენელს წარმოადგენს ერთ სულზე მთლიანი შიდა პროდუქტის მოცულობა მსყიდველობითი უნარის პარიტეტის მიხედვით 2017 წლის საერთაშორისო დოლარში გაანგარიშებით (GDP per capita, PPP, constant 2017 international \$), რომელიც მსოფლიო ბანკის მონაცემებიდან იქნა აღებული. (World Development Indicators database. GDP per capita). სოციალური მდგენელის გამოსახაზად შერჩეულ იქნა უთანაბრობის ამსახველი მაჩვენებელი – გადასახადების გადახდამდე გაანგარიშებული ეროვნული შემოსავლის წილი, რომელსაც ფლობს p0p50 ჯგუფი, რომლის წყაროც პარიზის ეკონომიკის სკოლისა და კალიფორნიის ბერკლის უნივერსიტეტის მსოფლიო უთანაბრობის ლაბორატორიის უთანაბრობის მონაცემთა ბაზაა. (World Inequality Lab. The World Inequality Database. Pre-tax national income share held by the p0p50 group). მესამე მდგენელს წარმოადგენს იელის უნივერსიტეტში 11 კატეგორიის 58 მაჩვენებლის საფუძველზე გაანგარიშებადი გარემოსდაცვითი ინდექსი - EPI (Environmental Performance Index). (Block & others, 2024).

ინსტიტუციური განვითარების დონის შეფასებისა და გაზომვისათვის მოვახდინეთ რვა ძირითადი მაჩვენებლის აგრეგირება (იხ. ცხრილი 1)

N	ინდექსი (ქართულად)	ინდექსი (ინგლისურად)	გამომქვეყნებელი ორგანიზაცია	წყარო
1	პირადი თავისუფლებისა და არჩევანის ინდექსი	Personal Freedom and Choice	Social Progress Imperative	https://www.socialprogress.org/2024-social-progress-index/
2	ცხოვრების დონით კმაყოფილების ინდექსი	Self-reported Life Satisfaction	World Happiness Report. Gallup World Poll	https://ourworldindata.org/happiness-and-life-satisfaction
3	კორუფციის აღქმის ინდექსი	Corruption Perceptions Index	Transparency International	https://www.transparency.org/en/cpi/2022
4	ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსი	Economic Freedom Index	The Heritage Foundation	https://www.heritage.org/index/pages/all-country-scores
5	კანონის უზენაესობის ინდექსი	Rule of Law	The World Justice Project	https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/country/2022
6	დემოკრატიის ინდექსი	Democracy Index	Economist Intelligence - The Economist Group Research and Analysis Division	https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2022/
7	საკუთრების უფლებების დაცვის საერთაშორისო ინდექსი	International Property Rights Index	Property Rights Alliance	https://www.international-propertyrightsindex.org/
8	აღმასრულებელი ხელისუფლების საკანონმდებლო შეზღუდვის ინდექსი.	Legislative Constraints on the Executive Index	V-Dem Institute, University of Gothenburg	https://ourworldindata.org/grapher/legislative-constraints-on-the-executive-index?tab=table

ცხრილი 1 ინსტიტუციური განვითარების მახასიათებელი ინდექსები

აგრეგირებული მონაცემები საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ მათი შედარება, მთლიანი, ერთიანი ბუნების გათვალისწინებით, ჩავატაროთ კლასტერული ანალიზი, მათი ვიზუალიზაცია. მონაცემთა აგრეგირებას ვახდენთ ცვლადთა სივრცეში მათი განზომილების შემცირების გზით, რისთვისაც ვიყენებთ SVD (Singular Value Decomposition) სინგულარულ მნიშვნელობებად დაშლის მეთოდს. ამ მეთოდის შერჩევა რამოდენიმე ფაქტორითაა განპირობებული: SVD - ნრფივი მეთოდია - რიცხვითი სტაბილურობისა და დაშლის მატრიცების ორთოგონალობის წყალობით, ის საწყის მონაცემთა სტრუქტურასა და მისი ობიექტებს შორის მანძილებს ინარჩუნებს, რაც შედარებითი ანალიზის განსახორციელებლად არსებითი მოთხოვნაა; შესაძლებელია მონაცემებში ხმაურის დონისა და გავლენის შემცირება. მართალია, დიდი მატრიცების შემთხვევაში მეთოდი გამოთვლითი სიძვირით ხასიათდება და ის მგრძნობიარეა გამოტოვებული მნიშვნელობების მიმართ, თუმცა კომპიუტერული პროგრამის გამოყენებით, ჩვენს ხელთ არსებული მონაცემებისათვის გამოთვლების ჩატარება დიდ სირთულეს არ წარმოადგენს, გაანგარიშებებიც ნაკლებ შრომატევადია. აღსანიშნავია, რომ აგრეგირებამდე ვახდენთ მონაცემთა ნორმალიზებას. ნორმალიზებული მონაცემები ასევე გამოყენებულ იქნება შედარებით ანალიზშიც. რანჟირებისათვის აგრეგირებულ მონაცემთა სივრცეში შემოვიტანთ მეტრიკას და ევკლიდური მანძილის მეშვეობით მოვახდენთ მათ ფარდობით შედარებას. (Baruah, 2023; Sargent & Stachurski, 2015)

კვლევა

ევროკავშირის ქვეყნების მხოლოდ სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების პარამეტრების მიხედვით (ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს დონე, უთანაბრობის მაჩვენებლები და სხვა) შედარებისაგან განსხვავებით სრულიად სხვაგვარ სურათს იძლევა მდგრადი განვითარების ჭრილში მათი რანჟირება. გარემოსდაცვითი მდგენელისათვის შესაბამისი ინდექსის კომპონენტის შემოტანა საინტერესო და მნიშვნელოვანი დასკვნების გაკეთების საშუალებას გვაძლევს. როგორც ჩვენს მიერ მომზადებული მდგრადი განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებლის მიხედვით რანჟირებული ცხრილის (იხ. ცხრილი 2) ანალიზიდან იკვეთება ევროკავშირის ქვეყნებში პირველ პოზიციას ლუქსემბურგი იკავებს, რომელიც ასევე ლიდერია ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მნიშვნელობით. აქვე, მდგრადი განვითარების მხრივ, ლიდერ პოზიციებს ევროკავშირში იმკვიდრებენ ფინეთი, შვედეთი, დანია, ავსტრია (მათი აგრეგირებული კოეფიციენტი 1,42-1,20 ინტერვალშია). დანია ლიდერია გარემოსდაცვითი ინდექსის მაჩვენებლითაც. პირველი ხუთეულის ქვეყნების ლიდერობა განპირობებულია ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მაღალი მაჩვენებლებით (> 50 ათასი დოლარი, მაქსიმალური - ლუქსემბურგი - 117,7 ათასი დოლარი), შედარებით დაბალი უთანაბრობის დონით და გარემოსდაცვითი ინდექსის მაღალი მაჩვენებლებით (>70, მაქსიმალური - დანია - 77,9).

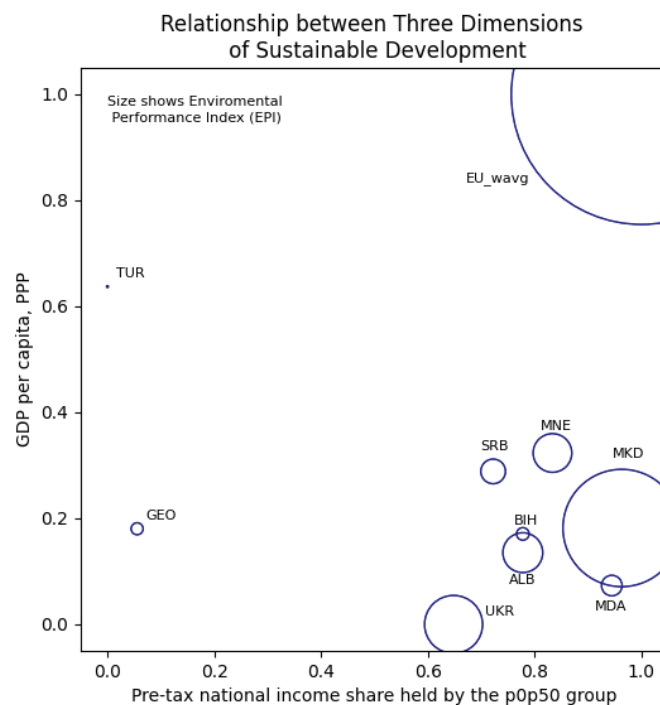
Country	Country Code alpha 4	Population as a percentage of EU27 population	GDP per capita, PPP (constant 2017 international \$)	Pre-tax national income share held by the p0p50 group (share)	Environmental Performance Index (EPI)	Aggregated indicator (Points)	Rank
Luxembourg	LUX	0.1	117746.99 ***	0.2065	72.3	1.42	1
Finland	FIN	1.2	49275.15	0.2353	76.5	1.38	2
Sweden	SWE	2.3	55359.34	0.2221	72.7	1.29	3
Denmark	DNK	1.3	59935.12	0.1869	77.9 ***	1.23	4
Austria	AUT	2	55867.18	0.223	66.5	1.22	5
Malta	MLT	0.1	48641.52	0.194	75.2	1.19	6
Slovakia	SVK	1.2	33176.18	0.2496 ***	60	1.18	7
Slovenia	SVN	0.5	41015.23	0.2212	67.3	1.18	8
Belgium	BEL	2.6	53287.15	0.228	58.2	1.13	9
Netherlands	NLD	3.9	59249.17	0.2094	62.6	1.13	10
Czechia	CZE	2.4	41052.33	0.2293	59.9	1.12	11
Germany	DEU	18.8	53969.63	0.2004	62.4	1.07	12
France	FRA	15.2	45904.41	0.2034	62.5	1.06	13
Ireland	IRL	1.1	112445.42	0.1668	57.4	1.06	14
Cyprus	CYP	0.2	44996.00	0.2065	58	1.01	15
EU weighted average	EU_wavg		45908.04	0.1956	59.6	0.99	
Hungary	HUN	2.2	35356.78	0.2136	55.1	0.98	16
Spain	ESP	10.8	40223.01	0.2008	56.6	0.96	17
Croatia	HRV	0.9	34302.11	0.1907	60.2	0.94	18
Greece	GRC	2.3	31704.43	0.2047	56.2	0.94	19
Latvia	LVA	0.4	32992.45	0.1855	61.1	0.93	20
Estonia	EST	0.3	37711.82	0.1755	61.4	0.91	21
Poland	POL	8.3	37706.61	0.1964	50.6	0.86	22
Portugal	PRT	2.3	35767.72	0.1964	50.4 *	0.85	23
North Macedonia	MKD		17128.76	0.1937	54.3	0.83	24
Italy	ITA	13.2	44292.19	0.1569	57.7	0.81	25
Romania	ROU	4.3	32495.69	0.17	56	0.80	26
Montenegro	MNE		22108.73	0.1871	46.9	0.72	27
Bulgaria	BGR	1.5	26961.11 *	0.1626	51.9	0.70	28
Albania	ALB		15492.07	0.184	47.1	0.69	29
Ukraine	UKR		10731.44	0.1773	49.6	0.68	30
Moldova	MDA		13308.42	0.1925	42.7	0.67	31
Serbia	SRB		20885.89	0.1814	43.9	0.66	32
Bosnia and Herzegovina	BIH		16737.23	0.1838	39.4	0.60	33
Lithuania	LTU	0.6	39955.34	0.081 *	55.9	0.46	34
Georgia	GEO		17078.34	0.145	39.1	0.44	35
Turkiye	TUR		33149.50	0.1418	26.3	0.32	36

ცხრილი 2 ევროკავშირის და კანდიდატი ქვეყნების მდგრადი განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებლის მიხედვით რანჟირება (***) - EU max, * - EU min)

ევროკავშირის ქვეყნების საშუალო შენონილი მაჩვენებლის (0,99) ზედა ნახევარში მყოფი ქვეყნებიც (სულ 15 ქვეყანა 27-დან) ასევე მაღალი მაჩვენებლებით გამოირჩევიან: მათი აგრეგირებული კოეფიციენტი ერთზე მეტია, ლიდერებს მოსდევს და მაღალი მაჩვენებლებით გამოირჩევიან: მალტა, სლოვაკეთი, სლოვენია, ბელგია, ნიდერლანდები, ჩეხეთი, გერმანია, საფრანგეთი, ირლანდია, კვიპროსი. მათ შორის, სლოვაკეთს ევროკავშირში უთანაბრობის ყველაზე დაბალი დონე აქვს. (ეროვნული შემოსავლის წილი, რომელსაც ფლობს p0p50 ჯგუფი 25 პროცენტს აღწევს).

აგრეგირებული მაჩვენებლის გრადაციის შემდეგი დონე 0,8 მნიშვნელობაზე შეიძლება გაივლოს, რაც ზღურბლოვანი დონე იქნება ევროკავშირის ქვეყნებსა და კანდიდატ ქვეყნებს შორის. თუმცა, აქაც რიგი გამონაკლისებია. ევროკავშირის ორი ქვეყანა ამ ზღვარს ქვევით აღმოჩნდა და თავიანთი ადგილი რანჟირებულ სიაში კანდიდატ ქვეყნებს შორის დაიკავა. ბულგარეთი (აგრეგირებული კოეფიციენტი - 0,7) 28 ადგილზეა. მას ორი კანდიდატი ქვეყანა უსწრებს. ეს პოზიცია მეტწილად ევროკავშირში ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს ყველაზე დაბალი მაჩვენებლითაა განპირობებული (27 ათას დოლარამდე). ასევე სავალალო მაჩვენებლები აქვს ლიეტუვას (აგრეგირებული კოეფიციენტი - 0,46, 34-ე ადგილი). მას 7 კანდიდატი ქვეყანა უსწრებს ამ მაჩვენებლის მიხედვით. ლიეტუვა, არამხოლოდ ევროკავშირის, არამედ კანდიდატ ქვეყნებს შორისაც უთანაბრობის ყველაზე მაღალი და გარემოსდაცვითი ინდექსის ძალზე დაბალი მაჩვენებლებით ხასიათდება. (ეროვნული შემოსავლის წილი, რომელსაც ფლობს p0p50 ჯგუფი მხოლოდ 8 პროცენტია, გარემოსდაცვითი ინდექსი - 0,46).

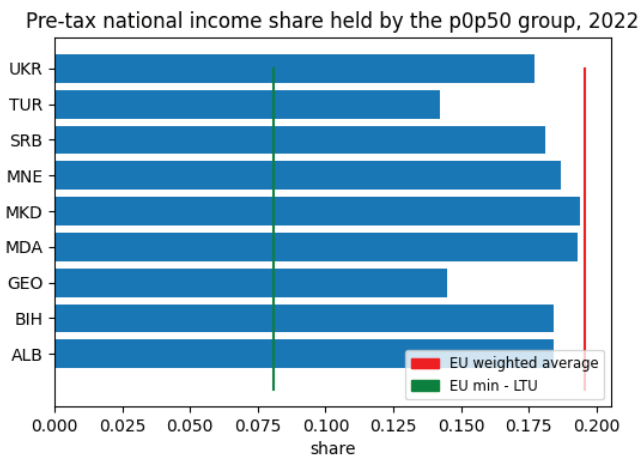
კანდიდატ ქვეყნებს შორის მოწინავე პოზიციაზე ჩრდილოეთ მაკედონია არის. (მდგრადი განვითარების მაჩვენებელი - 0,83) ის ევროკავშირის ოთხ ქვეყანას უსწრებს. ასევე მაღალი მაჩვენებელი აქვს მონტენეგროს (0,72). მართალია, ზოგადად კანდიდატი ქვეყნები ჩამორჩებიან რანჟირებულ სიაში ევროკავშირის ქვეყნებს, თუმცა აქაც შესაძლებელია ორი ჯგუფი გავიჭნოთ. დასახელებულ ქვეყნებთან ერთად შედარებით უკეთესი მაჩვენებლები აქვთ (>0,60) ალბანეთს, უკრაინას, მოლდოვას, სერბეთს, ბოსნია-ჰერცეგოვინას. მეორე, ქვედა ჯგუფს (<0,60) შეადგენენ საქართველო და თურქეთი, რაც მიუხედავად თურქეთის მაღალი ერთ სულზე მშპ-ს მნიშვნელობისა, უთანაბრობის მაღალი დონითა და გარემოსდაცვითი ინდექსის ძალზე დაბალი მაჩვენებლითაა განპირობებული. (იხ. ნახ. 1)

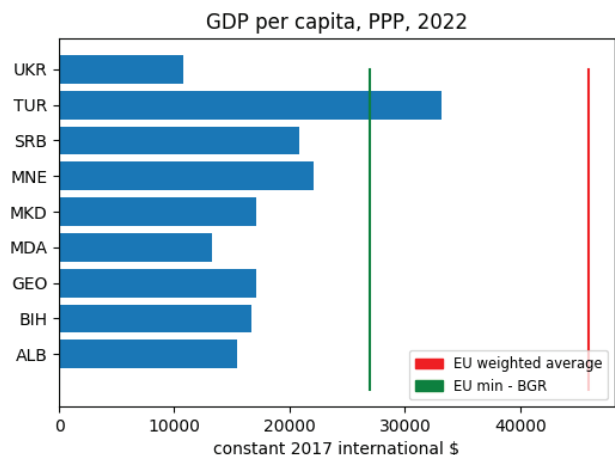
ნახ.1:კანდიდატი ქვეყნების მდგრადი განვითარების სამი განზომილების მიხედვით შედარებითი დიაგრამა

მდგრადი განვითარების ეკონომიკური განზომილების მიხედვით კანდიდატი ქვეყნების ანალიზი (იხ. ნახ. 2) გვაჩვენებს, რომ ქვეყნებს ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მაჩვენებლების სტაბილური დამწვევი ზრდა ესაჭიროებათ ევროკავშირის საშუალო დონის მაჩვენებლების მისაღწევად. ამ მხრივ საკმაო ჩამორჩენაა. მიუხედავად იმისა, რომ თურქეთის აღნიშნული მაჩვენებელი წინ უსწრებს ევროკავშირის მინიმალურ მაჩვენებელს (ბულგარეთი), სხვა ქვეყნები ამ ზღვარსაც ჩამორჩებიან. ამდენად, აუცილებელია წინმსწრები ზრდისათვის მაღალი ზრდის ტემპის მრავალწლიანი უზრუნველყოფა.

შედარებით უკეთესი მდგომარეობაა სოციალური განზომილების მაჩვენებელში, რომელსაც უთანაბრობის გამომხატველი ინდიკატორი – ეროვნული შემოსავლის წილი, რომელსაც ფლობს p0p50 ჯგუფი წარმოადგენს. (იხ. ნახ. 3) მაკედონიასა და მოლდოვას ამ მაჩვენებლის მიხედვით, ფაქტიურად, ევროკავშირის საშუალო მაჩვენებლის ტოლი შედეგები გააჩნიათ. ყველა კანდიდატ ქვეყანას ეს მაჩვენებელი ევროკავშირის მინიმალურ მაჩვენებელზე (ლიეტუვა) მეტი აქვს. თუმცა, ზოგადად, სახეზეა შემოსავლების განაწილებაში არსებული უთანაბრობის მაღალი დონე, მათ შორის ევროკავშირის ქვეყნებშიც. ამდენად, შემოსავლების განაწილებაში არსებული დისპროპორციების დასაძლევად ევროკავშირის და კანდიდატ ქვეყნებს გამოთანაბრების და გადანაწილების სოციალური პოლიტიკის შემდგომი ღონისძიებები ერთობლივად დასაგეგმი და გასატარებელი ექნებათ მომავალშიც.

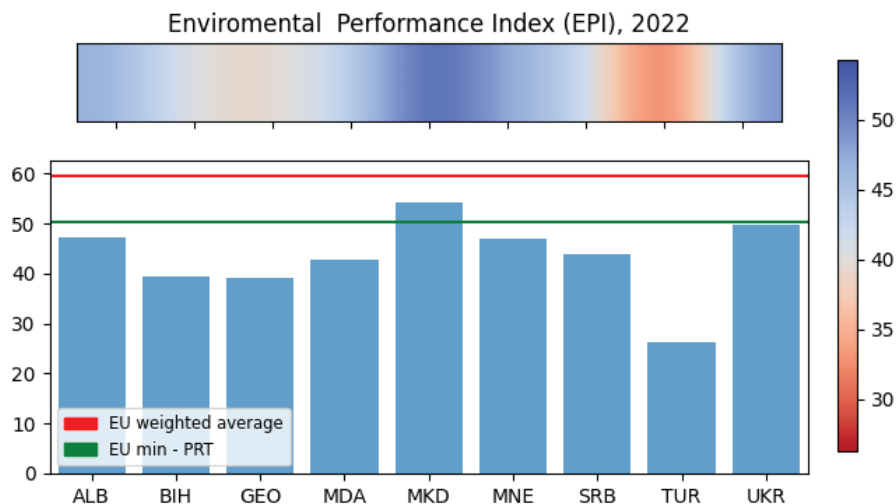
ნახ. 2: კანდიდატი ქვეყნების ერთ სულ მოსახლეზე ეროვნული შემოსავლის მშპ-ს მაჩვენებლები ჯგუფი

ნახ. 3 კანდიდატი ქვეყნების წილი, რომელსაც ფლობს p0p50

განსაკუთრებულ ინტერესს მდგრადი განვითარების მესამე – გარემოსდაცვითი განზომილება და მისი ამსახველი – გარემოსდაცვითი ინდექსის მაჩვენებლები იწვევს. (იხ. ნახ. 4) ინდექსი ინტეგრირებული ხასიათისაა, ის 60-მდე მაჩვენებლის საფუძველზეა გაანგარიშებული. ინდექსის მიხედვით, მხოლოდ მაკედონია უსწრებს ევროკავშირის მინიმალური მაჩვენებლის დონეს (პორტუგალია). თუმცა, ყველა კანდიდატი ქვეყანა საგრძნობლად ჩამორჩება ევროკავშირის ქვეყნების საშუალო შეწონილ მაჩვენებელს. განსაკუთრებით დაბალი ინდექსი თურქეთს აქვს, რაც ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების და კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკის დაგეგმვა-განხორციელებაში არსებული პრობლემებითაა განპირობებული. ასევე დაბალი მაჩვენებლები აქვთ ბოსნია-ჰერცეგოვინას და საქართველოს. ბოსნია-ჰერცეგოვინას შემთხვევაში საყურადღებოა ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების, ნარჩენი წყლების გაწმენდის, ჰაერის დაბინძურების დონის, მჟავა წვიმის პრეკურსორების ემისიის მართვის პოლიტიკის დაგეგმვისა და ღონისძიებების გატარების საკითხები. ხოლო, საქართველოსთვის – ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების, ჰაერის დაბინძურების დონის, მჟავა წვიმის პრეკურსორების ემისიის მართვის საკითხები. ამდენად, გარემოსდაცვითი პოლიტიკის ეფექტიანობის ზრდის ღონისძიებების დაგეგმვა-გატარება ერთერთი პრიორიტეტული, მნიშვნელოვანი და საყურადღებო საკითხია კანდიდატი ქვეყნებისათვის.

წარმოდგენილი მონაცემები საშუალებას გვაძლევს რანჟირებული სიის საფუძველზე მოვახდინოთ როგორც ევროკავშირის, ასევე კანდიდატი ქვეყნების დაჯგუფება. დაჯგუფების კრიტერიუმად ავიღეთ მდგრადი განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებლის მნიშვნელობა. ევროკავშირის ქვეყნებისათვის მისი განფენილობა 0,6-დან 1,42-მდეა, საშუალო შენონილი მნიშვნელობა 0,99-ს უდრის. ევროკავშირის ქვეყნებისათვის ამ მაჩვენებლის გრადაციის 0,20 ბიჯით მიღებული სკალის მიხედვით გამოვყავით 4 ჯგუფი: Upper - ქვეყნები, რომელთა მაჩვენებელი 1,20-ზე მეტია, Upper-middle - რომელთათვისაც მაჩვენებელი 1,00 – 1,20 ფარგლებშია (რაც ევროკავშირის ქვეყნების საშუალო შენონილ მნიშვნელობაზე მეტია და ლიდერთა ჯგუფის დონეზე ნაკლებია), Lower-middle – 0,80-1,00 ფარგლებში მდებარე მნიშვნელობებისათვის და Lower - რომელშიც ის ქვეყნები მოხდება, რომელთა მაჩვენებელიც 0,80-ზე დაბალია.

ნახ. 4 კანდიდატი ქვეყნების გარემოსდაცვითი ინდექსი

	ჯგუფი	მდგრადი განვითარების მაჩვენებელი	ქვეყნები	ქვეყნების რაოდენობა ჯგუფში
ევროკავშირის ქვეყნები	Upper	> 1,20	ლუქსემბურგი, ფინეთი, შვედეთი, დანია, ავსტრია	5
	Upper-Middle	1,00 – 1,20	მალტა, სლოვაკეთი, სლოვენია, ბელგია, ნიდერლანდები, ჩეხეთი, გერმანია, საფრანგეთი, ირლანდია, კვიპროსი	10
	Lower-Middle	0,80 – 1,00	უნგრეთი, ესპანეთი, ხორვატია, საბერძნეთი, ლატვია, ესტონეთი, პოლონეთი, პორტუგალია, იტალია, რუმინეთი	10
	Lower	< 0,80	ბულგარეთი, ლიეტუვა	2
კანდიდატი ქვეყნები	Upper	> 0,60	ჩრდილოეთ მაკედონია, მონტენეგრო, ალბანეთი, უკრაინა, მოლდოვა, სერბეთი, ბოსნია-ჰერცეგოვინა	7
	Lower	< 0,60	საქართველო, თურქეთი	2

ცხრილი 3. მდგრადი განვითარების მაჩვენებლის მიხედვით ევროკავშირის და კანდიდატი ქვეყნების დაჯგუფება

ანალოგიურად, კანდიდატი ქვეყნებისათვის (მონაცემის განფენილობა 0,32-დან 0,83-მდე, საშუალო მნიშვნელობა - დაახლოებით 0,60) გამოვყავით ორი ჯგუფი: Upper – 0,60-ზე მეტი და Lower – 0,60-ზე ნაკლები. ამგვარი დაჯგუფება ქვეყნებისათვის შემდეგ სურათს მოგვცემს (იხ. ცხრ. 3).

მდგრადი განვითარების გზაზე კანდიდატი ქვეყნების შემდგომი ტრანქტორიების პროგნოზირებისას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მათი ინსტიტუციური განვითარების დონეს, რაც როგორც ტრანქტორიაზე, ასევე ამ ტრანქტორიის სტაბილურობაზე ახდენს გავლენას. კანდიდატი ქვეყნების ინსტიტუციური განვითარების დონის შესაფასებლად მოვახდინეთ რვა მნიშვნელოვანი პარამეტრის ჯერ ნორმალიზება და შემდგომ სინგულარულ მნიშვნელობებად დაშლის (SVD) მეთოდის მეშვეობით აგრეგირება ერთიან მაჩვენებელში. (იხ. ცხრილი 4)

N	Country Code alpha 4	Personal Freedom and Choice	Self-reported Life Satisfac- tion	Corruption Perceptions Index	Economic Freedom Index	Rule of Law	Democracy Index	Internation- al Property Rights Index	Legislative Constraints on the Executive Index	Institutional Development Aggregated Index
1	ALB	52.59	5.2773	36	66.6	0.49	6.41	4.119	0.82	1.17
2	BIH	60.22	5.6325	34	63.4	0.52	5	4.026	0.51	0.87
3	GEO	61.36	5.1091	56	71.8	0.6	5.2	4.671	0.77	1.52
4	MDA	62.8	5.8192	39	61.3	0.52	6.23	4.191	0.86	1.33
5	MKD	64.79	5.2536	40	65.7	0.53	6.1	4.31	0.65	1.2
6	MNE	63.06	5.7222	45	57.8	0.56	6.45	5.047	0.67	1.28
7	SRB	67.36	6.1436	36	65.2	0.49	6.33	4.575	0.48	1.23
8	TUR	60.61	4.6135	36	56.9	0.42	4.35	4.557	0.23	0.23
9	UKR	70.56	5.0714	33	54.1	0.5	5.42	3.98	0.57	0.72

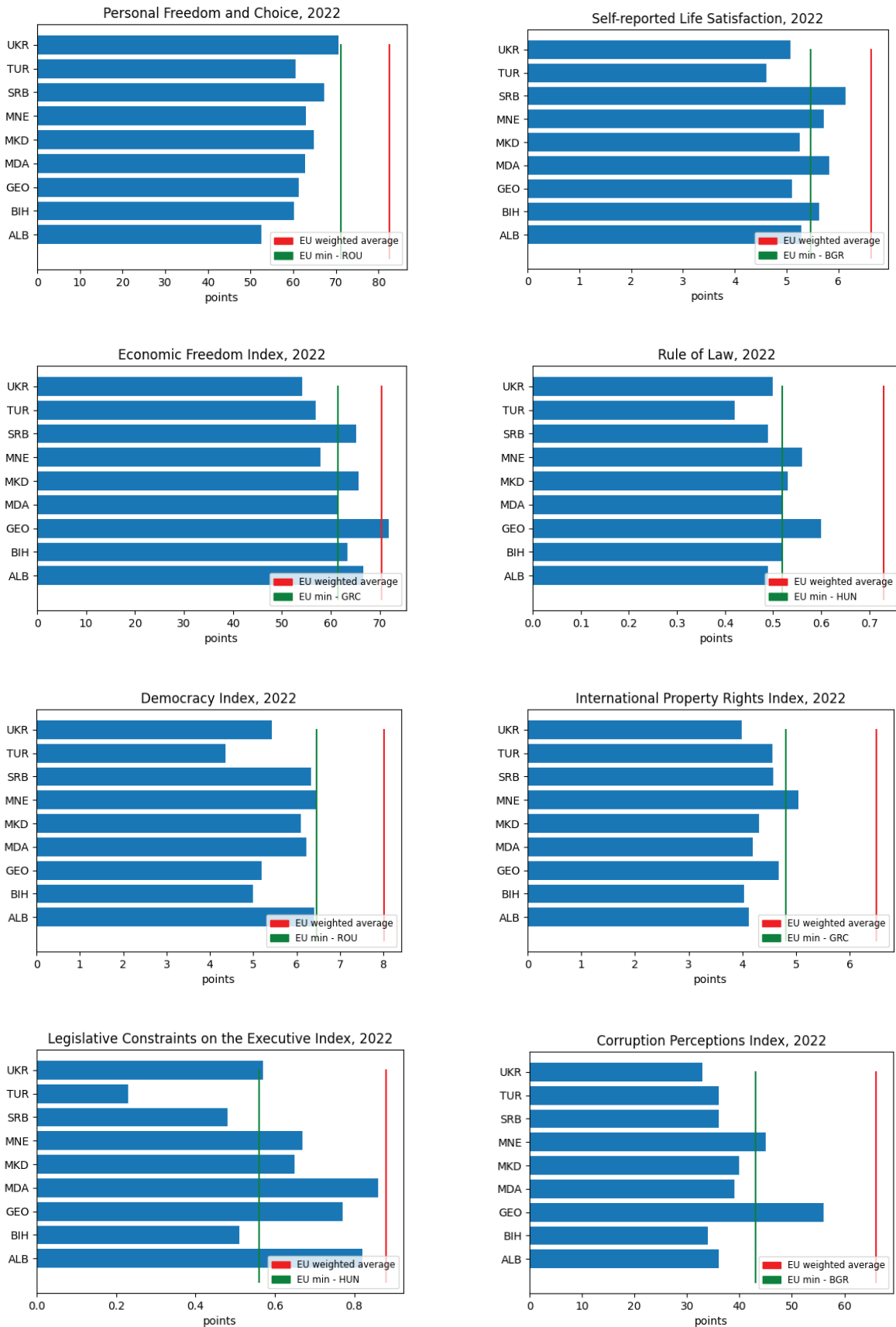
ცხრილი 4 კანდიდატი ქვეყნების ინსტიტუციური განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებლები

ინსტიტუციური განვითარების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი საქართველოს აქვს (1,52). მას მოსდევს მოლდოვა (1,33) და მონტენეგრო (1,28). რანჟირებისათვის, ასევე ავლნიშნოთ ქვეყნები, რომელთაც ეს მაჩვენებელი 1-ზე მეტი აქვთ: სერბეთი, ჩრდილოეთ მაკედონია, ალბანეთი. შედარებით ნაკლები მიღწევები გააჩნიათ ბოსნია-ჰერცეგოვინას (0,87) და უკრაინას (0,72). ძალზე დაბალია თურქეთის მაჩვენებელი (0,23), ის ძლიერ ჩამორჩება სხვა კანდიდატ ქვეყნებს.

ამგვარი დიდი განფენილობის გამომწვევი მიზეზების ანალიზისათვის საინტერესოა განვიხილოთ ეს მაჩვენებელი შემადგენელი ინდექსების ჭრილში. (იხ. ნახ. 5)

შედარებით მაღალი მაჩვენებლები აქვს ყველა კანდიდატ ქვეყანას ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსში. საქართველო ევროკავშირის საშუალო შენონილ მაჩვენებელსაც კი უსწრებს. ექვსი ქვეყანა (საქართველო, სერბეთი, ალბანეთი, მაკედონია, მოლდოვა, ბოსნია-ჰერცეგოვინა) ევროკავშირის მინიმალური მაჩვენებლის (საბერძნეთი) ტოლ ან მეტ მნიშვნელობას აღწევს. შედარებით ნაკლები მნიშვნელობები აქვთ თურქეთს, მონტენეგროს, უკრაინას. თითქმის თანაბარი ვითარებაა ქვეყნებს შორის პირადი თავისუფლებისა და არჩევანის ინდექსის მხრივ. ოდნავ უკეთესი პოზიციები აქვთ უკრაინასა და სერბეთს, უკრაინის მაჩვენებელი ევროკავშირის მინიმალურ მაჩვენებელს (რუმინეთი) უახლოვდება. ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი ალბანეთს აქვს.

იგივე შეიძლება ითქვას საკუთრების უფლებების დაცვის საერთაშორისო ინდექსის მიმართაც - ქვეყნებს თანაბარი პოზიციები გააჩნიათ. უკეთეს მდგომარეობაშია მონტენეგრო, რომელიც ევროკავშირის მინიმალურ მაჩვენებელსაც (საბერძნეთი) კი უსწრებს. შედარებით უკეთესი მაჩვენებლები აქვთ საქართველოს, სერბეთს, თურქეთს.

ნახ. 5 კანდიდატი ქვეყნების ინსტიტუციური განვითარების რიგი მაჩვენებლები

მიუხედავად კანდიდატი ქვეყნების ძირითადი ნაწილისა, კორუფციის აღქმის ინდექსში გაცილებით უკეთესი პოზიციები აქვს საქართველოს, ის საგრძნობლად უსწრებს ევროკავშირის

მინიმალურ მაჩვენებელს (ბულგარეთი) და ახლოსაა ევროკავშირის საშუალო შენობილ მაჩვენებელთან. ასევე მინიმალურ მაჩვენებელს აჭარბებს მონტენეგროც. დანარჩენი ქვეყნები საკმაოდ ჩამორჩებიან სამიზნე მაჩვენებლებს, ყველაზე დაბალი მნიშვნელობა უკრაინას აქვს.

ზოგადად, შედარებით უკეთესი ვითარებაა კანონის უზენაესობის ინდექსის მხრივ. უმეტესი კანდიდატი ქვეყნის მაჩვენებელი, მართალია ევროკავშირის საშუალო შენობილ მნიშვნელობას დაცილებულია, თუმცა საკმაოდ მიახლოებულია მინიმალურ მნიშვნელობასთან (უნგრეთი). საქართველოს, მონტენეგროს, ჩრდილოეთ მაკედონიის, მოლდოვის, ბოსნია-ჰერცეგოვინას მაჩვენებლები მცირედით მეტიცაა. ყველაზე დაბალი კანონის უზენაესობის ინდექსი თურქეთს აქვს.

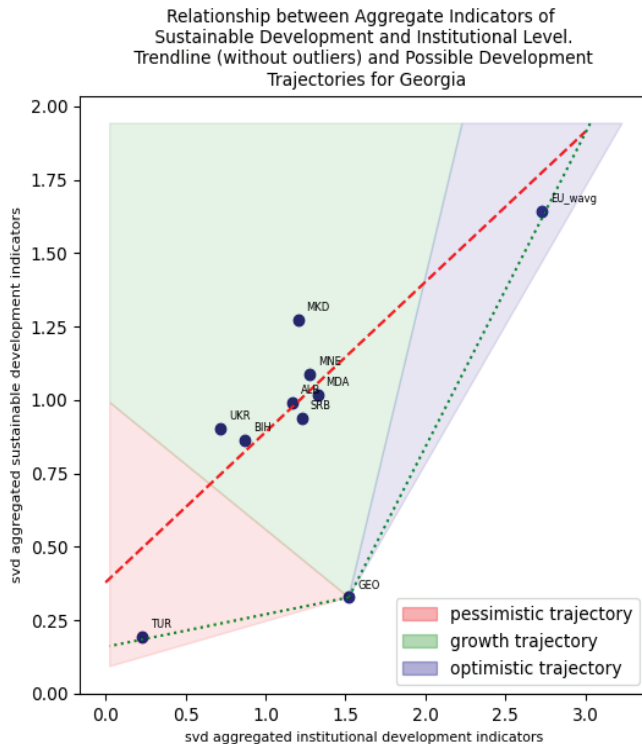
მსგავსი ვითარებაა დემოკრატიის ინდექსის მხრივაც. ევროკავშირის მინიმალურ მნიშვნელობასთან (რუმინეთი) ახლოსაა მონტენეგროს, ალბანეთის, სერბეთის, მოლდოვას მაჩვენებლები. ყველაზე ნაკლები მაჩვენებელი აქაც თურქეთს გააჩნია.

შედარებით მაღალი მნიშვნელობებით ხასიათდება ცხოვრების დონით კმაყოფილების ინდექსი. ევროკავშირის მინიმალურ მნიშვნელობას (ბულგარეთი) აჭარბებს სერბეთის, მონტენეგროს, მოლდოვას, ბოსნია-ჰერცეგოვინას მაჩვენებლები. დაბალი მაჩვენებლები აქვთ ალბანეთს, საქართველოს და თურქეთს. ზოგადად, კანდიდატი ქვეყნების მაჩვენებლები ევროკავშირის საშუალო შენობილ მაჩვენებელს საკმაოდ დაცილებულია.

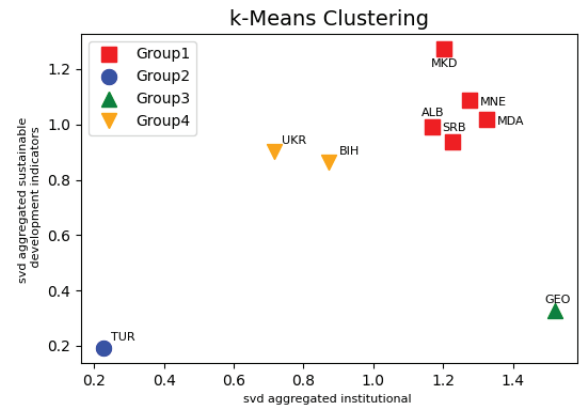
ძალზე განსხვავებულია კანდიდატი ქვეყნების მდგომარეობა აღმასრულებელი ხელისუფლების საკანონდებლო შეზღუდვის ინდექსის თვალსაზრისით. მართალია, ქვეყანა (მოლდოვა, ალბანეთი, საქართველო, მონტენეგრო, ჩრდილოეთ მაკედონია, უკრაინა) ევროკავშირის მინიმალურ მაჩვენებელზე (უნგრეთი) მეტი მნიშვნელობის ინდექსი აქვთ, მეტიც მოლდოვა და ალბანეთი ევროკავშირის საშუალო შენობილ მაჩვენებელსაც დაახლოებულია, ძალზე დაბალი მაჩვენებლები აქვთ სერბეთს, ბოსნია-ჰერცეგოვინას და განსაკუთრებით თურქეთს. ძალზე დიდია მონაცემთა განფენილობა: ყველაზე დაბალი, თურქეთის მაჩვენებელი თითქმის 4-ჯერ ჩამორჩება ყველაზე მაღალ - მოლდოვის მაჩვენებელს.

საინტერესოა კანდიდატი ქვეყნების მდგრადი განვითარების მაჩვენებლების მათი ინსტიტუციური განვითარების დონის ჭრილში განხილვა, ამ მონაცემების საფუძველზე მათი დაჯგუფება, განვითარების შემდგომი ტრაექტორიების პროგნოზირება.

როგორც ნახაზიდანაც ჩანს (იხ. ნახ.6) მდგრადი განვითარებისა და ინსტიტუციური განვითარების მაჩვენებლებს შორის, კანდიდატი ქვეყნების ძირითადი ნაწილისათვის (გარდა ამოვარდნებისა), მყარი კორელაციური კავშირი შეიმჩნევა. (დეტერმინაციის კოეფიციენტი - 0,81; ტრენდის წრფე: $\text{slope}=0,512$; $\text{intercept}=0,378$). ვიზუალურად, კანდიდატ ქვეყნებს შორის შესაძლოა სამი მსხვილი ჯგუფი (კლასტერი) გამოვყოთ: ძირითადი ბირთვი - 7 ქვეყანა და ორი განცალკევებული ქვეყანა (საქართველო და თურქეთი), რომლებიც ცალ-ცალკე ჯგუფებად განიხილება. ამასთანავე, ძირითად ბირთვში გამოიყოფა ორი ქვეჯგუფი: მთავარი ქვეჯგუფი - ჩრდილოეთ მაკედონია, მონტენეგრო, ალბანეთი, მოლდოვა, სერბეთი და ქვედა ქვეჯგუფი - უკრაინა და ბოსნია-ჰერცეგოვინა. ანალოგიურ კლასტერიზაციის სურათს იძლევა k-Means ალგორითმიც, რომელიც ოთხ ჯგუფად დაყოფას მიიჩნევს ოპტიმალურად (Silhouette score, Euclidean metric). (იხ. ნახ. 7)

ნახ. 6 მდგრადი განვითარებისა და ინსტიტუციური დონის აგრეგირებულ მაჩვენებლებს შორის კავშირი

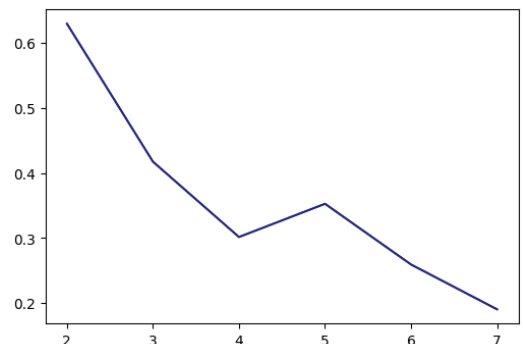

ნახ. 7 კანდიდატი ქვეყნების კლასტერიზაციამდგრადი და ინსტიტუციური განვითარების ქრილში

სუთი კანდიდატი ქვეყანა (ჩრდილოეთ მაკედონია, მონტენეგრო, მოლდოვა, ალბანეთი და სერბეთი) მდგრადი განვითარებისა და ინსტიტუციური განვითარების დონის ერთმანეთის მსგავსი და შედარებით მაღალი მაჩვენებლებით ადგას ზრდისა და ევროკავშირთან დაახლოების მყარ ტრაექტორიას. მათ ამ ტრაექტორიაზე მაჩვენებელთა შედარებით ნაკლები დონეებით მოსდევს უკრაინა და ბოსნია-ჰერცეგოვინა. ამ ქვეყნებისათვის მნიშვნელოვანია გრძელვადიანი პოლიტიკის დაგეგმვის პროცესში არსებული კურსის

შენარჩუნება, წინსწრები ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა, სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრის ღონისძიებების გატარება, ყურადღების აქცენტირება გარემოსდაცვითი პოლიტიკის მხრივ და ინსტიტუციური განვითარების რეფორმების ტემპის შენარჩუნება.

განსხვავებული სიტუაციაა თურქეთის შემთხვევაში. თურქეთს მიუხედავად ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მაღალი მაჩვენებლისა მძიმე ვითარება აქვს გარემოსდაცვითი მაჩვენებლების მხრივ, რაც მდგრადი განვითარების საერთო მაჩვენებლის არასახარბიელო დონეს წარმოაჩენს. ყურადღება უნდა გამახვილდეს ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების და კლიმატის ცვლილების შეზღუდვის პოლიტიკის დაგეგმვა-განხორციელების საკითხებზე. არსებული ზრდის ტემპების სტაბილური შენარჩუნებისათვის და ევროკავშირთან სამართლებრივ-პოლიტიკური გარემოს ჰარმონიზებისათვის აუცილებელია ინსტიტუციური რეფორმების განხორციელება. რეფორმებია განსახორციელებელი პირადი თავისუფლებისა და არჩევანის, ეკონომიკური თავისუფლების, დემოკრატიის განმტკიცების, კანონის უზენაესობის უზრუნველყოფის და აღმასრულებელი ხელისუფლების საკანონდებლო კონტროლის ზრდის კუთხით. ყოველივე გამოიწვევს ცხოვრების დონით კმაყოფილების მაჩვენებლის თანდათანობით ზრდას.

განსაკუთრებული ვითარებაა საქართველოს შემთხვევაში. ამ შემთხვევაშიც მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი პოლიტიკის სწორი დაგეგმვა და შესაბამისი ღონისძიებების გატარება, განსაკუთრებით ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების, ჰაერის დაბინძურების დონის, მჟავა წვიმის პრეკურსორების ემისიის მართვის საკითხებში. საკვლევი პერიოდისათვის საქართველოს ინსტიტუციური განვითარების მაღალი მაჩვენებლები გააჩნია, რაც გატარებული რეფორმების შედეგია. არსებულ ვითარებაში ქვეყანა ერთგვარ „გზაგასაყარზეა“. შემდგომი განვითარების შესაძლო ტრაექტორიების განხილვა რამოდენიმე სცენარის განჭვრეტის შესაძლებლობას იძლევა. ინსტიტუციური რეფორმების შემდგომი გატარების, მიღწეული შედეგების შენარჩუნების, წინმსწრები მაღალი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფისა და გარემოსდაცვითი ღონისძიებების ეფექტიანი გატარების შემთხვევაში საქართველო გადის „ზრდის ტრაექტორიაზე“ დანარჩენ კანდიდატ ქვეყნებთან ერთად, უახლოვდება ევროკავშირის ქვეყნებს და წარმატების შემთხვევაში კი, „ოპტიმისტური ტრაექტორიით“ მრავალი პარამეტრით ევროკავშირის საშუალო შენონილ მაჩვენებლებს ეწევა ან ასწრებს. მეორე, „პესიმისტური სცენარის“ მიხედვით ინსტიტუციური რეფორმების შეფერხების ან ამ გზაზე უკუსვლის შემთხვევაში, ყოველივე თანდათანობით შემდგომში აისახება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონეზე, რაც სტაგნაციის წინაპირობებს შექმნის და შეაფერხებს ევროკავშირთან დაახლოების, ჰარმონიზაციის შემდგომ პროცესს. შესაბამისად, მოცემულ დიაგრამაზე (იხ ნახ. 6) საქართველო მოინაცვლებს მარცხნივ და დაიმკვიდრებს ადგილს ქვედა მარცხენა კვადრანტში, რაც ევროკავშირში ინტეგრაციის პერსპექტივას ბუნდოვანს გახდის.

თვალსაჩინოებისათვის განვიხილოთ ევროკავშირის კანდიდატი რამოდენიმე ქვეყნის კონკრეტული კეისი მდგრადი განვითარების ტრანსფორმაციის გზაზე გატარებული რეფორმის შესახებ.

სერბეთი, როგორც ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყანა, ახორციელებს კომპლექსურ ინსტიტუციურ და სექტორულ რეფორმებს, რომლებიც მიზნად ისახავს მდგრადი განვითარების საკითხებში ევროკავშირთან დაახლოებას. აღნიშნულ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ენერგეტიკულ სექტორში განხორციელებულ რეფორმებს, რაც განპირობებულია ქვეყნის მაღალი დამოკიდებულებით ნახშირბადზე დაფუძნებულ ენერგიის წყაროებზე და დეკარბონიზაციის აუცილებლობით ევროპის მწვანე შეთანხმების ფარგლებში. რეფორმების დაწყების მომენტისთვის, სერბეთში ელექტროენერგიის დაახლოებით 70% ინარმოვებოდა ლიგნიტზე მომუშავე თბოელექტროსადგურების მეშვეობით, რაც ქვეყანას ერთ-ერთ ყველაზე ნახშირბადმოხმარებად სახელმწიფოდ აქცევდა ევროპაში. ამასთან, ენერგოსისტემას ახასიათებდა ინფრასტრუქტურის მაღალი ამორტიზაცია, სახელმწიფო ენერგოკომპანია Elektroprivreda Srbije (EPS)-ის არაეფექტიანი მმართველობა და სუბსიდირების მაღალი დონე. ასეთ პირობებში მდგრადი განვითარება მოითხოვდა არა მხოლოდ ტექნოლოგიურ, არამედ ინსტიტუციურ ტრანსფორმაციასაც. აღნიშნულ გამოწვევებზე საპასუხოდ, 2021 წელს მიღებულ იქნა კლიმატური ცვლილებების შესახებ კანონი, რომელმაც საფუძველი დაუდო ეროვნული კლიმატური პოლიტიკის ჩამოყალიბებას. კანონი ითვალისწინებს სათბური გაზების ემისიების აღრიცხვიანობას, ადაპტაციის სტრატეგიების შემუშავებას და ემისიების ვაჭრობის მექანიზმის შექმნას. პარალელურად განახლდა ენერგეტიკის კანონი, რომელიც მიზნად ისახავს ბაზრის ლიბერალიზაციას და განახლებად ენერგიის წყაროებში (RES) ინვესტიციების წახალისებას. ინიცირებული იქნა „მწვანე აუქციონები“, შემოღებულ იქნა კონტრაქტები დიფერენცირებულ ფასებზე (CfD), და დაიწყო EPS-ის რესტრუქტურირება. რეფორმას აქტიურად უჭერენ მხარს საერთაშორისო პარტნიორები — კერძოდ, ევროკავშირი, ევროპის რეკონსტრუქციისა და განვითარების ბანკი (EBRD) და ენერგეტიკული გაერთიანება. ფინანსურმა და ტექნიკურმა დახმარებამ შესაძლებელი გახადა რამდენიმე საპილოტე პროექტის განხორციელება ქარისა და მზის ენერგიის სფეროში, აგრეთვე ინფრასტრუქტურის მოდერნიზაცია. RES-ის წილი ქვეყნის ენერგო ბალანსში გაიზარდა 21%-დან 2021 წელს, 27%-მდე 2024 წელს, თუმცა

ქვანახშირზე დამოკიდებულების მკვეთრი შემცირება ჯერჯერობით არ მომხდარა. ძირითადი გამოწვევებია პოლიტიკური არასტაბილურობა, ადმინისტრაციული რესურსების სიმცირე და სოციალური რისკები, რომლებიც უკავშირდება ქვანახშირის ინდუსტრიის შემცირებას. ამგვარად, სერბეთის ენერგეტიკული რეფორმა წარმოადგენს ინტერესთა კონფლიქტის ტიპურ კონფიგურაციას — ერთი მხრივ, საჭიროა შესაბამისობა ევროპულ სტანდარტებთან, ხოლო მეორე მხრივ — რეფორმის მდგრადობა პოლიტიკურ-ეკონომიკური ინერციის პირობებში. ამავე დროს, რეფორმა ატარებს პოტენციალს ინკლუზიური და ეკოლოგიურად ორიენტირებული განვითარების მოდელის ჩამოყალიბებისთვის, თანმიმდევრული ინსტიტუციური მხარდაჭერისა და ადგილობრივი თემების ჩართულობის პირობებში.

ჩრდილოეთ მაკედონია, ისევე როგორც სერბეთი, ეტაპობრივად ახორციელებს გარემოს დაცვის სფეროში ევროკავშირის ნორმატიულ ჩარჩოსთან დაახლოების პროცესს. აღნიშნულ კონტექსტში, ნარჩენების მართვის რეფორმა წარმოადგენს მდგრადი განვითარების ერთ-ერთ სტრატეგიულ მიმართულებას და ინსტიტუციური ადაპტაციის მნიშვნელოვან ასპექტს. მყარი მუნიციპალური ნარჩენების (MMH) ეკოლოგიურად უსაფრთხო მართვის უზრუნველყოფის შეუძლებლობა, არალეგალური ნაგავსაყრელების სიმრავლე და სეპარირებული შეგროვების სისტემის არარსებობა წლების განმავლობაში კრიტიკულ გამოწვევას წარმოადგენდა ქვეყნის ეკოლოგიური პოლიტიკისთვის. ამავდროულად, ნარჩენების შესახებ 2008/98/EC დირექტივასთან შესაბამისობა ევროკავშირთან მოლაპარაკებების პროცესის 27-ე თავის ფარგლებში სავალდებულო პირობას წარმოადგენს. 2021 წელს მიღებულ იქნა ახალი ნარჩენების მართვის კანონი, რომლის მიზანი ეროვნული კანონმდებლობის ევროკავშირის დირექტივებთან ჰარმონიზაციაა. კანონი ითვალისწინებს სეპარირებული შეგროვების სავალდებულო სისტემის დანერგვას ოჯახურ დონეზე, გადამუშავებისა და უტილიზაციის ინფრასტრუქტურის განვითარებას, რეგიონალური ოპერატორების ჩამოყალიბებას და მწარმოებლის გაფართოებული პასუხისმგებლობის ამოქმედებას. აღნიშნული ღონისძიებები ნარჩენების მართვის სექტორის ინსტიტუციური და მმართველობითი ტრანსფორმაციის საწყის ეტაპად იქცა. რეფორმის ერთ-ერთი ძირითადი ინოვაცია გახდა შვიდი რეგიონალური ნარჩენების ოპერატორის შექმნა, რომლებიც მუნიციპალიტეტების ფუნქციური ტერიტორიული პრინციპით გაერთიანებას ეფუძნება. აღნიშნულმა მოდელმა ხელი შეუწყო ოპერაციული ეფექტიანობის ზრდას, ტარიფების პოლიტიკის ჰარმონიზაციასა და მსხვილი ინვესტიციების მოზიდვას. ევროკავშირის, ევროპის საინვესტიციო ბანკისა და განვითარებამდე დახმარების ინსტრუმენტის (IPA III) მხარდაჭერით, დაწყებულ იქნა ინფრასტრუქტურული პროექტები, რაც მოიცავდა ახალი სანიტარული ნაგავსაყრელების, გადამამუშავებელი ცენტრებისა და ბიონარჩენების კომპოსტირების ხაზების მშენებლობას. დამატებით, განხორციელდა საგანმანათლებლო კამპანიები და საზოგადოებრივი მონაწილეობის მექანიზმები. მუნიციპალიტეტებმა და არასამთავრობო ორგანიზაციებმა ერთობლივად დაიწყეს პილოტური ინიციატივები ეკოლოგიური ცნობიერების ამაღლებისთვის, რაც მიზნად ისახავდა მოსახლეობის ქცევითი ცვლილებების წახალისებას ნარჩენების მართვის სფეროში. აღნიშნული ზომები რეფორმის მდგრადობას აძლიერებს და ხელს უწყობს ეკოლოგიური პრაქტიკის სისტემურ ინტეგრაციას სამოქალაქო საზოგადოების დონეზე.

მიუხედავად მიღწეული პროგრესისა, არსებით გამოწვევებად რჩება: პირველ რიგში, რეფორმის დანერგვის არათანაბარი ხარისხი რეგიონებში, რაც განპირობებულია ადგილობრივ დონეზე არსებული რესურსებისა და მმართველობითი პოტენციალის შეზღუდულობით. მრავალ მუნიციპალიტეტში სეპარირებული შეგროვების სისტემები ფრაგმენტულად ფუნქციონირებს, ხოლო ახალი ნორმების აღსრულების მექანიზმების უსუსტია. ასევე, საჭიროა რეფორმის ფინანსური მოდელის დახვეწა: ტარიფების პოლიტიკა კვლავ სუბსიდიზებულია დამოკიდებული, რაც ხელს უშლის ოპერატორების მდგრადობას და სექტორის საინვესტიციო მიმზიდველობას. ამრიგად, ჩრდილოეთ მაკედონიაში ნარჩენების მართვის რეფორმა წარმოადგენს ინსტიტუციური ტრანსფორმაციის მაგალითს, რომელიც აიხსნება ევროკავშირის რეგულატორული ზეწოლის

გავლენით. რეფორმა ერთი მხრივ ასახავს ახალი მმართველობითი სტრუქტურებისა და საზოგადოებრივი მონაწილეობის არხების ფორმირების შესაძლებლობებს, ხოლო მეორე მხრივ – იმ სუსტი წერტილებისა და მოწყვლადობის მაჩვენებელს, რაც ინსტიტუციური სიმცირითა და მდგრადი დაფინანსების საჭიროებითაა განპირობებული. ევროკავშირის ეკოლოგიური კანონმდებლობის ეფექტიან იმპლემენტაციას მომავალში განსაზღვრავს სახელმწიფოს უნარი უზრუნველყოს ინსტიტუციური თანმიმდევრულობა, მულტილევერული კოორდინაცია და მომხმარებელთა ქცევითი სტაბილურობა.

მოლდოვის რესპუბლიკა, რომელმაც 2014 წელს გააფორმა ასოცირების შეთანხმება ევროკავშირთან და 2022 წელს მიიღო კანდიდატის სტატუსი, ახორციელებს სტრუქტურულ რეფორმებს მდგრადი განვითარების მიმართულებით. ამ პროცესში განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება აგრარული და სურსათის სექტორის რეფორმას, რომელიც შეადგენს ეროვნული მშპ-ს დაახლოებით 30%-ს და წარმოადგენს დასაქმების ძირითად წყაროს სოფლის რაიონებში. კლიმატური რისკების, ნიადაგის დეგრადაციისა და მწვანე ეკონომიკაზე გადასვლის აუცილებლობის ფონზე, მოლდოვა დგას როგორც აგრარული პოლიტიკის ინსტიტუციური არქიტექტურის, ისე მეურნეობის პრაქტიკის ტრანსფორმაციის აუცილებლობის წინაშე. რეფორმის ერთ-ერთ ცენტრალურ მიმართულებად იქცა ეროვნული აგრარული პოლიტიკის ევროკავშირის სტანდარტებთან დაახლოება, საერთო სასოფლო-სამეურნეო პოლიტიკის (CAP) ფარგლებში. მოლდოვის სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სამინისტრომ მიიღო ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვის ეროვნული გეგმა აგრარულ სექტორში, რომელიც ამახვილებს ყურადღებას ბიომრავალფეროვნებაზე, აგრო-ეკოლოგიურ პრაქტიკებზე და კლიმატის ცვლილებებისადმი ადაპტაციაზე. პარალელურად შემოღებულ იქნა „ეკოლოგიური სუბსიდიების“ სისტემა – ფინანსური სტიმულები ფერმერებისთვის, რომლებიც იყენებენ მდგრადი მეურნეობის მეთოდებს (მაგალითად, კულტურათა როტაცია, ორგანული მეურნეობა, ნიადაგის მინიმალური დამუშავება). რეფორმის განხორციელებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საერთაშორისო მხარდაჭერა. ევროკავშირი, გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია (FAO), GIZ და სხვა პარტნიორები უზრუნველყოფენ ტექნიკურ დახმარებას, ფერმერთა ტრენინგებსა და გრანტებს აგროინფრასტრუქტურის მოდერნიზაციისთვის. განხორციელდა „სმარტ ფერმერის“ პილოტური პროექტები, რომლებიც მოიცავს ციფრულ მოსავლიანობის მონიტორინგს, ავტომატიზებულ სარწყავ სისტემებს და კლიმატური სტრესის პროგნოზირებას. ასევე მხარდაჭერილია კოოპერატივებისა და აგროკლასტერების ჩამოყალიბება, რაც უწყობს ხელს ევროკავშირის სტანდარტებთან და საექსპორტო მოთხოვნებთან ადაპტაციას. მიუხედავად მიღწევებისა – ბიომეურნეობის სერტიფიცირებული ფერმების ზრდა, მდგრადი მიწათსარგებლობის პრაქტიკების გაფართოება, აგრო-ეკოსისტემური სერვისების ეროვნული კატალოგის შექმნა – რეფორმა აწყდება რიგ ინსტიტუციურ და სოციალურ-ეკონომიკურ ბარიერებს. კერძოდ, შენარჩუნებულია მიწების ფრაგმენტირებულობა, მცირე ფერმერებისთვის ინვესტიციებზე წვდომა კვლავ შეზღუდულია, ხოლო „მწვანე“ პრაქტიკების შესახებ ცნობიერების დონე – დაბალი. ინსტიტუციურ დონეზე შეინიშნება უწყებათაშორისი კოორდინაციის სისუსტე და რეფორმის შედეგების მონიტორინგის მექანიზმები საჭიროებს მნიშვნელოვნად გაუმჯობესებას. ამრიგად, მოლდოვის აგრარული სექტორის რეფორმა წარმოადგენს ტიპურ მაგალითს აღმოსავლეთ პარტნიორობის ქვეყნებისთვის – ერთი მხრივ, ევროკავშირის ნორმატიული ზეწოლისა და მეორე მხრივ, შიდა სტრუქტურული შეზღუდვების თანაარსებობისა. გრძელვადიან პერსპექტივაში, ამ ტრანსფორმაციების წარმატება დამოკიდებულია არა მხოლოდ კანონმდებლობის ჰარმონიზებაზე, არამედ მცირე მწარმოებლების მდგრადი მხარდაჭერის უზრუნველყოფაზე, ინსტიტუციური შესაძლებლობების გაძლიერებასა და მწვანე ეკონომიკის ეროვნული განვითარების სტრატეგიაში ინტეგრაციაზე.

სერბეთის, მოლდოვას და ჩრდილოეთ მაკედონიის რეფორმების წარმოდგენილი მაგალითები ნათლად აჩვენებს, თუ როგორ ახორციელებენ ევროკავშირის წევრობის

კანდიდატი ქვეყნები მდგრადი განვითარების პრინციპების ინტეგრაციას ეროვნულ პოლიტიკაში ევროკავშირის ნორმატიული ბუნების პირობებში. ყველა შემთხვევაში რეფორმები მოიცავს არა მხოლოდ ტექნოლოგიურ, არამედ ინსტიტუციურ ცვლილებებს — ენერგეტიკული სექტორისა და ნარჩენების მართვის მოდერნიზაციიდან დაწყებული, აგროსასურსათო პოლიტიკის ტრანსფორმაციით დამთავრებული. მიუხედავად მიღწეული პროგრესისა, რჩება საერთო გამოწვევები, მათ შორის ადმინისტრაციული რესურსების შეზღუდულობა, რეფორმების არათანაბარი დანერგვა ადგილობრივ დონეზე და მდგრადი დაფინანსების აუცილებლობა. ეს შემთხვევები ასახავს კომპლექსური მიდგომის მნიშვნელობას, რომელიც აერთიანებს კანონმდებლობის ჰარმონიზაციას, ინსტიტუციურ კოორდინაციას და ადგილობრივი საზოგადოების ჩართულობას წარმატებული და მდგრადი ტრანსფორმაციის უზრუნველსაყოფად.

დასკვნები

ევროკავშირის გაფართოების ობიექტურ პროცესში ქვეყნებს, რომლებმაც ახლახან განეწიანდნენ ევროკავშირში ან, ვინც ახლა აპირებს ამას, ევროკავშირთან დიდი განსხვავებები გააჩნიათ. ამდენად, ამ განსხვავებების დასაძლევად, კანდიდატი ქვეყნები ერთდროულად გადიან ორ ფუნდამენტურ პროცესს - ტრანსფორმაციას და ინტეგრაციას. ამ მხრივ დიდ ინტერესს იწვევს, თავისი მნიშვნელობითა და აქტუალობით გამორჩეული საკითხი - მდგრადი განვითარების თაობაზე ახალ ევროპულ კონსენსუსთან კანდიდატი ქვეყნების დაახლოების პრობლემატიკა. ჩვენს მიერ შემოღებული მეთოდოლოგიით გამოთვლილი მდგრადი განვითარების აგრეგირებული ინდექსი, რომელიც მდგრადი განვითარების სამივე განზომილებას ითვალისწინებს, საშუალებას იძლევა განვიხილოთ როგორც ევროკავშირის, ასევე კანდიდატი ქვეყნების მდგომარეობა ამ კუთხით.

მონაცემები 2022 წლის მდგომარეობითაა შესწავლილი. ჯერ ერთი, კვლევის მომენტისათვის ბოლო ვალიდური, ავთენტური მონაცემები მხოლოდ ამ პერიოდისათვის იყო ხელმისაწვდომი, მეორეც აღნიშნული პერიოდი ევროკავშირის კანდიდატი ქვეყნებისათვის ერთგვარ სასტარტო წერტილს წარმოადგენს მდგრადი განვითარების ახალ ევროპულ კონსენსუსთან დაახლოების გზაზე. ამდენად, საინტერესოა კანდიდატი ქვეყნებისათვის, ამ მომენტში არსებული პრობლემების იდენტიფიცირება, გასატარებელი პოლიტიკის ძირითადი მიმართულებების და ღონისძიებების თაობაზე რეკომენდაციების შემუშავება. შემდგომში, საკითხის სპეციფიკიდან გამომდინარე, გრძელვადიან პერსპექტივაში, ამ მაჩვენებლების დინამიკაში ანალიზი, პროგნოზების კორექტირება და შემდგომი რეკომენდაციების შემუშავება.

მდგრადი განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებლის გრადაციის მიხედვით ევროკავშირის ქვეყნების რანჟირებამ ხუთი ჯგუფი წარმოაჩინა. ლიდერებში არიან ლუქსემბურგი, ფინეთი, შვედეთი, დანია, ავსტრია. აუტსაიდერების ჯგუფში კი - ბულგარეთი და ლიეტუვა. დარჩენილი ქვეყნები გადანაწილებულია ე. წ. შუა ჯგუფში, რომელიც ზედა და ქვედა ქვეჯგუფებადაა წარმოდგენილი (10-10 ქვეყანათით). ანალოგიურ მარანჟირებამ კანდიდატი ქვეყნებისათვის გამოავლინა ქვედა ჯგუფში საქართველოსა და თურქეთის მოხვედრა. კანდიდატ ქვეყნებში მაღალი მაჩვენებლით გამოირჩევიან ჩრდილოეთ მაკედონია (უსწრებს ევროკავშირის ოთხ ქვეყანას) და მონტენეგრო (უსწრებს ევროკავშირის ერთ ქვეყანას).

თითქმის ყველა კანდიდატი ქვეყნისათვის ევროკავშირთან სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მაჩვენებლების ჰარმონიზების მიზნით, დამწვევი, წინმსწრები ზრდის პოლიტიკის გატარებას აქვს დიდი მნიშვნელობა, რადგანაც ერთ სულ მოსახლეზე მშპ-ს მაჩვენებლებით ისინი ევროკავშირის მინიმალურ მნიშვნელობას საგრძნობლად ჩამორჩებიან (გარდა თურქეთისა). მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად და ამ მხრივ ევროკავშირის ქვეყნების დონის უზრუნველსაყოფად კანდიდატი ქვეყნებისათვის არანაკლებ მნიშვნელოვანი და საყურადღებოა გარემოსდაცვითი პოლიტიკის ეფექტიანობის ზრდის ღონისძიებების დაგეგმვა-გატარება. განსაკუთრებით პრიორიტეტული და საყურადღებოა ამ

ქრლიში ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების, კლიმატის ცვლილებების შერბილების პოლიტიკის, ნარჩენი წყლების განმუშავების, ჰაერის დაბინძურების დონის, მჟავა წვიმის პრეკურსორების ემისიის მართვის პოლიტიკის, ნარჩენების მართვის პოლიტიკის საკითხები.

მდგრადი განვითარების მიზნების მისაღწევად მნიშვნელოვანია ზრდის ტრაექტორიის გრძელვადიანი შენარჩუნება, რაშიც განმსაზღვრელი როლი ინსტიტუციური განვითარების მაღალ დონეს გააჩნია. ინსტიტუციური განვითარების აგრეგირებული მაჩვენებელი (რომელიც რვა სხვადასხვა ინდექსის საფუძველზეა გაანგარიშებული) კანდიდატი ქვეყნებისათვის არაერთგვაროვან სურათს იძლევა. მაღალი მაჩვენებელი საქართველოს გააჩნია, ხოლო ყველაზე დაბალი თურქეთს აქვს. აგრეგირებული მაჩვენებლის მაღალ დონეს გატარებული ინსტიტუციური რეფორმები განაპირობებს. კვლავაც დადასტურდა კვლევით, რომ ევროკავშირთან დაახლოების, ჰარმონიზების პოლიტიკის ეფექტიანი გატარებისათვის და ზრდის სტაბილურ ტრაექტორიაზე დასარჩენად აუცილებელი ეფექტიანი ინსტიტუციური რეფორმების გატარება, განსაკუთრებით პირადი თავისუფლებისა და არჩევანის, ეკონომიკური თავისუფლების, დემოკრატიის განმტკიცების, კანონის უზენაესობის უზრუნველყოფის და აღმასრულებელი ხელისუფლების საკანონდებლო კონტროლის ზრდის კუთხით. საქართველოს შემთხვევაში განმსაზღვრელია მიღწეული შედეგების დინამიკაში შენარჩუნება და შემდგომი გაღრმავება, წინააღმდეგ შემთხვევაში, ევროპული პერსპექტივის ბუნდოვანება გარდაუვალი გახდება.

კანდიდატი ქვეყნების მდგრადი განვითარების მაჩვენებლების მათი ინსტიტუციური განვითარების დონის ქრლიში განხილვა, ამ მონაცემების საფუძველზე მათი დაჯგუფება, განვითარების შემდგომი ტრაექტორიების პროგნოზირების საშუალებას გვაძლევს. კვლევით გამოვლინდა კანდიდატი ქვეყნების მთავარი ჯგუფი (ჩრდილოეთ მაკედონია, მონტენეგრო, მოლდოვა, ალბანეთი და სერბეთი), რომლებიც ზრდის და დაახლოების სტაბილურ ტრაექტორიას მისდევენ. მათთვის მნიშვნელოვანია გრძელვადიანი პოლიტიკის დაგეგმვის პროცესში არსებული კურსის შენარჩუნება, წინსწრები ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფა, სოციალური უთანასწორობის აღმოფხვრის ღონისძიებების გატარება, ყურადღების აქცენტირება გარემოსდაცვითი პოლიტიკის მხრივ და ინსტიტუციური განვითარების რეფორმების ტემპის შენარჩუნება. მსგავს პოზიციაშია, ოღონდ მცირედით ჩამორჩება მთავარ ჯგუფს უკრაინა და ბოსნია-ჰერცეგოვინა. მათთვის საყურადღებოა ანალოგიური ღონისძიებების დაჩქარებული გატარება, ევროკავშირთან ინტეგრაციის დაჩქარების უზრუნველყოფა.

თურქეთმა ყურადღება უნდა გაამახვილოს გარემოსდაცვითი პოლიტიკის ეფექტიანობის ზრდაზე, კერძოდ ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების და კლიმატის ცვლილების შერბილების პოლიტიკის დაგეგმვა-განხორციელების საკითხებზე. არსებული ზრდის ტემპების სტაბილური შენარჩუნებისათვის და ევროკავშირთან სამართლებრივ-პოლიტიკური გარემოს ჰარმონიზებისათვის აუცილებელია სერიოზული ინსტიტუციური რეფორმების განხორციელება. აღნიშნული რეფორმების გარეშე კვლავაც განუსაზღვრელი ვადით შეიძლება გაჩიანურდეს დაახლოების ტრაექტორიაზე დაბრუნება და ევროკავშირთან ინტეგრაციის უზრუნველყოფა.

საქართველოსათვის მნიშვნელოვანია გარემოსდაცვითი პოლიტიკის სწორი დაგეგმვა და შესაბამისი ღონისძიებების გატარება, განსაკუთრებით ბიომრავალფეროვნების დაცვა-შენარჩუნების, ჰაერის დაბინძურების დონის, მჟავა წვიმის პრეკურსორების ემისიის მართვის საკითხებში.

ევროკავშირთან ინტეგრაციის თვალსაზრისით ქვეყანა ერთგვარ „გზაგასაყარზეა“. ინსტიტუციური რეფორმების შემდგომი გატარების, მიღწეული შედეგების შენარჩუნების, წინმსწრები მაღალი ეკონომიკური ზრდის უზრუნველყოფისა და გარემოსდაცვითი ღონისძიებების ეფექტიანი გატარების შემთხვევაში საქართველო გადის „ზრდის ტრაექტორიაზე“ დანარჩენ კანდიდატ ქვეყნებთან ერთად, უახლოვდება ევროკავშირის ქვეყნებს. მეორე, „პესიმისტური სცენარის“ მიხედვით ინსტიტუციური რეფორმების შეფერხების ან ამ გზაზე უკუსვლის შემთხვევაში, ყოველივე თანდათანობით შემდგომში აისახება სოციალურ-

ეკონომიკური განვითარების დონეზე, რაც სტაგნაციის წინაპირობებს შექმნის და შეაფერხებს ევროკავშირთან დაახლოების, ჰარმონიზაციის შემდგომ პროცესს, რაც ევროკავშირში ინტეგრაციის პერსპექტივას ბუნდოვანს გახდის.

ორი-სამი წლის ინტერვალით აღნიშნული მეთოდოლოგიით წარმოებული ანალიზი, მომავალში საშუალებას მოგვცემს დინამიკაში განვიხილოთ დაახლოებისა და ინტეგრაციის პროცესები, მოვახდინოთ ტრაექტორიების კორექტირება, შემდგომი რეკომენდაციების დაზუსტება პროცესის დაჩქარებულ ტემპში წარსამართავად და დასახული მიზნების მისაღწევად.

ლიტერატურა

1. Anna, B. (2016) Classification of the European Union member states according to the relative level of sustainable development. Qual Quant 50, 2591–2605 URL: <https://doi.org/10.1007/s11135-015-0278-x> (Retrieved: June, 10. 2024)
2. Baruah Indraneel Dutta (2023) Dimensionality Reduction Techniques — PCA, LCA and SVD URL: <https://medium.com/nerd-for-tech/dimensionality-reduction-techniques-pca-lca-and-svd-f2a56b-097f7c> (Retrieved: July, 5. 2024)
3. Block, S., Emerson, J. W., Esty, D. C., de Sherbinin, A., Wendling, Z. A., et al. (2024). 2024 Environmental Performance Index. New Haven, CT: Yale Center for Environmental Law & Policy. epi.yale.edu URL: <https://epi.yale.edu/epi-results/2022/component/epi> (Retrieved: June, 10. 2024)
4. Bova, D. M. . (2022). Building Consensus for Sustainable Development: Evaluation Theory Insights. European Journal of Sustainable Development, 11(3), 104. <https://doi.org/10.14207/ejsd.2022.v11n3p104> (Retrieved: July, 1. 2024)
5. Henök Thomas, Niels Keijzer, Christine Hackenesch, Imme Scholz, Clara Brandi and Pieter Pauw (2016) Contribution of the German Development Institute / Deutsches Institut für Entwicklungspolitik (DIE) to the EU public consultation on the “UN 2030 Agenda for Sustainable Development and revising the European Consensus on Development” URL: https://www.idos-research.de/uploads/media/bp_die_contrib_agenda_eu2030_and_revision_of_eu_consensus_final_26_08_2016.pdf (Retrieved: July, 1. 2024)
6. Sargent Thomas J. and Stachurski John (2015) Singular Value Decomposition (SVD) Intermediate Quantitative Economics with Python URL: https://python.quantecon.org/svd_intro.html (Retrieved: July, 5. 2024)
7. The new European consensus on development. (2017) Summaries of EU Legislation URL: <https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/the-new-european-consensus-on-development.html> (Retrieved: July, 5. 2024)
8. The new European Consensus on Development – EU and Member States sign joint strategy to eradicate poverty (2017) Council of the EU, Press release URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2017/06/07/joint-strategy-european-consensus-development/> (Retrieved: July, 5. 2024)
9. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development. UN Resolution A/RES/70/1 URL: <https://sdgs.un.org/2030agenda> (Retrieved: July, 5. 2024)
10. Walter J. V. Vermeulen (2018) Substantiating the rough consensus on the concept of sustainable development as a point of departure for indicator development. Routledge Handbook of Sustainability Indicators. p. 34 URL: <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781315561103-4/substantiating-rough-consensus-concept-sustainable-development-point-departure-indicator-development-walter-vermeulen> (Retrieved: July, 1. 2024)

11. World Development Indicators Database, World Bank. GDP per capita, PPP (constant 2021 international \$) URL: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.PP.KD> (Retrieved: June, 10. 2024)
12. World Inequality Lab. The World Inequality Database. Pre-tax national income share held by the p0p50 group. URL: <https://wid.world/data/> (Retrieved: June, 10. 2024)

მდგრადი ენერგეტიკული განვითარება – საქართველოს ახალი უსაფრთხოების გამოწვევა გლობალიზაციის ეპოქაში

ნანა ფირცხელანი, დოქტორი

კავკასიის უნივერსიტეტი, მმართველობის სკოლა

აბსტრაქტი

თანამედროვე გლობალიზებულ მსოფლიოში მდგრადი განვითარება სულ უფრო მეტ მნიშვნელობას იძენს ეროვნული უსაფრთხოების პოლიტიკის ფორმირების პროცესში. ენერგია, როგორც მდგრადი განვითარების ცენტრალური კომპონენტი, გადამწყვეტ როლს ასრულებს მდგრადობის უზრუნველყოფაში, ვინაიდან ის ახდენს ზეგავლენას განვითარების ყველა ასპექტზე – სოციალურზე, ეკონომიკურსა და ეკოლოგიურზე. დაბალი ნახშირბადის მომავლის მიზნისა და განახლებადი ენერგიის წყაროების სიმრავლის ფონზე, მდგრადი განვითარება საქართველოს ენერგეტიკული უსაფრთხოების პოლიტიკის მნიშვნელოვან საფუძველს წარმოადგენს. თუმცა, ქვეყანას ჯერ კიდევ სერიოზული გამოწვევები აქვს ენერგეტიკული გარდამავალი პროცესისა და დეკარბონიზაციის სტრატეგიის განხორციელებაში.

ამ კონტექსტში, ნაშრომის მიზანია გააანალიზოს (საქართველოს მაგალითზე), თუ როგორ შეიძლება იმ ენერგეტიკული უსაფრთხოების გამოწვევებთან გამკლავება, რომლებიც გლობალიზაციის პროცესითაა გამოწვეული (მაგალითად, ენერგორესურსებზე მზარდი მოთხოვნა, მიწოდების უსაფრთხოება და წყაროების დივერსიფიკაცია), ისე, რომ ამავედროულად მოხდეს მდგრადი განვითარების მიზნების (SDG) შესრულება. ნაშრომი ყურადღებას გაამახვილებს იმ აქტიური ღონისძიებების განხორციელების პროცესზე, რომლებიც საქართველოში SDG-ის მიზნების მისაღწევად ტარდება და შეაფასებს, თუ როგორ უწყობს ეს პროგრესი ხელს ენერგეტიკული უსაფრთხოების გაუმჯობესებას როგორც ეროვნულ, ისე რეგიონულ დონეზე.

კვლევა დაფუძნებულია ხარისხობრივ სტრატეგიაზე და მიზნად ისახავს შესაბამისი მიგნებებისა და ჰიპოთეზების წარმოდგენას, რომლებიც ენერგეტიკული უსაფრთხოების მხარდასაჭერად მდგრადი განვითარების სარგებლის უზრუნველყოფას ემსახურება. კვლევის ჩარჩო ეფუძნება ენერგეტიკული უსაფრთხოების ოთხ პრინციპს – ხელმისაწვდომობას, საფასურს, ხელხელსაწვდომობას და მიღებადობას – და გთავაზობთ მექანიზმს SDG-ის მიზნების გასაძლიერებლად, ენერგეტიკული უსაფრთხოების ეფექტიანი პლატფორმის შესაქმნელად.

საკვანძო სიტყვები: მდგრადი ენერგია, საქართველო, თანამშრომლობითი პოლიტიკა, ეროვნული უსაფრთხოება, გლობალიზაცია

SUSTAINABLE ENERGY DEVELOPMENT – GEORGIA’S NEW SECURITY CHALLENGE IN THE ERA OF GLOBALIZATION

Nana Pirtskhelani, Ph.D.

Caucasus University, School of Governance

Abstract

In the modern world, sustainable development issues have acquired greater prominence in forming countries' national security policies. As a central part of sustainable development, energy plays a vital role in ensuring sustainability as it affects all aspects of development - social, economic, and environmental. With the goal of a low-carbon future and an abundance of alternative energy sources,

sustainable development represents a key component of Georgia's energy security policy. However, Georgia still faces challenges in implementing energy transition and decarbonization strategy goals.

In this context, the main aim of the paper is to identify (based on the case study of Georgia) how to face energy security challenges caused by the globalization process (such as increased demand for energy resources, supply security, and diversification of the sources) so that follow the sustainable development goals (SDG) in the meantime. The paper will focus on the implementation process of active measures of SDG targets undertaken by Georgia and how the progress towards achieving these goals will improve energy security at the national and regional levels.

Using a qualitative research strategy, the paper will explore and deliver relevant findings and assumptions on ensuring sustainable development benefits in support of energy security. The research framework relies on the concept of the four A's (availability, affordability, accessibility, and acceptability) of Energy security and proposes a mechanism to enhance SDG targets for providing a useful platform for energy security.

Key Words: sustainable energy, Georgia, cooperative policy, national security, globalization

Introduction

The primary cause of global warming is widely recognized by the international community as the release of large amounts of greenhouse gases. This pollution mainly results from using energy resources such as fossil fuels (oil, natural gas, and coal). Consequently, promoting the use of renewable energy resources and implementing energy-saving and energy-efficient measures is considered one of the main objectives of the sustainable development strategy. On the other hand, the need to ensure economic growth and improve economic well-being is often seen as the primary factor hindering the state's sustainable energy strategy implementation.

Relevantly, countries dependent on fossil fuels found themselves in a complicated situation. Sustainable development is vital for a country's national security. However, challenges often arise. These challenges include limited energy resources, difficulties in using renewable energy, unreliable power networks, weak laws, and not enough investment. As a result, countries may focus on energy security, which can slow down progress in sustainable development. Countries that heavily rely on costly imported oil and natural gas face notable challenges. Despite their significant dependence on energy imports, which poses serious national security risks, they struggle to effectively implement a sustainable energy strategy via the utilization of their renewable energy sources.

Georgia is one of the best examples of this case, with its high import dependence on fossil fuels and the massive untapped potential of renewable resources. Accordingly, in this study, using qualitative research methodology, we tried to explain the existing **anomaly (puzzle)** when, despite the high fossil fuel import dependency, the country is unable to fully utilize the existing potential of its renewable energy resources and effectively implement the sustainable development policy.

Throughout the research, analyzing empirical sources such as state policy documents, legislative acts, national action plans, and international cooperation agreements developed regarding sustainable energy development allowed us to identify existing challenges in this direction. Additionally, analyzing scientific literature, expert studies on energy and the environment, and relevant sectoral policies helped us address our research question. Relevantly, the research question is stated as follows: What factors influence the effective implementation of the country's sustainable energy development strategy in the context of energy security? As a result, we evaluated and analyzed the effectiveness of the current steps in sustainable energy development and identified the growing relationship between national security and sustainable energy development components.

It is important to highlight that this research utilized a methodology characterized by a systematic selection of sources and thematic analysis. Primary empirical sources, such as state policy documents, legislative acts, national action plans, and international cooperation agreements, were chosen based

on their relevance to the implementation of the Sustainable Development Goals and their critical role in shaping the country's energy security policy.

Additionally, sources for the critical review of the scientific literature were selected according to the research topic, drawing from sector-specific studies and works by experts in energy, security, and environmental protection. The selected sources were analyzed thematically to identify existing institutional challenges, systemic gaps, and obstacles. Through the diversification of sources, we were able to pinpoint the interconnected factors that affect both the effectiveness of Georgia's sustainable energy strategy and the country's overall energy security. This methodological approach aided in validating the research findings and fostering a comprehensive discourse on the topic.

To clarify and evaluate the research findings, we employed the conceptual framework of the four A's of energy security: availability, affordability, accessibility, and acceptability. This framework synthesizes conventional and contemporary approaches to energy security. While traditional studies of energy security have extensively examined two crucial facets - availability and affordability - which are central to the classical definition of energy security as "the uninterrupted availability of energy sources at an affordable price" (International Energy Agency, 2024), the remaining two aspects, accessibility, and acceptability, were later introduced by scholars, to encompass a broader spectrum of energy security considerations, ranging from economic implications to environmental impact (Cherp & Jewell, 2014).

The comprehensive approach enables us to examine the complicated relationship between sustainable development objectives and energy security targets. It is essential to highlight that for developing countries struggling with economic challenges, undertaking planned sustainable energy development initiatives is often viewed as a luxury due to the substantial financial costs involved. However, the negative consequences caused by global climate change make it even more difficult for these countries to promote sustainable energy development. In particular, the results of ecological and natural disasters caused by climate change directly affect the country's energy security quality reduction. In the case of Georgia, current climate changes significantly influence Georgia's hydropower potential, which exposes it to the risk of heightened import dependency, economic difficulties, and increased vulnerability to energy security threats.

The analysis above leads us to the scientific conclusion that the attainment of energy security in the country is impeded by the absence of a comprehensive approach that encompasses political, legal, economic, and environmental factors. A cohesive strategy is imperative to advance the utilization of renewable resources and sustainable development, focusing on diversifying energy sources, developing infrastructure, and instituting financial and legal incentives. From the climate-friendly approach, the existing legislative barriers, limited political resolve, insufficient funding, and low awareness present significant challenges for the country to effectively implement a sustainable energy development strategy.

Understanding Sustainable Energy Development – Theoretical Framework

The energy landscape of the 21st century is characterized by various global threats, including energy crises, rising energy demands, geopolitical manipulation of energy resources, rapid industrialization, disruptions caused by the COVID-19 pandemic, and cyberattacks. These factors have significantly impacted the escalating patterns of energy consumption. (International Energy Agency, 2019). The unequal distribution of conventional energy resources such as oil, natural gas, and coal, coupled with the surging demand for these resources, has brought environmental concerns to the forefront. Presently, around 75% of global CO₂ emissions stem from fossil fuels. Consequently, there is a growing emphasis on advancing the utilization of renewable energy sources to combat climate change and implementing energy-efficient measures as integral components of every state's sustainable development strategy (Strojny et al., 2023).

Discussing the conceptual side of sustainable development, it is crucial to underscore the critical role of energy in the discourse surrounding sustainable development. The UN's definition of sustain-

able development in 1987 emphasized the vital role of energy, highlighting the need to meet current needs while safeguarding future generations' ability to meet their own needs (United Nations World Commission on Environment and Development, 1987). While sustainable development addresses social (poverty, inequality) and environmental damages, the concept of Energy Security is related to an unremitting affordable energy supply. These can move us toward a fitter and more sustainable future when taken together.

Based on the aforementioned, to avoid global environmental threats, it became necessary for each country to develop and implement a specific energy security policy, assess energy risks, and jointly manage crises (Daase, 2007). In line with the traditional understanding of energy security, which previously centered solely on supply and demand security, globalization in the 21st century has paved the way for the development of a contemporary concept of energy security. Unlike the traditional approach, this new concept explores military, economic, ecological, and social dimensions of energy security (Buzan et al., 1998). As a result, the concept of the four A's of energy security has evolved to include not only the availability and affordability of energy resources but also accessibility to all societal stakeholders and acceptability from a sustainability perspective (Paravantis, 2019).

Accordingly, in 2017, the United Nations Development Program defined energy security as „the continuous accessibility of energy from various resources, in adequate quantity, and at reasonable prices“ (UNDP, 2017). This definition underscored the importance of diversifying energy resources, promoting energy conservation and efficiency, and fostering sustainable energy development. It also emphasizes the responsible use of energy resources to meet the needs of future generations (Kutscher et al., 2018).

The 2030 Agenda for Sustainable Development, which includes 17 goals and was endorsed by states at the UN Sustainable Development Summit in New York in September 2015, highlights the critical importance of energy. Specifically, it identifies Sustainable Development Goal 7 (SDG7) as the key objective for ensuring that energy is available, affordable, accessible, and acceptable (UNDP, 2024). Based on the main research question, the challenges associated with advancing sustainable energy, including unstable supply, unreliable infrastructure, and costly technologies, can illuminate the research puzzle. This issue aims to understand why countries, despite recognizing the importance of sustainable energy development, have not made significant progress in achieving their sustainable development goals.

Through a summary analysis of the literature on the correlation between sustainable energy development and energy security challenges, several key debates are identified in this area. One of the important debates concerns the balance that countries can strike to ensure environmentally sustainable development while maintaining economic growth rates. This issue is particularly acute for countries that are heavily dependent on fossil fuels (oil, natural gas, and coal). Both international and academic communities recognize the importance of utilizing renewable energy resources and implementing energy-saving measures to address climate change.

However, existing scientific research indicates that economic pressures often lead countries to prioritize short-term energy security over long-term sustainable development goals (Cherp & Jewell, 2014). On the other hand, several researchers (Luty et al., 2023, Dolphin et al., 2024), based on the analysis of examples of specific countries (EU member states), argue that promoting the use of renewable energy and reducing dependence on traditional energy resources is the main prerequisite for ensuring long-term energy security.

Another important area of scientific debate focuses on the need for the state to provide adequate infrastructural, legal, and policy mechanisms to support sustainable energy development. Researchers highlight several challenges and obstacles in this direction, including technological limitations, insufficient investments, and a flawed regulatory environment (e.g., Falcone, 2023). (e.g., Falcone, 2023). This, in turn, obstructs the implementation of the new four-dimensional concept of energy security (availability, affordability, accessibility, and acceptability), which is closely linked to the effective implementation of the sustainable development strategy (Paravantis, 2019).

Considering the information presented above, this paper, based on an analysis of policy documents, legislative acts, international agreements, and scientific literature, generates practical knowledge through a case study of Georgia and highlights the paradox of the country's high import dependence on fossil fuel in the face of untapped renewable energy potential. The study creates additional space for further scientific debates, demonstrating how legislative, financial, and regulatory barriers hinder the implementation of a sustainable energy strategy, even when national security is at risk. Accordingly, the scientific value of this study lies in its clear presentation of how developing countries like Georgia can become trapped in a cycle where immediate energy needs take precedence over long-term sustainability. In conclusion, the paper promotes a holistic approach that integrates energy security with sustainable development.

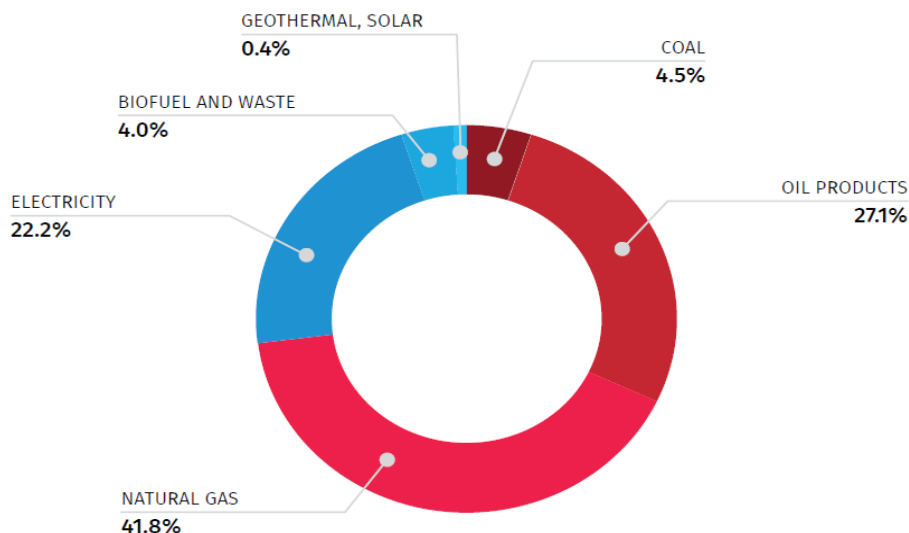
Georgia's Sustainable Energy Landscape - Challenges and Opportunities

Given its abundant renewable energy resources, Georgia has the potential to contribute significantly to the successful attainment of sustainable development goals. Nevertheless, the country currently encounters notable challenges in this regard. Considering the idea of energy security, which initially hampers the government's ability to fulfill the existing demand using its energy sources, Georgia heavily relies on imported traditional energy resources like oil and gas. This reliance, in turn, amplifies the risks associated with ensuring a secure energy supply and safeguarding the economy from the influence of external economic or political factors (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2023).

In 2023, Georgia's total installed capacity reached approximately 4.6 Gigawatts (GW). This consisted of 3.4 GW from hydropower plants (115 stations), 1.2 GW from thermal power plants (6 stations), 20.6 MW from wind power plants, and 64 MW from micro power plants (Galt & Taggart, 2024). Typically, hydropower has been the dominant source of electricity generation, accounting for 73% of the total electricity generated in 2023. Gas-fired power plants contributed 25.1%, while wind power comprised a smaller share of 0.4%. Nevertheless, recent statistics indicate that approximately 89% of the country's total energy demand is satisfied through energy imports.

Figure 1 below illustrates Georgia's energy mix as of 2023. It highlights the percentage of various energy sources utilized, including natural gas, oil, hydropower, coal, and renewable energy. The diagram reflects the high degree of dependence on natural gas and oil, given the fact that Georgia has only developed 22% of its hydropower potential. Overall, the figure provides a comprehensive overview of the country's energy landscape and offers insights into Georgia's energy dynamics.

Figure 1: Energy Consumption mix of Georgia 2023

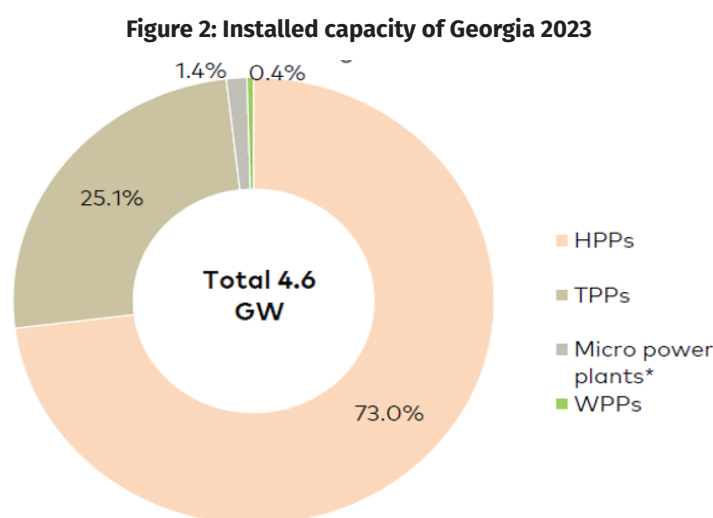

Source: Geostat

In 2023, despite Georgia becoming a net exporter of hydroelectricity, the seasonality of these resources has led to an increase in the need for energy imports. The largest share of these imports, around 57.6%, is attributed to natural gas, followed by oil resources at about 33.9% (GN-ERC, 2023). With the projected rise in demand, Georgia's reliance on imported energy resources has brought to the forefront the need to tap into its energy potential, of which only a fifth is currently utilized (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2023). In the case of Georgia, harnessing its abundant hydropower potential would substantially diminish dependence on costly imports, thereby enhancing the country's energy independence and, consequently, national security.

Figure 2 illustrates Georgia's installed electricity generation capacity for 2023, which totals 4.6 gigawatts. The figure outlines the shares of electricity generated by hydropower plants and thermal power plants. This highlights the importance of domestic hydropower resources, especially considering that electricity from thermal power plants is solely produced using imported natural gas.

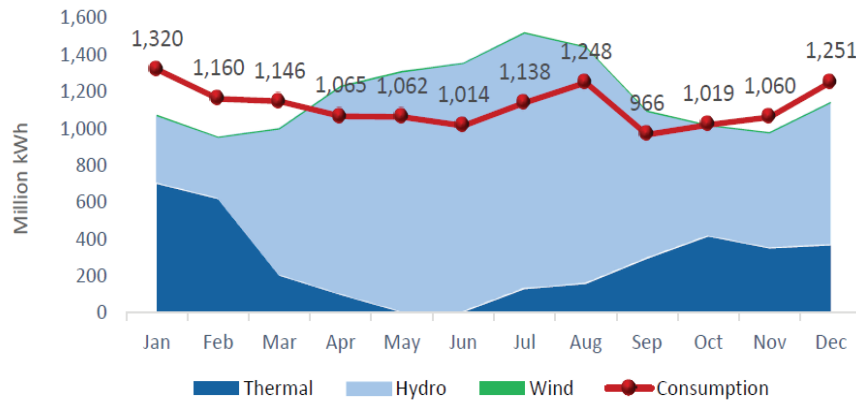

Source: Galt & Taggart

Relevantly, maximum utilization of local hydro resources to reduce dependence on imports has become a top priority for the country. Despite initial plans to boost the total installed capacity (from the existing 4586 MW to 5329 MW by 2025 and to 9848 MW by 2033) through the construction of new hydropower plants between 2023 and 2033 time period, the postponement of commissioning dates led to a decrease of share local renewable resources in the final generation. In 2023, only one 20 MW and six small power plants with a total installed capacity of 8.7 MW were commissioned, and the total installed capacity of the power plants put into operation amounted to 28.7 MW. While approximately 73% of Georgia's domestic energy production comes from hydro, slowing down the utilization of new energy resources and the seasonality of hydro resources due to rising demand left the country dependent on fossil fuel imports for the next few years. This, in turn, led to system instability, highlighting the need to explore and utilize other renewable energy sources for the security of supply (GNERC, 2023).

Figure 3 displays the monthly fluctuations in electricity generation and consumption in Georgia for 2023. It illustrates seasonal variations as well as periods of surplus and deficit. This one-year period is noteworthy as it highlights variations in import deficit phases.

Figure 3: Electricity Generation-Consumption By Months Georgia 2023

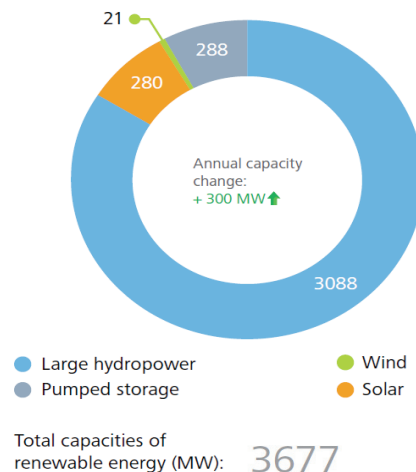
Source: GNERCO

In this context, numerous studies have been conducted to assess the potential of renewable energy resources in Georgia. Various potential projects and technical and economic studies have been implemented. In 2008, the Government of Georgia developed the state program “Renewable Energy 2008” to promote the prioritized use of renewable energy sources and attract investments in the energy sector. Later, new financial incentive mechanisms were developed. In particular, on July 2, 2020, the Resolution of the Government of Georgia #403 supporting the production and use of energy from renewable sources was adopted (Government of Georgia, 2008).

Currently, there are 12 potential solar power plant projects and 18 potential wind power projects identified in Georgia. Presently, only one wind power plant, with a capacity of 20.7 MW, is operational. The ongoing plans aim to develop a total capacity of 1200 MW in wind power plants and 500 MW in solar power plants by 2030. In 2021, the so-called “Premium tariff”, an initiative involving a 1.5 cent state addition to the market value of electricity generated from renewable energy sources, was established to incentivize the adoption of renewables and bolster the electricity market. There is also a state plan to raise the proportion of renewables in the anticipated installed electricity capacity to 17% by 2030 (JSC “Georgian State Electrosystem”, 2024).

In this light, figure 4 illustrates the total installed capacity of renewable energy sources in Georgia for 2023, measured in megawatts. The figure distinguishes among three main types of renewable resources: hydro, wind, and solar. This differentiation highlights opportunities for diversifying the country’s renewable energy portfolio while emphasizing the significant potential of hydro resources for renewable energy production.

Figure 4: Total capacity of Renewable energy (Megawatt) 2023

Source: Energy Community

When discussing the utilization of renewable resources, it's important to consider that this utilization presents a challenge in terms of maintaining a consistent power supply within the network. The stability and reliability of the system are directly impacted by the variability of their generation. Consequently, supplying the network with a substantial amount of electricity from renewable energy sources is not always feasible. To address this challenge, the electricity transmission company intends to take several steps. These include building energy storage stations, enhancing the power transmission network, and constructing inter-system transmission infrastructure to facilitate export during surplus production and import during shortage. Additionally, the company plans to establish a balanced market for the United Energy System and create regulatory reserve volumes (JSC "Georgian State Electrosystem", 2024).

While researching the aspects of the country's sustainable energy development, it is essential to note the steps the state has taken in the past years in this direction. Namely, In line with the EU-Georgia Association Agreement and Energy Community treaty obligations, Georgia was mandated to adhere to sustainable development directives. As a result, between 2019 and 2023, the country has enacted a series of legislative measures aimed at advancing market liberalization, promoting clean energy, and supporting sustainable development. These measures, which include the Energy and Water Supply Law, Renewable Energy Sources Law, Energy Efficiency Law, Energy Labelling Law, and Energy Performance of Buildings Law, were designed to align with sustainable development directives and meet international commitments (Energy Community, 2023). In addition to these regulations, specific plans of action and supplementary laws aimed at promoting sustainable development were put into effect. These encompass the National Energy Efficiency Action Plan, the Ten-Year Power Transmission Network Development Plan of Georgia 2023–2033, the National Renewable Energy, and the National Sustainable Energy Action Plans. It's important to note that a new official energy policy document and the Integrated National Energy and Climate Plan for the country were approved by the government in 2023-2024 (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2024).

At the same time, significant efforts were made to improve the existing regulatory framework in the industry. Under the Law of Georgia on Promoting the Generation and Consumption of Energy from Renewable Sources, the GNERC becomes responsible for implementing all measures to facilitate the integration of electricity producers using renewable sources into the grid and market. This includes granting priority and ensuring access to the grid. Additionally, Net Metering, a crucial incentive mechanism introduced in Georgia in 2016, was approved by the GNERC and accelerated the promotion of individual grid connections. The main objective was to meet consumers' energy needs through small-scale renewable energy sources. In 2023, the net metering system had 1143 subscribers, with a total capacity of 67,552 kW. It is worth mentioning that, the installed capacity of small-scale power plants participating in the net metering system increased by 70% in 2023 compared to the previous year (GNERC, 2023).

Between 2020 and 2023, there was notable progress in promoting sustainable development through market liberalization. This was underscored by the introduction of the New Electricity Market Model Concept. Additionally, from 2020 to 2024, several secondary legislations related to electricity trading on the exchange market were enacted. Accomplishments during this period also included the endorsement of the Connection Network Codes and distribution network rules, as well as the certification and licensing of an electricity transmission system operator. On July 1, 2024, the electricity exchange in Georgia commenced operations voluntarily. This development is expected to attract more investments in the energy sector and enhance the transparency of electricity prices, thereby contributing to the long-term stability of the energy sector. It's important to note that if the specified parameters and criteria are steadily put into effect in line with Georgia's 10-year action plan for its electricity system, the local resources can meet the rising demand by the best estimated period of 2025-2030. Before that, any shortfall in meeting the country's demand can only be fulfilled through imported energy sources. (GNERC, 2023).

It's important to note that Georgia is actively engaging in international cooperation on environmental issues. By endorsing the Paris Agreement on June 7, 2017, Georgia became one of 197 countries committed to working together to limit the global average temperature increase. Moreover, the provision of clean, affordable, and secure energy is a key aspect of the “European Green Deal,” which was ratified by the EU Council in 2019. These global environmental initiatives support the exploration and utilization of local renewable energy resources in Georgia, ensuring energy security and sustainable development by 2024 (Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2024). However, even as Georgia actively implements reforms in this area, the shift from fossil fuels to renewable energy sources and the fulfillment of energy commitments made from an environmental standpoint requires a comprehensive transformation of the entire energy system, posing complex challenges for the country.

Conclusion and Recommendations

Making progress toward a climate-neutral future and positioning Georgia as the “Green Energy Hub” remains a top priority, focusing on further integrating with the international community and adhering to the Clean Development Goals. Georgia’s commitment to advancing clean energy production in pursuit of a low-carbon future will enable it to enhance its export capabilities and ensure energy security. It is worth noting that the state has already taken significant measures to support Georgia’s achievement of the Sustainable Development Goals. As of 2024, Georgia developed its “Climate Change Strategy 2030” and Climate Change Action Plan and introduced the Long-Term Low Emissions Development Strategy 2050. As an integral part of addressing climate change, Georgia aligns with the principles of the European Green Deal and will continue to support reforms in the energy and environmental sectors (Government of Georgia, 2024).

The vulnerability of the energy system may stem from various complex factors, potentially impeding the attainment of sustainable development goals. Delays in the effective and timely execution of tasks under the Clean Development mechanism might be attributed to a high dependence on energy imports, insufficient investments in renewable energy, fragile transmission networks, and a less-than-robust institutional environment. Addressing energy security challenges may involve ongoing energy transitions and broader sustainability initiatives. Considering the four A’s concept from a theoretical standpoint – availability (energy diversification and sustainability), affordability (improved tariff methodology and enhanced power grid infrastructure), accessibility (physical access to energy for consumers), and acceptability (meeting social needs and minimizing negative energy impacts on the environment) – the state can effectively manage energy security risks, advance SDG targets, and pave the way for a carbon-neutral future.

To expand on the research findings from a theoretical perspective, we conclude that Georgia’s energy transformation is being implemented in alignment with the four A’s concept, as outlined in the state’s sustainable development strategy. State initiatives focused on environmental protection and the promotion of sustainable development, including the Climate Change Strategy 2030, highlight Georgia’s commitment to ensuring energy accessibility through resource diversification while integrating with global sustainable development principles. However, growing import dependence and a lack of investment in renewable energy resources, driven by various challenges, prevent the country from ensuring its long-term energy security.

Despite efforts to improve access to energy, including the legislative framework reforms and energy infrastructure modernization projects implemented over the past decade, a significant portion of the region’s population still struggles to receive a reliable energy supply. Barriers, such as weak regulatory framework and the lack of relevant legislative support, prevent the full realization of the 4 A dimension. Based on the empirical progress and analysis of Georgia’s challenges from the perspective of the Four A’s concept, we can conclude that ensuring energy security and sustainable development requires not only a modern infrastructure and a transparent investment environment, but also systemic reforms,

cross-sectoral coordination, and sustained public engagement to ensure effective sustainable energy transition.

As an example, we can overview the case of the Baltic States, particularly Lithuania. After the collapse of the Soviet Union, Lithuania inherited a high energy import dependence. However, the country successfully transformed itself into one of the most energy-sufficient members of the European Union (Janeliunas 2021). Lithuania successfully harnessed its wind and solar potential by utilizing state subsidies and attracting necessary investments. Through effective tariff policies and successful market liberalization efforts, the country improved electrification in various regions. Additionally, Lithuania reduced its dependence on imported fossil fuels and increased the share of renewable energy in its final energy consumption by implementing energy efficiency measures (OECD, 2022).

Based on these efforts, Lithuania has effectively addressed its short-term energy security challenges, such as dependence on imports, while also contributing to sustainable development through the use of clean energy and improved energy efficiency. The practical outcomes achieved by Lithuania highlight the significance of each dimension of the 4A concept in ensuring the country's long-term energy security.

Accordingly, by looking at Lithuania as an example, Georgia can better achieve its sustainable development goals through accelerated market reforms and strengthened institutional frameworks, thereby enhancing its energy security. Relevantly, to attain these objectives, Georgia needs to undertake initiatives that enable optimal use of its energy resources, implement energy-saving and efficiency measures, conclude secondary legislative activities, execute market restructuring processes, and establish a comprehensive financial support system for renewable projects. Investment in the expansion of electricity transmission networks is vital. Georgia's transmission networks confront the challenge of increasing load, which complicates the continuity and sustainability of supply. The transmission of electricity from renewable energy facilities to consumers is complex and requires advanced technological solutions.

Furthermore, raising awareness about energy transitions, promoting public engagement, and supporting scientific research in this field are equally important. Meanwhile, to tackle the challenges in this field, the government must prioritize enhancing the current legal framework and regulatory environment, establish and enforce strong market principles to facilitate the adoption of renewable energy sources and align with sustainable development goals. These collaborative efforts will ultimately eradicate energy poverty, advance the socioeconomic landscape, enhance energy security, and make substantial contributions to global environmental endeavors.

Bibliography

1. Baumann, F. (2008). Energy security as multidimensional concept. In SSOAR (Vol. 1/2008). Universität München, Sozialwissenschaftliche Fakultät, Centrum für angewandte Politikforschung (C.A.P) Bertelsmann Forschungsgruppe Politik. <https://www.ssoar.info/ssoar/handle/document/19624>
2. Bochorishvili, E., & Chakhvashvili, M. (2024). Georgia's Energy Sector Electricity Market Watch. Galt & Taggart. https://api.galtandtaggart.com/sites/default/files/2024-02/report/electricity-market-watch-fy23_eng_0.pdf
3. Buzan, B., Wæver, O., & De Wilde, J. (1998). Security: A New Framework for Analysis. Lynne Rienner.
4. Cherp, A., & Jewell, J. (2014). The concept of energy security: Beyond the four As. Energy Policy, 75, 415–421. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2014.09.005>
5. Dolphin, G., Duval, R. A., Rojas-Romagosa, H., & Sher, G. (2024, May 28). The energy security gains from strengthening Europe's climate action. IMF. <https://www.imf.org/en/Publications/Departmen->

- tal-Papers-Policy-Papers/Issues/2024/05/17/The-Energy-Security-Gains-from-Strengthening-Europes-Climate-Action-544924Electricity market 2023 overview, Irakli urgebasvili and Andro Tvaliashvili, Irina , & Kvakhadze,. (2024). Electricity market 2023 overview. In TBC Capital. <https://tbccapital.ge/static/file/202401222607-tbc-capital-electricity-market-2023-overview-full-report-eng.pdf>
6. Energy Community Secretariat. (2024). Georgia. Energy-Community.org. <https://www.energy-community.org/implementation/report/Georgia.html>
7. European Commission. (2019). The European Green Deal. European Commission. https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal_en
8. European Commission. (2024, September 11). Energy. Energy. <https://ec.europa.eu/energy/en/topics/energy-strategy-and-energy-union/2050>
9. Falcone, P. M. (2023). Sustainable Energy Policies in Developing Countries: A Review of Challenges and Opportunities. *Energies*, 16(18), 6682. <https://doi.org/10.3390/en16186682>
10. Georgian National Energy and Water Supply Commission. (2020). Annual reports - GNERC. Gnerc.org. <https://gnerc.org/en/commission/commission-reports/tsliuri-angarishebi>
11. Goldemberg J. (2015). World Energy Assessment: Energy and the Challenge of Sustainability | United Nations Development Programme. In www.undp.org. UNDP. <https://www.undp.org/publications/world-energy-assessment-energy-and-challenge-sustainability>
12. Government of Georgia. (2008). Georgian Government Decree #107, April 18, 2008 State Program “Renewable Energy 2008” about Approval of the Rule to Enable the Construction of Renewable Energy Sources in Georgia. https://esco.ge/files/data/Legislation/decreedecree_107_final.pdf
13. Government of Georgia. (2021). GEORGIA’S 2030 CLIMATE CHANGE STRATEGY. <https://mepa.gov.ge/En/Files/ViewFile/50123>
14. Janeliunas, Tomas. 2021. “Energy Transformation in Lithuania: Aiming for the Grand Changes”. ResearchGate. https://www.researchgate.net/publication/345848218_Energy_Transformation_in_Lithuania_Aiming_for_the_Grand_Changes
15. JSC “Georgian State Electrosystem”. (2024). Ten-Year Network Development Plan of Georgia. https://www.gse.com.ge/sw/static/file/TYNDP_GE-2023-2033_ENG.pdf
16. Kutscher, C. L., Milford, J. B., & Kreith, F. (2018). Principles of Sustainable Energy Systems, Third Edition. <https://doi.org/10.1201/b21404>
17. Kvaratskhelia , T., & Mukhigulishvili, G. (2023). Georgia’s Energy Transition | Heinrich Böll Stiftung | Tbilisi - South Caucasus Region. Ge.boell.org. <https://ge.boell.org/en/2024/03/11/georgias-energy-transition>
18. Luty, L., Zioto, M., Knapik, W., Bąk, I., & Kukuła, K. (2023). Energy Security in Light of Sustainable Development Goals. *Energies*, 16(3), 1390. <https://doi.org/10.3390/en16031390>
19. Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. (2019). National Renewable Energy Action Plan (NREAP) Georgia . https://www.economy.ge/uploads/files/2017/energy/samoqmedo_gagma/nreap_v_3_eng_21022020.pdf
20. Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia Ministry of Environmental Protection and Agriculture of Georgia. Integrated National Energy and Climate Plan of Georgia (2023).
21. Paravantis, J. A. (2019). Dimensions, Components and Metrics of Energy Security: Review and Synthesis. *SPOUDAI Journal of Economics and Business*, 69(4), 38–52. <https://ideas.repec.org/a/spd/journl/v69y2019i4p38-52.html>

22. Pignatti, N. (2023). Energy security challenges and opportunities for the country of Georgia. *Comparative Southeast European Studies*, 71, 119–133. <https://doi.org/10.1515/soeu-2022-0031>
23. Sachs, J.D., Lafortune, G., Fuller, G. (2024). The SDGs and the UN Summit of the Future. *Sustainable Development Report 2024*. Paris: SDSN, Dublin: Dublin University Press. 10.25546/108572
24. Strojny, J., Krakowiak-Bal, A., Jarosław Knaga, & P. Kacczyk. (2023). Energy Security: A Conceptual Overview. *Energies*, 16(13), 5042–5042. <https://doi.org/10.3390/en16135042>
25. The National Statistics Office of Georgia. (2023). NATIONAL STATISTICS OFFICE OF GEORGIA. <https://geostat.ge/media/59175/Results-of-Energy-Consumption-Survey---2022.pdf>
26. OECD (2022). Energy Policy Review: Lithuania 2022. Organisation for Economic Co-operation and Development. <https://www.oecd.org/energy/lithuania-energy-policy-review-2022.htm>
27. UNFCCC. (2015). Paris Agreement. United Nations. https://unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf

მწვანე ფინანსების გამოწვევები განვითარებად ქვეყნებში. საქართველოს შემთხვევა

მალხაზ ძაძუა

ეკონომიკის დოქტორი, ქუთაისის უნივერსიტეტის ასისტენტ-პროფესორი

აბსტრაქტი

მდგრადობა, რომელსაც გაერო განსაზღვრავს როგორც „ამჟამინდელი საჭიროებების დაკმაყოფილებას ისე, რომ არ დაზიანდეს მომავალი თაობების შესაძლებლობა თავიანთი საჭიროებების დაკმაყოფილებისკენ“, სულ უფრო მნიშვნელოვანი ფოკუსის საგანი ხდება გლობალური თუ ადგილობრივი ინვესტორების, საფინანსო ინსტიტუტებისა და პოლიტიკის შემმუშავებლებისთვის.

გარემოსდაცვითი, სოციალური დამმართველობითი (ESG) ფაქტორების ბიზნეს სტრატეგიაში ინტეგრირებით და მწვანე საფინანსო პროდუქტების შეთავაზებით, ფინანსური ინსტიტუტები ხელს უწყობენ მდგრად ეკონომიკაში გრძელვადიან ინვესტირებას და პოზიტიური ცვლილებების განხორციელებას.

მიუხედავად იმისა, რომ ეს ტენდენცია შედარებით ახალია საბანკო სექტორში, პრაქტიკა უკვე აჩვენებს, რომ მწვანე ან ESG მიზნები შესაძლოა ეწინააღმდეგებოდეს ბანკის სხვა ბიზნეს მიზნებს, მათ შორის მოკლევადიან ეკონომიკურ სარგებელს. ბევრი მწვანე პროექტი, როგორცაა განახლებადი ენერგია ან მწვანე ტრანსპორტი, საჭიროებს დიდ საწყის ინვესტიციებს, მაშინ როდესაც კაპიტალის ღირებულება განვითარებად ქვეყნებში ხშირად უფრო მაღალია, ვიდრე განვითარებულ ეკონომიკებში. სხვა სირთულეები, როგორცაა რეგულირების ნაკლებობა, პირდაპირი სტიმულების არქონა და დაბალი ცნობადობა, ასევე აფერხებს მწვანე ეკონომიკის ზრდის დინამიკას.

ეს ნაშრომი მიმოიხილავს მწვანე ფინანსების ევოლუციას და განიხილავს მდგრად ფინანსებთან დაკავშირებულ ძირითად გამოწვევებს განვითარებად ქვეყნებში, განსაკუთრებით საქართველოს კონტექსტში. ნაშრომში წარმოდგენილია რეკომენდაციებიც, რომლებიც შესაძლოა დაეხმაროს არსებულ პრობლემებთან გამკლავებასა და საქართველოში მწვანე საფინანსო ეკოსისტემის გაუმჯობესებას.

საკვანძო სიტყვები: მწვანე ფინანსები, მდგრადობა, კლიმატის ცვლილება, ESG, მწვანე ტაქსონომია.

CHALLENGES OF GREEN FINANCE IN DEVELOPING COUNTRIES. THE CASE OF GEORGIA

Malkhaz Dzadzua

Doctor of Economics, Assistant Professor of Kutaisi University

Abstract

Sustainability, which is defined by the United Nations as “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”, is becoming a key focus area for more and more global or local investors, financial institutions and policymakers.

By integrating environmental, social and governance (ESG) considerations in the business strategy and offering green finance products, financial institutions are ensuring long-term investments in sustainable economics and promoting positive changes.

Although this trend is relatively new in the banking sector, practice already shows that green or ESG objectives may conflict with other business goals of the bank, including short-term economic benefits. Many green projects, such as renewable energy or green transport, require large upfront investments while cost of capital in developing countries is often much higher than in advanced economies. Other challenges such as regulatory gaps, lack of direct incentives and low awareness also affect the growth dynamics of the green economy.

This paper analyzes the evolution of green finance and examines key challenges associated with sustainable finance in developing countries, particularly in the context of Georgia. The paper also highlights some recommendations that may help to address challenges and improve a green finance ecosystem in Georgia.

Keywords: Green Finance, Sustainability, Climate change, ESG, Green Taxonomy.

JEL: Q01, Q56, G21

Introduction

Over the past decades, sustainable development has become an important decision-making factor and a key focus area for many private institutions, individuals and governments around the world, including developed, developing or least developed economies.

Sustainability was first defined in 1987 by the United Nations Brundtland Commission as “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs”.

In 1997, United Nations Environment Programme (UNEP) launched a Finance Initiative to promote sustainable investments in financial industry and to help the sector reduce its negative impact on the environment. UNEP FI was the first global organization to engage the financial sector in sustainability issues. It supports financial institutions to develop practical approaches to setting and achieving green targets in areas such as GHG emissions, green finance, sustainable production & consumption, and financial inclusion to address inequality (UNEP Finance Initiative, 2024).

In 2015, the United Nations adopted the Sustainable Development Goals (SDGs) as a universal call to action to end poverty, protect the planet, and ensure peace and prosperity for all people by 2030. The 17 SDGs highlight the connections between the environmental, social and economic aspects of sustainable development.

The SDG 2024 Progress Report demonstrates that the world is unfortunately far behind schedule in achieving the 2030 Agenda. Of the 135 targets, only 17% are progressing as expected to be implemented by 2030; almost half of the targets (48%) show moderate or severe deviations from the desired trajectory; 18% of the targets have stalled; and 17% have even regressed below the 2015 baseline (United Nations, 2024).

More and more countries are struggling with the negative impacts of record-breaking extreme weather events, as climate change adaptation efforts and resources are not matched by the type, scale and intensity of climate events already occurring.

All sectors of the economy contribute to environmental destruction in their own way. The only way to ensure long-term prosperity is to take advantage of green finance. It is a way to compare the state of the environment with the needs and desires of all living things Khan et al. (2022).

Based on the Global Risks Report 2024 by the World Economic Forum, risks related to the environment continue to dominate the risk landscape both for the short and long terms. According to the report, five environmental-related risks (extreme weather events, critical change to Earth systems, biodiversity loss and ecosystem collapse, natural resource shortages, pollution) were included in the top ten risks that are most likely to cause a significant global crisis over the next 10 years (World Economic Forum, 2024).

There is also an increasing pressure from multiple stakeholders (customers, employees, govern-

ments and regulators) towards financial institutions to integrate environmental factors into their business strategy and give them a high priority when making financial decisions (Dzadzua, 2024).

Research Question

The ultimate objective of the research is to examine the key challenges of green finance in developing countries, particularly in the context of Georgian banking sector, explore the main obstacles and internal or external barriers causing the relatively low growth of green loan portfolio of Georgian commercial banks, and identify further steps that can contribute to increasing sustainable green investment in the economy.

Research Methodology

To address the research question, a quantitative methodology was applied based on the data collected from various secondary sources such as official statistics, annual reports of commercial banks, scholarly articles, publications and research papers on green finance, sustainable development and climate change.

Definition and Key Principles of Green Finance

While there is no single definition of green finance, definitions and sets of criteria are used at the global, national or institutional level. These definitions can be used to assess and classify financing and financial instruments in this category for regulatory, policy and statistical purposes (Lupu & Criste, 2022).

Sustainable finance is a broad term that encompasses financial activities which contribute to sustainable development and includes environmental, social, governance and economic aspects.

The term “green finance”, as part of sustainable finance, is used to describe activities related to the two-way interaction between the environment on the one hand, and finance and investment on the other. Green finance involves existing green projects and technologies, as opposed to transition finance, which involves moving to environmentally friendly levels of performance over time.

The definition of the term “green finance” remains vague and unclear. It is often mixed or confused with climate finance, sustainable finance, and green investment concepts (Dörny and Schulz, 2018).

Green Finance is defined as financial products and services that consider environmental factors throughout the lending decision-making, ex-post monitoring and risk management processes to promote environmentally responsible investments and encourage low carbon technologies, projects, industries and businesses (Prevent Plastics, 2022).

The motivation for green finance is either financial incentive, or a desire to preserve the planet, or a combination of both (Wang & Zhi, 2016).

According to United Nations, green financing refers to “environment-oriented financial products or services, such as mortgages, loans, insurances or bonds, which recognize the value of the environment and its natural capital and seeks to improve human well-being and social equity while reducing environmental risks and improving ecological integrity”.

Green financing is a loan or investment that supports environmentally-friendly activity, such as purchasing environmentally-friendly goods and services or building environmentally-friendly infrastructure (Bambagioni, 2024).

In summary, we can define Green Finance as financial products and services that take environmental factors into account when making financial decisions. It promotes climate responsible investments and encourages environmental friendly technologies.

Given the large-scale economic and financial implications, sustainable and green investments as well as financial risks associated with climate change attracts growing attention of the standard-set-

ting bodies, central banks and supervisory authorities, with particular emphasis on the need to facilitate the transition to a sustainable global economy.

In 2022, the Basel Committee on Banking Supervision (BCBS) published the Principles for the Effective Management and Supervision of Climate-related Financial Risks. The document includes 18 high-level principles aiming to achieve a balance in improving practices related to the management of climate-related risks.

In 2021, the International Organization for Standardization announced the publication of a new series of ISO standards for green finance, including green bonds and loans (ISO 14030). The collection of standards is intended to be a means to optimize the goals of achieving zero carbon emissions and mitigating climate change (ISO 14030, 2021).

The standards are intended to better define what constitutes “green” approach and prevent “green washing” where companies create the false impression or provide misleading information that their products or projects sound more environmentally friendly.

The Global Green Finance Landscape

Financial sector plays a key role in the process of promoting sustainable development by mobilizing financial resources for economic growth that is green, stable, and inclusive.

According to the Global Market Insights, the overall sustainable finance market reached USD 5.4 trillion in 2023 and is expected to grow at around 22% per annum over the next decade. Growing awareness about environmental and social issues has become a significant driver in the evolution of sustainable finance markets (Global Market Insights, 2024).

Table #1 below illustrates the global sustainable finance market dynamic in 2021-2023.

Table 1. Global sustainable finance market growth in 2021-2023 (USD Billion)

Regional Segments	2021	2022	2023
Europe	1,423.8	1,674.1	2,145.7
North America	960.5	1,140.5	1,476.0
Asia Pacific	745.7	893.5	1,166.8
Latin America	286.8	332.8	420.9
MEA	163.3	187.8	235.2
Total	3,580.1	4,228.7	5,444.6

* Source: the Global Market Insights 2023

As shown in Table #1, although all regions are demonstrating growth dynamics, the global sustainable finance market is still dominated by Europe with a share of around 39%, followed by the North America (27%) and Asia Pacific (21%).

As expected, majority of developing and least developed regions (Latin America, Middle East & Africa) accounted for a critically small market share (13%), illustrating the deep gap between the real needs for sustainable finance and volume of supply.

According to the market study by McKinsey, the transition to net-zero global greenhouse gas (GHG) emissions by 2050 would require a massive USD 275 trillion in physical asset spending, equivalent to USD 9.2 trillion per year. That is about 30% more (USD 3.5 trillion) than the USD 5.7 trillion committed today. McKinsey estimates that of the trillions of dollars needed to finance the green transition, about one-third would go toward legacy obligations and two-thirds to new technologies. In the near term, significant investments will be especially needed in clean energy to power electric vehicles and decarbonize buildings (McKinsey & Company, 2023).

This means that financial institutions have a great opportunity to grow their businesses while providing vital resources to decarbonize the economy and contribute to positive changes.

Main characteristics of Green Finance in Georgia

While many banks have already realized that climate change, transition to cleaner energy and other impacts of a warming planet pose significant risks to their core businesses, some are still concerned about the high cost of “going green” and factors such as new regulations and disclosure requirements, additional staffing and competencies needed, increased capital requirements, extra bureaucracy and uncertainty around green standards.

Besides, many green projects (especially renewable energy and green transport) require large up-front investments and since the cost of capital in developing countries is much expensive compare to advanced economies, it represents the real challenge for local institutions. Other factors such as regulatory gaps, lack of incentives and low awareness are also affecting the growth of green economy.

According to the ND-GAIN Country Index, which captures a country’s vulnerability to climate change and other global challenges as well as its readiness to improve resilience, Georgia ranks #41 as of 2022 ranking, which is significant improvement from its 2002 ranking (#92).

Georgia with its overall score of 58.7 is the 109th most vulnerable country and the 34th most ready country in terms of readiness. Adaptation challenges still exist, but Georgia is well positioned to adapt (University of Notre Dame, 2022).

According to the Aid Atlas Data by the Stockholm Environment Institute, from 2012 to 2021, the total sum of development finance dedicated to climate change in Georgia amounted to USD 2.68 billion out of a total development finance flow of USD17.2 billion. The largest sources of climate finance were the European Bank for Reconstruction and Development, France and Germany (Stockholm Environment Institute, 2024).

In recent years Georgia has adopted a number of new regulations and policies to promote sustainable development, and particularly - green finance.

The National Bank of Georgia (NBG) launched the first Sustainable Finance Roadmap in 2019, the ultimate goal of which was to create a reliable, predictable and stable regulatory framework and prepare the market for the transition to sustainable finance. The roadmap consisted of four main pillars: Increasing Awareness and Capacity Building; Sustainable Finance Flows; ESG Risks Management; and Transparency and Market Discipline.

In 2022, the NBG adopted the Regulation on Loan Classification and Reporting according to the Sustainable Finance Taxonomy. The new regulation officially defines green, social, and sustainable loans and sets the reporting requirements for taxonomy-aligned loans for commercial banks (National Bank of Georgia, 2024).

To help financial institutions comply with the regulation, NBG developed a taxonomy screening and reporting tool, which, together with the technical criteria, provides banks with additional guidance on how to identify eligible green loans.

The purpose of a green financial taxonomy is to define what is green, and its objective is to inform investors about the greenness of their investments. Therefore, they can evaluate whether these levels satisfy or not their expectations (Roncalli, 2022).

NBG’s sustainable finance taxonomy is composed of green and social taxonomies. Green taxonomy provides a list of activities that aim to achieve environmental objectives and contribute to the development of a green economy. According to the green taxonomy, “green loan” is defined as a loan, which is exclusively used to finance economic activities listed in the green taxonomy (National Bank of Georgia, 2024).

The green taxonomy consists of the following components: Renewable Energy (including solar, hydropower, wind, geothermal); Energy Efficiency; Sustainable Water Management; Waste Management; Pollution Prevention & Control (including Air and Soil quality); Green Transport; Sustainable Agricul-

ture, Farming & Aquaculture; Biodiversity Conservation; Sustainable Buildings & Construction; Sustainable Production & Trade; Green Services.

From 2022, NBG requires commercial banks to publish annual ESG report including green finance statistics based on a special template developed by the NBG.

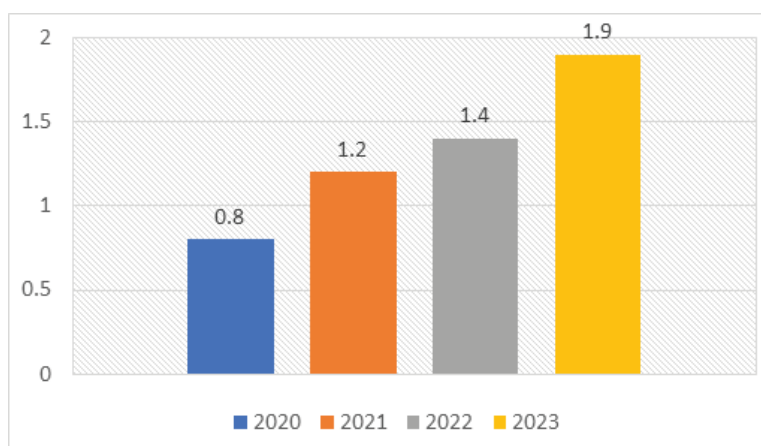
It is important to note that for 2024 reporting, as an exception, NBG allowed commercial banks to reflect statistics of green loans based on both - the NBG taxonomy as well as bank's own definitions (which are mainly based on the definitions of international financial institutions). This exception was made because most banks were still in the early stages of implementing the taxonomy, and not all loans had yet been screened and verified based on NBG standards.

Green loan portfolio of Georgian commercial banks for the end of 2023 amounted to GEL 1.9 billion (USD 694 million), which is 30% of increase compare to previous year.

However, the taxonomy-aligned green loans amounted to GEL 932 million only, which represents about 50% of the total green portfolio of banks. Thus, of the remaining 50%, there is a risk that some of these loans will not be recognized as "green" in accordance with the NBG taxonomy, which could lead to a reduction in the overall size of the green portfolio next year.

Chart #1 illustrates the green loan portfolio growth in Georgia during 2020-2023.

Chart #1. Green loan portfolio of Georgian commercial banks in 2020-2023 (GEL, Billion)

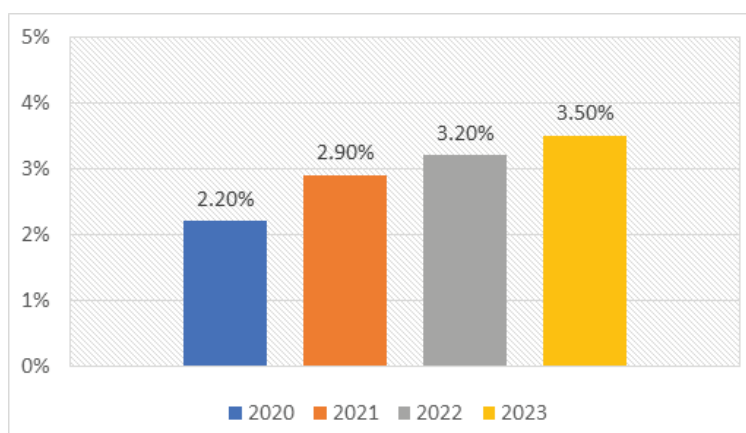

Source: National Bank of Georgia, Sustainable Finance report 2024

Out of fifteen commercial banks operating in Georgia in 2024, only seven provided data on green loans, and only five reported based on standards of NBG green taxonomy.

Chart #2 illustrates the share of green loans in total outstanding loan portfolio of banks.

Chart #2. Share of green loans in total outstanding loan portfolio of banks (2020-2023)

Source: National Bank of Georgia, Sustainable Finance report 2024

At individual bank's level, the average share of green loans stands around 5% and the maximum share is about 14%.

Two commercial banks lead the green lending market in Georgia, considering total green loan portfolio that includes the NBS taxonomy-aligned as well as internally defined green loans. The leading green banks are: TBC with 43% and Bank of Georgia with 39% of market share, followed by the Basis Bank with 8%.

However, considering only taxonomy-aligned green loans, BOG undoubtedly leads the market with almost 75% of market share, followed by TBC with 21%.

In terms of green loans disbursed during the year, Bank of Georgia is leading the market with disbursements of 47% of all green loans in banking sector, followed by TBC with 40%, ProCredit and Basis Bank each with approximately 6%.

As to the sectorial breakdown, the largest portion of green loans - 65% is invested in renewable energy (with 57% specifically targeted hydropower projects). 14% of green loans are directed towards sustainable buildings and construction sector, followed by the green transport with 10%.

According to the study, the main reasons why banks give such a high preference to Renewable Energy (RE) loans are the following:

- The average loan size for RE loan is significantly higher compared to other sectors, meaning that banks expect lower cost per unit and therefore higher returns on each RE loan application.
- RE projects are easily (almost automatically) classified as "green" by the NBS taxonomy and thus it does not require additional administrative efforts from banks.
- Many RE firms cooperate with international institutions, government agencies, green donors etc. So, the strategic risks are relatively low because of multiple stakeholders, business reputation and risk-sharing effect.

As to the Energy Efficiency (EE) loans, despite the fact that number of companies engaged in EE business is much higher than RE business, banks face a number of difficulties in classifying and accounting them under the green taxonomy. For example, according to the taxonomy, EE equipment must bear the EU energy efficiency label A, B or be recognized as products with comparable performance under other classification schemes. This is the subject of proof on the part of the banks, which is very complicated and risky for them, and therefore banks are less enthusiastic to finance more EE projects.

The analysis of statistic proves that the green finance market in Georgia has been showing steady growth over the past few years particularly due to the increase of investments in renewable energy and sustainable buildings.

However, it should also be noted that the growth is largely achieved due to various third-party green initiatives, including special subsidized programs of the government (such as "Enterprise Georgia") as well as international institutions and cash-back mechanisms by the green donors (EBRD, IFC, others).

Based on the results of the study, the main drivers of the green finance market growth in Georgia can be summarized as follows:

- The need to comply with the local and international environmental norms and standards;
- Country's commitment to reduce GHG emissions and promoting green initiatives;
- Export-oriented sectors of the economy (especially those exporting to the EU) must meet higher environmental standards and regulations;
- Direct Economic Effect in the form of reduced operational costs and savings in energy consumption;
- Increased revenue due to the better technical performance of new equipment;
- Market growth potential in green sectors;

- Growing demand in green energy from economic sectors and households;
- Increasing pressure from multiple stakeholders (customers, employees, investors) to take environmental factors into account while implementing business strategy;
- Growing awareness on climate change and understanding of the seriousness of its negative impact;
- New generation increasingly prioritizes sustainability issues.

Key Challenges of Green Finance in Georgia

According to Peterson K. Ozili, a major challenge to green financing is its inability to attract private participation from investors, since they have little interest in green projects due to the low rate of return on green investments (Ozili, 2021).

While our research points to a moderately positive trajectory of the green financing in Georgia, we can also observe a number of key challenges that hinder faster and steadier growth of the market. Among such challenges, the following can be particularly highlighted:

- **Limited awareness in green finance.** Although we clearly see a positive trend towards increasing general awareness of environmental and climate issues over the past decade, it is still at a low level and is characterized by many contradictory perceptions and self-definitions. Many stakeholders still view green business as the projects that must be promoted by a third parties (governments, donors) rather than a business opportunity.
- **Regulatory gaps.** There is still less consensus on common definition of green finance. Additionally, there is often a mismatch between the global green standards/principles and local regulations. Some regulations are too general and are subject to different and conflicted interpretations.
- **Mismatches in timeline expectations.** The short-term time horizon of investors and savers often does not match the long-term nature of green investment projects.
- **Large capital investments.** Many green projects (especially renewable energy and green transport) require large upfront investments and since the cost of capital in developing countries is much higher compare to advanced economies, it represents the real challenge for local financial institutions.
- **Conflicted objectives.** Green and sustainable objectives may conflict with other business goals of the bank, such as short-term economic benefits, or cost-optimization measures.
- **High cost of “going green”.** Since green finance is a relatively new concept, many traditional banks do not have enough flexibility and ready systems to adapt smoothly and cost-effectively. Many green projects require long investment times and involve high risks, while return on investment is not so evident.
- **Effect of “green-washing”.** As more and more green-washing practices are disclosed, and there is still less consensus on common definition of green finance, many banks afraid to innovate, work on a new green product and cooperative with different green partners to avoid accusations in green-washing.
- **Limitations of green taxonomy.** Due to the strict requirements of green taxonomy, not all green-friendly and green-related products or technologies can be recorded as “green” by the banks in Georgia, which reduces their motivation to explore additional market opportunities.
- **Lack of direct incentives.** Both financial institutions and green customers do not see benefits as direct financial incentives to “go green” and expand their green business. Exceptions are

those individual cases where donors partially subsidize interest rate expenses for green borrowers, or provide targeted TA support to partner financial institutions

- **Extra bureaucracy.** Many international green finance investors and donors are still considered to be highly bureaucratic and inflexible organizations in terms of processes, formal requirements and investment timelines.

Conclusion

Green finance in developing countries are mainly driven by the financial incentives from third parties, a desire to preserve the planet, a stricter regulations and public pressure.

Commercial banks, in general, are well aware that climate change pose significant direct and indirect impact to their core businesses and customers they finance.

There is an increasing pressure from multiple stakeholders (customers, employees, funders, governments) on private institutions to take environmental factors into account while making business decisions.

Central banks can push financial markets to become more sustainability-oriented by implementing smart green taxonomies and requiring adequate green standards from banks. It is important to undertake the review of the green taxonomy through active consultation with commercial banks, working to simplify the current restrictions on green loan classification and reporting requirements, allowing the market to cover a wider range of green and green-related sectors beyond the current limited focus.

Climate change creates risks but also opportunities that may positively affect the business performance of financial institutions as well as companies they invest in. Banks have a great opportunity to grow their assets in green market while providing vital resources to decarbonize the economy and contribute to positive changes.

References

1. Bambagioni G. (2024). UN Principles for Green Financing for Sustainable Real Estate, Infrastructure and Urban Transformation Projects. P4.
2. Dörry, S., Schulz, C. (2018). Green financing, interrupted. Potential directions for sustainable finance in Luxembourg. *Local Environment*, 23(7), 717–733. <https://doi.org/10.1080/13549839.2018.1428792>
3. Dzadzua M. (2024). Building a Sustainable Financial Future: Exploring Georgia's Path to Green Finance. *Journal of Development Studies*. Vol. 5 No. 1(5) (2024). <https://doi.org/10.52340/jds>
4. Global Market Insights. (2024). Sustainable Finance Market Report 2024-2032. P19.
5. ISO 14030. (2021). Environmental performance evaluation. Published: 14 September 2021. <https://www.iso.org/news/ref2716.html> Accessed on 06.09.2024.
6. Khan S, Akbar A, Nasim I, Hedvičáková M and Bashir F (2022), Green finance development and environmental sustainability: A panel data analysis. *The journal of Frontiers in Environmental Science*. Vol 10. P3. <https://doi.org/10.3389/fenvs.2022.1039705>
7. Lupu, I., Criste, A. (2022). Challenges and Opportunities for Green Finance. "Ovidius" University Annals, Economic Sciences Series. Volume XXII, Issue 1/2022. P896.
8. McKinsey & Company. (2023). Financing the net-zero transition: From planning to practice. Institute of International Finance and McKinsey & Company.
9. National Bank of Georgia. (2024). Sustainable Finance Report 2024. www.nbg.gov.ge

10. Ozili, Peterson K. (2021). Digital Finance, Green Finance and Social Finance: Is there a Link? University of Information Technology and Management in Rzeszow. Financial Internet Quarterly 2021. vol. 17, no. 21. <https://doi.org/10.2478/fiqf-2021-0001>
11. Prevent Plastics. (2022). Green Finance Guide Book. P19.
12. Roncalli T. (2022). Handbook of Sustainable Finance. Université Paris-Saclay. Paris, France. P33.
13. Stockholm Environment Institute. (2024). Aid Atlas. https://aid-atlas.org/profile/all/georgia/climate-change-total/2012-2021?usdType=usd_commitment Accessed on 06.09.2024.
14. UNEP Finance Initiative. (2024). <https://www.unepfi.org/about/> Accessed on 06.09.2024.
15. University of Notre Dame. (2022). Notre Dame Global Adaptation Initiative Country Index ND-GAIN. <https://gain-new.crc.nd.edu/country/georgia#readiness> Accessed on 06.09.2024.
16. World Economic Forum. (2024). The Global Risks Report 2024, 19th edition. Geneva, Switzerland.
17. Wang, Y., Zhi, Q. (2016). The Role of Green Finance in Environmental Protection: Two Aspects of Market Mechanism and Policies. Energy Procedia 104 (2016) 311 – 316. <https://doi.org/10.1016/j.egypro.2016.12.053>

**მდგრადი განვითარება და მიზნები – ბიზნესისთვის
პრობლემაა თუ ძლიერი რეპუტაციისა და კონკურენტული
უპირატესობის ახალი მოდელი?
საქართველოს პერსპექტივიდან შემთხვევის კვლევა**

ნინო ჯინჯოლავა
PhD კანდიდატი

აბსტრაქტი

საქართველო, აღმავალი ეკონომიკის ქვეყანა აღმოსავლეთ ევროპაში, ორიენტირებულია საერთაშორისო ინტეგრაციაზე და აქტიურად მონაწილეობს გლობალურ შეთანხმებებში მდგრადობის დაცვის მიზნით. ეს ვალდებულება მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს ბიზნეს-ოპერაციებზე და მოითხოვს კომპანიის შიგნით ძირეულ ცვლილებებს, რაც გამოწვევებს წარმოშობს. თუმცა, აღნიშნული გამოწვევები შეიძლება აღიქმებოდეს როგორც შესაძლებლობები.

კვლევის საფუძველური კითხვა იყო, შესაძლებელია თუ არა პროცესების გადახედვა და პრაქტიკების ცვლილება ახალ ბაზრის ნიშების გახსნად. კვლევაში გამოყენებულია ნარევი მეთოდოლოგიები, რათა შეფასებულ იქნას ბიზნესოპერაციებზე გავლენა სამმართველო გუნდის თვალსაზრისით, რაც განხორციელდა 10 ქართული კომპანიის ღრმა ინტერვიუების მეშვეობით, ხოლო მომხმარებლის დამოკიდებულება შეფასდა რაოდენობრივი კვლევით.

მიგნებები მიუთითებს, რომ მდგრადი განვითარების მიზნების (SDGs) შესრულება ზრდის ბიზნესის ეფექტურობასა და პროდუქტიულობას. ეფექტურობა გამომდინარეობს დადებითი რეპუტაციიდან დაინტერესებულ მხარეთა შორის, ხოლო პროდუქტიულობა უკავშირდება გაზრდილ შედეგებსა და ოპერაციულ ხარჯების შემცირებას დროთა განმავლობაში. აღნიშნული ფაქტორები შეიძლება გახდეს კონკურენტული უპირატესობის მნიშვნელოვან საყრდენად.

მომხმარებლები გამოხატავენ მყარ ლოიალობას იმ კომპანიების მიმართ, რომლებიც პრიორიტეტს ანიჭებენ მდგრად პრაქტიკებს. შესაბამისად, საქართველოს აღმავალი ეკონომიკის ბიზნესსექტორი უნდა დანერგოს მდგრადობა არა მხოლოდ შესრულების მოდელად, არამედ სტრატეგიულ ბაზისად შედეგზე ორიენტირებული მარკეტინგული კომუნიკაციისთვის. ეს გულისხმობს პროდუქტის განვითარების და ოპერაციების გადახედვას, გარემოს დაცვის გაძლიერებას, თანამშრომელთა კეთილდღეობის გაუმჯობესებას და მდგრადობის ინიციატივების გამჭვირვალე კომუნიკაციის მეთოდების დანერგვას, რაც საბოლოოდ განაპირობებს ძლიერ რეპუტაციას და მომხმარებლის ლოიალობას.

საკვანძო სიტყვები: კორპორატიული სოციალური პასუხისმგებლობა, კორპორატიული რეპუტაცია, SDG, ფინანსური მდგრადობა, მომხმარებლის ლოიალობა

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND GOALS – HEADACHE OF BUSINESS OR NEW MODEL ENHANCING STRONG REPUTATION AND COMPETITIVE ADVANTAGE?

CASE STUDY FROM GEORGIA’S PERSPECTIVE

Nino Jinjolava

PhD Candidate

Abstract

Georgia, the country of emerging economy in Eastern Europe, is focused on international integration and is actively participating in global agreements to uphold sustainability. This commitment significantly impacts business operations, necessitating substantial changes within companies, which can pose challenges. However, these challenges can also be seen as opportunities.

The core question of whether rethinking processes and changing practices can open new market niches drove the study. Using mixed methodologies, the study evaluated the effect on business operations from the perspective of top management through in-depth interviews with 10 Georgian companies and assessed customer attitudes via quantitative research.

The findings indicate that adhering to Sustainable Development Goals (SDGs) enhances business effectiveness and efficiency. Effectiveness stems from a positive reputation among stakeholders, while efficiency results from increased productivity and operational cost savings over time. These factors can become crucial for competitive advantage.

Customers show strong loyalty to companies prioritizing sustainable practices. Thus, the business sector in Georgia—an emerging economy—should increasingly adopt sustainability not only as a performance model but also as a strategic foundation for results-driven marketing communication. This involves revising product development and operations to emphasize environmental protection, improving employee well-being, and adopting transparent methods to communicate sustainability initiatives, thereby gaining a stronger reputation and customer loyalty.

Key Words: Corporate Social Responsibility, Corporate Reputation, SDG, Financial Sustainability, Customer Loyalty

Introduction

Corporate Social Responsibility (CSR) and the integration of sustainable development principles into the business operations is becoming increasingly important in the modern world. This trend is particularly relevant for developing countries striving to meet global standards and improve their economic, social, and environmental performance. Georgia, as a developing country aiming for international integration, serves as an interesting example of how CSR and sustainable development principles are being implemented and developed within the business sector.

In recent years, CSR has gained increasing importance for businesses worldwide, including in transitional economies like Georgia. Companies are beginning to recognize the potential of CSR to create shared value for both business and society, leading to its growing adoption in the Georgian context (Gigauri, 2021). The Association Agreement signed between Georgia and the European Union in 2014 further accelerated this trend, obligating Georgia to promote responsible business practices and integrate sustainable development principles into its corporate strategies. Various actors, including the Georgian government, the Center for Strategic Research and Development of Georgia (CSR DG), and the UN Global Compact Network Georgia, have played a crucial role by raising awareness and encouraging companies to embed these principles into their operations.

However, despite this progress, significant challenges remain. Specifically, there is limited empirical evidence on how effectively Georgian companies are implementing CSR principles and the impact of those efforts on business performance. Previous research has established links between CSR, corporate reputation, and customer loyalty in developed markets (Mochales & Blanch, 2022; Baskentli et al., 2019). However, similar studies are scarce in emerging economies, particularly within the post-Soviet space (Gigauri et al., 2021). This study aims to address this gap by examining the Georgian context, where CSR is a relatively new but rapidly evolving concept.

The CSR landscape in Georgia is characterized by a growing focus on environmental protection, employee and human rights, community support, and consumer relations. These initiatives have been instrumental in helping companies mitigate social, health, and economic challenges that emerged following the COVID-19 pandemic. Empirical research emphasizes that CSR not only improves communication and brand equity but also enhances the crisis management capabilities of companies in Georgia (Gigauri, 2021). However, challenges persist. Despite the growing demand for CSR professionals in the private sector, the integration of sustainability and corporate responsibility is limited within the companies. As for the background, CSR topics into higher education curricula remains limited as well — highlighting a critical gap in the current education system. Most Georgian higher education institutions do not offer courses in sustainability, nor are the Sustainable Development Goals (SDGs) integrated into the curriculum. Even CSR courses are not universally available in all universities or educational programs (Gigauri et al., 2021).

This study investigates how CSR initiatives enhance company reputation and customer loyalty in Georgia, ultimately contributing to long-term financial sustainability. As Georgia continues its economic development, understanding the dynamics of CSR and its impacts on business performance becomes crucial for both local and international firms operating in the country. By exploring the unique challenges and opportunities for CSR implementation in Georgia's transitional economy, this research contributes to the growing body of literature on CSR in emerging markets. Additionally, it offers practical insights for managers seeking to develop effective CSR strategies that align with local contexts while delivering tangible business benefits. Gigauri, I., & Vasilev, V. (2023). Paradigm Shift in Corporate Responsibility to the New Era of ESG and Social Entrepreneurship. In *Corporate Responsibility in the New Era: ESG and Social Entrepreneurship* (pp. 22-36). IGI Global.

Furthermore, as global standards for CSR continue to evolve, Georgia's experience serves as a valuable case study for understanding how these standards are adapted and implemented in a transitional economy. The findings of this research will not only shed light on the specific conditions of the Georgian market but also provide comparative insights that could benefit other emerging economies facing similar challenges. The broader implications of this study will help to understand how CSR practices can be effectively localized while still contributing to global sustainability goals, thereby offering a model for other developing nations to follow. This research underscores the importance of localized approaches to CSR that take into account the unique cultural, economic, and regulatory environments of transitional economies like Georgia, ensuring that CSR initiatives are both effective and sustainable over the long term.

Situation Description

In recent years, there has been a significant increase in interest in corporate social responsibility (CSR) and sustainable development principles in Georgia. This shift has been notably accelerated by the Association Agreement signed between Georgia and the European Union on June 27, 2014, which came into force on July 1, 2016. Beyond its declarative goals, the agreement provides a regulatory and policy framework that encourages the alignment of national legislation with EU standards—particularly in areas such as environmental protection, labor rights, anti-corruption, and public transparency. These commitments indirectly push businesses toward adopting more responsible practices by influ-

encing the legal environment, public procurement criteria, and access to international markets. Various actors, including the Georgian government, the Center for Strategic Research and Development of Georgia (CSR DG), the UN Global Compact Network Georgia, and other organizations, have played a key role in advancing this agenda. Their efforts—through training sessions, conferences, and CSR competitions—have increased awareness and encouraged companies to incorporate sustainability principles into their strategies and operations.

Moreover, the impact of the COVID-19 pandemic has further underscored the importance of CSR in Georgia. Research conducted by Gigauri (2021) highlights how CSR initiatives during the pandemic helped companies manage crises more effectively, enhancing their communication strategies and brand equity during turbulent times <https://ideas.repec.org/a/igg/jsecsr/v6y2021i1p30-47.html>.

Research Problem

Despite the growing interest in CSR and sustainable development in Georgia, significant challenges remain. Specifically, there is insufficient evidence on how effectively Georgian companies are implementing these principles, the impact on their operations, and the benefits they gain from it. Additionally, there is limited exploration of consumer attitudes towards companies that actively implement CSR and sustainable development principles.

Research Objectives

The primary objective of this study is to examine the impact of CSR and sustainable development principles on the operations and reputation of Georgian companies. Specifically, the research aims to:

- Analyze how the implementation of CSR and sustainable development principles affects the efficiency and effectiveness of companies.
- Investigate consumer attitudes towards companies that actively implement CSR and sustainable development principles.
- Identify the challenges and opportunities that Georgian companies face in the implementation of CSR and sustainable development principles.

Research in the Context of a Developing Country

The study focuses on Georgia as a developing country, a context that is important because developing countries often face specific challenges in the implementation of CSR and sustainable development principles. The research will uncover how Georgia's specific economic, social, and cultural factors influence this process and how these differ from those in developed countries. Moreover, as Gigauri and Vasiliev (2023) discuss, the shift towards CSR in developing economies like Georgia is also influenced by global trends in ESG (Environmental, Social, and Governance) and digital transformation, further adding layers of complexity and opportunity to this process <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/330086>.

Practical Value

The findings of this research will provide practical benefits to several key stakeholders:

- **Business sector:** Companies can use the research results to optimize their CSR and sustainable development strategies.
- **Policy-makers:** The study will provide evidence-based recommendations for developing policies that support CSR and sustainable development.
- **Civil organizations:** The research will help NGOs better plan and implement programs that promote CSR and sustainable development.

- **Academic circles:** Researchers will gain new data and analyses for further studies.

Findings

Based on preliminary analysis of the surveys, the research anticipates the following key findings:

- The implementation of CSR and sustainable development principles positively influences corporate reputation and enhances competitiveness.
- Consumers, particularly the younger generation, are more likely to trust and choose companies that actively implement CSR and sustainable development principles.
- Georgian companies face challenges in implementing CSR and sustainable development principles but also see new opportunities for business development.

Hypotheses

The study tests the following hypotheses:

- **H1:** Positive reputation generated through CSR initiatives encourages customer loyalty
- **H2:** CSR contributes to gaining a competitive advantage leading to a better market position.
- **H3:** CSR enhances the long-term sustainability of the organization.

These hypotheses are based on existing literature and preliminary observations. Testing them will allow us to confirm or refute current theoretical assumptions and generate new knowledge in the field of CSR and sustainable development in the context of Georgia.

Literature Review and Hypotheses:

Corporate Social responsibility referring to a company's voluntary commitment to operate in an economically, socially and environmentally responsive manner, has emerged as a strategic tool for companies to enhance their corporate reputation and financial performance (Fatmawati & Fauzan, 2021). Not surprisingly, the topic attracts significant attention in academic literature.

Nowadays, CSR goes beyond legal compliance and profit-making addressing the impact of business activities on all stakeholders including employees, customers, communities and the environment. (Paul & Parra, 2021), (Nour, Sharabati, & Hammad, 2019), Deshmukh and Tare, 2024). Corresponding to the ongoing trend, CSR has expanded its borders encompassing various activities:

1. Environmental protection: Reducing carbon footprint, waste management, conservation efforts, pollution control, and resource use (Ahmad, Yaqub, & Lee, 2024).
2. Social responsibility: Fair labor practices, human rights, community engagement, product responsibility, and workforce-related issues (Deshmukh and Tare, 2024; Ahmad et al., 2024).
3. Governance: Ethical business practices, board structure, executive compensation, shareholder rights, and transparency in corporate operations (Paul & Parra, 2021); Ahmad et al., 2024).

The recent scholarship articles take wide range to study the influence of CSR on business performance and result oriented achievements. The main questions the scholars and businesses aim to answer are following: does CSR provide tangible assets/results on company successful performance and if so, how? Or does it provide intangible values that has to be used as a foundation of long-term sustainability for the businesses?

Looking through the recent studies, we can state that CSR initiatives have significant influence on company reputation, organizational performance and long-term sustainability. Moreover, implementation of CSR strategy in a company and execution notably enhances company reputation by:

1. **Strengthening brand image:** Businesses that actively engage in corporate social responsibility (CSR) initiatives are often perceived as being more reliable and ethical. Patagonia - the outdoor clothing company has gained positive reputation in customers who prioritize ecological concerns in their purchasing decisions by making environmental advocacy a core part of its brand image. (Deshmukh and Tare, 2024).
2. **Building stakeholder trust:** Open and clear communication about corporate social responsibility (CSR) initiatives helps companies build trust with their various stakeholders. By publicly sharing their CSR objectives and achievements, businesses show they are accountable and genuinely committed to addressing societal and environmental challenges (Paul & Parra, 2021).
3. **Reducing reputation-related threats:** By implementing forward-thinking corporate social responsibility (CSR) approaches, companies can prevent or more effectively handle potential scandals. For example, businesses that have robust environmental guidelines in place are typically at lower risk of facing public outrage over pollution-related events (Nour, Sharabati, & Hammad, 2019).
4. **Attracting positive media coverage:** Corporate social responsibility (CSR) programs frequently result in positive news coverage, enhancing a company's public image. When the media reports on a business's charitable activities or cutting-edge sustainability efforts, it can substantially improve how the public views the organization (Deshmukh and Tare, 2024). Gray and Balmer (1998) argue that organizational communication connects identity to image and reputation. Visibility and familiarity are crucial for building good corporate reputation, necessitating media engagement (Apéria, Brønn and Schultz, 2004). Media plays a pivotal role in shaping stakeholder perceptions. (He, Lin, & Streimikis, 2019).

The Impact of Corporate Social Responsibility (CSR) on Corporate Reputation

“Corporate reputation can be defined as the collective perception of the organization's past actions and expectations regarding its future actions, in view of its efficiency in relation to the main competitors” (Fombrun, 1996; Fombrun and Rindova, 2001; Walker, 2010). Complex and multifaceted concept with significant implications for various aspects of business strategy and performance plays a vital role in shaping stakeholder perceptions and evaluations of the company. It is considered as one of the most valuable intangible resources, reducing stakeholders' uncertainty about future performance and strengthening competitive advantage. A good reputation contributes to target audience trust, value creation, and enhances the ability to offer high-value products and services. It plays a crucial role in explaining the difference between book value and market value of public companies, and can significantly affect organizational performance. (Vanessa Pires, Guilherme Trez).

Corporate reputation is deeply intertwined with stakeholder theory, which posits that businesses must engage with and address the concerns of their stakeholders to maintain and enhance their reputation. According to studies by Yan et al. (2022) and others, CSR activities serve as a powerful tool for managing stakeholder perceptions, thereby improving corporate reputation. This relationship is crucial in industries where trust and public perception significantly affect business outcomes (H, J, & M, 2023).

Moreover, Fombrun and Gardberg (2000) assert that companies that actively communicate their CSR efforts tend to enjoy stronger reputations, as stakeholders perceive these companies as responsible and ethical. The impact of CSR on reputation is further mediated by factors such as the alignment of CSR initiatives with corporate values and the effectiveness of communication strategies employed by the company.

Mediating Role of CSR on Customer trust and Loyalty

Customer Loyalty and CSR

Several studies have found strong support for CSR as a mediating factor between organizational practices and customer loyalty. (Khan, Salamzadeh, & Yang, 2020) examined the tourism industry and found that customer satisfaction partially mediated the relationship between CSR and customer loyalty. Their results indicated that CSR initiatives enhanced customer satisfaction, which in turn led to increased loyalty. Similarly, (Iglesias, 2020) demonstrated that CSR indirectly impacted customer loyalty through the mediating effects of customer trust and co-creation activities. Their findings suggest that CSR builds customer trust and engagement, which then translates to loyalty behaviors.

Trust as a Mediating Factor

Research by Vlachos et al. (2009) emphasizes the importance of customer trust as a mediating factor between CSR and loyalty. Their study shows that CSR activities positively influence customer trust, which enhances customer loyalty and, consequently, financial performance. Trust, built through consistent and authentic CSR efforts, reduces perceived risks and increases customer commitment to the brand.

Nour et al. (2020) noted that satisfied customers become brand advocates, sharing positive experiences on social media and recommending the company to others, effectively serving as unpaid marketers. This creates a virtuous cycle where CSR initiatives lead to increased customer satisfaction, which in turn generates positive WOM and attracts new customers.

Financial Implications

CSR also increasingly influences purchase decisions, with studies showing that many consumers, particularly younger generations, are willing to pay premium prices for products from socially responsible companies (Deshmukh and Tare, 2024). This willingness to pay more for socially responsible products directly impacts a company's financial performance. Effective CSR practices can generate positive WOM, which enhances the organization's reputation and draws in new customers, ultimately affecting financial results (Nour et al. (2020).

H1: Positive Reputation fostered by CSR initiatives leads consumers to company loyalty and brand advocacy.

Mediating Role of CSR on Gaining Competitive Advantage on a Market

A significant amount of scholarly work has explored the nuanced connection between CSR efforts and a firm's competitiveness. This research has increasingly centered on understanding the intermediary processes through which CSR activities impact competitive results.

The resource-based view (RBV) of the firm provides a robust theoretical foundation for understanding how CSR can contribute to competitive advantage. According to RBV, firms can achieve sustainable competitive advantage through valuable, rare, inimitable, and non-substitutable resources and capabilities (Barney, 1991). In this context, CSR initiatives can be viewed as intangible resources that allow firms to differentiate themselves, build reputational capital, and develop unique capabilities in stakeholder management (McWilliams & Siegel, 2011).

Complementing RBV, stakeholder theory offers additional insights into how CSR mediates competitiveness. Freeman's (1984) stakeholder model suggests that firms must consider the interests of all stakeholders to achieve long-term success. CSR initiatives serve as a mechanism for addressing diverse stakeholder expectations, thereby enhancing relationships and building social capital that can translate into competitive advantages (Russo & Perrini, 2010).

Corporate Reputation as a Mediator

One of the most significant mediating pathways through which CSR influences competitiveness is corporate reputation. Zait et al. (2015) conducted a comprehensive study of Romanian SMEs, finding that CSR initiatives significantly enhanced corporate reputation, which in turn led to increased competitiveness. Their research revealed that CSR activities allow firms to build reputational capital that provides a basis for competitive differentiation.

This finding is further supported by Ozdora-Aksak et al. (2016), who examined the relationship between CSR, corporate reputation, and competitiveness on a global scale. Their results indicated that CSR initiatives, particularly those aligned with core business activities, had a strong positive impact on reputation. This enhanced reputation subsequently contributed to improved competitive positioning in international markets.

Customer-Related Mediators: Satisfaction, Trust, and Loyalty

Customer-related factors form another crucial set of mediating variables in the CSR-competitiveness relationship. Islam et al. (2021) conducted an extensive study in the telecom sector, finding that CSR had a significant positive effect on customer satisfaction, which subsequently enhanced customer loyalty and competitive advantage. Their structural equation modeling results revealed that CSR explained 52% of the variance in corporate reputation, 36% in customer satisfaction, and 19% in customer trust, ultimately contributing to 51% of the variance in customer loyalty.

Martínez and del Bosque (2013) delved deeper into the customer psychology aspect, examining how CSR influences customer loyalty through trust and identification. Their study in the hotel industry found that CSR initiatives enhanced customer trust and facilitated customer-company identification, both of which led to increased loyalty. This loyalty, in turn, provided a sustainable competitive advantage for hotels investing in CSR.

Boundary Conditions and Contextual Factors

While the mediating role of CSR is well-established, several studies point to important boundary conditions and contextual factors. Hadj (2020) conducted a comprehensive analysis of the CSR-competitiveness relationship, finding that the strength of CSR's mediating effect varied across industries and was influenced by factors such as regulatory environment and stakeholder pressures. This underscores the need for a nuanced understanding of how CSR's mediating role may differ across contexts.

Furthermore, Zhao et al. (2019) explored the role of dynamic capabilities in the CSR-competitiveness relationship. Their findings suggest that the ability of firms to reconfigure their resources and capabilities in response to changing stakeholder expectations moderates the mediating effect of CSR. This highlights the importance of organizational flexibility and adaptability in maximizing the competitive benefits of CSR initiatives.

H2: CSR Fosters gaining Competitive advantage leading to improved organizational performance and solid niche on market.

Mediation Role of CSR of Organization's Financial Performance and Sustainability

Numerous studies have found evidence that CSR initiatives can positively influence a company's financial performance through various mediating mechanisms. Saeidi et al. (2015) conducted an empirical study of 205 Iranian manufacturing and consumer product firms, employing structural equation modeling to analyze the relationships between CSR, financial performance, and potential mediating factors. Their findings revealed that CSR indirectly impacted financial performance through mediating effects on competitive advantage, reputation, and customer satisfaction. The authors argue that CSR

activities help companies develop intangible assets and capabilities that lead to improved financial outcomes. This study highlights the complex pathways through which CSR can influence financial performance, emphasizing the importance of considering multiple mediating factors.

Corporate Reputation as a Key Mediator

Corporate reputation has been identified as a particularly important mediator in the CSR-financial performance relationship. Melo and Garrido-Morgado (2012) findings suggest that CSR serves as a form of reputation insurance that can mitigate risks and lead to financial benefits. The authors also found that the impact of CSR on reputation varied across different dimensions, with product-related CSR having the strongest effect.

While CSR initiatives related to economic and legal responsibilities directly enhanced corporate reputation, ethical and philanthropic CSR activities did not have a significant impact (Park et al. 2014). This nuanced finding indicates the effects of CSR may depend on the specific types of initiatives undertaken and highlights the importance of aligning CSR activities with stakeholder expectations.

Geographical and Contextual Factors

The relationship between CSR, financial performance, and sustainability is complex and context-dependent. CSR generally has a positive impact on corporate reputation, this effect was moderated by the MNE's level of operations in developing countries. MNEs with higher levels of activity in developing regions saw a stronger positive relationship between CSR and reputation. This study highlights how the impacts of CSR can vary based on a company's geographic scope and stakeholder context, emphasizing the need for tailored CSR strategies in different markets (Aguilera-Caracuel and Guerrero-Villegas (2018).

CSR Disclosure and Cost of Capital

Some researchers have focused specifically on how CSR mediates the connection between financial performance and long-term sustainability through its impact on the cost of capital. Raimo et al. (2021) analyzed the effects of environmental, social, and governance (ESG) disclosure on the cost of equity capital for 113 food and beverage companies from 2009 to 2018. Using panel data regression, they found that greater ESG disclosure led to a lower cost of equity, suggesting CSR transparency can improve access to capital and enhance sustainability. The authors argue CSR reporting serves as a signal of good management and risk mitigation to investors, potentially leading to lower financing costs and improved financial sustainability.

Methodological Approaches and Challenges

The literature on CSR, financial performance, and sustainability employs a diverse range of methodological approaches, each with its strengths and limitations. However, challenges remain in establishing causal relationships and controlling for all relevant factors. Many studies rely on cross-sectional data, making it difficult to determine the direction of causality between CSR and financial performance. Additionally, the measurement of CSR itself can be problematic, with different studies using various proxies and indices that may not fully capture the multidimensional nature of CSR activities.

H3: CSR supports Financial Performance and Long-Term Sustainability of an Organization

Conclusion

This comprehensive analysis has examined the complex interplay among Corporate Social Responsibility (CSR), a company's reputation, its competitive edge, and financial outcomes. The consolidated research findings presented here illustrate that CSR has evolved into a crucial strategic instrument for

organizations, exerting wide-ranging influences on diverse facets of business performance.

Key findings from the literature include:

1. CSR initiatives significantly influence corporate reputation, which in turn affects customer trust, loyalty, and brand advocacy. This relationship is mediated by factors such as customer satisfaction and perceived authenticity of CSR efforts.
2. CSR activities contribute to gaining competitive advantage through various mechanisms, including enhanced corporate reputation, improved stakeholder relationships, and increased innovation capacity.
3. The impact of CSR on financial performance is often indirect, mediated through factors such as corporate reputation, competitive advantage, and customer satisfaction. This relationship appears to be bidirectional and potentially cyclical, with better financial performance enabling further CSR investments.
4. The effects of CSR can vary based on contextual factors such as industry characteristics, firm size, geographic scope, and the specific types of CSR initiatives undertaken.
5. CSR disclosure and transparency can lead to reduced cost of capital, potentially improving long-term sustainability.

On the base of literature review, we can conclude the strategic importance of CSR in today's business environment, highlighting its role not just as an ethical imperative but as a key driver of business success and sustainability.

It is vital that CSR enhancing company reputation plays a significant role on organization's performance, competitive advantage and financial sustainability in western countries and some of Asians, based on selected scholar articles. In opposite, we lack researches on CSR influence in developing countries, however judging by Georgian market case, the trend of CSR policy implementation is uprising and well supported since 2015. Considering the future implications of literature review highlighting the importance of CSR and given the findings on the moderating effect of operations in developing countries, more research on CSR impacts in emerging markets could yield valuable insights for multinational enterprises. The main topic of the research of proposed article is to study CSR effect on company reputation by enhancing customer loyalty, competitive advantage and better financial performance in Georgia.

Research Methodology

This research employs a mixed-methods approach, combining quantitative and qualitative methodologies to provide a comprehensive understanding of how utilization of CSR influences business operations and market response.

The quantitative component utilizes a cross-sectional design to examine the relationships between CSR initiatives, company reputation, customer loyalty, and long-term financial sustainability. Data is collected at a single point in time, allowing for the analysis of correlations between these variables and the testing of proposed hypotheses.

Complementing this, the study incorporates a qualitative methodology, engaging with CSR managers and other responsible business leaders in Georgia. This aspect aims to explore how Georgian companies integrate CSR activities into their strategic planning. It also seeks to understand, from a business perspective, how CSR efforts influence customer behavior.

By combining these two approaches, the research offers both statistical insights into the impacts of CSR and in-depth, contextual understanding of CSR implementation and its perceived effects on consumer behavior in the Georgian business environment. This dual methodology allows for a more nuanced and comprehensive examination of CSR's role and impact in the corporate landscape.

Theoretical Framework of the Research

This theoretical framework synthesizes the extant literature on Corporate Social Responsibility (CSR) and its multifaceted impacts on organizational outcomes. The framework delineates the complex inter-relationships between CSR activities and key organizational outcomes, including corporate reputation, customer loyalty, competitive advantage, financial performance, and long-term sustainability.

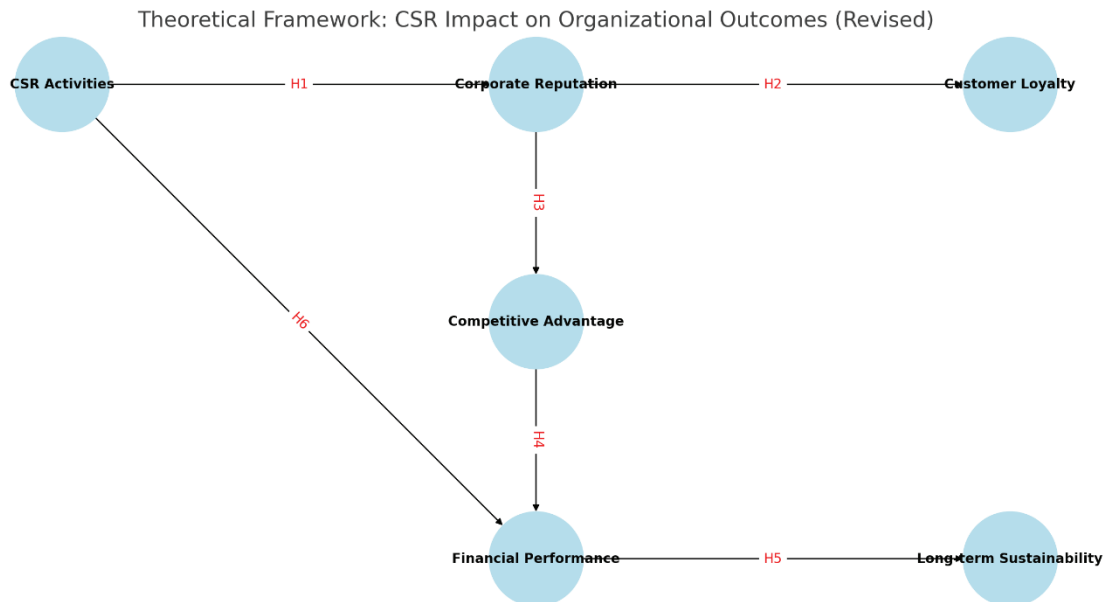

Chart 1: Theoretical Framework for CSR Impact

Core Constructs and Relationships

CSR Activities - CSR activities form the cornerstone of this framework. These encompass a wide range of initiatives, including but not limited to environmental protection, social responsibility, and ethical governance practices (Ahmad et al., 2024; Deshmukh and Tare, 2024). CSR is conceptualized as a multidimensional construct that reflects a company's voluntary commitment to operate in an economically, socially, and environmentally responsible manner (Fatmawati & Fauzan, 2021).

Corporate Reputation - Corporate reputation is posited as the primary mediator through which CSR activities influence other organizational outcomes. Drawing on signaling theory (Park et al., 2014), the framework proposes that CSR initiatives signal a company's ethical standards and social responsibility, thereby enhancing its reputation among stakeholders. This aligns with the findings of Fombrun and Shanley (2018), who argue that corporate reputation is a composite of stakeholder perceptions regarding a company's ethical behavior, environmental responsibility, and social contributions.

Customer Loyalty - The framework incorporates customer loyalty and brand advocacy as key outcomes influenced by corporate reputation. This relationship is supported by studies such as Khan et al. (2020) and Iglesias et al. (2020), which demonstrate that CSR initiatives enhance customer satisfaction and trust, leading to increased loyalty. Furthermore, the framework posits that loyal customers are more likely to engage in brand advocacy behaviors, as suggested by Nour et al. (2020).

Competitive Advantage - Competitive advantage is conceptualized as an intermediate outcome resulting from enhanced corporate reputation and customer loyalty. This aligns with the resource-based view, which suggests that intangible assets like reputation and customer relationships can

serve as sources of sustainable competitive advantage (McWilliams & Siegel, 2011). The framework also acknowledges the potential for CSR to drive innovation, as suggested by Marin et al. (2017), further contributing to competitive advantage.

Financial Performance - Financial performance is positioned as a consequence of the competitive advantage gained through CSR initiatives and enhanced reputation. This relationship is supported by numerous studies, including Saeidi et al. (2015), who found that CSR indirectly impacts financial performance through mediating effects on competitive advantage, reputation, and customer satisfaction. The framework also acknowledges the potential for a bidirectional relationship between CSR and financial performance, as suggested by Orlitzky et al. (2003).

Long-term Sustainability - Long-term sustainability is conceptualized as the ultimate outcome in this framework. We can assume that the latest could be influenced by improved financial performance and the cumulative effects of enhanced reputation, customer loyalty, and competitive advantage. This statement also aligns with the findings of Raimo et al. (2021), who suggest that CSR transparency can improve access to capital and enhance sustainability.

Data Collection and Sampling

Quantitative Data Collection and Sampling

We aimed to employ a random sampling technique to ensure representation across different age groups, genders, career statuses, and income levels. However due to the imitations online sampling provides, most of the respondents (more than 80% are female) with different age distribution that provides convenience sampling. Quantitative research conducted online by google forms with the distribution source of social media such as Facebook collected 161 full responses out of 386 reaches corresponding to 95% of confidence interval, with an error margin of 5,9 %.

The main idea was to test the three hypotheses set on the base of literature review:

H1: Positive reputation fostered by CSR initiatives leads to consumer loyalty

Rationale: CSR activities can enhance corporate reputation, leading to increased consumer loyalty and positive word-of-mouth.

H2: CSR fosters gaining competitive advantage, leading to improved market niche.

Rationale: this hypothesis proposes that CSR can be a source of competitive advantage by outstanding the company from the competitors.

H3: CSR supports long-term sustainability of an organization.

Rationale: the hypothesis suggests that there is a positive relationship between corporate social performance and long-term sustainability by positive influence on financial performance.

The questionnaire aims to gather data to support or refute three main hypotheses regarding the impact of Corporate Social Responsibility (CSR) initiatives on corporate reputation, customer loyalty, and financial performance. Overall, the questions are relevant to the research objectives, but there are areas for improvement to enhance the validity and reliability of the data collected. The survey includes questions on:

- Importance of company reputation in purchasing decisions
- Definition of 'good reputation'
- Frequency of purchase decisions based on company reputation
- Evaluation of company participation in charitable activities
- Attitudes towards companies participating in social projects
- Willingness to pay more for products from socially responsible companies

The respondents were segregated by four major variables, such as “Age,” “Gender,” “Career Status,” and “Average Monthly Revenue.” The average respondent falls within a mid-range age category (Age 34-51, 62.11 %), with relatively low variability in age. They are primarily in the well-maintained stages of their careers (70.81% -employed, 18,63% self-employed, business owners).

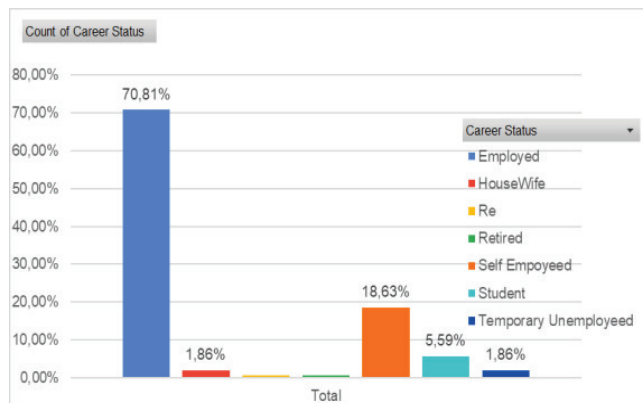

Chart 2: Age distribution within respondents

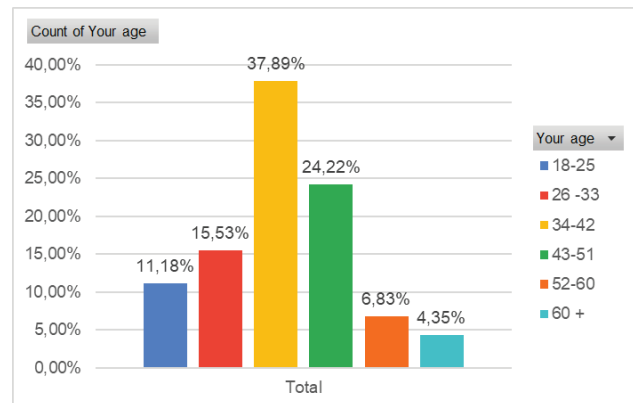

Chart 3: Career status distribution within respondents

On average, respondents report being in the middle to upper ranges of monthly revenue, with some variability. As for the gender, most respondents represent women (82.61%).

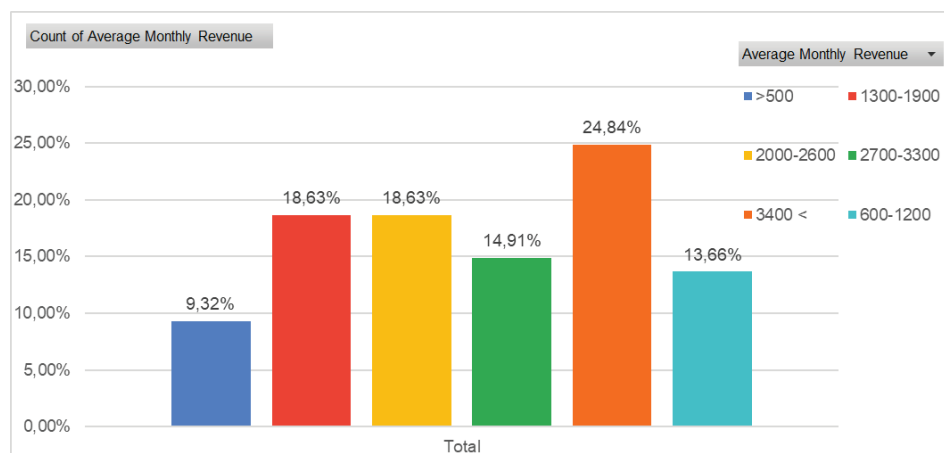

Chart 4: Monthly revenue distribution within respondents

Study of customer perceptions and attitude towards Company reputation and CSR initiatives

Quantitative Research Findings and Statistical Analysis

To study customer perceptions of corporate social responsibility (CSR) and its impact on company reputation and purchasing decisions, first we stressed our interest on the understanding of company reputation, its importance from customer perspective to make decision on a favor of one or other product/services and study the relationship of between company reputation and CSR initiatives. For detailed analyses we have used statistical approaches such as regression with the dependent variable – company reputation under influence of fixed factors such as CSR activities and consumer decision and correlation between the factors, included descriptive statistics and analysis of variance (ANOVA), However before usage of statistical tests and measuring approaches, we have grouped the variables in accordance of the hypotheses.

H1: Positive reputation fostered by CSR initiatives leads to consumer loyalty and brand advocacy.

H2: CSR fosters gaining competitive advantage, leading to improved market niche.

The descriptive analysis revealed strong support for CSR activities among respondents:

Corporate Participation in Social Projects (n = 161):

- 60.2% agreed that companies should participate in social projects
- 38.5% partially agreed
- Only 1.2% disagreed

Perceived Influence of CSR on Company Reputation (n = 161):

- 85.7% believed CSR has a positive influence
- 9.3% reported somewhat of an influence
- 5.0% perceived no influence

Attitude Towards Companies Engaging in CSR (n = 161):

- 51.0% reported increased loyalty
- 49.0% expressed a positive attitude

There is a general consensus on the desirability of CSR activities and their positive impact on company reputation.

Homogeneity of Variance:

Levene's test yielded non-significant results (all $p > .05$), confirming the assumption of homogeneity of variance for subsequent analyses.

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: 2.Please evaluate how important a company's reputation is to you when purchasing a product or service

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared	Noncent. Parameter	Observed Power ^b
Corrected Model	2.964 ^a	9	.329	.904	.524	.051	8.133	.437
Intercept	39.795	1	39.795	109.209	.000	.420	109.209	1.000
Howwouldyouevaluateacompanysparticipationinch aritableactiviti	2.115	3	.705	1.934	.126	.037	5.803	.492
Howdoyouthinkacompanysparticipationinsocialproj ects affectsits	.009	2	.004	.012	.988	.000	.024	.052
Howwouldyouevaluateacompanysparticipationinch aritableactiviti * Howdoyouthinkacompanysparticipationinsocialproj ects affectsits	.654	4	.163	.449	.773	.012	1.794	.153
Error	55.024	151	.364					
Total	401.000	161						
Corrected Total	57.988	160						

a. R Squared = .051 (Adjusted R Squared = -.005)

b. Computed using alpha = .05

Levene's Test of Equality of Error Variances^{a,b}

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
2.Please evaluate how important a company's reputation is to you when purchasing a product or service	Based on Mean	2.447	8	151	.016
	Based on Median	.646	8	151	.738
	Based on Median and with adjusted df	.646	8	136.457	.738
	Based on trimmed mean	2.078	8	151	.041

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Dependent variable: 2.Please evaluate how important a company's reputation is to you when purchasing a product or service

b. Design: Intercept + Howwouldyouevaluateacompanysparticipationincharitableactiviti + Howdoyouthinkacompanysparticipationinsocialprojects affectsits + Howwouldyouevaluateacompanysparticipationincharitableactiviti * Howdoyouthinkacompanysparticipationinsocialprojects affectsits

Table 2: Levene's Test of Equality

Analysis of Variance (ANOVA):

The ANOVA revealed no statistically significant main effects for attitudes towards CSR participation or its perceived impact on reputation (all $p > .05$). This suggests that variations in customer attitudes do not significantly affect the perceived importance of company reputation in purchasing decisions.

While respondents generally view CSR activities positively, these attitudes do not translate into statistically significant differences in how they evaluate the importance of a company's reputation when making purchasing decisions.

The lack of significant ANOVA results suggests that the positive perception of CSR may not be a primary factor in differentiating customer behavior based on company reputation alone.

As a result, we can conclude that CSR activities appear to have a positive but subtle impact on company reputation. This effect, while beneficial, may not be strong enough to significantly alter purchasing decisions when reputation is considered in isolation. To understand the relationship better and the perception of the word "reputation" itself from customer perspective, we include the question that we analyzed with the methodology of qualitative research, considering its value to the survey itself. The question referred to, how would customers describe "reputation" using only three words. The result showed that company reputation consists of greater part of product quality, reliability, trust and the next is responsibility.

Picture 1: Word cloud for the question: describe meaning of reputation with three words

correspondence of the described question, the next question was limiting the respondents to describe the company reputation only by 4 given answers such as consistent quality, fair prices, customer services and CSR initiatives. Most of the respondents selected quality consistency, customer services and CSR initiatives in opposite of fair prices.

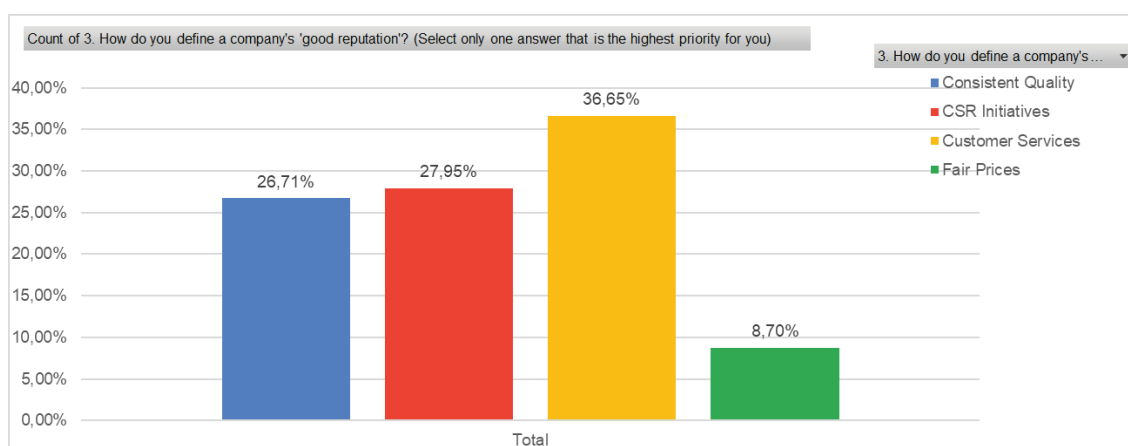

Chart 5; Distribution of answers on company reputation description

To summarize the research findings for hypotheses 1 and 2, we can conclude that:

General Consensus on CSR: There is strong agreement among customers that companies should engage in CSR activities, with the majority believing that such activities positively influence a company's reputation.

CSR and Customer Loyalty: While the respondents express positive attitudes and loyalty towards companies involved in CSR, the lack of significant ANOVA results suggests that these attitudes might not translate into substantial differences in the perceived importance of a company's reputation when making purchasing decisions.

No Significant Difference in Perception: The data indicates that while CSR is viewed favorably, it does not significantly change how customers evaluate a company's reputation's importance when making purchase decisions. This could imply that reputation is a baseline expectation for customers, regardless of CSR activities, or that other factors might play a more significant role in purchasing decisions. A

Positive but Subtle Impact: The overall interpretation is that CSR activities positively affect company reputation, but this effect might not be strong enough to significantly differentiate between customers' purchasing decisions based solely on reputation. This suggests that while CSR is beneficial, it might be one of many factors that influence customer behavior.

Would customers pay more for the companies that follow consistent CSR strategies, is the next question revealing the relationship between the financial sustainability and customer attitude.

H3: CSR supports long-term sustainability of an organization.

The data indicates that consumer attitudes toward companies are significantly influenced by the companies' participation in CSR activities. Specifically:

Positive Impact on Reputation: The majority of respondents perceive that CSR activities positively impact a company's reputation. This positive perception is likely to enhance the company's overall image and trustworthiness in the eyes of consumers.

Willingness to Pay a Premium: A significant proportion of consumers are willing to pay more for products and services from companies that are active in CSR. This suggests that CSR can be a differentiating factor in the marketplace, allowing companies to charge a premium for their offerings.

Levene's Test of Equality of Error Variances^{a,b}

		Levene Statistic	df1	df2	Sig.
9. What would be your attitude, as a consumer, towards a company that consistently participates in social projects?	Based on Mean	3.169	6	154	.006
	Based on Median	1.704	6	154	.123
	Based on Median and with adjusted df	1.704	6	138.797	.124
	Based on trimmed mean	3.642	6	154	.002

Tests the null hypothesis that the error variance of the dependent variable is equal across groups.

a. Dependent variable: 9. What would be your attitude, as a consumer, towards a company that consistently participates in social projects?

b. Design: Intercept + Wouldyoupaymoreforaproductorservicefromacompanythatcaresabout + Doyouagreethatanycompanyalongsideitsbusinessactivitiesshouldp + Wouldyoupaymoreforaproductorservicefromacompanythatcaresabout * Doyouagreethatanycompanyalongsideitsbusinessactivitiesshouldp

Purchasing Decisions Based on Reputation: Many consumers often base their purchasing decisions on the reputation of the company. This finding underscores the importance of maintaining a positive reputation through consistent CSR efforts. The majority of respondents (138 out of 161) believe that a company's participation in social projects has a positive influence on its reputation, while a significant portion of respondents (95 out of 161) are willing to pay more for products or services from companies

that are actively engaged in solving social problems. It's worth to note that most respondents (118 out of 161) often base their purchasing decisions on a company's reputation, indicating the importance of reputation in consumer behavior.

The analysis suggests that customers who are willing to pay more for products or services from companies engaged in CSR activities have significantly more positive attitudes towards those companies. This indicates that CSR efforts do not just influence customer perception but also create a tangible willingness to support these companies financially. Customers who are unsure or unwilling to pay more for CSR-engaged companies tend to have less positive attitudes. However, the significant effect of willingness to pay more suggests that companies with strong CSR initiatives can cultivate a positive brand image that translates into customer loyalty and premium pricing.

Tests of Between-Subjects Effects

Dependent Variable: 9. What would be your attitude, as a consumer, towards a company that consistently participates in social projects?

Source	Type III Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.	Partial Eta Squared	Noncent. Parameter	Observed Power ^b
Corrected Model	19.637 ^a	6	3.273	12.584	.000	.329	75.505	1.000
Intercept	84.198	1	84.198	323.739	.000	.678	323.739	1.000
Wouldyoupaymoreforaproductorservicefromacompanythatcaresabout	2.694	2	1.347	5.179	.007	.063	10.358	.822
Doyouagreethatanycorporationalongsideitsbusiness activitiesshouldp	8.970	2	4.485	17.245	.000	.183	34.489	1.000
Wouldyoupaymoreforaproductorservicefromacompanythatcaresabout * Doyouagreethatanycorporationalongsideitsbusiness activitiesshouldp	.018	2	.009	.034	.967	.000	.068	.055
Error	40.052	154	.260					
Total	451.000	161						
Corrected Total	59.689	160						

a. R Squared = .329 (Adjusted R Squared = .303)

b. Computed using alpha = .05

Table 4: General Univariate Regression Model

Given the statistical significance of the findings, it can be concluded that consumers generally hold a favorable attitude toward companies that actively engage in CSR activities. These companies are seen as more trustworthy and responsible, which positively influences their reputation and can lead to increased customer loyalty and willingness to pay higher prices. However, companies must be mindful of maintaining consistency in their CSR efforts, as inconsistencies or perceived insincerity could undermine these benefits. Thus, we highlight the strategic importance of CSR in building and maintaining a positive company reputation, which in turn can drive consumer behavior and contribute to long-term business success.

In addition to dive into understanding the cause related relationships among the given variables, we have used correlation matrix among four variables related to customer perceptions of Corporate Social Responsibility (CSR) activities and their impact on company reputation (evaluation of a company's participation in charitable activities; agreement that companies should participate in social projects alongside their business activities; perception of how a company's participation in social projects affects its reputation and attitude as a consumer towards a company that consistently participates in social projects) revealed:

Positive Correlations Across CSR Dimensions: All the correlations are positive and significant at the 0.01 level, indicating that there is a consistent relationship between how customers perceive CSR activities and their attitudes toward the company. Positive evaluations of a company's charitable activities, agreement on the importance of CSR, and belief in the positive reputational impact of CSR all contribute to a favorable consumer attitude.

Strongest Relationship: CSR Agreement and Consumer Attitude: The strongest correlation ($r = .496$) between agreement on CSR participation and positive consumer attitude suggests that the belief in CSR

is a key driver of customer loyalty and positive perception. Companies that effectively communicate their CSR efforts are likely to build stronger relationships with their customers.

Impact on Reputation: The data shows that CSR activities are perceived as beneficial to company reputation ($r = .436$ with CSR agreement), which in turn correlates with consumer attitudes ($r = .418$).

This indicates that CSR can be an effective tool for enhancing reputation, which is crucial for maintaining a competitive edge in the market.

Charitable Activities as a Component of CSR: Although the correlations involving charitable activities are slightly lower, they are still significant. This suggests that while charitable activities are important, they may be viewed as one component of a broader CSR strategy. Companies should consider integrating these activities into a larger framework that aligns with customer values and expectations.

The latest provides solid explanation why CSR initiatives can enhance building strong reputation for the company that leads to customer loyalty, competitive advantage and long term financial sustainability a successful performance.

The Impact of Corporate Social Responsibility on Business Performance

Qualitative Research

In recent years, since 2016 Corporate Social Responsibility (CSR) has become as an important aspect of business strategy in Georgia, moving beyond mere philanthropy to become an integral part of organizational decision-making and operations. This shift reflects a growing recognition that businesses have responsibilities not only to their shareholders but also to a broader range of stakeholders, including employees, customers, communities, and the environment. Such implication as a need is strengthened by Georgian companies' high interests to expand their market niche on an international base as well as to attract foreign investments/capital.

Considering the research aims, we conducted a qualitative study comprising 10 in-depth interviews with CSR experts and business representatives in Georgia. The interviewees included three experts, two representatives from civil society organizations involved in CSR and corporate sustainability, one human resources consultant, and four company representatives from various sectors including micro-finance, international holdings, manufacturing, retail, and the oil industry.

The interviews were conducted in Georgian and sought to gather insights based on the participants' experiences, observations, and informal feedback. This approach allows for a nuanced understanding of how CSR is perceived and implemented in the Georgian business context, and its perceived impacts on various aspects of business performance.

H1: Positive reputation fostered by CSR initiatives leads consumers to company loyalty

The interviews revealed that companies haven't conducted specific studies on the impact of CSR on consumer loyalty. However, informal feedback and observations indicate positive trends, as an example from an oil company: The company noticed an increase in sales when conducting a campaign where a certain percentage of the proceeds from each liter of fuel sold was donated to a charity fund. Other companies note that based on customer conversations and feedback from investors and partners, CSR projects positively impact their reputation. Although this hypothesis is not directly confirmed by statistical data, there are significant indicators in its favor. However, respondents note that more formal research is needed in this direction.

H2: CSR fosters gaining competitive advantage leading to improved niche in the market.

Based on the respondents' feedback, CSR has positive influence and fosters improved organizational performance that in turn strengthens the competitive positioning and market niche:

Employee engagement - Companies report increasing employee involvement in CSR initiatives. For

example, employees in an international holding company and microfinance organizations actively participate in pro bono activities.

Employee motivation - Tegeta's "Care Campaign" showed that integrating CSR principles into company values positively affects employee motivation.

Improved organizational performance - Increased employee motivation and productivity directly correlate with improved organizational performance and increased competitiveness.

Requirements of international partners and investors - Companies note that CSR implementation is often a requirement of foreign partners and investors, which helps gain a competitive advantage in the international market. For example: (Auto parts and auto service company, both microfinance organizations, CSR consultants, and International holding company).

These findings indicate that CSR indeed contributes to gaining competitive advantage and improving organizational performance.

H3: CSR supports long-term sustainability of an organization.

Despite the fact that companies in Georgia lack the instruments to measure the effect of CSR strategy or initiatives on financial sustainability, they all highlight that CSR provides the companies with attraction and willingness from stakeholders to cooperate, as well as to invest. Considering the given reality, we can not directly accept the hypothesis, however we can conclude the high importance of CSR strategy implementation from business perception and the growing trend as the research finding, specifically we have found:

Awareness of long-term sustainability: Companies are increasingly aware of CSR's importance for ensuring long-term sustainability and profitability. For example: Auto parts and auto service company, both microfinance organizations, CSR consultants, and International holding company.

Implementation of sustainability standards: Companies that are members of the UN Global Compact Georgia Network or collaborate with international financial organizations are more likely to implement sustainability standards, for instance, Auto parts and auto service company, both microfinance organizations, CSR consultants, and International holding company.

Impact of legislative requirements: The expected implementation of the CSRD standard from 2025 will further encourage the adoption of sustainability standards, contributing to long-term sustainability. (All respondents).

Economic benefits of environmental care: Companies recognize that caring for the environment and integrating sustainability principles into business processes will positively impact profitability in the long run. Medium-sized company (blinds manufacturing plant equipped with modern technologies) 2 large companies (book store chain and oil company).

Although specific figures are not available, the interviews show that companies view CSR as an important component of long-term sustainability and financial success.

In conclusion, the conducted interviews confirm all three hypotheses, although companies lack solid statistical data to support them. Their conclusions are mainly based on informal feedback and observations. It is desirable to conduct more formal research in the future to confirm these hypotheses.

The Research Summary:

This study investigates the relationship between Corporate Social Responsibility (CSR) and various organizational outcomes, including corporate reputation, customer loyalty, competitive advantage, financial performance, and long-term sustainability. Utilizing a mixed-methods approach, the research combines quantitative and qualitative methodologies to provide a comprehensive analysis of CSR's impacts on business performance, particularly within the Georgian business context.

The quantitative analysis revealed strong support for CSR activities among respondents, with a majority agreeing that CSR positively influences corporate reputation. However, statistical tests such

as ANOVA did not find significant differences in how customer attitudes towards CSR affect purchasing decisions, suggesting that while CSR is viewed positively, it may not be a primary factor in purchasing behavior when reputation is considered in isolation.

The qualitative interviews highlighted the growing importance of CSR in Georgian business strategy, particularly in enhancing employee engagement, meeting international partner requirements, and driving long-term sustainability. While companies reported positive feedback regarding CSR initiatives, they acknowledged the lack of formal tools to measure the direct impact of CSR on financial performance.

The study concludes that CSR activities contribute positively to corporate reputation and customer loyalty, which can lead to competitive advantage and long-term financial sustainability. However, the impact of CSR on purchasing decisions and financial performance may be more subtle and influenced by multiple factors. The research underscores the strategic importance of CSR in building a positive corporate image, but also calls for more formal studies to quantify these effects more precisely.

Theoretical Value

This research will make a significant contribution to the academic literature in the field of CSR and sustainable development. Firstly, it will expand our theoretical understanding of how these principles are implemented in developing countries, particularly in Georgia. Secondly, the study will propose a new conceptual framework to analyze the impact of CSR and sustainable development principles on company operations. Thirdly, the research will reveal new connections between the implementation of CSR and corporate reputation, which could form the basis for new theoretical approaches <https://www.igi-global.com/gateway/chapter/330086>.

Research Limitations

While the quantitative component of this research provides valuable insights, several limitations should be acknowledged. First, although the study achieved a 95% confidence level with a 5.9% error margin, the sample size and demographic representation may not be sufficient to fully understand customer attitudes across different groups, such as age, gender, and career status.

Moreover, the market currently lacks robust instruments to measure the direct impact of CSR activities on organizational performance and financial sustainability. As a result, the qualitative insights drawn from in-depth interviews, while informative, are largely based on subjective perceptions and informal feedback rather than quantifiable metrics. This gap in measurement tools highlights the need for further research that develops and employs more rigorous methodologies to assess the long-term effects of CSR on business performance.

In summary, while this study provides a foundational understanding of CSR's impacts, future research should aim to include larger and more diverse samples for quantitative analysis, as well as develop and utilize better tools for measuring the tangible outcomes of CSR initiatives on organizational success.

Future Research Recommendations

Given the limitations identified in this study, several avenues for future research are recommended to deepen the understanding of Corporate Social Responsibility (CSR) and its impacts on organizational outcomes.

Demographic-Specific Analysis: Future research should aim to collect larger and more diverse samples to allow for robust subgroup analyses. By increasing the sample size and ensuring representation across different age groups, genders, career statuses, and income levels, researchers can better understand how various demographic factors influence customer perceptions of CSR and its impact on purchasing behavior. This will enable more targeted and effective CSR strategies that resonate with specific consumer segments.

Longitudinal Studies: To better understand the long-term effects of CSR on business performance, future research should consider adopting a longitudinal approach. By tracking the impact of CSR initiatives over time, researchers can assess how these activities influence organizational outcomes, including financial performance and sustainability, across different market conditions and business cycles.

Cross-Cultural Comparisons: Expanding the scope of research to include cross-cultural comparisons would provide valuable insights into how CSR practices and their impacts vary across different cultural and economic contexts. Understanding these differences can inform the development of CSR strategies that are tailored to the specific values and expectations of consumers in various regions.

As a young, independent democracy with a developing economy closely tied to Western markets and economies both economically and politically, Georgia faces the need to explore dynamic strategies for business development and market expansion, especially given its growing potential. CSR has already become the critical strategic factor of business success in western markets and Georgia looking for strong positioning in developed markets, has to follow up. future research can provide a more detailed and nuanced understanding of CSR, enabling Georgian businesses to design and implement strategies that not only enhance their reputation but also contribute to their long-term success and sustainability.

References

1. Agudelo, M. A., Jóhannsdóttir, L., & Davídsdóttir, B. (2019). A literature review of the history and evolution of corporate social responsibility. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 4(1). Retrieved from <https://doi.org/10.1186/s40991-018-0039-y>
2. Aguilera-Caracuel, J., & Guerrero-Villegas, J. (2017). How Corporate Social Responsibility Helps MNEs to Improve their Reputation. The Moderating Effects of Geographical Diversification and Operating in Developing Regions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. doi:10.1002/csr.1465
3. Ahmad, H., Yaqub, M., & Lee, S. H. (2024). Environmental, social, and governance-related factors for business investment and sustainability: a scientometric review of global trends. *Environment, Development and Sustainability*, 26, 2965–2987. doi:<https://doi.org/10.1007/s10668-023-02921-x>
4. Al-Haddad, S., Sharabati, A.-A., Al-Khasawneh, M., Maraqa, R., & Hashem, R. (2022). The Influence of Corporate Social Responsibility on Consumer Purchase Intention: The Mediating Role of Consumer Engagement via Social Media. *Sustainability*. doi:<https://doi.org/10.3390/su14116771>
5. Al-Haddad, S., Sharabati, A.-A., Al-Khasawneh, M., Maraqa, R., & Hashem, R. (2022). The Influence of Corporate Social Responsibility on Consumer Purchase Intention: The Mediating Role of Consumer Engagement via Social Media. *Sustainability*, 14(6771). doi:<https://doi.org/10.3390/su14116771>
6. Berger-Walliser, G., & Scott, I. (2018). Redefining Corporate Social Responsibility in an Era of Globalization and Regulatory Hardening. *American Business Law Journal*, 55(1), 167-218. doi:DOI: 10.1111/ablj.12119
7. Buallay, A., Kukreja, G., Aldhaen, E., Mubarak, M. A., & Hamdan, A. M. (2020, April). Corporate social responsibility disclosure and firms' performance in Mediterranean countries: astakeholders' perspective. *EuroMed Journal of Business*. doi:DOI: 10.1108/EMJB-05-2019-0066
8. Fatima, T., & Elbanna, S. (2023). Corporate Social Responsibility (CSR) Implementation: A Review and a Research Agenda Towards an Integrative Framework. *Journal of Business Ethics*(183), 105-121. Retrieved from <https://doi.org/10.1007/s10551-022-05047-8>

9. FATMAWATI, I., & FAUZAN, N. (2121). Building Customer Trust through Corporate Social Responsibility: The Effects of Corporate Reputation and Word of Mouth. *Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 8, 0793–0805. doi:doi:10.13106/jafeb.2021.vol8.no3.0793
10. H, A., J, Y., & M, M. F. (2023). The impact of corporate social responsibility on firm reputation and organizational citizenship behavior: The mediation of organic organizational cultures. *Frontiers Psychology*. doi:10.3389/fpsyg.2022.1100448
11. He, Y., Lin, W., & Streimikis, J. (2019). Linking corporate social responsibility with reputation and brand of the firm. *Amfiteatru Economic Journal*, 21(51), 442-460. doi:https://doi.org/10.24818/EA/2019/51/442
12. Iglesias, O. M. (2020). Co-creation: A Key Link Between Corporate Social Responsibility, Customer Trust, and Customer Loyalty. *Journal of Business Ethics*, 161(1), 151-166. doi:https://doi.org/10.1007/s10551-018-4015-y
13. Javed, M., Hussain, G., & Ali, H. Y. (2019). The effects of corporate social responsibility on corporate reputation and firm financial performance: Moderating role of responsible leadership. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*. doi:DOI: 10.1002/csr.1892
14. Khan, R. U., Salameh, Y., & Yang, Q. I. (2020). The Impact of Customer Relationship Management and Company Reputation on Customer Loyalty: The Mediating Role of Customer Satisfaction. *Journal of Relationship Marketing*. doi:https://doi.org/10.1080/15332667.2020.1840904
15. Khan, R. U., Salameh, Y., & Yang, Q. I. (2020). The Impact of Customer Relationship Management and Company Reputation on Customer Loyalty: The Mediating Role of Customer Satisfaction. *Journal of Relationship Marketing*. doi:10.1080/15332667.2020.1840904
16. Kima, M., Yinb, X., & Gyumin Leeb. (2020). The effect of CSR on corporate image, customer citizenship behaviors, and customers' long-term relationship orientation. *International Journal of Hospitality Management*. doi:https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102520
17. Le, T. T. (2022). Corporate social responsibility and SMEs' performance: mediating role of corporate image, corporate reputation and customer loyalty. *International Journal of Emerging Markets*. doi:10.1108/IJOEM-07-2021-1164
18. Lee, S. S., Kim, Y., & Roh, T. (2019). Modified Pyramid of CSR for Corporate Image and Customer Loyalty: Focusing on the Moderating Role of the CSR Experience. *Sustainability*, 11(4745). doi:doi:10.3390/su11174745
19. Liu, N., Liu, C., Q. G., Da, B., Guan, L., & Chen, H. (2019). Corporate Social Responsibility and Financial Performance: A Quantile Regression Approach. *Sustainability*, 11(3717). doi:doi:10.3390/su11133717
20. Nour, A. I., Sharabati, A.-A. A., & Hammad, K. M. (2019). Corporate Governance and Corporate Social Responsibility Disclosure. *International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility*, 5(1). doi:10.4018/IJSECSR.2020010102
21. Paul, K., & Parra, C. M. (2021). Corporate social responsibility in international business literature: results from text data mining of the *Journal of International Business Studies*. *International Journal of Corporate Social Responsibility*. Retrieved from https://doi.org/10.1186/s40991-021-00066-6
22. Raimo, N., Rella, A., F., V., Sánchez-Vicente, M.-I., & García-Sánchez, I.-M. (2021). Corporate Social Responsibility in the COVID-19 Pandemic Period: A Traditional Way to Address New Social Issues. *Sustainability*, 13(6561). doi:DOI: 10.3390/su131

23. Rossi, Matteo, Chouaibi, J., Chouaibi, S., Jilani, W., & Chouaibi, Y. (n.d.). Does a Board Characteristic Moderate the Relationship between CSR Practices and Financial Performance? Evidence from European ESG Firms. *Journal of Risk and Financial Management*, 354(14). Retrieved from <https://doi.org/10.3390/jrfm14080354>
24. Trane, M., Marelli, L., Siragusa, A., Pollo, R., & Lombardi, P. (2023). Progress by Research to Achieve the Sustainable Development Goals in the EU: A Systematic Literature Review. (A. Boggia, Ed.) *Sustainability*, 25(7055). Retrieved from <https://doi.org/10.3390/su15097055>
25. Y, Z., M, A., Samma M, O. T., & SF, M. M. (2021). Exploring the Relationship Between Corporate Social Responsibility, Trust, Corporate Reputation, and Brand Equity. *Frontiers Psychology*. doi:doi: 10.3389/fpsyg.2021.766422
26. Gigauri, I. (2021). Corporate Social Responsibility and COVID-19 Pandemic Crisis: Evidence from Georgia. *International Journal of Sustainable Entrepreneurship and Corporate Social Responsibility*, 6(1), 30-47. doi:10.4018/IJSECSR.2021010103.
27. Gigauri, I., & Vasilev, V. (2023). Paradigm Shift in Corporate Responsibility to the New Era of ESG and Social Entrepreneurship. In *Corporate Responsibility in the New Era: ESG and Social Entrepreneurship* (pp. 22-36). IGI Global.
28. Mochales, G., & Blanch, J. (2022). Unlocking the potential of CSR: An explanatory model to determine the strategic character of CSR activities. *Journal of Business Research*, 140, 310-323.
29. Baskentli, S., Sen, S., Du, S., & Bhattacharya, C. (2019). Consumer reactions to corporate social responsibility: The role of CSR domains. *Journal of Business Research*, 95, 502-513.
30. Jalilvand, M. R., et al. (2017). Social responsibility influence on customer trust in hotels: Mediating effects of reputation and word-of-mouth. *Tourism Review*, 72(1), 1-14.
31. Park, J., Lee, H., & Kim, C. (2014). Corporate social responsibility, consumer trust, and corporate
32. reputation: South Korea consumers' perspective. *Journal of Business Research*, 67(3), 95-302.
33. Lu, J., Ren, L., Yao, S., Qiao, J., Mikalauskiene, A., & Streimikis, J. (2020). Exploring the relationship between corporate social responsibility and firm competitiveness. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 33(1), 1621-1646.
34. Markovic, S., Bagherzadeh, M., & Pallesen, P. (2020). How co-creation fosters innovation: The role of customer involvement. *Journal of Business Research*, 107, 471-485.
35. Melo, T., & Galan, J. I. (2011). Effects of corporate social responsibility on brand value. *Journal of Brand Management*, 18(6), 423-437.
36. Stefan, S., & Markovic, M. (2020). The Impact of CSR on Customer Loyalty: The Role of Co-Creation. *Journal of Business Ethics*, 163(4), 705-719.
37. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17(1), 99- 120.
38. McWilliams, A., & Siegel, D. S. (2011). Creating and capturing value: Strategic corporate social responsibility, resource-based theory, and sustainable competitive advantage. *Journal of Management*, 37(5), 1480-1495.
39. Freeman, R. E. (1984). *Strategic management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman.

40. Fombrun, C. J., & Rindova, V. (2001). The road to transparency: Reputation management at Royal Dutch/Shell. *Corporate Reputation Review*, 4(1), 18-32.
41. Deshmukh, P., & Tare, H. (2024). Green marketing and corporate social responsibility: A review of business practices. <https://www.researchgate.net/publication/377063696>; DOI: 10.31893/multi-rev.2024059.
42. Walker, K. (2010). A systematic review of the corporate reputation literature: Definition, measurement, and theory. *Corporate Reputation Review*, 12(4), 357-387.

**კავკასიის უნივერსიტეტის VIII წლიური
სამეცნიერო კონფერენცია**

**სამეცნიერო შრომების კრებული
16 მარტი 2023**

**VIII ANNUAL SCIENTIFIC CONFERENCE OF
CAUCASUS UNIVERSITY**

**Collection of Scientific Works
16 March 2023**

COVID-19 პანდემიის დროს დისტანციურ განათლებაში არსებული პრობლემები

თენგიზ ვერულავა

მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
ბიზნესის სკოლა, კავკასიის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

დისტანციურ სწავლებასთან ადაპტაცია, რომელიც Covid-19 პანდემიასთან ბრძოლის ერთ-ერთ ყველაზე ეფექტურ გზად იქცა, საზოგადოებისა და ეკონომიკისთვის მრავალ გამოწვევას წარმოადგენდა. კვლევის მიზანია პანდემიის შედეგად დისტანციური სწავლების შედეგების შეფასება სტუდენტებისა და ლექტორების პერსპექტივიდან. ჩატარებულია რაოდენობრივი კვლევა. რესპონდენტებმა დისტანციური სწავლების პროცესი დადებითად შეაფასეს, რადგან მათ ჰქონდათ შესაძლებლობა ლექციებს მიესწროთ ნებისმიერი ადგილიდან, რაც ზოგავს ხარჯებს; ისწავლეს ახალი უნარები, მიიღეს მნიშვნელოვანი გამოცდილება და ჰქონდათ უფრო მეტი თავისუფალი დრო, ვიდრე აქამდე. Likert-ის სკალის გამოყენებით, სტუდენტებმა დისტანციური სწავლება 3.2 ქულით შეაფასეს, ხოლო ლექტორებმა – 3 ქულით. სტუდენტების უმრავლესობას (n=288, 69%) ურჩევნია დისტანციური და აუდიტორიული სწავლების სინთეზი, რადგან ის უკეთ ითვალისწინებს სტუდენტთა არჩევანს. რესპონდენტებმა მიუთითეს გარკვეულ ნაკლოვანებებზეც: შეზღუდული კომუნიკაცია, ტექნიკური ხელმისაწვდომობის სირთულეები, ინტერნეტის დაბალი ხარისხი და ხარვეზები, არასაკმარისად კომფორტული გარემო, სტუდენტთა ჩართულობის პრობლემა და გართულებული სოციალური ურთიერთობები. Covid-19-ის ეპიდემიით გამოწვეულმა კრიზისმა გამოავლინა მაღალი ხარისხის ცოდნის მიღების მეთოდების გაუმჯობესების აუცილებლობა. სასურველია უნივერსიტეტის აუდიტორიები აღიჭურვოს საჭირო ტექნიკური შესაძლებლობებით და შემუშავდეს სასწავლო პროგრამები, რომლებიც სტუდენტებს მისცემს არჩევანს — დაესწრონ ლექციას აუდიტორიაში თუ ონლაინ რეჟიმში ჩაერთონ.

საკვანძო სიტყვები: დისტანციური სწავლება, ონლაინ განათლება, საგანმანათლებლო ტექნოლოგიები, სტუდენტთა აღქმა

PROBLEMS FACED IN DISTANCE EDUCATION DURING COVID-19 PANDEMIC

Tengiz Verulava

Doctor of Medicine, Professor at Caucasus University

Abstract

Adaptation to distance learning, which is one of the most effective ways of fighting against the covid-19 pandemic, insulted numerous challenges to the society and economy. The study aims to assess the consequences of distance learning as a result of the pandemic from the perspective of students and teachers. Quantitative research was conducted. Respondents evaluated the process of distance learning positively since they had the opportunity to attend lectures from any location, thus it saves costs, they learned new skills, gained valuable experience, and had more free time left than ever before. Using the Likert scale, the distance learning process was positively assessed by students (3.2 points) and teachers (3 points). The majority of students (n= 288, 69%) prefer the synthesis of distance

and auditory learning methods as it considers students' own choices in a superior way. Respondents pointed out some deficiencies such as limited communication, technical access difficulties, low quality and malfunction of internet access, inconvenient environment, student's involvement process, complicated social relationships. The crisis caused by the Covid-19 epidemic has identified the need to advance the methods of high-quality acquisition of knowledge. It is preferable to equip university auditoriums with the necessary technical capabilities and to develop curricula that allow students to decide whether to attend the lecture in the classroom or to participate online.

Keywords: distance education, distance learning, online education, educational technologies, students' perception

Introduction

In December 2019, a new coronavirus (SARS-CoV-2) infection (COVID-19) was detected in Hubei Province, China. On January 30, 2020, the World Health Organization declared the coronavirus as a global threat, and on March 11, as a pandemic (Cucinotta & Vanelli, 2020). The first case of virus infection in Georgia was confirmed on February 26, 2020. On March 21, 2020, a state of emergency was declared on the entire territory of Georgia, and from March 31, a general quarantine regime was introduced.

Covid-19 is continuing to spread around the world, with more than 550 million confirmed cases and more than six million deaths reported across almost 200 countries. In Georgia, as of October 2022, there have been 1.7 million confirmed cases of COVID-19, including 16,900 deaths, reported to WHO (WHO, 2022).

Besides many health problems and challenges, the COVID-19 pandemic had a major impact on various aspects of human life (Cao et al., 2020). It affected social, economic, political, and educational processes (Brooks et al., 2020). Due to the current situation, to avoid further deterioration of the situation, it was necessary to take special measures based on the concept of social distance. Social distance allows us to avoid being in crowded spaces, as it increases physical space among people and prevents the spread of disease.

The majority of the pandemic-affected countries have successfully managed to slow the spread of the virus. This has been achieved by carrying out radical measures such as banning public events and gatherings, staying at home, restrictions on domestic and international travel, and the temporary closure of educational institutions (Owusu-Fordjour et al., 2020). The transition to distance learning is one of the most effective ways to reduce the spread of the virus, but despite that, it has insulted many challenges for both students and teachers, as well as for their families, friends, employers, and, consequently, for society and economy (Rose, 2020).

The adaptation to distance learning has completely changed the normal process of teaching in educational institutions, consequently, innovative teaching methods have been introduced. During distance learning, questions arise: does it provide the same knowledge as it used to in the classrooms, and how much does it help students gain knowledge? How can we help students who do not have reliable access to the Internet or students who are without the necessary technology to participate in distance learning?

Numerous articles have already been published about the various aspects of the Covid-19 pandemic crisis – particularly, its impact on physical and mental health, the economy, society, and the environment (Kaparounaki et al., 2020; Reznik et al., 2020). Among the reported challenges are organizational, technical and adaptation difficulties, lack of appropriate devices necessary for online learning, problems with Internet connection, poor learning space at home, stress among students, and lack of fieldwork and access to laboratories.

Although there are few studies that report the online learning challenges that universities experience during the pandemic, limited information is available regarding the specific strategies that they use to overcome them.

The study aims to assess the opportunities and challenges of distance learning as a result of the COVID-19 pandemic from the perspective of students and teachers.

Methods

A quantitative, cross-sectional research design was used for the study. The students and teachers of all levels (undergraduate, master's degree, doctorate) and disciplines of Caucasus University, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, and Ilia State University (Republic of Georgia) participated in the research. These three universities were selected to represent both private and public universities.

417 students participated in the study. Non-probability sampling technique was used for the study. The proportion of study participants varies according to stages. In particular, bachelors ($n = 336$, 80.6%), masters ($n = 77$, 18.5%) and PhD students ($n = 4$, 1%). 26 (6.2%) foreign students from all three universities participated in the survey among students. The study was attended by 47 teachers, including visiting professors ($n = 25$, 54%), associate professors ($n = 11$, 23%), full professors ($n = 9$, 19%), assistant professors ($n = 2$, 4%).

A pre-structured online questionnaire made via the Google Forms electronic platform was used as a research tool. It was developed based on existing foreign literature and was adapted to the reality of Georgia. Before taking up the research, the questionnaire was pre-piloted, after piloting minor adjustments were made to the questionnaire. The survey was conducted in June-October 2021.

Results

Respondents had to rate the distance learning process on a 5-point scale where 5 meant very good and 1- very bad. Overall, students rated the distance learning process positively, with an average point of 3.2. As for the distribution of point averages by levels, it was found that graduate students evaluate the process even more positively than bachelors. Undergraduate students rated the distance learning process with an average score of 2.8 points, while the average for graduate students is 3.5. The teachers who participated in the study positively evaluated the distance learning process. Their average point for distance learning was 3. The results show that there was no negative effect of switching from face-to-face to online learning. This is due to the fact that this is the generation of the digital age, who are familiar with online learning and have good digital skills.

The majority of students ($n = 288$, 69%) and teachers ($n = 38$, 81%) prefer the synthesis of distance and auditory learning methods. Rural ($n = 44$, 77%) and urban students ($n = 244$, 67.7%), students who are unemployed ($n = 288$, 69%) and who work and study all at once ($n = 84$, 65%) are particularly satisfied with this method. Students' answers to this question do not differ according to their gender, both male ($n = 62$, 68%) and female ($n = 226$, 69%) students prefer the synthesis of distance and auditory learning methods. Surprisingly, Georgian and non-Georgian students' attitudes towards the distance learning method were different. All non-Georgian speaking students (100%) prefer the synthesis of distance and auditory learning methods. As for the difference between universities, Caucasus University students generally prefer the synthesis of distance and auditory learning methods to online teaching.

Female teachers ($n = 25$, 83.3 %) even more prefer the synthesis of distance and auditory learning methods, compared to male teachers ($n = 13$, 76.5%). The majority of teachers agree ($n = 18$, 38.3%) or slightly agree ($n = 10$, 21.3%) with the opinion that they need more effort while teaching online.

Table 1: Which teaching method would you prefer?

	Distance learning		Ordinary, auditory learning		Synthesis of auditory and distance learning		All	
	Student	Teacher	Student	Teacher	Student	Teacher	Student	Teacher
Sex								
Female	40(12.3%)	1 (3.3%)	60(18.4%)	4(13%)	226(69%)	25 (83%)	326 (78%)	30 (64%)
Man	10(11%)	1 (5.9%)	19(20.9%)	3(18%)	62 (68%)	13 (77%)	91 (21.8%)	17 (36%)
Residence								
City	43 (12%)	3 (7%)	73 (20%)	5 (11%)	244(68%)	36 (82%)	360 (86%)	44 (94%)
Village	7 (12%)	0 (0%)	6 (11%)	2(33.3%)	44 (77%)	2(66.6%)	57 (14%)	3 (6.4%)
Citizenship								
Georgian	50 (13%)	2 (4%)	79 (20%)	7 (15%)	262(67%)	38 (81%)	391 (94%)	47(100%)
Foreigner	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	0 (0%)	26(100%)	0 (0%)	26 (6%)	0 (0%)
Are you employed?								
Yes, I am a full time	32 (35%)		13 (10%)		84 (65%)		129(30.9)	
Yes, I'm a part-time	18 (46%)		10 (16%)		33 (54%)		61(14.6%	
I am not employed	0 (0%)		56 (25%)		171(75%)		227 (54%)	
All	50 (12%)	9(19.1%)	79 (19%)	7 (15%)	288(69%)	38 (81%)	417(100%)	47(100%)

The majority of students do not agree ($n = 200$, 48%) or slightly consent ($n = 103$, 24.7%) with the opinion that the quality of learning has improved in the online learning mode, although according to their answers, the frequency of attending lectures has increased (Table 3). The majority of teachers do not agree ($n = 17$, 36.2%) or slightly consent ($n = 19$, 40.4%) with the opinion that the quality of teaching has improved when switching to online learning.

Advantages of distance learning

Students point out the advantages of the online teaching method along with the pros of synthesizing distance and auditory learning methods. In general, the majority of students ($n = 183$, 43.9%) agree and relatively agree ($n = 116$, 27.8%) with the statement that while switching to distance learning, they spend more time studying (table 2). However, more and more students agree ($n = 189$, 45.3%) and relatively agree ($n = 154$, 36.9%) that they have way more free time within this kind of learning method. The majority of students completely agree ($n = 171$, 41%) or relatively agree ($n = 138$, 33.1%) with the opinion that they are more able to attend lectures in distance learning conditions. In addition, a larger proportion of students surveyed agree ($n = 185$, 44.4%) or relatively agree ($n = 147$, 35.3%) that switching to distance learning has given them new, useful skills and experience. Moreover, a larger proportion of students surveyed agree ($n = 142$, 34%) or relatively agree ($n = 192$, 46%) with the statement that the quality of the university's transition to distance learning is acceptable.

The majority of teachers completely agree ($n = 26$, 55.3%) or relatively agree ($n = 12$, 25.5%) with the opinion that they have more free time left in distance learning conditions (Table 2). Furthermore, most of them ($n = 32$, 68%) admit that they generally enjoy working from home as they have comfortable conditions at home ($n = 40$, 85%).

Table 2: Assessment of distance learning

	Strongly agree	More or less Agree	More or less Disagree	Strongly disagree
I need more effort in distance learning than in the classroom				
Student	18 (4.3%)	79 (18.9%)	229(54.9%)	91 (21.8%)
Teacher	18 (38.3%)	10 (21.3%)	6 (12.8%)	13 (27.7%)
During distance learning, I am more able to attend lectures				
Student	171 (41%)	138(33.1%)	64 (15.3%)	44 (10.6%)
With the distance learning method, the quality of teaching in general is improved				
Student	25 (6%)	89 (21.3%)	103 (24.7%)	200 (48%)
Teacher	0 (0%)	11 (23.4%)	17 (36.2%)	19 (40.4%)
When using the distance learning method, I have more free time				
Student	189(45.3%)	154(36.9%)	47 (11.3%)	27 (6.5%)
Teacher	26 (55.3%)	12 (25.5%)	6 (12.8 %)	3 (6.4%)
Using the remote method, I gained new useful experiences and skills				
Student	185(44.4%)	147(35.3%)	51 (12.2%)	34 (8.2%)
Teacher	20 (42.6%)	21 (44.7%)	6 (12.8%)	1 (2.1%)
I have comfortable conditions for distance learning at home				
Student	183(43.9%)	144(34.5%)	69 (16.5%)	21 (5.0%)
Teacher	27 (57.4%)	13 (27.7%)	5 (10.6%)	2 (4.3%)
I generally like working from home				
Student	114(27.3%)	160(38.4%)	73 (17.5%)	70 (16.8%)
Teacher	9 (19.1%)	23 (48.9%)	7 (14.9%)	8 (17%)
The quality of the organization of distance learning by the University is very good				
Student	142(34.1%)	192 (46%)	65 (15.6%)	18 (4.3%)
Teacher	30 (63.8%)	14 (29.8%)	2 (4.3%)	1 (2.1%)
With distance learning, more time is saved on learning				
Student	183(43.9%)	116(27.8%)	62 (14.9%)	56 (13.4%)

Willingness to switch to distance learning mode

According to the majority of students surveyed (n = 211, 50.6%), they were generally ready to switch to distance mode, yet they also had to learn something (Table 3). In terms of previous experience, only 8.4% of students (n = 35) did not have the experience of attending lectures or seminars online before the pandemic and had to learn everything from scratch. Most of the teachers (n = 39, 83%) were fully ready to switch to distance mode, as they had already given lectures/internships online. Students' and teachers' positive attitude toward online learning during the coronavirus pandemic suggests that they had online learning skills before the pandemic. It should be noted that at the beginning of the pandemic, all students and teachers were given additional training in online teaching.

Table 3: How do you assess your readiness for a pandemic during the transition to distance learning?

	I was prepared in advance to use the distance learning method In general	I was ready to switch to the distance learning method, but I had to learn some things	I was poorly prepared to switch to the distance learning method	I needed to learn a lot	All
Student					
Undergraduate	81 (24.1%)	176 (52.4%)	49 (14.6%)	30 (8.9%)	336(80.6%)
Master's degree	34 (44.2%)	34 (44.2%)	5 (6.5%)	4 (5.2%)	77 (18.5%)
Doctorate	2 (50%)	1 (25%)	0 (0.0%)	1 (25%)	4 (1%)

All	117 (28.1%)	211 (50.6%)	54 (12.9%)	35 (8.4%)	417(100%)
Teacher					
	16 (34%)	23 (48.9%)	6 (12.8%)	2 (4.3%)	47 (100%)

The majority of students (n = 285, 68.3%) mainly use Moodle's platform for online learning mode. This rate is the same for both undergraduates and graduate students, as well as for students from different universities. Students also use WhatsApp, and Skype platforms for online learning (14% of respondents). Most of the teachers (n = 30, 64%) mainly use Moodle platform for online teaching mode. However, they also use WhatsApp, Skype platforms (n = 18, 38%), university e-learning resources (n = 9, 19%).

Remote Switching Problems

Obstacles have been faced up to when switching to distance learning mode. Most of the students surveyed (n = 189, 45.3%) stated that access to the internet was not significantly problematic, or not problematic at all (n = 166, 39.8%) and therefore they had access to online lectures on time (Table 4). Some respondents for whom access to online lectures was very problematic were only 15.6% (n = 63). Similar results were seen from a survey of teachers. According to the vast majority of teachers (n = 43, 91.5%), access to the Internet was not significantly problematic, or not problematic at all.

When switching to the distance learning method, the least problematic is the comfortable workplace for students (n = 88, 21.1%). Controversially, the most problematic thing for students was the lack of skills or experience when switching to distance learning (n = 53, 12.7%). According to teachers, the biggest obstacle in terms of online learning is the weak technical capabilities of the techniques used by students (n = 28, 59.6%). The least problematic thing for them is the lack of skills or experience (n = 4, 8.5%).

Table 4: Remote Switching Problems

	Pretty problematic Not greatly problematic Not problematic at all	Very problematic	Pretty prob- lematic	Not greatly problematic	Not prob- lematic at all
Proper technological equipment (computer, tablet)					
Student	13 (3.1%)	52 (12.5%)	186 (44.6%)	166 (39.8%)	
Teacher	0 (0%)	3 (6.4%)	16 (34%)	28 (59.6%)	
Internet access					
Student	22 (5.3%)	40 (9.6%)	189 (45.3%)	166 (39.8%)	
Teacher	0 (0%)	4 (8.5%)	0 (0.0%)	43 (91.5%)	
Comfortable place to work					
Student	27 (6.5%)	61 (14.6%)	170 (40.8%)	159 (38.1%)	
Teacher	3 (6.4%)	9 (19.1%)	0 (0.0%)	35 (74.5%)	
Good communication from the university while in remote mode					
Student	25 (6.0%)	44 (10.6%)	166 (39.8%)	182 (43.6%)	
Teacher	0 (0.0%)	3 (6.4%)	0(0.0%)	44 (93.6%)	
Lack of skills or experience in using distance learning on my part					
Student	17 (4.1%)	36 (8.6%)	196 (47.0%)	168 (40.3%)	
Teacher	0 (0.0%)	4 (8.5%)	0 (0.0%)	43 (91.5%)	
Weak technical capabilities of the equipment used					
Student	11 (2.6%)	52 (12.5%)	197 (47.2%)	157 (37.6%)	
Teacher	28 (59.6%)	17 (36.2%)	0 (0.0%)	2 (4.3%)	
Insufficient methodological or technical capabilities of the e-learning system					
Student	17 (4.1%)	61 (14.6%)	204 (48.9%)	135 (32.4%)	
Teacher	0 (0.0%)	9 (19.1%)	0 (0.0%)	38 (80.9%)	

Discussion

Research has shown that the distance learning process is positively assessed by both students and teachers. Many students are satisfied with distance learning because they have more free time, as they do not have to waste time on the way to and from university, and can spend more time studying some disciplines or engaging in activities they are interested in. Travel costs are reduced. Students who attended the lectures from the district villages were allowed to save on the cost of renting an apartment. In addition, they are more likely to attend lectures on distance learning. Similar results have been seen in other studies (Pelikan et al., 2021; Katić et al., 2021).

Students living in villages and remote areas are particularly satisfied with the distance learning method. Our findings are consistent with the results of Rahman (2021). Most of the respondents enjoy working from home as they have comfortable conditions at home. Lecturing remotely is more mobile since both students and lecturers have the opportunity to join the lecture from any location if they have access to the internet.

According to most students, the distance learning method has given them new useful experiences and skills. It enables students to develop valuable skills independently. The student masters the skills of self-education, self-realization and self-expression, learning, and working independently. It also gives the opportunity to practically use brand-new, previously unknown possibilities of communication technologies.

Most of the students and teachers were ready to switch to the distance mode of learning because they had lectures online before. However, studies confirm that some teachers do not have real practice and experience in online learning (Aroshidze & Dzaganian, 2021). Students and teachers were forced to master new methods and technologies (Zoom; Teams; Skype), as well as video conferencing, screen sharing, and various technical skills.

The majority of students and teachers prefer the synthesis of distance and auditory learning methods as it takes into account the specifics of particular subjects and the students' own choices. This kind of choice allows those who prefer to get an education remotely, to choose an online course, and students who learn better only through direct communication - to choose an auditory training. In this regard, it is necessary to equip the university auditoriums with the necessary technical capabilities and to develop curricula that will allow students to decide whether to attend the lecture in the auditorium or to join online. The synthesis of distance and auditory learning methods is a rather complex problem and requires further research.

Even though the transition to distance learning is undoubtedly proved to be an effective tool in protecting oneself from the Covid-pandemic, there are many drawbacks. This can be caused by limited distance learning communication, technical difficulties, and an uncomfortable environment. The most problematic for students is the comfortable workplace needed for distance learning. According to the teachers, the biggest obstacle in online teaching is the weak technical capabilities of the equipment used by the students or its absence at all.

According to the survey results, access to the Internet was problematic for some of the surveyed students (15.6%, $n = 63$). It is primarily related to the low quality and malfunction of the internet in several regions (villages) of Georgia, because of that, students are not able to participate in both lecture and practical classes. All these reasons discussed above lead to a low level of students' knowledge. It is also noteworthy that some of the students from the districts have an opportunity to save on costs associated with renting an apartment, however, hence online tuition became a serious challenge for them as they faced the problem of accessing the internet.

Studies show that in some cases, due to the lack of experience of working in distance learning mode, in the beginning too much time was spent on the technical organization of the lecture (entering the platform, turning on the microphone, adjusting the camera, etc.), which negatively affected the quality of online lecture (Roszak et al., 2021).

One of the serious problems for teachers is the form of students' involvement (they have the right to "cover" their faces). The student has the right not to turn on the video eye, or "cover" his face, which excludes visual contact and disrupts the process of exchanging knowledge. Consequently, it is difficult for the teacher to understand how well the students perceived the explained lecture. However, while turning off the video eye, students can easily be distracted by various activities and they may not concentrate on the lecture material. Students find the process of learning with a computer screen boring and they are less motivated to participate in lectures.

Research has shown that the majority of students and teachers think that the online distance learning regime has a negative impact on the quality of learning. In this regard, the test methodology for assessing student knowledge is particularly problematic. Closed-ended testing is sometimes used to test students' knowledge, accompanied by a few possible answers. This kind of exam tests students' memory more than their knowledge and excludes students' critical thinking and reasoning skills.

Other researches also show that students do not find online lessons as effective as traditional teaching methods (Nepal et al., 2020). Students who are in favor of online learning, however, believe that it reduces the use of vehicles and the cost of attending auditorium lessons. In addition, while online lectures can be recorded, independent learning is much more significant.

The study also included non-Georgian students and the vast majority of them prefer the synthesis of distance and auditory learning methods. Apart from the academic point of view, this may also be related to their socialization, as in most cases non-Georgian students are not permanent residents of Georgia and the only source of their socialization is the university. Consequently, during the distance learning mode, they lose their only place of making new friends. Usually, the time spent at the university for students is memorable and impressive. At the same time, students had direct contact with lecturers during conventional studies, not only in the auditoriums but also in the university library, cafes, and various university events, where useful information can be shared.

Other studies also confirm that students' social interactions and relationships have become more and more complex during distance learning (Leal Filho et al., 2021). Most students and teachers have access to all the necessary technical equipment needed for distance learning (computer, personal computer, tablet, mobile phone, etc.). They have the freedom to choose the most convenient learning platform. Students and teachers mainly use Moodle's platform for online learning mode. However, some students are involved in the learning process through mobile phones and apply to platforms such as WhatsApp, Skype, etc. Mobile devices are simple and comfortable to use and they are becoming more and more popular. However, in some cases, the use of mobile phones is associated with the lack of computers, because of that, students are not able to complete tasks on time, so they have to write homework by hand, then take a picture of it and send it by e-mail. Sent to Messenger. It should be also highlighted that some students are not skilled in computer technology properly.

Conclusion and Recommendations

The technological progress of the XXI century has a great impact on the process of education. the crisis caused by the Covid-19 epidemic has identified the need to advance the methods of continuous, high-quality acquisition of knowledge. To protect itself from the pandemic, an Online teaching model was introduced, which insulted a serious challenge to both the student and the teacher.

The study found the following aspects of students and teachers satisfaction with online learning: more free time, reduced travel costs, technical support availability and flexibility. Online learning helps students acquire the skills needed to work independently, enhance self-organization skills, communicate effectively with computer technology, and make responsible decisions independently. Most of the students and teachers prefer the synthesis of distance and auditory learning methods.

When teaching online, it is necessary to turn students from passive beneficiaries to involved students through interactive sessions, presentations and open discussions. It is preferable to equip uni-

versity auditoriums with the necessary technical capabilities and to develop curricula that allow the synthesis of distance and auditory learning methods.

References:

1. Aroshidze, M., & Dzagania, I. (2021). Pros and Cons of Online Learning. International Scientific Conference "Online Learning Under the Conditions of Covid-19 and Educational System. Academy of Educational Sciences of Georgia.
2. Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395 (10227), 912–920.
3. Cao, W., Fang, Z., Hou, G., Han, M., Xu, X., Dong, J., Zheng, J. (2020). The psychological impact of the COVID-19 epidemic on college students in China. *Psychiatry Res*, 287, 112934.
4. Cucinotta, D., & Vanelli, M. (2020). WHO declares COVID-19 a pandemic. *Acta Bio-Medica Atenei Parmensis*, 91(1), 157–160.
5. Kaparounaki, C. K., Patsali, M. E., Mousa, D. P. V., Papadopoulou, E. V., Papadopoulou, K. K., & Fountoulakis, K. N. (2020). University students' mental health amidst the COVID-19 quarantine in Greece. *Psychiatry Res*, 290, 113111.
6. Kati, C. S., Ferraro, F. V., Ambra, F. I., & Iavarone, M. L. (2021). Distance Learning during the COVID-19 Pandemic. A Comparison between European Countries. *Educ Sci*, 11(10), 595.
7. Leal, Filho, W., Wall, T., Rayman-Bacchus, L. Mifsud, M., Pritchard, D. J., Lovren, V. O., Farinha, C., Petrovic, D. S., & Balogun, A. L. (2021). Impacts of COVID-19 and social isolation on academic staff and students at universities: a cross-sectional study. *BMC Public Health*, 21(1), 1-19.
8. Nepal, S., Atreya, A., Menezes, R. G., & Joshi, R. R. (2020). Students' perspective on online medical education amidst the COVID-19 pandemic in Nepal. *J Nepal Health Res Counc*, 18(3), 551-5.
9. Owusu-Fordjour, C., Koomson, C.K., & Hanson, D. (2020). The impact of COVID-19 on learning. The perspective of the Ghanaian student. *Eur. J. Educ. Stud*, 7(3), 88–101. doi: 10.5281/zenodo.3753586
10. Pelikan, E. R., Korlat, S., Reiter, J., Holzer, J., Mayerhofer, M., Schober, B., ... & Lüftenegger, M. (2021). Distance learning in higher education during COVID-19: The role of basic psychological needs and intrinsic motivation for persistence and procrastination—a multi-country study. *PLoS ONE*, 16(10).
11. Rahman, A. (2021). Using Students' Experience to Derive Effectiveness of COVID-19-Lockdown-Induced Emergency Online Learning at Undergraduate Level: Evidence from Assam, India. *Higher Education for the Future*, 8(1), 71-89.
12. Reznik, A., Gritsenko, V., Konstantinov, V., Khamenka, N., & Isralowitz, R. (2020). COVID-19 Fear in Eastern Europe: Validation of the Fear of COVID-19 Scale. *Int. J. Ment. Health Addict*, 19(5), 1903-1908.
13. Rose, S. (2020). Medical Student Education in the Time of COVID-19. *JAMA*, 323(21), 2131–2132.
14. Roszak, M., Sawik, B., Stańdo, J., & Baum, E. (2021). E-Learning as a Factor Optimizing the Amount of Work Time Devoted to Preparing an Exam for Medical Program Students during the COVID-19 Epidemic Situation. *Healthcare*, 9(9), 1147.
15. World Health Organization. (2022). Worldometer COVID-19 Data.

რუსეთიდან საქართველოში ტურისტული ნაკადების შეფასება GOOGLE TREND-ის მონაცემების გამოყენებით

აკაკი მოსახლიშვილი

კავკასიის ეკონომიკის სკოლის დოქტორანტი

აბსტრაქტი

Nowcasting-ის ანუ უახლოესი მომავლის პროგნოზირება, მონაცემთა ანალიზში ერთ-ერთ ყველაზე დიდ გამოწვევად რჩება. პროგნოზირებისათვის ფართოდ გამოიყენება ეკონომეტრული მეთოდები, მათ შორის მარტივი ან მრავალცვლადიანი ARIMA მოდელები და VAR. არსებული ლიტერატურა ტურისტული ნაკადების შეფასებას ცდილობს წინა გამოცდილებაზე, გამომგზავნი ქვეყნის საშუალო შემოსავალზე და მასპინძელი და ვიზიტორი ქვეყნის ვალუტებს შორის რეალურ ეფექტურ გაცვლით კურსზე დაყრდნობით. თუმცა, ზუსტი პროგნოზისთვის მნიშვნელოვანია ცვლადი, რომელიც ზომავს ქვეყნის ტურისტულ მიმზიდველობას ან უცხოელი ტურისტების ინტერესს, რაც ხშირ შემთხვევაში ნაკლებადაა გათვალისწინებული.

ტექნოლოგიურმა განვითარებამ საფუძველი დაუდო ემპირიული კვლევების ფართო სპექტრს, რომლებიც ინტერნეტში ძიების მონაცემებს იყენებენ. ამ ტიპის მონაცემების უდიდესი მომწოდებელია Google თავისი „Google Trends“-ის პლატფორმით. ნაშრომი ცდილობს Google-ის ძიების მონაცემების გამოყენებას რუსეთიდან ტურისტთა ჩამოსვლის პროგნოზირებისთვის, რადგან რუსეთი წარსულშიც და დღემდეც ერთ-ერთ მთავარ მომხმარებლად რჩება საქართველოს ტურისტული სერვისების.

ამ კვლევის საბოლოო მიზანია აჩვენოს, რომ ძიების მონაცემების ჩართვა ზრდის მოდელის შესაბამისობასა და პროგნოზირების ძალას, შედარებით სტანდარტულ ავტორეგრესიულ მიდგომასთან. Google Trends-ის ინდექსის ცვლადი მჭიდრო პოზიტიურ კავშირშია მთავარ დამოკიდებულ ცვლადთან — რუსეთიდან ჩამოსული ტურისტების თვიურ რაოდენობასთან 2011-2022 წლებში (მონაცემები მიღებულია GNTA-დან). დამატებით, ძიების მონაცემების სარგებელი ოთხი ალტერნატიული მოდელის აგებით და მათი შედეგების შედარებით შევისწავლეთ. ანალიზმა აჩვენა, რომ მოდელის შესაბამისობა ხუთჯერ მეტით იზრდება, ხოლო პროგნოზირების შეცდომა დაახლოებით 10%-ით მცირდება. შესაბამისად, Google Trends-ის მონაცემები ეფექტიანად შეიძლება იქნას გამოყენებული Nowcasting-ისთვის.

საკვანძო სიტყვები: Nowcasting, ტურიზმი, რუსეთი, Google ძიება, ავტორეგრესია

ESTIMATING TOURIST FLOWS FROM RUSSIA TO GEORGIA USING GOOGLE TREND DATA

Akaki Mosakhlishvili

PhD Candidate at Caucasus School of Economics

Abstract

Nowcasting, or predicting nearest future is one of the biggest challenge in data analysis. Wide range of econometric techniques has been used for nowcasting, including simple or multivariable ARIMA models and VAR. Existing literature attempts to estimate tourism flows based on the past experience, average income of source country, real effective exchange rate between host and visitor country currencies. However, for accurate prediction an important variable that measures touristic attractiveness of the country,

or the interest of foreign tourists, is missing. The recent technological advancements gave a rise to wide range of empirical studies that use internet search data. Biggest supplier of this type of data is Google and its “Google trend” platform. The paper attempts to incorporate Google search data to forecast tourism arrivals from Russia, which was and still remains one of the main user of Georgian tourism services. The ultimate goal of this work is to demonstrate that inclusion of the search data increases goodness-of-fit and predictive power of the model, compared to the standard AutoRegressive approach. Google trend index variable is in strong positive correlation with main dependent variable - monthly number of tourists from Russia during 2011-2022 (data is obtained from GNTA). We further investigated the benefits of search data by building four alternative models and comparing their performance. The analysis illustrates that goodness-of-fit is increased by more than five-times, and prediction error decreased moderately by 10%. Thus, Google trend data can be efficiently used for nowcasting.

Keywords: Nowcasting, Tourism, Russia, Google search, Autoregression.

Introduction

Tourism is the workhorse of Georgian economy. It is a leading sector in terms of job-creation and generated revenue. According to the World Travel and Tourism Council (2022), tourism contributed to the 27% of GDP in 2019, while the contribution to the total employment was approximately 29%. The sector is also highly sensitive to the external shocks. For example, the covid-19 outbreak reduced the tourism contribution to 6.6% in 2020 (World Travel and Tourism Council, 2022). Later, starting from the first half of 2022, Georgia experienced unprecedented migration influx that was caused by the Russian war in Ukraine. As a result, tourism revenues sharply increased. This two examples illustrate how volatile the sector is to the global factors. Without knowing the size and nature of the shock, traditional estimation approaches may fail to forecast tourism flows.

Tourism nowcasting, or predicting the inflow of visitors in nearest future is one of the biggest challenge in general. The issues related to the estimation process are further exacerbated when the official data is available with some lag. According to recent announcements by Georgian National Tourism Administration (GNTA), data will be provided on quarterly rather than monthly basis¹. Timely provided tourism data can be used by official authorities to estimate the tourism income, which affects important macroeconomic variables such as export, aggregate demand and Current Account as well. The accurate forecast facilitates to estimate economic growth (which strongly depends on tourism in Georgia), effective distribution of budget by government or private sector. The recent events bring the necessity to have reliable estimation technique to predict monthly tourism flows.

Wide range of econometric techniques has been used for tourism nowcasting, including simple or multivariable ARIMA and Vector Auto Regression (VAR) models. Existing literature attempts to estimate tourism flows based on the past experience, average income of source country, real effective exchange rate for the host and visitor country currencies. However, for accurate prediction an important variable is missing that measures touristic attractiveness of the country, or the interest of foreign tourists towards the country of arrival. The recent technological advancements gave a rise to wide range of empirical studies that use internet search data (Choi & Varian, 2012). Biggest producer of this type of data is Google and its “Google trend” platform. Based on the platform data, a researcher can analyze the dynamics of the search frequencies. Availability of high-frequency internet data creates new possibilities to increase the forecast accuracy over traditional models. But the question whether this type of data is useful and credible is still open (Bangwayo-Skeete & W., 2015). This paper aims to demonstrate that inclusion of Google search information in a model improves the model performance. To do so, we follow Cevik (2022) who conducted the similar analysis for Bahama data. First, we use the modifications of traditional autoregressive integrated moving average (ARIMA) model as a benchmark. Then, by

1 Source: <https://bm.ge/ka/article/ratom-sheicvala-turistebis-statistikis-gamoqveynebis-yoveltviuri-wesi---maia-omiadzis-argumentebi-/127641>. Available in Georgian.

incorporating the Google search data, we will illustrate that standard measures of forecast accuracy indicates to the improvement over the benchmark model.

Since Russia was and still remains one of the main user of Georgian tourism services, we focus on Russian tourists. We collect Google trend index using the words that are directly linked to the tourist interests (for example, we collect index for “Грузия” which is Georgia in Russian, “Батуми” which is one of the largest touristic destination for Russian guests and so on). After constructing tourist interest variable, we check whether this variable is in correlation with main dependent variable - monthly number of tourists from Russia during 2011-2022 (data is obtained from GNTA). After ensuring that there is correlation, we check for stationarity of variables, do all the standard necessary checks and incorporate the new variable in forecasting model. We will evaluate the effectiveness of new variable in forecasting based on Mean Square Prediction Error (MSPE) and Mean Absolute Error (MEA). Thus, by constructing tourist interest variable based on Google trend data, and using the variable in forecasting, this work aims to demonstrate that inclusion of the variable significantly improves the predictive power of the model². Incorporation of search data may also at least partially alleviate the issue of delayed provision of tourism data. To our best knowledge, this is the first attempt to incorporate Google search data in tourism arrivals in Georgia. Connecting two large strands of literature – tourism flow analysis and inclusion of the Google search data – the paper provides interesting insights to those who are interested in the forecasting of visitor flows.

The results of the analysis indicate that the internet search data significantly improves forecasting ability of the model. Compared to the benchmark AutoRegressive model, adjusted goodness-of-fit is increased by more than 400%, and prediction error is reduced by 13%. Despite promising findings, we should notice that for some countries, and for some periods, especially, distant past, Google search data is not available. Also, the search data may be the credible predictor of tourism, if the internet services are well-developed in the country of departure. Despite these shortcomings, the index can be efficiently used for nowcasting of tourist arrivals in Georgia.

Data and Transformation

The first step is to construct dataset of tourist flows and main explanatory variables than affect tourism. Monthly data on dependent variable, Flow of visitors, is collected from the GNTA. We concentrate on Russian tourism flows in 2010-2022. The series start at January 2010, and ends at December 2022.

The demand for tourism services are highly influenced by two factors: income of the buyer, and the price of the service. We use the GDP of Russia (in billion Rubles) to capture the income effect. Quarterly data on GDP is obtained from the statistical office of Russia. Quarterly data is transformed to monthly data using Eviews linear transformation.

As the price of tourism-related services is given in Georgian currency, Lari, and the buyer holds different currency (Ruble), we hypothesize that the Real Effective Exchange Rate (REER) of Russian Ruble should play important role. Namely, increase of the REER implies appreciation of Russian Ruble. This, in turn, means that appreciated Russian currency has better purchasing power, it can buy relatively more goods and services, and more Russian citizens can afford to visit Georgia. REER data is downloaded from Bruegel think tank³.

The main explanatory variable, Google search trends is the search index of two most frequently used key words “Georgia” and “Batumi” in Russian⁴. By construction, the index for each keyword is in

2 This paper is not intended to find causal relationship between tourist arrivals and explanatory variables. As Cevik (2022) correctly noted, “The objective of this study is to forecast tourist arrivals using all the information available, not to identify structural causality between the variables of interest.”

3 Source: <https://www.bruegel.org/publications/datasets/real-effective-exchange-rates-for-178-countries-a-new-database>

4 Downloaded from <https://trends.Google.com/trends/?geo=GE>

0-100 range. We summed up search popularity values for “Georgia” and “Batumi”, and normalized the derived number to be in the same range.

Finally, two dummy variables were used during estimation process: Covid, which equals to 1 for March 2020 – May 2021 period, and War, which is 1 from February 2022. These dummies help to handle enormous changes caused by pandemics and migration.

Each variable (except GDP) is seasonally adjusted⁵ using X-13 ARIMA SEATS procedure via Eviews. GDP is adjusted using X-12 procedure. Adjusted variables (tourist flow, GDP, REER and search index) were checked for stationarity using Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Phillips-Perron (PP) tests and we failed to reject the hypothesis of unit root. After first differencing we derived stationary time-series *dflow*, *dGDP*, *dREER*, and *dtrends* for tourist flows, GDP, REER and search index, respectively.

Initially, we calculated correlation between adjusted flows and search popularity. As expected, there is strong correlation between these two variables. Moreover, the correlation gradually vanishes with lags of the search index. This behavior may indicate to the different tourist types: relatively smaller portion if forward-looker, plan everything in advance, googling information about potential destination, others are more short-term oriented and use Google information just before (or even after) visiting the country. However, we should treat the sample correlation coefficient with caution before building more credible model.

Table 1. Descriptive statistics of main variables, adjusted

	Obs.	Mean	St.dev.	Min.	Max.
<i>Flow</i>	156	59,599	39,067.89	0.00	179291.03
<i>GDP per cap.</i>	156	626,819.68	181,364.79	302,651.16	1019557.88
<i>REER</i>	156	94.47	11.34	76.42	112.23
<i>Trend</i>	156	23.51	9.92	8.11	87.06

Table 2. Correlation between adjusted tourist inflows and search trend with monthly lags

	<i>Trend_t</i>	<i>Trend_{t-1}</i>	<i>Trend_{t-2}</i>	<i>Trend_{t-3}</i>	<i>Trend_{t-4}</i>	<i>Trend_{t-5}</i>	<i>Trend_{t-6}</i>	<i>Trend_{t-7}</i>	<i>Trend_{t-8}</i>
<i>Flow</i>	0.68	0.67	0.65	0.61	0.61	0.57	0.53	0.50	0.45

Models

Our benchmark model (Model 1) is the AR(12): we try to explain variability of adjusted tourist flows with its lag.

$$y_t = \sum_{i=1}^{12} \beta_i y_{t-i} + e_t,$$

where y_t is stationary *dflow*, and e_t is the white noise. Basically, we regress *dflow* on its i lags, $i=1,...,12$. Including lags enables us to capture any persistency in tourism flows. Hereafter, choice of the optimal value of lag will be based on AIC, SIC and adjusted.

Next step is to incorporate per capita income of Russian citizens. Literature suggests that increasing disposable income (measured by per capita GDP) implies more expenditure on normal goods and services, including visiting foreign countries and resorts. Model 2 is the modification of Model 1:

⁵ After adjustment, some of the values for flow were negative. We replaced negative values with zeros.

$$y_t = \sum_{i=1}^{12} \beta_i y_{t-i} + \sum_{g=0}^{12} \gamma_g dGDP_{t-g} + e_t$$

We expect that if visiting Georgia is “normal”, the average value of vector should be positive.

To capture the exchange rate effect, we add another control variable – *dREER* (Model 3):

$$y_t = \sum_{i=1}^{12} \beta_i y_{t-i} + \sum_{g=0}^{12} \gamma_g dGDP_{t-g} + \sum_{r=0}^{12} \rho_r dREER_{t-r} + e_t$$

Rationale behind incorporation of this variable is the following: higher *REER* indicates that Ruble appreciates, and relative wealth of Russian citizens increases. Assuming that tourism is normal good, we hypothesize that higher *REER* should increase the tourism inflow.

Lastly (Model 4), we included the main explanatory variable – Google search statistics and its lags:

$$y_t = \sum_{i=1}^{12} \beta_i y_{t-i} + \sum_{g=0}^{12} \gamma_g dGDP_{t-g} + \sum_{r=0}^{12} \rho_r dREER_{t-r} + \sum_{l=0}^{12} \lambda_l dtrend_{t-l} + e_t$$

If Google search is good indicator of tourism flows, we expect that the slope coefficient vector in front of the main explanatory variable is positive and significantly different from zero. The last equation enables to estimate the parameters of interest and test the relevant hypotheses.

Results

After choosing the optimal lags of explanatory variables, we estimated each model separately. The estimated coefficients are given in table 3

Table 3. Estimated Model 1, 2, 3 and 4

<i>AR(3), MA(3)</i>	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
	Benchmark	+GDP	+REER	+Google trend
<i>dflow_{t-1}</i>	0.11*	0.01	0.12*	0.14**
	(0.05)	(0.05)	(0.07)	(0.06)
<i>dflow_{t-5}</i>	-0.09	-0.14	-0.18*	-0.28***
	(0.13)	(0.13)	(0.11)	(0.10)
<i>dflow_{t-11}</i>	-0.27***	-0.23**	-0.23***	-0.21**
	(0.08)	(0.09)	(0.09)	(0.08)
<i>dGDP_{t-1}</i>	-	0.20	0.18	0.27**
		(0.13)	(0.12)	(0.11)
<i>dGDP_{t-4}</i>		-0.06	-0.07	-0.12
		(0.09)	(0.08)	(0.08)
<i>dGDP_{t-8}</i>	-	0.19	0.31**	0.31***
		(0.12)	(0.13)	(0.11)
<i>dGDP_{t-8}</i>	-	-0.05	-0.14	-0.18
		(0.13)	(0.16)	(0.13)
<i>dREER_{t-4}</i>	-	-	-1,247.51***	-1,359.50***
			(194.70)	(195.30)
<i>dREER_{t-10}</i>	-	-	1715.98***	1,846.61***
			(491.20)	(518.62)

$dREER_{t-11}$	-	-	-975.07**	-1,067.72***
			(412.25)	(372.23)
$dtrend_{t-2}$	-	-	-	241.01**
				(116.58)
$dtrend_{t-4}$	-	-	-	379.63***
				(113.68)
$dtrend_{t-12}$	-	-	-	256.53***
				(79.41)
War	7,448.86**	8,661.04**	9,462.96**	11,229.41***
	(3,037.04)	(3,522.07)	(3,864.93)	(3,179.96)
Covid	-5,369.46**	-9,477.06***	-9,805.49***	-10,654.25***
	(2,665.64)	(2,952.22)	(2,684.15)	(2,168.97)
Adjusted R ²	0.07064	0.11644	0.29115	0.37882
AIC	21.2377	21.2165	21.0571	20.9533
SIC	21.4027	21.4640	21.3664	21.3263

Discussion

The regression output suggests that there is some persistency of *dflow*. We reject the null hypothesis that the previous values of *dflow* has no overall effect on current value at 5% of significance level. It may be interpreted as the “experience effect” – visitors who return to Russia are supposedly sharing their experience, which affects the decision of tourists.

Addition of wealth has expected positive effect on tourist inflows. P-value of the test is close to zero (it is 0.0003) and we reject the null hypothesis of no effect. The estimated coefficients imply that demand for visiting Georgia is increasing function of Russian citizens’ income. In contrast, we fail to reject the null of “REER has no effect on tourism flows” (p-value=0.38). Change in REER is not significantly related to change in tourism flows, or our data fails to capture this relationship. Not surprisingly, effect of pandemic is negative and statistically significant at all conventional significance level, while the effect of war is positive and also statistically significant at 5%. Finally, the search index variable has large and statistically significant effect on tourism variable. That is, this index can be used as a predictor of tourism flows.

Moving from benchmark model to Model 2 improves adjusted by 64%, from model 2 to model 3 – by 150%, and from model 3 to model 4 – by 30%. Overall, comparing model 4 to model 1, the improvement is 436%, which indicates the over-performance of the model 4 relative to other models. Akaike and Schwarz criterion are declining from model 1 to model 4, which is another evidence that model 4 is superior relative to others.

Lastly, we compare the four models in term of prediction error. After estimation, we forecast the future values of the tourism flow variable and calculate Root Mean Square Error (*RMSE*) as

$RMSE = \sqrt{\frac{\sum (y_t - y^{predicted})^2}{n-k-1}}$, and Mean Absolute Error (*MAE*) as $\frac{\sum |y_t - y^{predicted}|}{n-k-1}$. The model which produces least error is preferable.

Table 4. Comparison of models based on RMSE and MAE

	Model 1	Model 2	Model 3	Model 4
<i>RMSE</i>	9,867.94	9,500.60	8,881.81	8,552.96
<i>MAE</i>	6,143.35	6,975.37	6,206.07	6,118.64

Model 4 is improvement regardless which of the models is treated as baseline. If we compare Mod-

el 4 to the benchmark, *RMSE* and *MAE* are reduced by 13 and 4%, respectively. Also we compared our model goodness of fit to the VAR. Model 4 performed slightly better in each case.

Conclusion

The paper discusses the benefits of including freely available Google search data in forecasting the flow of tourism. This work takes the standard AR model as a benchmark, and by enriching the baseline, analyzes which of the modified models can improve forecast prediction. Adjusted R^2 , Akaike and Schwarz criteria are used to evaluate the model performance. In addition, *RMSE* and *MAE* are used to investigate the predictive power of the model. As the paper illustrates, Model 4 that includes Google search data, over-performs other models. The superior model improves adjusted R^2 by 436% and by 13% compared to the baseline. It should be noted, that Google search data is not panacea. For example, it cannot be used for retrospective analysis in distant past. Also, Google services are limited in some countries, and search index is not available for some geographical location. Of course, availability of the search data is crucial – if the internet services are well-developed in the country of tourist origin, the search index provides valuable information, otherwise – it does not. Despite some shortcomings, the index can be efficiently used for nowcasting of tourist arrivals in Georgia.

This result might be informative to those who works with the dynamic data, presumably with some lags while the official data becomes available. In the tourism context, the insights of this paper can be used to credibly forecast tourism inflows and use estimated values to for expectations about export, potential changes in demand, current account or GDP growth. The findings can be further used to do the similar analysis for other partner countries as well.

Bibliography

1. Bangwayo-Skeete, P. F., & W., S. R. (2015). Can Google data Improve the Forecasting Performance of Tourist Arrivals? Mixed-data Sampling Approach. *Tourism Management*, 46, 454-464. doi:<https://doi.org/10.1016/j.tourman.2014.07.014>
2. Cevik, S. (2022). Where Should We Go? Internet Searches and Tourist Arrivals. *International Journal of Finance and Economics*, 27(4), 4048-4057. doi:<https://doi.org/10.1002/ijfe.2358>
3. Choi, H., & Varian, H. (2012). Predicting the Present with Google Trends., 88, pp. 2-9. doi:<https://doi.org/10.1111/j.1475-4932.2012.00809.x>
4. World Travel and Tourism Council. (2022). *2022 Annual Research*. World Travel and Tourism Council. Retrieved May 2023, from https://wtcc.org/DesktopModules/MVC/FactSheets/pdf/704/116_20220613161843_Georgia2022_.pdf

საკანონმდებლო ცვლილებების ანალიზი კანონშემოქმედებით პრიზმაში: RULE OF LAW VS. RULE BY LAW

თამარ ჩარკვიანი

ასოცირებული პროფესორი, კავკასიის უნივერსიტეტი,
კავკასიის ჰუმანიტარულ და სოციალურ მეცნიერებათა სკოლა

აბსტრაქტი

დემოკრატიული საკანონმდებლო საქმიანობისა და კანონშემოქმედებითი პროცესის ინსტიტუციონალიზაციას საქართველოში სერიოზული გამოწვევები აქვს – დემოკრატიული მმართველობის პირობებში, კანონშემოქმედებითი პროცესის დემოკრატიზაცია და „ქვემოდან ზევით“ პრინციპის განხორციელება ხშირად ატარებს „ფასადური დემოკრატიის“ ნიშნებს.

2012 წლიდან მოყოლებული არაერთი საკანონმდებლო ცვლილება გახდა საქართველოს პრეზიდენტის კრიტიკის ობიექტი (ხშირად გამოყენებულია ვეტო), ასევე პოლიტიკური თუ აპოლიტიკური, საერთაშორისო თუ ადგილობრივი ორგანიზაციების (მათ შორის ვენეციის კომისიის) და აკადემიური წრეების კრიტიკის საგანი. ეს ეხება ისეთ მნიშვნელოვან საკანონმდებლო ცვლილებებს, როგორიცაა: საქართველოს კონსტიტუცია (პრეზიდენტის არაპირდაპირ არჩევის წესი); ე.წ. ფარული მოსმენის კანონი; საარჩევნო სისტემის ცვლილება (მაჟორიტარული მანდატების გაუქმება) და სხვა. მრავალი საერთაშორისო თუ ადგილობრივი აქტორი ხედავს ამ ცვლილებებში ხარვეზებს/ნაკლოვანებებს დემოკრატიზაციის თვალსაზრისით და მიუთითებს „ხელისუფლების მიითვისებაზე“, „ბოროტად გამოყენებაზე“, „ძალის გადამეტებაზე“.

„სამართლის უზენაესობა (The Rule of Law)“ გულისხმობს წესებს, რომლებიც ერთნაირად საერთოა და მისაღებია ყველასთვის, მაშინ როდესაც „სამართლის ძალაუფლება (The Rule by Law)“ არის მდგომარეობა, როცა მმართველები ქმნიან კონსტიტუციას, კანონებსა და რეგულაციებს, თუმცა ისინი ძირითადად ემსახურება საკუთარი ძალაუფლების შენარჩუნებასა და გამყარებას.

კვლევის ჰიპოთეზაა, რომ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს კანონშემოქმედებით პროცესში „სამართლის ძალაუფლების“ პრინციპები ქარბობს „სამართლის უზენაესობის“ პრინციპებს. ერთ-ერთი მიზანი უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოსთვის არის მმართველი ელიტის ინტერესების პრიორიტეტიზაცია/დაცვა ე.წ. ფასადური დემოკრატიის კანონშემოქმედებითი გზით, რაც აფერხებს მმართველობის არსებული მოდელის ინსტიტუციონალიზაციისა და დემოკრატიზაციის პროცესს.

კვლევის ძირითადი მიზანია უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს – პარლამენტის მიერ კანონშემოქმედებით პროცესში „სამართლის უზენაესობისა“ და „ქვემოდან ზევით“ დემოკრატიის პრინციპების განხორციელების შესწავლა და ანალიზი. კვლევის საგანია სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტების გავლენისა და კონტროლის მექანიზმების გამოვლენა კანონშემოქმედებით პროცესში.

საკვანძო სიტყვები: დემოკრატიული კანონშემოქმედება, სამართლის უზენაესობა, სამართლის ძალაუფლება, დემოკრატიის პრინციპები

ANALYSIS OF LEGISLATIVE AMENDMENTS THROUGH THE PRISM OF LAWMAKING: RULE OF LAW VS. RULE BY LAW

Tamar Charkviani

Associated Professor, Caucasus School of Humanities and Social Sciences,
Caucasus University

Abstract

Institutionalization of democratic legislative activities and lawmaking process in Georgia is facing a challenge – in the context of democratic governance, the democratization of the lawmaking process, implementation of the ‘Bottom-up’ principle includes signs of the so called ‘Facade Democracy’.

Since 2012 many legislative amendments have become the subject of criticism of the President of Georgia (often used veto), political or non-political, international or local organizations (including the Venice Commission) and academic circles. This applies to such important legislative amendments as: the Constitution of Georgia (indirect election of the president); the so called law on secret surveillance; change of electoral system (repeal of majoritarian mandates), etc. Many international or local actors see deficiencies/shortcomings in these changes in terms of democratization and argue ‘misappropriation of power’, ‘misuse of power’, ‘abuse of power’.

The Rule of Law is a set of rules that are common (the same) and acceptable for everyone, the Rule by Law is the condition, when the rulers create constitution, laws, regulations, but they mostly serve to maintain their power, stay in power.

The hypothesis of the research is that in the lawmaking process of the highest legislative body the Rule by Law principles prevails over Rule of Law principles. One of the aims for the highest legislative body is the prioritisation/protection of the interests of the ruling elite, by means of so called Facade Democracy Lowmaking, which is hindering the process of institutionalisation and democratisation of the current model of government.

The main aim of the research is to study and analyse implementation of the Rule of Law and ‘Bottom-up’ Democracy principles within the lawmaking process by the highest legislative body – the parliament. The subject of the study is to reveal the mechanisms of influence and control by civil society institutions in the process of lawmaking.

Key Words: Democracy Lowmaking, Rule of Law, Rule by Law, Democracy principles

დემოკრატიზაციის პროცესი კანონშემოქმედებით პრიზმაში: Rule of Law vs. Rule by Law დემოკრატიული ტრანსფორმაციის სივრცის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ნაწილია კანონშემოქმედებითი პროცესის მწყობრი ინსტიტუციონალური სისტემის ჩამოყალიბება. ძლიერი საკანონმდებლო ხელისუფლების ფორმირება გარკვეულ ჩარჩოებში მოაქცევს აღმასრულებელ და სასამართლო ხელისუფლებას, რაც ხელს შეუწყობს საზოგადოების დემოკრატიზაციის პროცესებს, მათ გეგმაზომიერ განვითარებას, საზოგადოების მხრიდან პროცესების რეგულირებისა და ობიექტური კონტროლის განხორციელებას. სახელმწიფოს დემოკრატიულობის ხარისხის განსაზღვრისას ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან საკითხს/ინდიკატორს წარმოადგენს ქვეყნის კანონშემოქმედებითი პროცესის ანალიზი: რამდენად ემსახურება კანონშემოქმედებითი პროცესი საყოველთაო კეთილდღეობის ინტერესს, რამდენად ითვალისწინებს კანონშემოქმედებითი პროცესი „ქვემოდან დემოკრატიას“ (პირდაპირი თუ ირიბი გზით), რამდენად ემყარება „Rule of Law“-ს და არა „Rule by Law“-ს პრინციპებს.

კანონშემოქმედებით პროცესს პირდაპირ უკავშირდება სახელმწიფოებრივ კულტურას, აზროვნებას, რადგან კანონთან დამოკიდებულება და მისი გააზრება ნიშნავს სახელმწიფოს გააზრებას. საქართველოში ისტორიულად ამ მხრივ განსხვავებული სიტუაცია იყო.

90-იანი წლების დასაწყისში საქართველოს პირველი პარლამენტი თითქმის ყველა კანონპროექტს აქვეყნებდა, თუმცა მეორე საკითხია, რამდენად ხდებოდა ეს საჯარო მსჯელობის საგანი. ეს პროცედურა მეტ-ნაკლებად დაცული იყო იქედან გამომდინარე თუ რა მნიშვნელობის იყო თვითონ კანონი, მაგრამ ფაქტია რომ კანონპროექტები ქვეყნდებოდა პრესაში, იყო განხილვები ტელევიზიაში. გადატრიალების შემდგომ პერიოდში - სამხედრო საბჭოს მმართველობის დროს ქვეყნდებოდა მიღებული დეკრეტები. შევარდნაძის პერიოდში ეს ტრადიცია ნელ-ნელა იკარგება და პრაქტიკულად განსახილველად აღარაფერი გამოდის, ანუ არც პრესაში იბეჭდება პროექტები, რაც შეეხება ვარდების რევოლუციის შემდგომ პერიოდს აქ საჯაროობის საკითხი ისევ დადგა. ბოლო ხანებში ნაკლებად მიმდინარეობდა კანონების განხილვა, ამის მიზეზი ის იყო რომ ხელისუფლებისაგან იყო ზეწოლა მოკლე ხანში დიდი რაოდენობით კანონების მიღების, ეს რა თქმა უნდა ამცირებს განხილვის ხარისხს, რაც ძალიან მნიშვნელოვანი პრობლემაა განსაკუთრებით პირველი საკონსტიტუციო ცვლილებები როდესაც მიიღეს, მას პრაქტიკულად არ ახლდა განხილვები. ხელისუფლება დაეყრდნო იმას რომ ეს ჯერ კიდევ შევარდნაძის დროს იყო გამოტანილი განსახილველად, მართალია ამასთან დაკავშირებით ექსპერტებს განსხვავებული შეხედულებების ქონდათ, ცვლილებები მაინც მიიღეს. მეორეს მხრივ დამკვიდრდა ტრადიცია სხვა ქვეყნების კანონმდებლობის მორგების საქართველოს საკანონმდებლო სივრცისათვის. ეს ხდება ადგილობრივი ფაქტორების, არსებული ვითარების სერიოზული შესწავლის გარეშე. ამასობაში ხდებოდა სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემებიდან ამოგლეჯა კანონების, დებულებების (ჩვენ გვაქვს გერმანული სამოქალაქო სამართალი, გვაქვს სახელმწიფოს მოწყობის პრინციპები ამერიკიდან გადმოტანილი), ეს ყველაფერი მთლიანობაში კარგად არ იყო შეთანხმებული. საქართველოს შემთხვევაში ძალიან ბევრი დარღვევებია თვითონ პროცედურაში. ფორმალურად ყველა კომპონენტი არსებობს, ანუ საქართველოში არ არის პრინციპულად განსხვავებული ვითარება.

შეიძლება ითქვას, რომ ხარისხობრივი განსხვავებაა საკანონმდებლო ინიციატივასთან დაკავშირებულ აქტივობაში და საზოგადოების აქტივობა უფრო მცირეა. საკანონმდებლო ინიციატივა უფრო ხშირად მოდიოდა ხელისუფლებისაგან. კანონი არ გადის განსჯის და დისკუსიის იმ ეტაპს რომელსაც ჯანსაღი ოპოზიცია წარმოშობს, ამის გამო შეიძლება ითქვას რომ კანონი უკვე ხარვეზიანია. ამის ერთ-ერთი მიზეზია ის რომ პარლამენტარების დიდი ნაწილის კვალიფიკაცია არ არის საკმარისი იმისათვის რომ კანონები სათანადოდ იყოს განხილული. ოპოზიცია სამართლებრივი სახელმწიფოს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ინსტიტუტია. იდეალურ შემთხვევაში ეს არის არის ადამიანთა ჯგუფი რომელიც ოპონირებას უწევს ხელისუფლებას. თუ არ იქნება ეს დაირისპირება ხელისუფლება მოდუნდება, პოზიცია და ოპოზიცია არის ერთი სისტემის ორი ნაწილი. ამიტომ დემოკრატიის ერთ-ერთი საბოლოო პარამეტრი ოპოზიციის სიძლიერეა. საქართველოში ვარდების რევოლუციის შემდეგ იყო ოპოზიცია ძალიან სუსტი, როგორც საპარლამენტო, ისე პარლამენტს გარეთა. ამდენად მას არ ქონდა საშუალება სახელმწიფოს გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში ზეგავლენის მოხდენის. გლობალიზაციის პროცესი დიდ გავლენას ახდენს ახალი ურთიერთობათა ნორმების დამკვიდრებაზე საქართველოში. გლობალიზაციას თან ახლავს საერთაშორისო სამართლის სისტემების გაჩენა, უფრო სწორად სისტემები შემოქმედებენ სახელმწიფოს შიდა პროცესებზე და კანონმდებლობაზე. იცვლება განწყობა კანონისადმი დამოკიდებულების თვალსაზრისით.

თუმცა საერთაშორისო ორგანიზაციები რიგ შემთხვევებში აჩქარებენ ამ ცვლილებებს ისე რომ არ ითვალისწინებენ რეალურად ადგილობრივ ვითარებას და შესაბამისად მექანიზმები რომლითაც ეს ცვლილებები უნდა განხორციელდეს არაეფექტურია. ნაკლებად არის გათვალისწინებული ის რომ კანონმდებლობაში ბევრად უფრო ადვილია ცვლილებების შეტანა, ვიდრე მათი პრაქტიკაში დანერგვა. რეალობის გათვალისწინების მოთხოვნაში

კანონშემოქმედებით პროცესში იგულისხმება ის რომ კანონის მიღებას თან უნდა სდევდეს გარკვეული სახელმწიფოებრივი პროგრამა, იმის შესახებ თუ როგორ უნდა მოხდეს ცვლილებები მენტალიტეტში, რომელიც მისცემს კანონს ფუნქციონირების საშუალებას. დემოკრატიული კანონშემოქმედებითი პროცესის განხორციელების მექანიზმები კანონშემოქმედება დემოკრატიულ სისტემაში მნიშვნელოვნად განსხვავდება იმ კანონშემოქმედებისაგან, რომელიც ზოგადად არსებობდა კაცობრიობის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე. ეს გამომდინარეობს პირველ რიგში კანონის არსის გაანალიზებიდან, გააზრებიდან მოცემულ საზოგადოებაში. ლიბერალური დემოკრატია კანონს განიხილავს, როგორც ინდივიდის, ადამიანის, მოქალაქის, პიროვნების თავიდაუფლებისა და უსაფრთხოების მექანიზმს, გარანტს, დამცავ საშუალებას, დამცავს როგორც სხვა ინდივიდების არამართლზომიერი ჩარევისაგან და განსაკუთრებით სახელმწიფოს არასასურველი ჩარევისაგან. არადემოკრატიულ რეჟიმებში, არადემოკრატიულ საზოგადოებებში კანონის გაგება სრულიად სხვაგვარია. იქ კანონი არის მართვის ინსტრუმენტი ანუ ძალაუფლების მპყრობელი სუვერენის ხელში მიზნებს მიაღწევის საშუალება, ანუ სახელმწიფოს ხელში იარაღია ინდივიდის წინააღმდეგ. დემოკრატიული საზოგადოება არის კანონმორჩილი საზოგადოება, მაგრამ არა იმ გაგებით, რომ კანონისადმი არის დაქვემდებარებული დამოკიდებულება, ანუ კანონი აღიარებულია და გაფეთქებულია, ბოძებულია ვიღაცის მიერ, არამედ დემოკრატიულ საზოგადოებაში არის მუდმივი ჯანყი კანონის წინააღმდეგ, კონკრეტული ქცევის წესი და დგენილი სახელმწიფოს მიერ არის მუდმივი კრიტიკის ობიექტი. რაც არ უნდა კარგი იყოს კანონი და საზოგადოებას ის მოსწონდეს, იმ წუთიდან რა წუთიდანაც მოცემული ნორმა კანონად იქცევა, საზოგადოება ერთის მხრივ ემორჩილება მას უპირობოდ და მეორეს მხრივ, აკრიტიკებს მას ასევე უპირობოდ. ეს ნიშნავს იმას რომ საზოგადოება მუდმივად ფიქრობს იმაზე რომ რაღაცა გააუმჯობესოს თავის სასარგებლოდ. ამ გაგებიდან გამომდინარე დემოკრატიულ სახელმწიფოში კანონშემოქმედება ნიშნავს საზოგადოების ძალიან აქტიურ მონაწილეობას მის ყველა ეტაპზე. კანონი არის ინსტრუმენტი, ანუ ჯერ უნდა იცოდეს რა გინდა და შემდეგ შეიძლება მიზნის მისაღწევად საჭირო გახდეს გარკვეული საკითხების კანონით რეგულირება, მართო კანონი საკმარისი არ არის. კანონი საჭიროა მინიმალურ დონეზე, მაშინ როდესაც ჩნდება მისი უკიდურესი აუცილებლობა, ანუ როდესაც ვერ ხდება გარკვეული პრობლემის სხვა გზით რეგულირება. დანაშაულად რაღაცის გამოცხადებას აზრი მაშინ აქვს როდესაც სხვა დონეზე, მაგალითად ზნეობრივ, ეთიკურ, მენტალურ დონეზე ეს ქმედება შერაცხულია უარყოფითად, მაგრამ თუ ეს ასე არ არის, არავითარი აზრი არ აქვს მის კანონში ჩანერას. კანონშემოქმედებით პროცესი გადანყვეტილებების მიღების პროცესის ერთ-ერთი ნაწილია. იმისათვის რომ ეს გადანყვეტილებების მიღების პროცესი იყოს ეფექტური ე.ი. იყოს მონაწილეობითი, რეალობის ადეკვატური, სტრატეგიულად სწორი ის ინსტიტუტები რომლებიც იღებენ კანონშემოქმედებით პროცესში მონაწილეობას უნდა არსებობდნენ და იყვნენ განვითარებული.

ამავე დროს ეს ინსტიტუტები უნდა იყვნენ ერთმანეთისგან დამოუკიდებლები, უნდა ქონდეთ ერთმანეთის მიმართ გარკვეული უფლება-მოვალეობები და ამავე დროს ერთმანეთზე გარკვეული სანქციების განხორციელების საშუალებები. ეს სანქციები წინასწარ უნდა იყოს ცნობილი. საუბარია ძალაუფლების გაყოფის სამ შტოზე, რომლის ძირითადი არსია ბალანსისა და კონტროლის პრინციპზე აგებული სისტემა. ამავე დროს ხელისუფლება ახლოს უნდა იყოს ხალხთან, ან უნდა იყოს ძლიერი თვითმმართველობა. ასეთ გარემოში მიღებული გადანყვეტილებები ეფექტურია და თუ რამე დაირღვა, სისტემა იმდენად ბალანსირებულია რომ ურთიერთქმედებიდან გამომდინარე ის ბალანსი თავისთავად აღდგება. ამ კონსტიტუციური ინსტრუმენტების გარდა არსებობს მასმედია, სამოქალაქო საზოგადოება, რომლებიც იმ თვალსაზრისით ფლობენ ძალაუფლებას, რომ ისინი გარკვეულ კონტროლის მექანიზმებს ახორციელებენ. ეს სისტემა ეფუძნება “ქვემოდან დემოკრატიულ” პარადიგმას და პროცესს, რომელიც აღწერილი აქვს ტოკვილს ნაშრომში “დემოკრატია ამერიკაში” როგორ უკავშირდება “საკუთარი ინტერესის გააზრება” იმ პოლიტიკურ სტრუქტურებს, რომლებიც კანონებს და სხვა

მნიშვნელოვან გადაწყვეტილებებს იღებენ, თუ ეს კავშირი არ არსებობს დემოკრატიული პარადიგმა არ მუშაობს.

თუ საზოგადოება არ არის კანონის წყარო და კანონი არის მხოლოდ მაიძულებელი ინსტრუმენტი, რა საკვირველია საზოგადოებას მასთან ნომინალური ურთიერთობა აქვს, ანუ იქ სადაც არ არსებობს კავშირი სახელმწიფოსა და მოქალაქეს შორის იქ არ არსებობს კავშირი მოქალაქესა და კანონს შორის, ამიტომ კანონის უზენაესობის პრინციპი ძალას კარგავს. ინსტიტუციურად კარგად განვითარებული სისტემა არ ტოვებს იმის ალტერნატივას რომ არ იქნას გათვალისწინებული სხვადასხვა დაინტერესებული პირების, აქტორების ინტერესები.

დემოკრატიულ რეჟიმებში კანონის მიღება ხდება გარკვეული პროცედურის შედეგად, ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში ამ პროცესს გარკვეული სპეციფიკა ახასიათებს. კანონ-შემოქმედებითობა არის გარკვეული პროცედურა და განსაზღვრულია იმ კანონმდებლობით, რომელიც იმ ქვეყანაში არის. დიდი მნიშვნელობა აქვს იმას თუ როგორ ხდება წარმომადგენლობა, რამდენად წარმომადგენლობითია დემოკრატია. პრობლემა ის არის როდესაც წარმომადგენლობა ფორმალურია, ანუ პარლამენტარიზმი, როდესაც არ არსებობს ბმა წარმომადგენელსა და ამომრჩეველს შორის. როდესაც არ არსებობს ეს კავშირი ორივე მხარის პასუხისმგებლობა მცირდება. დემოკრატიული წყობისათვის დამახასიათებელ კანონშემოქმედებითი პროცესის პროცედურული ფორმები ბევრნაირია. შეიძლება გამოვყოთ ამ პროცედურის სამი ეტაპი. პირველ ეტაპზე ხდება იდეის მომნიჭება, ვთქვათ პოლიტიკურ პარტიებში, სამოქალაქო საზოგადოებაში, ინტერესთა ჯგუფებში და ა.შ. შემდეგ ხდება იდეის მომზადება, იდეის შემუშავება. მაგალითად როდესაც ბრიტანეთში სურთ შეიტანონ ცვლილებები თუნდაც რაიმე უმნიშვნელო კანონში სახელმწიფო პირველ ეტაპზე სთხოვს სამეცნიერო წრეებს განსახილველ საკითხზე ყოვლისმომცველი კვლევის ჩატარებას, შემდეგ ხდება ამ გამოკვლევის შედეგების შეჯამება ექსპერტთა წრეში, შემდეგი ეტაპი გულისხმობს მიღებული შედეგების შესახებ პოლიტიკურ წრეებში მსჯელობას, ბოლოს საკითხის შესწავლაში ერთვებიან სოციოლოგიური კვლევის ინსტიტუტები, გამოიყოფა სამიზნე ჯგუფები და ტარდება გამოკითხვები. ეს წინმსწრები ეტაპები იძლევა საშუალებას კანონპროექტზე მუშაობის დაწყების. მეორე ეტაპი გულისხმობს კანონპროექტის ინიცირებას.

ფორმალურად საკანონმდებლო ინიციატივის უფლება სხვადასხვა რეჟიმში სხვადასხვა აქტორებს აქვთ, საკანონმდებლო იდეა შეიძლება მოდიოდეს პრეზიდენტისაგან, პარლამენტის, ხელისუფლების წევრებისაგან, გარდა ამისა არსებობს ლობიზმის ინსტიტუტი, რომელიც საშუალებას აძლევს გარე აქტორებს ზემოქმედება მოახდინონ პარლამენტის გადაწყვეტილებაზე, უშუალოდ კონკრეტული პარლამენტარის გადაწყვეტილებაზე და ამის მეშვეობით მთლიანად ამ პროცესზე. ზოგჯერ მოქალაქეს ან ინტერესთა ჯგუფს შეუძლია ინიცირება ან წინააღმდეგობის განწევა კანონშემოქმედებით პროცესში, ასევე ზემოქმედება პროფესიონალებზე, მაგალითად პროფესიონალ იურისტებზე, პოლიტოლოგებზე ან სოციოლოგებზე, რათა ისინი გარკვეულ საკითხებზე მეტად დაფიქრდნენ. ძირითადად საკანონმდებლო ინიციატივა მოდის საკანონმდებლო ხელისუფლებისაგან, ამ შტოს ფარგლებში არსებული სტრუქტურებიში ხდება კანონების დამუშავება. შემდეგ ეტაპზე ხდება ამ იდეის განხილვა როგორც პარლამენტში, პარლამენტის დარგობრივ კომიტეტებში კანონპროექტები გადიან მოსმენებსა და განხილვებს, ისე საზოგადოების იმ ნაწილში რომელსაც აინტერესებს ეს საკითხი.

იდეალური ტიპი გულისხმობს, რომ კანონპროექტი უნდა იყოს განხილული ყურადღებით, არ უნდა იყოს ფორსაჟი, უნდა იყოს განხილული პრესაში. არის კანონები რომლებიც მოითხოვენ საჯარო განხილვას, არის კანონპროექტები რომლებიც მიიღება უშუალოდ პარლამენტის მიერ, პარლამენტისათვის დადგენილი პროცედურების დაცვით. აბრაამ ლინკოლნი დემოკრატიული მთავრობის და დემოკრატიული მმართველობის სამ ძირითად პოსტულატს აყალიბებს. ლინკოლნი დემოკრატიულს უწოდებს მთავრობას, რომელიც ხალხისაგან შედგება, ხალხის მიერვეა შექმნილი და ხალხისთვის იღწვის. დემოკრატიული მთავრობის ფორმირება

დემოკრატიული ტრანსფორმაციის ქვეყნებში არაერთ სირთულეს აწყდება, ფერხდება თანამედროვე დემოკრატიული, სამართლებრივი სახელმწიფოს ფორმირება და ხდება დემოკრატიული მართვის იდეის ინსტიტუციონალიზაციის გზიდან გადახვევა.

დემოკრატიზაციის, ტრანზიციის პროცესის თანმდევი პრობლემების იდენტიფიცირება და სამეცნიერო დისკურსში ანალიზი დროული და ეფექტური რეაგირების ერთ-ერთი წინაპირობაა. დემოკრატიზაციის სირთულეები არაერთი მეცნიერის დაკვირვების საგანია. ტრანზიციის პროცესის პრობლემებზე რეფლექსია აღნიშნული ფენომენისთვის დამახასიათებელი სირთულეების ზოგად კანონზომიერებებს ავლენს. ერთ-ერთი სირთულე უკავშირდება დემოკრატიზაციის მესამე ტალღას, რომელმაც მსოფლიოში ახალი ფენომენი, ახალი ტიპის რეჟიმი წარმოქმნა, რომელსაც არალიბერალური დემოკრატიის სახელი ეწოდა. ცნობილი ანალიტიკოსი ფარიდ ზაქარია წერდა, რომ მსოფლიოს სულ უფრო და უფრო მეტ ქვეყანაში „დემოკრატიულად არჩეული რეჟიმები... უგულვებელყოფენ მათი ძალაუფლების კონსტიტუციურ ფარგლებს და საკუთარ მოქალაქეებს ძირითად უფლებებსა და თავისუფლებებს ართმევენ.“ (ზაქარია, 2000).

საყოველთაოდ არჩეული, პოპულარული მმართველები არ ერიდებიან პარლამენტებსა და კონსტიტუციის ჩარჩოებს გვერდი აუარონ, ქვეყანა საპრეზიდენტო ბრძანებულებებით მართონ, სახელმწიფო აპარატი ოპოზიციისა და თავისუფალი პრესის წინააღმდეგ გამოიყენონ და ადამიანის კონსტიტუციური უფლებები შელახონ. ეს მოვლენები მრავალ ქვეყანაშია დაფიქსირებული, როგორც ლათინურ ამერიკაში, ისე ყოფილ საბჭოთა რესპუბლიკებში. რეგულარული და საყოველთაო არჩევნების ჩატარება ამ ქვეყნებში ვერ უზრუნველყოფს კანონის უზენაესობას, კორუფციის შეზღუდვასა და კარგ მმართველობას ძალაუფლების კონსტიტუციურ ჩარჩოებში. ყოველივე ეს ზღუდავს სახელმწიფო ინსტიტუტების დემოკრატიულ ფუნქციონირებას და აქცევს მათ სახელმწიფოს მმართველი პირების გავლენის ქვეშ. ასეთი ქვეყნების რიცხვს საქართველოც უნდა მივაკუთვნოთ. დემოკრატიულ-პლურალისტური მართვისთვის დამახასიათებელი მართვის პრინციპები და კანონშემოქმედებითი მოდელი პოლიტიკის წარმოების პროცესში ორ ძირითად პოსტულატს ემყარება: „ზევიდან ქვევით“ (Top-down) და „ქვევიდან ზევით“ (Bottom-up).

კანონშემოქმედებითი პროცესის და პოლიტიკის შემუშავების ტრადიციული მოდელი აღნიშნულ პროცესს განიხილავს როგორც მთელ რიგ ქმედებათა ერთობლიობას: პრობლემის იდენტიფიკაცია, დღის წესრიგის შემუშავება, ფორმულირება, დამტკიცება, განხორციელება და შეფასება - რასაც, ძირითადად, ახორციელებს მთავრობა და საკანონმდებლო ხელისუფლება. სწორედ ამიტომ, თომას დაი ნიგნში „პოლიტიკის წარმოება ზევიდან ქვევით“, საჯარო პოლიტიკის წარმოების პროცესის შეფასებისას, ხაზს უსვამს, რომ პოლიტიკის წარმოება აშშ-ში, ისევე როგორც ყველა ქვეყანაში, ასახავს მმართველი ელიტის ღირებულებებს, ინტერესებს და პრეფერენციებს (Dye, 2001).

დემოკრატიული ტრანზიციის, ტრანსფორმაციის პროცესში მყოფ ქვეყნებში თომას დაის თანახმად, საჯარო პოლიტიკაში „საზოგადოების მოთხოვნების“ ასახვა დემოკრატიის მითად უფრო შეიძლება მივიჩნიოთ, ვიდრე რეალობად და მიუხედავად საზოგადოებასა და მკვლევრებს შორის ფართოდ გავრცელებული მითისა, საჯარო პოლიტიკის წარმოება, სინამდვილეში, ხდება ზევიდან ქვევით, ვიდრე, პირიქით. პოლიტიკის წარმოების შემდგომში განსაზღვრული „დემოკრატიულ-პლურალისტული“ მოდელი მოქალაქეების მიერაა მართული, გადაწყვეტილების მიღების „ქვევიდან-ზევით“ მოდელი, გულისხმობს, რომ ღია საზოგადოებაში ნებისმიერი პრობლემა შეიძლება იდენტიფიცირებულ იქნეს ინდივიდებისა და ჯგუფების მიერ და გარე აქტორებს აქვთ უნარი ჩაერთონ ფარიდ ზაქარია (Foreign Affairs, 1997) პოლიტიკის პროცესში დისკუსიის, დებატებისა და გადაწყვეტილების მიღების მიზნით. მიჩნეულია, რომ სხვადასხვა დემოკრატიული ინსტიტუტი ხელს უწყობს მოქალაქეთა გავლენის „ქვევიდან-ზევით“ მიმართულებას (Dye, 2001). დემოკრატიული, „ქვემოდან ზემოთ“ მართვის მოდელის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მდგენელი და ინდიკატორი დემოკრატიული კანონშემოქმედებითი პროცესია.

საქართველოში დემოკრატიული საკანონმდებლო საქმიანობის და კანონშემოქმედებითი პროცესის ინსტიტუციონალიზაცია დგას გამოწვევის წინაშე - დემოკრატიული მართვის კონტექსტში კანონშემოქმედებითი პროცესის დემოკრატიულობა, „ქვემოდან ზემოთ“ პრინციპის დაცვა ხშირად ე.წ. „ფასადური დემოკრატიის“ ნიშნებს შეიცავს. როგორც წესი ჰიბრიდულ რეჟიმს არ შეუძლია შექმნას მექანიზმი, რომელიც მოახერხებდა სისტემის შიგნით „ზევიდან ქვევით“ (Top-down) და „ქვევიდან ზევით“ (Bottom-up) ძალების ბალანსირებას. თუ ამოვალთ პლურალიზმისა და პოლიარქიის კონცეპტიდან, დემოკრატიის მიღწევის საქმეში, გადამწყვეტი მნიშვნელობა სახელმწიფო ინსტიტუტების განვითარებას უჭირავს. მაშინ სახეზე გვაქვს დემოკრატია - არა იდეალური, არამედ რეალური. პოლიტიკური სისტემის ტრანსფორმაციის ანუ უახლოეს წლებში ჰიბრიდული რეჟიმიდან დემოკრატიაზე გადასვლა გულისხმობს ქვეყნის პოლიტიკური სისტემის პლურალიზაციასა და „პოლიარქიზაციას“ (Dahl, 1953).

დასავლელი მეცნიერები ევროპასა და აშშ-ში არსებულ პოლიტიკურ სისტემას ხშირად არა როგორც დემოკრატიას, არამედ როგორც პოლიარქიას მოიხსენიებენ. პოლიარქია პლურალიზმს ნიშნავს, როდესაც ძალაუფლება ერთ ცენტრში არაა კონცენტრირებული. აქ საუბარია დემოკრატიის რეალისტურ თეორიაზე - „რეალ დემოკრატიაზე“ ('Real Democracy'). 2012 წლიდან საპარლამენტო არჩევნების შემდგომ საქართველოში განვითარებული მოვლენების და სახელმწიფოს საქმიანობის ეფექტურობის შეფასების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს, საქართველოს პარლამენტის ფუნქციონირების მექანიზმების ანალიზი, რადგან საპარლამენტო პარტიათა და პოლიტიკურ ძალთა დისბალანსი აშკარად გამოკვეთილია, რაც თავისთავად აისახება კანონშემოქმედებით პროცესზე. საზოგადოების ყველა ჯგუფი დაინტერესებულია, რომ უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო, პარლამენტი უფრო ეფექტური, ქმედითი და გამჭვირვალე გახდეს. მიუხედავად 2012 და 2016 წლების საპარლამენტო არჩევნებში დეკლარირებული ცვლილებისა, უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანო ფორმითა და არსით ჯერ კიდევ (Thomas R. Dye, 2001). ინარჩუნებენ „საბჭოური“ სტრუქტურებისთვის დამახასიათებელ ავტოკრატიული მმართველობის თვისებებს. ეს კი მეტად საზიანოა, განსაკუთრებით დღევანდელ ვითარებაში, როცა ყალიბდება სახელმწიფო ინსტიტუტები და საჭიროა თანამედროვე სტრუქტურების შექმნა, არა შაბლონური მმართველობითი მეთოდების გამოყენება და შესაბამისი გადამწყვეტილების მიღება. 2012-2016 წლების შემდეგ არაერთი საკანონმდებლო ცვლილება გახდა საქართველოს პრეზიდენტის (არაერთგზის გამოყენებული ვეტო), პოლიტიკური თუ არაპოლიტიკური, საერთაშორისო თუ ადგილობრივი ორგანიზაციების (მათ შორის ვენეციის კომისიის), აკადემიური წრეების კრიტიკის საგანი. საუბარია ისეთ მნიშვნელოვან საკანონმდებლო ცვლილებებზე როგორებიც არის: საქართველოს კონსტიტუცია (პრეზიდენტის არაპირდაპირი არჩევის წესი), ე.წ. მოსმენების შესახებ კანონი, საარჩევნო სისტემის ცვლილება (მაჟორიტარული მანდატების გაუქმება) და ა.შ. არაერთი საერთაშორისო თუ ადგილობრივი აქტორი ცვლილებებში დემოკრატიზაციის თვალსაზრისით ხარვეზებს/ნაკლოვანებებს ხედავს და საუბრობენ „ძალაუფლების უზურპაციის“, „ძალაუფლების მითვისების“, „ძალაუფლების ბოროტად გამოყენების“ შესახებ. ექსპერტთა ნაწილის მოსაზრებით: „მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში დემოკრატიული სახელმწიფოს „სხეული“ სახელმწიფო ინსტიტუტების სახით ჩამოყალიბდა, პრობლემად რჩება ის, თუ როგორ აღიქვამენ საკუთარ თავს სახელმწიფო სტრუქტურები. საქართველოს მმართველობის სისტემის ნაკლოვანება საკანონმდებლო ორგანოს შეუზღუდაობაა, რაც გამოიხატება სასამართლო და აღმასრულებელ ინსტიტუტებს შორის „კონტროლისა და ბალანსის“ სისტემის გაუწონასწორობაში.“ (The World Bank, 1999-2013).

„სამართლებრივი სახელმწიფოს“ კონცეფცია ჩამოყალიბდა გერმანულ იურიდიულ ლიტერატურაში XIX საუკუნის პირველ მესამედში (კ. ტ. ვეკერის, რ. ფონ მოლის და სხვების შრომებში). მომავალში, ამ ტერმინმა უფრო ფართო გავრცელება პოვა. ინგლისურ ლიტერატურაში მოცემული ტერმინი არ გამოიყენება, მის ეკვივალენტს გარკვეულწილად წარმოადგენს „სამართლის ბატონობა“ ანუ „კანონის უზენაესობა“, Rule of Law ალბერტ ვენ დისი

(Albert Venn Dicey) ნაშრომში „Introduction to the Study of the Law of the Constitution” წერდა, რომ Rule of Law, პირველ რიგში, ნიშნავს საერთო სამართლის აბსოლუტურ ბატონობას თვითნებური ძალის ზეგავლენაზე, მეორე მხრივ, კანონის (Welcker K.T.) წინაშე თანასწორობას (Mohl R., 1832) კანონის უზენაესობა არის წესების ერთობლიობა, რომლებიც ყველასთვის საერთო (ერთნაირი) და მისაღებია, კანონით უზენაესობა ანუ Rule by Law არის მდგომარეობა, როდესაც მმართველები ქმნიან კონსტიტუციას, კანონებს, რეგულაციებს, რომლებიც ემსახურება უპირატესად მათ ძალაუფლებაში, ხელისუფლებაში დარჩენას.⁶ საქართველოში მწვავედ დგას თანამედროვე დემოკრატიის ცენტრალური პრინციპების – „Rule of Law” და „ახალი სახელმწიფო მართვის“ დანერგვის პრობლემა. რაც პირდაპირ კავშირშია დემოკრატიულ სისტემაში კანონის უზენაესობის პრინციპის „Rule of Law” და არა კანონით უზენაესობის „Rule by Law” დამკვიდრებასთან. უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს ლეგიტიმაციის პროცესი მხოლოდ არჩევნებით არ ამოიწურება, კანონშემოქმედებითი პროცესის ლეგიტიმაციის მნიშვნელოვანი წყარო „ქვემოდან დემოკრატიის“ პრინციპის ინტეგრაციაა. რაც მოიცავს სხვადასხვა სოციალური ინსტიტუტების მხრიდან კონტროლის თანმიმდევრულობას, გონივრულობას, დასაბუთებულობას, საჯაროობას, ობიექტურობას, შეცდომების გამოვლენას და ოპერატიულობას. კანონშემოქმედებით პროცესში სახელისუფლებო გუნდის წარმომადგენლების გარდა სხვა დაინტერესებული აქტორები – პრეზიდენტის ადმინისტრაცია, სახალხო დამცველი, ოპოზიცია (საპარლამენტო და არასაპარლამენტო), სამოქალაქო საზოგადოება, სამოქალაქო აქტორები, აკადემიური წრეების წარმომადგენლები – არასახელისუფლებო აქტორებს ნაკლებად მონაწილეობენ, მათი შეხედულებების, რეკომენდაციების, იდეების, არგუმენტების გაზიარება კანონშემოქმედებით პროცესში ფაქტიურად არ ხდება, რაც კითხვებს ბადებს რამდენად ლეგიტიმურია საკანონმდებლო პროცესი და „ქვემოდან ზევით“ დემოკრატიის განხორციელების პრაქტიკასთან დაკავშირებით საქართველოში. უმაღლესი საკანონმდებლო ორგანოს, პარლამენტის მიერ კანონშემოქმედებით პროცესში Rule of Law-ს, „ქვემოდან ზემოთ“ დემოკრატიის პრინციპის განხორციელება და კანონშემოქმედებით პროცესში სამოქალაქო საზოგადოების ინსტიტუტების მხრიდან კონტროლისა და ზეგავლენის მექანიზმები სუსტია. არაეფექტურად ხდება სამოქალაქო საზოგადოების მხრიდან საკანონმდებლო ორგანოს საქმიანობაზე ზედამხედველობა და ჩართულობა, არ არის დაცული დემოკრატიული კანონშემოქმედების პრინციპები (Albert Venn Dicey, 1982).

თანამედროვე დემოკრატიაში მოქალაქე აქტიურად მონაწილეობს საჯარო ხელისუფლებასთან მმართველობითი ამოცანების გადაჭრაში. ამ თვალსაზრისით, განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება სახელმწიფოსა და მოქალაქის ორგანიზებული თანამშრომლობის ფორმებს. მოქალაქის თანამონაწილეობის ეს ფორმები ნიშნავს, საზოგადოების ყველა წევრს მნიშვნელოვანი პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების პროცესში მონაწილეობის შესაძლებლობის უზრუნველყოფას. ახალბედა დემოკრატიებში ჩამოყალიბებული პოლიტიკური სისტემები, რომლებიც ლიბერალური და ინსტიტუციური ცნობიერების დეფიციტს განიცდიან, ავტორიტარული ელემენტებით ხასიათდებიან. დოქტრინაში მსგავსად ორგანიზებულ პოლიტიკურ რეჟიმს „ჰიბრიდული“, ე.წ. „რბილი ავტორიტარიზმი“ ეწოდება. ასეთ პოლიტიკურ რეჟიმებში საჯარო ხელისუფლების განხორციელების ნებისმიერ დონეზე პირველადი მნიშვნელობა გავლენიანი პირების ან პირთა ჯგუფების (ავტორიტეტების) ინტერესებს ენიჭება. ავტორიტეტები როგორც ფორმალური, ისე არაფორმალური მექანიზმების გამოყენებით ცდილობენ საკუთარი პოზიციებისა და გავლენის სფეროების შენარჩუნებას. „რბილ ავტორიტარიზმში“ მნიშვნელოვანი დატვირთვის მქონე თანამდებობაზე განწესება, პოსტის შენარჩუნება და კარიერული წინსვლა ავტორიტარული პირებისადმი გამოვლენილი ლოიალობის ხარისხზეა დამოკიდებული.

კანონის უზენაესობის და კანონშემოქმედებითი პროცესის ღიაობისა და ანგარიშვალდებულების დაცვის ხარისხი სახელმწიფოს დემოკრატიული კურსისადმი ერთგულების

ნათელი ინდიკატორია. კანონის უზენაესობა აუცილებელი წინაპირობაა ღია, პლურალისტური და ტოლერანტული საზოგადოების ჩამოსაყალიბებლად, ურომლისოდაც ლიბერალურ-დემოკრატიული ინსტიტუტების მშენებლობის პროცესი ფასადურია. საზოგადოების მიმართ ხელისუფლების ანგარიშვალდებულების ხარისხი დამოკიდებულია კანონშემოქმედებით პროცესში მოქალაქეთა ინტერესების მაქსიმალურ გათვალისწინებაზე.

ლიტერატურა

1. დევიდი რ. „თანამედროვეობის ძირითადი სამართლებრივი სისტემა“. გამ. განათლება. თბ. 1993.
2. ფარიდ ზაქარია, „არალიბერალური ტალღის აღზევა“, საზოგადოება და პოლიტიკა, #3, CIPDD, თბილისი, 2000 (Foreign Affairs, 1997, # 6), გვ.27.
3. ლოვო ფ. „თანამედროვე დიდი დემოკრატიები“. თბ. 2002.
4. საერთაშორისო IDEA „დემოკრატიის მშენებლობა საქართველოში“ N6, 2003
5. Albert Venn Dicey, Introduction to the Study of the Law of the Constitution, 1885, London 1915, Part II Chap. IV
6. Habermas J. „Between Facts and Norms“. MIT Press, Cambridge, Massachusetts, 1999. 6. Tansey S.D. „Politics the Basics“ N.Y. 2000.
7. Thomas R. Dye (2001). Top down Policymaking. New York: Chatham House Publishers
8. Welcker K. T. Die Letzten Grunde von Recht, Staat und Strafe. Giessen, 1813. S 25, 71
9. Mohl R. Die Polizeiwissenschaft nach den Grundsätzen des Rechtsstaates. Tübingen, 1832. Bd. 1; 1833 Bd.
10. Хеффе «Политика, Право, Справедливость (Основоположения критической философии права и государства)». Изд. «Гнозис». М1994.

აკადემიური კეთილსინდისიერების კულტურა და გამოწვევები საქართველოში

თამარ ჩოკორაია

ასოცირებული პროფესორი, კავკასიის უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

აკადემიური კეთილსინდისიერება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია ეთიკური კვლევებისა და ზოგადად საუნივერსიტეტო განათლების ხარისხის უზრუნველყოფის პროცესში. კეთილსინდისიერი აკადემიური კულტურის ფორმირების პროცესი ხანგრძლივ ძალისხმევასთან ერთად, საზოგადოებრივი ცნობიერების ამაღლებასა და შეცვლასაც საჭიროებს. ბოლო წლების განმავლობაში საერთაშორისო პროექტების, პლაგიატის დეტექციის სისტემის დანერგვისა და პოლიტიკის დოკუმენტების ფორმირებით მნიშვნელოვანი ნაბიჯები გადაიდგა ამ მიმართულებით, რითაც მეტ-ნაკლებად სისტემური სახე მიეცა პლაგიატის პრევენციის პოლიტიკას ქართულ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში. თუმცა, ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების სწრაფმა განვითარებამ და არნახული მასშტაბის ხელმისაწვდომობამ ახალი გამოწვევები წამოჭრა უნივერსიტეტების წინაშე, განსაკუთრებით კი აკადემიური კეთილსინდისიერების თვალსაზრისით. ამ გამოწვევებისთვის უნივერსიტეტები მზად არაა აღმოჩნდნენ. ნაშრომის სახავს ქართულ უმაღლეს საგანმანათლებლო სივრცეში აკადემიური კეთილსინდისიერების განვითარების გზას, ხელოვნურ ინტელექტთან დაკავშირებულ უახლეს გამოწვევებს და სთავაზობს რეკომენდაციებს პოლიტიკისა და გამოცდილების განახლების მიზნით.

THE CULTURE OF ACADEMIC INTEGRITY AND ITS CHALLENGES IN GEORGIA

Tamar Chokoraia

Associate Professor, Caucasus University

Abstract

Academic integrity is one of the key factors in ensuring the quality of ethical research and higher education in general. The formation of a culture of academic honesty requires not only long-term effort but also raising and reshaping public awareness. In recent years, significant steps have been taken in this direction through international projects, the introduction of plagiarism detection systems, and the development of policy documents, which have given plagiarism prevention policies in Georgian higher education institutions a more systematic character. However, the rapid advancement and unprecedented accessibility of generative artificial intelligence tools have introduced new challenges for universities, particularly in the context of academic integrity. Universities have not been fully prepared to address these challenges. This paper reflects on the development of academic integrity within the Georgian higher education landscape, explores the latest challenges related to artificial intelligence, and offers recommendations for updating both policies and practices.

შესავალი

აკადემიური კეთილსინდისიერების დამკვიდრების პროცესი საქართველოში

აკადემიური კეთილსინდისიერება ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ღირებულებაა, რომელიც საუნივერსიტეტო განათლების ხარისხის შენარჩუნებისა და სამეცნიერო ინოვაციის

ქვაკუთხედი. ბოლო ათწლეულებია მთელ მსოფლიოში განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა სწორედ აკადემიური კეთილსინდისიერების საკითხებს. ქართულ აკადემიურ სივრცეს კი აკადემიური კეთილსინდისიერებისა და პლაგიატის პრევენციის შედარებით ხანმოკლე ისტორია გააჩნია. საბჭოთა კავშირის დიქტატორული რეჟიმი ეწინააღმდეგებოდა ამ პრინციპებს. ავტორიტეტული აზრის პატივისცემისა და კრიტიკული აზრის მიუღებლობა, მარქსიზმ-ლენინიზმის თეორიული ჩარჩოს დომინანტობა, პლაგიატის პრევენციის მექანიზმების არარსებობა იმთავითვე გამორიცხავდა აკადემიური კეთილსინდისიერების საკითხის მნიშვნელობას.

საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, 2000-იან წლებში სხვა ბევრ მნიშვნელოვან საკითხებთან ერთად, ბოლონიის პროცესმა აკადემიური კეთილსინდისიერების საკითხების აქტუალურობაც განაპირობა. თუმცა არსებითი ცვლევები მაინც მოგვიანებით დაიწყო. გარდამტეხი ეტაპი აღმოჩნდა 2016 წელს ჩატარებული კვლევა განათლების სფეროს ქართველი ექსპერტების მიერ, რომელიც ფონდმა „ღია საზოგადოება – საქართველო“ და ევროკავშირმა დააფინანსეს. აღნიშნული კვლევის საფუძველზე მომზადდა ანგარიში – „*პლაგიატის პირობებში და მისი აღქმა საქართველოში*“. მასში დეტალურად არის შესწავლილი სტუდენტთა და პროფესორთა აღქმა აღნიშნულ საკითხებზე და პრობლემები, რაც პლაგიატის აღმოჩენისა და პრევენციის მიმართულებით არსებობდა (ბაქრაძე და სხვ., 2016). კვლევის შედეგებმა სავალალო მდგომარეობა აჩვენა, რის საფუძველზეც 2016 წლიდან სსიპ განათლების ხარისხის განვითარების ეროვნული ცენტრის ინიცირებით შეიქმალა უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულების ავტორიზაციის სტანდარტები, რომლებშიც პლაგიატის აღმოჩენისა და რეაგირების მექანიზმების არსებობის აუცილებლობა განისაზღვრა.

მომდევნო ეტაპი უკავშირდება ევროკომისიის მიერ დაფინანსებული პროექტის შედეგებს. კერძოდ, 2017 წელს ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის ინიციატივითა და კოორდინაციით დაიწყო „ერაზმუს +“-ის (Erasmus+ Capacity Building in Higher Education) ინსტიტუციური განვითარების საგრანტო პროექტი „აკადემიური კეთილსინდისიერება ხარისხიანი სწავლისა და სწავლებისთვის ქართულ უმაღლეს საგანმანათლებლო დაწესებულებებში (INTEGRITY)“, რომელშიც თხუთმეტი ქართული უმაღლესი საგანმანათლებლო დაწესებულება იყო ჩართული (დასრულდა 2020 წელს). მისი შედეგები დეტალურადაა განხილული ჩვენს სტატიაში: „The problem of plagiarism in the process of establishing academic integrity culture at Georgian higher educational institutions“ (Chokoraia, 2023). სწორედ აღნიშნული პროექტის ფარგლებში ქართულ უმაღლეს დაწესებულებებში დაინერგა პლაგიატის აღმომჩენი პროგრამა „ტურნიტინი“, შეიქმალა აკადემიური წერის სილაბუსები, შეიქმნა რეალურ შედეგზე ორიენტირებული საუნივერსიტეტო რეგულაციები, რითაც მნიშვნელოვნად მოგვარდა პლაგიატის უხეშ ფორმებთან დაკავშირებული საკითხები. კონკრეტულად, შეუძლებელი გახდა სხვისი ნაშრომის სრულად მითვისება და წარდგენა, თვითპლაგიატი, სისტემა მიმართული იყო პრევენციაზე, კერძოდ, აღმოჩენისა და ხარვეზების აღმოფხვრის შესაძლებლობაზე. აკადემიური წერის სწავლების რამდენიმე წლიანმა გამოცდილებამ პრაქტიკაში მიჩვენა, რომ სანამ პლაგიატის დეტექციის პროგრამის „ტურნიტინის“ აქტიურ გამოყენებას დაიწყებდნენ ქართული უსდ-ები, სტუდენტები ხშირად იყენებდნენ სხვების აკადემიურ ნაშრომებს, რისი აღმოჩენის ალბათობაც შედარებით დაბალი იყო. აღნიშნული პროგრამის გამოყენებამ თავისი მძლავრი რეპოზიტორის დახმარებით, ხელი შეუწყო ამ მავნე პრაქტიკის დასრულებას. ცხადია, „ტურნიტინი“ არ არის პანაცეა, მასში ჯერ კიდევ რთულია თარგმნილი პლაგიატის დეტექცია, შესაძლებელია ასევე იმავე ენაზე პარაფრაზირებით მანიპულირება. თუმცა, ექსპერტისთვის მძლავრი საშუალებაა ნაშრომის ორიგინალობის შეფასებისათვის. ასევე მას აქვს სასწავლო დანიშნულება, სტუდენტი პროგრამაში ხედავს გაფერადებულ მონაკვეთებს და შეუძლია მათი ხელახლა დამუშავება და წყაროს დამოწმება. აქედან გამომდინარე, პლაგიატის უხეში ფორმა, როგორებიცაა: სხვისი ნაშრომების მითვისება, ვრცელი მოცულობის ტექსტების უცვლელად გადმოტანა (რაც ადრე არცთუ იშვიათად ხდებოდა), დღეს დაძლეულია ამ ტიპის სისტემების გამოყენებით. თუმცა,

როგორც აღინიშნა, ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების საყოველთაო ხელმისაწვდომობამდეც იყო პლაგიატის მანიპულაციისა და შენიღბვის სხვადასხვა საშუალება, რისი იდენტიფიცირებაც ამ ტიპის დეტექციის სისტემებით თითქმის შეუძლებელი იყო.

მეთოდოლოგია

კვლევისათვის გამოყენებულია კონტენტ-ანალიზისა და ქეის ანალიზის მეთოდები, რაც მიზნად ისახავდა საქართველოში აკადემიური კეთილსინდისიერების განვითარებისა და თანამედროვე გამოწვევების შეფასებას. შეირჩა როგორც ადგილობრივი, ისე საერთაშორისო კვლევები, პოლიტიკის დოკუმენტები და სამეცნიერო ლიტერატურა, რომლებშიც ასახულია პლაგიატის პრევენციის არსებული პრაქტიკები, აკადემიური კეთილსინდისიერების პოლიტიკა და ხელოვნური ინტელექტის გავლენა უმაღლესი განათლების სისტემაზე. წყაროების დამუშავების პროცესში ასევე გამოყენებულია ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოები ეთიკური ნორმების ფარგლებში. კერძოდ, Consensus.ai ღია წვდომის სამეცნიერო ლიტერატურის სელექციისათვის, რამაც მნიშვნელოვნად გაამარტივა და დააჩქარა შესაბამისი წყაროების იდენტიფიცირებისა და ძიების პროცესი. ChatGPT და Claude AI ვრცელი დოკუმენტების რეზიუმირებისა და თარგმნის ხელშეწყობის მიზნით. აღნიშნული გენერაციული ხელსაწყოები ამარტივებდა ძიებისა და წყაროების დამუშავების პროცესს, თუმცა ანალიზი, პარაფრაზირება, რეზიუმირება და მსჯელობა მთლიანად ავტორს ეკუთვნის. ქეის ანალიზის მეთოდის ფარგლებში შესწავლილია კავკასიის უნივერსიტეტის პლაგიატის პრევენციის პოლიტიკა და ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების ეთიკური გამოყენების შესახებ დოკუმენტი. აღნიშნულმა გააძლიერა კვლევის ემპირიული მხარე და საშუალება მოგვცა დაგვენახა უნივერსიტეტებში მიმდინარე ცვლილებები და გამოწვევები რეალურ კონტექსტში.

ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოები და აკადემიური კეთილსინდისიერების გამოწვევები

ზემოთ ნახსენები შეზღუდვების მიუხედავად, აღნიშნულმა სისტემამ წარმატებით იმუშავა რამდენიმე წელი. თუმცა, ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების არნახული სისწრაფით განვითარებამ თავდაყირა დააყენა აკადემიური კეთილსინდისიერების აქამდე დამკვიდრებული პრევენციისა და დეტექციის პოლიტიკა და სისტემები. ამის შესახებ უკვე აქტიურად მსჯელობენ აკადემიურ სივრცეში, თუმცა ჯერ კიდევ მწირია სამეცნიერო კვლევები განათლების სისტემაში ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების ეთიკური და ეფექტიანი გამოყენების შესახებ. ხოლო პლაგიატის პრევენციის უკვე დამკვიდრებული პოლიტიკა ჩიხშია, ვინაიდან არსებული სისტემები ვერ პასუხობს გამოწვევებს, რაც ხელოვნური ინტელექტის არაკეთილსინდისიერ გამოყენებას უკავშირდება. ასეთ ვითარებაში მეცნიერები მიიჩნევენ, რომ ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერება და სტუდენტებისა და აკადემიური პერსონალის ცნობიერების ამაღლება უმნიშვნელოვანესია, რათა უნივერსიტეტებმა შეძლონ სტუდენტების მომზადება ხელოვნური ინტელექტის ეპოქაში და მოახერხონ აკადემიური კეთილსინდისიერების ღირებულების შენარჩუნება (Song, 2024). ერთი მხრივ, განიხილება ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების დადებითი მახასიათებლები: მან შეიძლება წაახალისოს განათლების დამოუკიდებლად მიღების ტენდენციები, ხელი შეუწყოს შემოქმედებითობას, ის ასევე პერსონალიზებული და ინდივიდუალური მხარდაჭერა სტუდენტისათვის და ინტერაქციული სწავლების საშუალება. ამავე დროს ასევე განიხილება ხელოვნური ინტელექტის შეზღუდვები, ამ ჩამონათვალში პირველია აკადემიური კეთილსინდისიერება, ადამიანური ინტერაქციის ნაკლებობა, რაც გამორიცხავს მასწავლებლების ემოციურ მხარდაჭერას, ასევე არარელევანტური მონაცემების გენერირების და გავრცელების პროცესი, რაც გამოწვევაა ამ სისტემების. ასევე შეზღუდული ინტერპრეტაცია და აღქმა, ვინაიდან ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოები გარკვეულ შეზღუდვებზეა დაფუძნებული, აგრეთვე შემოქმედებითობის შეზღუდობა, რაც გულისხმობს იმას, რომ ეს სისტემები მუშაობს არსებულ და შესაძლოა შაბლონურ მონაცემებზე

დაყრდნობით, რაც ზღუდავს შემოქმედებითობის ხარისხს. ხელოვნური ინტელექტს ჯერ ზუსტად არ ესმის ადამიანური ენის ნიუანსები და მონაცემების სრული კონტექსტი, ხოლო მასწავლებლები მუდმივად ცვლიან და ავითარებენ მიდგომებს, რაც ხელოვნური ინტელექტის შემთხვევაში ჯერ შეუძლებელია (Ahmad et al., 2023, p.73). შეჯამების სახით, ავტორი ხაზს უსვამს იმ ფაქტს, რომ აუცილებელია უნივერსიტეტებმა სტუდენტებს ასწავლონ ხელოვნური ინტელექტის ეთიკური და ეფექტიანი გამოყენება. პრომპტების სწორი ფორმულირება, გენერირებული მონაცემების კრიტიკული გადამოწმება და ასწავლონ ამ მოდელების შეზღუდვები. უნივერსიტეტები მიმართავენ სხვადასხვა პოლიტიკას: სახლიდან შესრულებულ დავალებებში სტუდენტები ვალდებული არიან ახსნან ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების დეტალები შესაბამის დანართებში. საუდიტორიო დავალებებსა და გამოცდებში აკრძალულია ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება. ხოლო წერიტი დავალებების შემთხვევაში, აუცილებლობად შეიძლება დაწესდეს ზეპირი პრეზენტაცია (Ahmad et al., 2023, p.75). ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების კეთილსინდისიერების შენარჩუნების ერთ-ერთ გზად ზედმინვენიტ გადმოკოპირებული მასალის დეტექცია მიიჩნევა (Miranda-Rodríguez et al., 2024). თუმცა, ქართულ ენაზე შესრულებული დავალებების დროს ჯერ ამგვარი გამართული ხელსაწყოები არ გვაქვს, რაც ართულებს დეტექციას. ამავე დროს სულ უფრო მეტი უნივერსიტეტი აფასებს დეტექციის სისტემებს კრიტიკულად, მაგალითად, მასაჩუსეტის უნივერსიტეტის გზამკვლევაში აღნიშნულია, რომ AI დეტექტორები არ მუშაობს და ამის ნაცვლად გვთავაზობს შემდეგ ნაბიჯებს: 1) აუცილებელია, ლექტორმა კურსის დასაწყისიდანვე მკაფიოდ განმარტოს ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების საზღვრები, როგორც ზეპირად, ისე სილაბუსში ჩანაწერის სახით. 2) განმარტოს რა არის პლაგიატი და რა არის მიუღებელი AI კონტენტში. აჩვენოს მაგალითები, როდის არის მისი გამოყენება მისაღები და როდის არა. 3) წაახალისოს დიალოგი AI ინსტრუმენტების შესახებ. 4) ასწავლოს მათი ეთიკური გამოყენება და აუხსნას, რომ AI გენერირებული ტექსტის ადამიანის მიერ დაწერილად წარმოჩენა მიუღებელია. 5) სთხოვოს AI-ის გამოყენებისა და ნაშრომზე მუშაობის პროცესის აღწერა (MIT Sloan Educational Technology Office, n.d.). ვინაიდან ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების აკრძალვა შეუძლებელია, ექსპერტები აუცილებლობად მიიჩნევენ მკაფიო AI პოლიტიკის არსებობას უნივერსიტეტებში, ასევე სტუდენტებისა და აკადემიური პერსონალის მუდმივ ინფორმირებასა და ტრენინგების ჩატარებას ხელოვნური ინტელექტის ეთიკური და კრიტიკული გამოყენების თაობაზე (Perkins, 2023).

დღეს უკვე ბევრს საუბრობენ ადამიანისა და ხელოვნური ინტელექტის თანამშრომლობაზე. ამასთან დაკავშირებით საინტერესო ფილოსოფიურ ხედვას გვთავაზობს ენდი კლარკი, მისი თვალსაზრისით, ადამიანს ბუნებრივად ახასიათებს ჰიბრიდული აზროვნების სისტემების შექმნა. ეს გულისხმობს იმას, რომ ადამიანი ტვინთან ერთად მუდმივად ეყრდნობა არაბიოლოგიურ რესურსებს. ის ამ ჰიბრიდულ სისტემას უწოდებს „გონების გაფართოებას“. მისი აზრით, ჩვენი კომუნიკაციის სტილიც ამაზე მეტყველებს: მეტყველების დროს ვიყენებთ ჟესტიკულაციასაც (Clark, 2025, p.1). ზოგადად, ადამიანის ინტელექტის დიდი ნაწილი ხშირად დაკავშირებულია მეტაკოგნიტურ უნარებზე, რაც გულისხმობს უნარებსა და ცოდნას თუ რას დაეყრდნო და როდის, ნაცვლად დამახსოვრებისა და გახსნებისა (Clark, 2025, p.3). ამ თეორიას თუ გავიზიარებთ, ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოები ჩვენი ჰიბრიდული ბუნების ნაწილია და გვეხმარება გონების გაფართოებაში. თუმცა, სპეციალისტთა ნაწილი არ იზიარებს აღნიშნულ ოპტიმიზმს და განათლების სისტემაში მის ინტეგრაციას სიფრთხილით ეკიდება. პირველმა ასეთმა კრიტიკულმა კვლევამ შეისწავლა დიდი ენობრივი მოდელის გამოყენების კოგნიტური ფასი ესეს წერის პროცესში. კვლევის მონაწილეები დაიყო სამ ჯგუფად: დიდი ენობრივი მოდელების ჯგუფი, საძიებო სისტემების ჯგუფი და ტვინის ჯგუფი. მკვლევრებმა ელექტროენცეფალოგრამით შეაფასეს ტვინის აქტივობა, რათა შეეფასებინათ მათი კოგნიტური დატვირთვა ესეზე მუშაობის პროცესში. ყველაზე მაღალი აქტივობა აჩვენა ტვინის ჯგუფმა, ხოლო ყველაზე დაბალი დიდი ენობრივი მოდელების ჯგუფმა. აღნიშნული კვლევა აჩვენებს, რომ დიდი ენობრივი მოდელების გამოყენებას შეუძლია მნიშვნელოვნად იმოქმედოს კოგნიტურ პროცესებზე და სასწავლო შედეგებზე განათლების სფეროში (Kosmyrna et al., 2025).

შესაბამისად, მოსწავლეებისა და სტუდენტების შემთხვევაში ექსპერტები მეტი სიფრთხილეს გამოიჩენას მიიჩნევენ საჭიროდ. იუნესკომ, ევროსაბჭომ და ევროკომისიამ შეიმუშავეს შესაბამისი რეგულაციები, რომლებშიც, ერთი მხრივ, მხარს უჭერენ ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერების სწავლებას სკოლის პირველივე წლებიდან, მეორე მხრივ, სიფრთხილით ეკიდებიან მის სრულ ინტეგრაციას განათლების სისტემაში. დოკუმენტში „ხელოვნური ინტელექტის კომპეტენციათა ჩარჩო სტუდენტებისთვის“ წარმოდგენილია 12 კომპეტენციის ბლოკი ოთხი ასპექტით: ადამიანზე ორიენტირებული აზროვნება, ხელოვნური ინტელექტის ეთიკა, ხელოვნური ინტელექტის ტექნიკები და გამოყენება, ხელოვნური ინტელექტის სისტემის დიზაინი. აღნიშნული კომპეტენციები განაწილებულია შემდეგი სამი დონის მიხედვით: გაგება, გამოყენება, შექმნა. ჩარჩოს მიზანია სტუდენტები გახდნენ პასუხისმგებლობის მქონე მომხმარებლები, თანაშემწენელები და ლიდერები (UNESCO, 2024). კომპეტენციათა ეს ჩარჩო უნივერსიტეტებს დაეხმარება სტუდენტებს ხელოვნური ინტელექტის კრიტიკული და შემოქმედებითი გამოყენებისკენ უბიძგოს. ევროსაბჭოს დოკუმენტი „ხელოვნური ინტელექტის სისტემების გამოყენების რეგულირება განათლების სფეროში“ კიდევ უფრო ფრთხილ დამოკიდებულებას ასახავს, განსაკუთრებით ბავშვთა უფლებების დაცვის კუთხით. როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული, არ არსებობს მასშტაბური და დამოუკიდებელი მტკიცებულებები ხელოვნური ინტელექტის სისტემების ეფექტიანობის, უსაფრთხოებისა და დადებითი ზეგავლენის შესახებ განათლების სისტემაში (Havinga et al., 2024, p. 14).

აკადემიურ სფეროში დღესდღეობით აქტიურად განიხლება ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერებისა და მისი ეთიკური გამოწვევების საკითხები. განსაკუთრებულად მნიშვნელოვანი ხდება ხელოვნური ინტელექტის სისტემების ეთიკური და პასუხისმგებლიანი გამოყენების სწავლება. იმ პირობებში, როდესაც დეტექციის სისტემების სიზუსტე კითხვის ნიშნის ქვეშ დგას, უნივერსიტეტები სულ უფრო მეტად იხრებიან ტრადიციული შეფასებისა და საგამოცდო სისტემებისაკენ, ამავე დროს ცდილობენ ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერების შეტანას კურიკულუმში. აქტუალური ხდება ეთიკურ გამოყენებასთან დაკავშირებით პოლიტიკის დოკუმენტების შექმნა. მთელი მსოფლიოს მასშტაბით უნივერსიტეტების უმრავლესობა პოლიტიკის დოკუმენტების შემუშავებით გამოეხმაურა ხელოვნური ინტელექტიდან მომდინარე გამოწვევებსა და სიახლეებს. დაბიშისა და ჩაკის კვლევაში (2024) გაანალიზებულია სწორედ პირველი პოლიტიკის დოკუმენტები, 30 დოკუმენტის საფუძველზე მათ გამოავლინოს უნივერსიტეტების მიდგომები: პირველ ეტაპზე აქტუალური იყო ხელოვნური ინტელექტის გენერირებული ტექსტის წარდგენის აკრძალვა, ხოლო მეორე ეტაპზე უნივერსიტეტების შემთხვევაში ამ თვალსაზრისით ლექტორს ჰქონდა მინიჭებული თავისუფლება: აკრძალა თუ ნება დაერთო აღნიშნული ინსტრუმენტების გამოყენება. რაც შეეხება ხელოვნური ინტელექტის დეტექციის სისტემებს, მათ უნივერსიტეტების დიდი ნაწილი სკეპტიკურად აღიქვამს. მიდგომების განსხვავებულობის მიუხედავად, უნივერსიტეტებისათვის ამოსავალია ის, რომ სტუდენტთა დავალებები უნდა ასახავდეს მათ მიერ სწავლის პროცესში მიღებულ ცოდნას.

კავკასიის უნივერსიტეტმა 2023 წლის გაზაფხულზე მიიღო ახალი რეგულაცია ხელოვნური ინტელექტის სიახლეებისა და გამოწვევების პასუხად. დოკუმენტი შემუშავდა საერთაშორისო პრაქტიკის გათვალისწინებით და უნივერსიტეტის ადმინისტრაციისა და აკადემიური პერსონალის ჩართულობით ჩამოყალიბდა. დოკუმენტი განსაზღვრავს სტუდენტების მიერ გენერაციული ხელსაწყოების გამოყენების ეთიკურ ჩარჩოებს: ა) ნაშრომისთვის წყაროების მოძიების მიზნით; ბ) წყაროს შესახებ მოკლე ინფორმაციის მიღების მიზნით; გ) კვლევის გეგმის შედგენისას; დ) ინფორმაციის მოძიების მიზნით; ე) ტექსტის გრამატიკული კორექტირების მიზნით. დაუშვებელია გენერაციული ხელსაწყოების გამოყენების დამალვა ან შენიღბვა. სტუდენტი ვალდებულია ნაშრომს წარუმძღვაროს განაცხადი ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების ეთიკური გამოყენების თაობაზე. ასევე საჭიროების შემთხვევაში, გამოიყენოს დამოწმების შესაბამისი წესი. ასევე აუცილებელია აკადემიური ნაშრომის შემთხვევაში, კვლევის მეთოდოლოგიის ნაწილში აღწეროს ხელოვნური ინტელექტის

წვლილი ნაშრომის შექმნის პროცესში. დოკუმენტში ასევე განსაზღვრულია შემთხვევები, როცა ხელოვნური ინტელექტის გამოყენება დაუშვებელია. აკადემიურ ნაშრომში აცულებელია კვლევა, მიგნებები, დასკვნა და რეკომენდაციები სრულად ადამიანის მიერ იყოს დაწერილი. ასევე დაუშვებელია ღია კითხვებსა და საგამოცდო დავალებებში მისი გამოყენება. ამავე დროს ლექტორს შეუძლია სილაბუსისა და დავალების ფარგლებში გაამკაცროს მოთხოვნები და აღნიშნული ხელსაწყოების გამოყენების ნებართვა არ მისცეს სტუდენტებს (კავკასიის უნივერსიტეტი, 2024). მართალია, გლობალური პრაქტიკის მსგავსად, კეთილსინდისიერებასთან დაკავშირებული გამოწვევები მწვავეა, თუმცა მნიშვნელოვანია, რომ ისინი არ განვიხილოთ როგორც გადაულახავი დაბრკოლებები, არამედ როგორც განვითარებისა და აკადემიური სტანდარტების გაუმჯობესების საშუალება.

დასკვნა და რეკომენდაციები

ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების სწრაფი განვითარება და მათი მასობრივი ხელმისაწვდომი საფრთხეს უქმნის აკადემიური კეთილსინდისიერების დაცვას. მიუხედავად იმისა, რომ ქართულ უნივერსიტეტებში უკვე არსებობს პლაგიატის პრევენციის პოლიტიკა, ტექნოლოგიური სიახლეების ფონზე აუცილებელია ამ მიდგომების მოდიფიცირება. აღნიშნული საკითხი მოითხოვს კომპლექსურ, გრძელვადიან და კვლევაზე დაფუძნებულ მიდგომას. მნიშვნელოვანია, რომ უნივერსიტეტებმა შექმნან ისეთი საგანმანათლებლო და ინსტიტუციური გარემო, რომელიც ხელს შეუწყობს როგორც სტუდენტების, ისე აკადემიური პერსონალის მიერ ხელოვნური ინტელექტის ხელსაწყოების ეთიკური და პასუხისმგებლური გამოყენების ღირებულების ფორმირებას. ასევე აუცილებელია ამ პროცესების გააზრება კვლევის ეთიკისა და კეთილსინდისიერების ფართო კონტექსტში.

აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია შემდეგი რეკომენდაციების გათვალისწინება:

- 1) პოლიტიკის დოკუმენტებში ხელოვნური ინტელექტის გამოყენების ეთიკური ჩარჩოს განსაზღვრა. აუცილებელია ამ ტიპის დოკუმენტებში განისაზღვროს რა არის დასაშვები და რა - დაუშვებელი. აღნიშნული ჩარჩო დოკუმენტები უნდა დაეფუძნოს საერთაშორისო გამოცდილებას.
- 2) ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერების ინტეგრაცია სასწავლო კურსებში. ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოები არ უნდა შეფასდეს როგორც მხოლოდ რისკი და საფრთხე. აუცილებელია, სტუდენტებს მივანოდოთ ამომწურავი ინფორმაცია მათი შესაძლებლობებისა და შეზღუდვების შესახებ და ვასწავლოთ კრიტიკული და შემოქმედებითი ათვისება.
- 3) სემესტრის განმავლობაში ისეთი დავალებების მოფიქრება, რომელიც ხელს შეუწყობს სტუდენტის კრიტიკული და შემოქმედებითი აზროვნების განვითარებას. სემესტრის განმავლობაში სტუდენტებს უნდა მივანოდოთ იმ ტიპის დავალებები, რომლებიც ორიენტირებული იქნება არგუმენტირებული, შემოქმედებითი და კრიტიკული უნარების განვითარებაზე.
- 4) ტრადიციული შეფასების მეთოდების: ზეპირი და ადგილზე წერითი გამოცდების აქტიურად გამოყენება. ზეპირი პრეზენტაციებისა და ადგილზე გამოცდის ფორმატი ყოველთვის იძლეოდა რეალურ დროში სტუდენტის ცოდნისა და ანალიტიკური უნარების შეფასების საშუალებას.
- 5) პროფესორების გადამზადება ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერების მიმართულებით. სტუდენტებთან ერთად მნიშვნელოვანია პროფესორებს შორის ხელოვნური ინტელექტის წიგნიერების შესახებ ცნობიერების ამაღლება, რათა მათ შეძლონ კეთილსინდისიერებასთან დაკავშირებული რისკების მართვა.

6) ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების შესაძლებლობების კვლევა და მათი გავლენის კვლევა აკადემიურ წერით უნარების ფორმირების პროცესზე. სასურველია, უნივერსიტეტებში იმ ტიპის კვლევითი პროექტების წახალისება, რომლებიც შეისწავლის ხელოვნური ინტელექტის ხელსაწყოების გავლენას განათლების სისტემაზე.

ლიტერატურა:

1. ბაქრაძე, ლ., ბრეგვაძე, თ., გურჩიანი, ქ., ლორთქიფანიძე, თ., ურუშაძე, ნ., ღლონტი, ლ., & ჯანაშია, ს. (წელი). პლაგიატის პრობლემა და მისი აღქმა საქართველოში: კვლევის ანგარიში. თბილისი: ფონდი ღია საზოგადოება – საქართველო.
2. <https://eqe.ge/res/images/images/NewFolder/Plagiat%20-%20ge%20-%202016%20%281%29.pdf>
3. კავკასიის უნივერსიტეტი. (2024). ხელოვნური ინტელექტის გენერაციული ხელსაწყოების გამოყენების ეთიკური ნორმები. <https://shorturl.at/mfbOg>
4. Ahmad, N., Murugesan, S., & Kshetri, N. (2023). Generative artificial intelligence and the education sector. *Computer*, 56(6), 4–8. <https://doi.org/10.1109/MC.2023.3275911>
5. Chokoraia, T. (2023). The problem of plagiarism in the process of establishing academic integrity culture at Georgian higher educational institutions. *Quality in Higher Education*, 29(1), 86–101. <https://doi.org/10.1080/13538322.2022.2100619>
6. Clark, A. (2025). Extending minds with generative AI. *Nature Communications*, 16, Article 4627. <https://doi.org/10.1038/s41467-025-38395-3>
7. Dabis, A., & Csáki, C. (2024). AI and ethics: Investigating the first policy responses of higher education institutions to the challenge of generative AI. *Humanities and Social Sciences Communications*, 11, Article 1006. <https://doi.org/10.1057/s41599-024-03526-z>
8. Havinga, B., Holmes, W., & Persson, J. (2024). Regulating the use of artificial intelligence systems in education: Preparatory study on the development of a legal instrument. Council of Europe. <https://rm.coe.int/regulating-the-use-of-artificial-intelligence-systems-in-education-p/1680ae73c6>
9. Kosmyrna, N., Hauptmann, E., Yuan, Y. T., Situ, J., Liao, X.-H., Beresnitzky, A. V., Braunstein, I., & Maes, P. (2025). Your brain on ChatGPT: Accumulation of cognitive debt when using an AI assistant for essay writing task [Preprint]. arXiv. <https://doi.org/10.48550/arXiv.2506.08872>
10. Miranda-Rodríguez, R. A., Sánchez-Nieto, J. M., & Ruiz-Rodríguez, A. K. (2024). Effectiveness of intervention programs in reducing plagiarism by university students: A systematic review. *Frontiers in Education*, 9. <https://doi.org/10.3389/educ.2024.1357853>
11. MIT Sloan Educational Technology Office. (n.d.). AI detectors don't work. Here's what to do instead. MIT Sloan. <https://mitsloanedtech.mit.edu/ai/teach/ai-detectors-dont-work/>
12. Perkins, M. (2023). Academic integrity considerations of AI Large Language Models in the post-pandemic era: ChatGPT and beyond. *Journal of Academic Integrity and Ethics*, 20(2). <https://doi.org/10.53761/1.20.02.07>
13. Song, N. (2024). Higher education crisis: Academic misconduct with generative AI. *The Political Quarterly*. Advance online publication. <https://doi.org/10.1111/1468-5973.12532>
14. UNESCO. (2024). AI competency framework for students (F. Miao, K. Shiohira, & N. Lao, Eds.). <https://doi.org/10.54675/JKJB9835>